

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Poslijediplomski studij *Hrvatska i Europa*

Interpretacijska *policy* analiza
Tumačenje javnih politika i deliberacijska demokracija
magistarski rad

autor: Krešimir Petković
mentor: prof. dr. Ivan Grdešić

U Zagrebu, lipanj 2008.

Mais, bien sûr, nous qui comprenons la vie, nous nous moquons bien des numéros!

Antoine de Saint-Exupéry, *Le Petit Prince*

Every time a survey is designed, or its questionnaire administered, or its results analyzed, or its conclusions reported in textbooks or discussed by students in a class or noted by fellow practitioners, political leaders, or the attentive public, then a conception of politics as properly instrumental, individualistic, limited, reactive, and power oriented is reinforced and furthered, at the expense of a politics of unimpeded discussion and interaction. The mismeasure of political man lies squarely in the path of attempts to promote alternative visions of political life and, if Aristotle is right that man is indeed zoon politikon, obstructs man's achievement of his true nature.

John Dryzek, *Discursive Democracy: Politics, Policy, and Political Science*

Part of it is to free the analyst from the curse of methodology, i.e., the insistence on particular templates before reflecting on what the policy situation warrants. ... We use method instead of having method use us.

Raul Lejano, *Frameworks for Policy Analysis: Merging Text and Context*

Sadržaj

Sadržaj	3
Uvod	5
1. Interpretacijska <i>policy</i> analiza u akademskom povijesnom kontekstu: politička znanost, <i>policy</i> znanosti i klasična <i>policy</i> analiza	20
1.1 Bihevioralistička revolucija i politička znanost: pozitivističko ogledalo društva i politike.....	20
1.2 Konceptija <i>policy</i> znanosti Harolda Lasswella: interdisciplinarno rješavanje političkih problema	27
1.3 Fazni model <i>policy</i> procesa i klasična <i>policy</i> analiza: troškovi i koristi <i>policy</i> opcija.....	31
1.4 Interpretacijski zaokret u <i>policy</i> analizi: prema razumijevanju aktera i uključivanju građana	36
2. Teorijske osnove interpretacijske <i>policy</i> analize: jezični i interpretacijski zaokret u društvenim znanostima	45
2.1 Razumijevajuća sociologija i hermeneutika: tumačenje djelovanja socijalnih aktera u njihovom svijetu života	51
2.2 Wittgenstein, Austin, Searle i Winch: filozofija običnog jezika i njezino značenje za društvene znanosti	60
2.3 Jezik kao medij zablude i kao medij moći: horizontalna dinamika jezika i simbolička dominacija.....	68
2.3.1 Saussure, Derrida i White: horizontalna dimenzija jezičnog zaokreta	69
2.3.2 Bourdieu i Edelman: riječi kao političke norme, institucije moći i sredstva manipulacije u politici	76
2.4 Habermas i Foucault: teorija komunikacijskog djelovanja nasuprot odnosima moći i strukturnom oblikovanju subjekta	83
3. Interpretacijska <i>policy</i> analiza: politika argumenata, priča i diskursa u optjecaju	95
3.1 Majone: <i>policy</i> analiza kao govorničko umijeće	96
3.2 Stone: paradoks politike i političke naracije u polisu	100
3.2.1 <i>Polis</i> nasuprot tržišnom modelu društva	101
3.2.2 Politička višeznačnost <i>policy</i> ciljeva.....	102
3.2.3 Definicije <i>policy</i> problema kao retorički mehanizmi u političkim naracijama	104
3.2.4 Politička višeznačnost <i>policy</i> rješenja	106
3.3 Roe: interpretacijska <i>policy</i> analiza u potrazi za metanaracijama	110
3.4 Hajer: interpretacijska <i>policy</i> analiza kao analiza diskursa	118
3.5 Fischer i Forester: od interpretacijske <i>policy</i> analize prema participacijskoj <i>policy</i> analizi i deliberacijskom upravljanju.....	121

3.5.1	Fischerova teorija interpretacijske <i>policy</i> analize	122
3.5.2	Fischerova teorija evaluacije javnih politika	124
3.5.3	<i>Policy</i> epistemika: Fischerovo shvaćanje <i>policy</i> analize kao deliberacijske prakse.....	125
3.5.4	Forester: praktična deliberacija u kreiranju politika	130
4.	Ontologija, epistemologija i metodologija: osnovni elementi interpretacijske <i>policy</i> analize kao paradigme za istraživanje javnih politika	137
4.1	Ontologija: <i>policy</i> argumenti, naracije, diskursi i svjetovi života kao kontekst policy djelovanja	137
4.2	Epistemologija: ideografija <i>policy</i> diskursa u socijalnome i političkom kontekstu	146
4.3	Metodologija: <i>policy</i> etnografija, analiza mehanizama <i>policy</i> naracija i analiza policy diskursa	151
4.3.1	<i>Policy</i> etnografija: gusti opis politike	155
4.3.2	Analiza <i>policy</i> tropa i naracija: tipovi retoričkih manipulacija i priča u politici	164
4.3.3	Analiza <i>policy</i> diskursa: kako diskurzivne slike svijeta oblikuju politiku	170
5.	Interpretacijska <i>policy</i> analiza i deliberacijska demokracija: trebaju li se društvena znanost i <i>policy</i> analiza distancirati od politike? ...	184
5.1	Deliberacijska demokracija: razložna rasprava slobodnih i jednakih kao osnova za konsenzusne političke odluke	185
5.1.1	Cohen: političko-teorijski idealni model deliberacijske demokracije	189
5.1.2	Barber: jaka demokracija u susjedstvu.....	195
5.1.3	Habermas: komunikacijsko djelovanje civilnog društva	200
5.1.4	Dryzek: diskurzivna demokracija	203
5.1.5	Deliberacijski dizajni: neki primjeri deliberacijskih institucija.....	209
5.1.6	Treba li nam deliberacijska demokracija? Pohvale i kritike jednome političkom projektu	225
5.2	Završna usporedba ili zašto znanstvena paradigma <i>a priori</i> nije dio nijednoga političkog projekta.....	232
	Umjesto zaključka: zašto (ne) IPA i završna sugestija o pokušaju spajanja teksta i konteksta.....	240
	Literatura	253

Uvod

Eugene Bardach, profesor emeritus javnih politika na Sveučilištu Berkeley u Kaliforniji, u svojemu praktičnom vodiču za *policy* analizu nudi jednostavan, ali vrlo učinkovit test koji treba proći svaki dobar prijedlog rješenja nekog *policy* problema. Naime, onaj tko želi napraviti dobar *policy proposal*, treba ga prvo prezentirati „babi Bessie“ (Bardach, 2005, 53-54). Baba Bessie, kao i njezin muški pandan – djed Max, razumna je, pa i inteligentna osoba. No, ona nije obrazovana; nije politički ni teorijski sofisticirana, te je sklona vaše izlaganje često prekidati pitanjem: „Što je to?“ Bardacheva poruka je jasna: ako je netko razumio *policy* problem i osmislio rješenje za njega, treba ga biti sposoban jednostavno, kratko i jasno prezentirati kako bi ga mogli razumjeti i laici koji ne poznaju područje kojeg se problem tiče. Ako vas ne razumije ni vaša baba Bessie, teško da će vaše viđenje nekog problema i njegova rješenja itko drugi prihvatiti, pogotovo nepovjerljiva i kritična publika u političkoj i akademskoj areni. Trebali biste se vratiti i još poraditi na vašemu prijedlogu.¹

Moj rad nije praktičan *policy* prijedlog, nego teorijska, pa i metateorijska rasprava o *policy* procesu tj. o različitim teorijama na osnovi kojih se on koncipira, istražuje, te ponekad i provodi – napose o jednoj „vrsti“ teorija o njemu. U njemu se ne bavim *predmetno* zadanom temom ili problemom, kao što su to, primjerice, analiza politike zaštite okoliša, analiza hrvatske vanjske politike od 1990. do 2005. ili usporedba predstavničkih skupština zemalja Srednje i Istočne Europe u određenom razdoblju. Umjesto toga, mene zanima problem odnosa

¹ Ta je sugestija – po mom sudu s pravom – opće mjesto praktičnih priručnika za pisanje radova i njihovu prezentaciju javnosti. Usp. kod Dunleavyja: „Ako u dvije ili tri minute običnim jezikom ne možete pregledno objasniti ono na što ste usredotočeni i što nastojite postići, onda je vrlo vjerojatno da u bitnome još ne razumijete temu svoje radnje“ (Dunleavy, 2005, 19).

različitih teorija o procesu politike uopće: kako analizirati javne politike, na koji im način teorijski pristupiti; koji se argumenti mogu navesti u korist jednoga teorijskog pristupa, a koji u korist drugoga; imaju li oni kakve implikacije za praksu politike? Temu, dakle, određuje *teorija*, a ne konkretan predmet istraživanja. Kad stvari tako stoje, čini mi se da bez obzira na sav moj trud, izlaganjem o svojem radu vjerojatno ne bih uspio zaintrigirati „babu Bessie“. No, kako se on tiče politike, i kako – nadam se – može imati i praktičnu, a ne samo akademsko-teorijsku važnost, moram na početku makar pokušati ukratko i pojednostavljeno izložiti o čemu se radi.

Ukratko, postoji politička znanost koja proučava politiku. Ona tvrdi da je svijet politike moguće objektivno promatrati i o njemu izvoditi vrijednosno neutralne zaključke o općim pravilnostima politike, njezinim uzrocima i posljedicama, slično kao što to čine prirodni znanstvenici, recimo biolozi ili fizičari. Barem jedna struja u političkoj znanosti – ne nužno izravno – to tvrdi, ili je tvrdila. S druge strane, javljaju se zagovornici tzv. *policy* znanosti. Oni kažu da je aktivnost političkih znanstvenika s početka ovog pasusa možda korisna. Smatraju da će njihov pristup donijeti mnoge korisne spoznaje, ali da bi se ipak trebalo izravnije profesionalno angažirati u stvaranju boljeg društva, usmjeriti se na njegove osnovne praktične probleme. Štoviše, s obzirom da znanstvenici, kao i drugi građani, svojim djelovanjem suoblikuju društvo, vrijednosna neutralnost nije moguća. Zašto se onda zatvoriti u „bjelokosnu kulu“, ako se upotrebom profesionalnog znanja može pridonijeti nastanku boljeg društva? Treba stvoriti problemski orijentirani, praktično angažirani interdisciplinarni pothvat u kojemu će se spoznaje pravnika, ekonomista, politologa, psihologa, povjesničara i ostalih (društvenih i humanističkih) znanstvenika zajedno upotrijebiti za informiranje dobre politike. Taj pothvat nazvan je *policy* znanostima, a studije pojedinih političkih problema, procesa kreiranja politika, te troškova i koristi pojedinih *policy* rješenja nazvane su *policy* analizom.

Međutim, s vremenom su se javili i kritičari tog pristupa. Prigovaralo mu se da je iznevjerio svoju izvornu demokratsku viziju i krenuo uskim tehnokratskim putem. Ukazivano je da se studije i prijedlozi *policy* znanstvenika često zasnivaju na uskim računima troškova i koristi, te da ignoriraju shvaćanja aktera i kontekst problema. Govorilo se i da se njihov pristup temelji na pogrešnim teorijama i da su umnogome slični političkim znanstvenicima u bjelokosnoj kuli s početka priče, pa

možda još i „gori“, jer pridonose tehnokratskom oblikovanju društva. Trebalo bi možda, uz bok klasičnim metodama *policy* analize, ispitati i alternativan pristup, koji uvažava shvaćanja aktera, koji ih tumači, tj. *interpretira*. Taj pristup uvažavao bi teorijske kritike klasičnog pristupa koje ističu važnost razumijevajuće sociologije, teorija jezika i diskursa i teorije komunikacijskog djelovanja, te koje su osjetljive na pitanja političke moći i imaju kritičku perspektivu. Mnoge studije uključile bi i same aktere koji djeluju u nekom *policy* području, koji bi sudjelovali u istraživanju. To bi bila vrijedna praksa *participacije*.

Taj bi pothvat – interpretacijska *policy* analiza – bio u skladu s određenim tipom demokracije, koji ne počiva samo na periodičnom glasovanju sebičnih pojedinaca, interesnih skupina i stranaka koje ih zastupaju. Taj bi pristup – deliberacijska demokracija – stavio naglasak na *deliberaciju*, tj. na raspravljanje građana o najboljem načinu suživota. To bi bilo informirano raspravljanje koje se zasniva na uvažavanju sugovornika, u kojemu se kroz raspravu jednakih pokušava doći do svima prihvatljivog rješenja za suživot. Taj bi politički poredak i sam bio oblik zajedničkog istraživanja, kao i participacijska *policy* analiza, koja uvažava stajališta subjekata kojima se bavi. Na kraju krajeva, između interpretacijske analize i političke deliberacije ne bi bilo bitnih razlika. No, čak i ako se ne suglasimo s naznačenim oblikom političkog poretka, te ga odbacimo kao neizvedivu, nepotrebnu ili čak potencijalno opasnu političku utopiju, interpretacijska *policy* analiza – to je moja teza – mogla bi nam donijeti mnoge zanimljive i vrijedne spoznaje, te kvalitetno pridonijeti procesu kreiranja javnih politika. Ona bi, uz bok postojećim pristupima, mogla postati vrijedna *paradigma* tj. (za one kojima je ta često zloupotrebljavana riječ mrska – jednostavno) skup povezanih teorija i metoda istraživanja za sve zainteresirane za kvalitetno znanstveno istraživanje javnih politika.

Moj je cilj u ovome radu ispitati i kritički razmotriti ovdje iznesen argument. Prvo ću ocrtati akademski povijesni kontekst na koji se taj novi oblik *policy* analize referira (pogl. 1). Zatim ću iznijeti teorijske osnove na kojima je utemeljena (pogl. 2), prikazati njezine osnovne argumente i upoznati čitatelja s njezinim najvažnijim autorima i njihovim viđenjima politike i *policy* analize (pogl. 3), te raščlaniti bitne postavke na kojima ona počiva, načine na koji shvaća znanje i metode kojima se služi u istraživanju (pogl. 4). Konačno, istražiti ću što je to deliberacijska

demokracija i kakve su njezine veze s interpretacijskom *policy* analizom (pogl. 5). Na samom ću kraju dati završnu kritičku ocjenu interpretacijske *policy* analize i sugerirati neke probleme o kojima valja razmisliti.

U radu ću pokazati koje su razlike interpretacijske *policy* analize u odnosu prema „klasičnim“ teorijama *policy* procesa i modelima *policy* analize, te pokušati pokazati prednosti interpretacijske *policy* analize u odnosu na „klasičnu“ paradigmu. Interpretacijska se *policy* analiza u literaturi često vezuje za normativno-politički model deliberacijske demokracije i zahtjeve za većom aktivnom participacijom građana u kreiranju javnih politika. Takav pristup shvaća interpretacijsku *policy* analizu kao političko emancipacijsko oruđe uključivanja građana i jačanja demokratskog poretka. U nekim varijantama ona to neosporno može biti, ali mislim da se na taj način interpretacijska *policy* analiza nepotrebno vezuje za određeni politički model i neopravdano ograničava orijentacijom na znanstvene korisnike koji su ujedno i politički zagovornici „jake“ i/li deliberacijske demokracije. Nasuprot stavu uvriježenom u literaturi, želim pokazati da između interpretacijske *policy* analize i deliberacijske demokracije nema nužne logičke veze i da je interpretacijska *policy* analiza kvalitetno znanstveno-istraživačko oruđe *per se*. Time se pristup istraživanju javnih politika koji nudi interpretacijska *policy* analiza oslobađa suvišnoga političkog „balasta“ i bez političkih opterećenja otvara širem krugu potencijalno zainteresiranih istraživača.

Dakako, u odnosu prema klasičnoj paradigmi *policy* znanosti, kojoj se argumentirano prigovara na tehnokratskim i utilitarističkim tendencijama, interpretacijska *policy* analiza u svojoj političkoj dimenziji svakako je zanimljivo rješenje problema napetosti između elitističke ekspertize i demokratskog upravljanja (*governance*). Ona nije samo praktično priručno sredstvo projekta deliberacijske demokracije, nego je veza između dva projekta načelna – ako želi znanstveno sudjelovanje u kreiranju politika, deliberacijska demokracija je snažno upućena na zaokret prema interpretacijskoj *policy* analizi. Međutim, u ispitivanju interpretacijske *policy* analize u radu ću nastojati dokazati kako ta veza nije dvosmjerna, tj. da *interpretacijska policy analiza može bez deliberacijske demokracije*, što predstavlja glavnu tezu rada. Naime, interpretacijska *policy* analiza nosi analitički i spoznajni dobitak po sebi, kao znanstveno-istraživačka tehnika, te je kao takva potencijalno

sredstvo istraživanja i spoznaje npr. i demokratskim skepticima ili onima kojima postojeći „ograničeni“ liberalni model demokracije odgovara. Interpretacijska *policy* analiza ima intrinzičnu spoznajnu vrijednost i ne mora biti politička na način na koji to traže zagovornici deliberacijske politike kao modela analize. Drugim riječima, problem klasične paradigme *policy* analize mogao bi biti ponajprije u tome što ne *razumije* aktere involvirane u kreiranje politike i kontekst u kojemu se ona provodi, pa tako ni *policy* proces u cijelosti, a ne u tome što je ona tehnokratska.

Unatoč naizgled ezoteričnoj temi, ovaj bi teorijski rad mogao imati i praktičnu važnost za politološku struku. Demokratizacijom političkog života u Hrvatskoj i konstitucijom posebnih područja političkog djelovanja (tzv. *policy* područja, koja ugrubo odgovaraju pojedinim ministarskim resorima), otvoreno je mjesto za *policy* analizu kao društveno priznatu aktivnost znanstvenog informiranja procesa odlučivanja. Jačanje *policy* orijentacije u Hrvatskoj dosad se očitovalo u otvaranju posebnoga studijskog smjera *Javne politike, menadžment i razvoj* unutar dodiplomskog studija politologije na Fakultetu političkih znanosti i s njim povezane grupe *policy* kolegija, kao što su *Političko odlučivanje* i *Javne politike*, te u znanstveno-istraživačkom radu na različitim projektima vezanim za isti fakultet, od kojih je aktualan projekt *Hrvatski politički sustav, upravljanje i javne politike*. Taj je trend izgradnje *policy* orijentacije nužno nastaviti. Razvojem *policy* orijentacije jača se institucionalni položaj Fakulteta političkih znanosti u društvu, kao mjesta ekspertize i tumačenja javnih politika, i otvara mogućnost za društveno priznati strukovni angažman politologa u analizi javnih politika. U tom kontekstu, objašnjenje karakteristika i uloge jedne mlade tradicije istraživanja javnih politika, te ispitivanje njezinih veza s deliberacijskom demokracijom, mali je, ali koristan teorijski korak, koji zainteresirane *policy* analitičare može upoznati s novim istraživačkim oruđem, koje bi im moglo otvoriti nove mogućnosti za društveno vrijedan i priznat angažman.

Metode koje sam primijenio u svome istraživanju svode se na „staromodno“ čitanje znanstvenih članaka i knjiga, tumačenje, razmišljanje i zaključivanje, što također proizlazi iz teorijskog karaktera rada. Važnost suočavanja svakog teorijskog aparata s empirijom, pa tako i ovog kojim se bavim u radu, ne može se preneglasiti, no ono izlazi izvan zaokružene koncepcije teorijskog

istraživanja odnosa interpretacijske *policy* analize i deliberacijske demokracije. Stoga konkretna istraživanja ipak moram ostaviti za neki drugi rad.

Kako sam napomenuo na kraju pojednostavljene uvodne skice rada, inspirirane Bardachevom babom Bessie (i djedom Maxom), rad ima pet poglavlja i zaključak. U prvom poglavlju prikazujem povijesni kontekst nastanka interpretacijske *policy* analize i objašnjavam njezine veze s političkom znanostima i klasičnom *policy* analizom, kao i razlike u odnosu prema njima. Kako je *policy* analiza američki teorijski proizvod, najbolje razumljiv iz američkog konteksta, usmjeravam se na razvoj znanstvenog bavljenja politikom u SAD-u nakon Drugog svjetskog rata. On je krenuo dvama odvojenim smjerovima. S jedne strane, razvijala se politička znanost (*political science*), za koju je paradigmatična tzv. bihevioralistička revolucija 1950-ih i 1960-ih godina, koja je kao znanstveni standard uspostavila pozitivističku epistemologiju i korištenje kvantitativnih metoda istraživanja. S druge se strane – nasuprot stavu vrijednosne neutralnosti na koji je pretendirala bihevioralistička politička znanost – javila koncepcija multidisciplinarnih *policy* znanosti (*policy sciences*) i *policy* analize (*policy analysis*), usmjerenih na rješavanje društvenih i političkih problema. *Policy* znanosti konceptualizirale su politiku kao ciklički niz faza od stavljanja problema na dnevni red, preko formuliranja opcija i odlučivanja, do implementacije i evaluacije, a u metodologijskom pogledu oslanjale su se također na kvantitativne metode i ekonomske modele. U posljednjih dvadesetak godina unutar političke znanosti akumulirala se značajna kritička literatura koja, osim što dovodi u pitanje implicitni pozitivizam akademskog *mainstreama*, ukazuje na to da su *policy* znanosti krenule tehnokratskim putem i zahtijeva tzv. interpretacijski ili argumentacijski „zaokret“ u *policy* analizi. U prvom poglavlju u glavnim crtama najprije prikazujem politologijski biheviorizam, s naglaskom na njegovoj epistemologijskoj podlozi, te zatim Lasswellove *policy* znanosti i „klasičnu“ paradigmu *policy* analize. Na kraju poglavlja naznačujem u čemu se sastoji pristup interpretacijske *policy* analize. Prikazujem argumente dvojice „*policy* autora“ – Charlesa Lindbloma i Hala Colebatcha, koji su s različitih pozicija kritizirali klasičnu paradigmu faznog modela i instrumentalne *policy* analize, ukratko ocrtavam dvije glavne dimenzije interpretacijske *policy* analize i obrazlažem upotrebu tog pojma u

odnosu na neke druge u optjecaju, poput „postpozitivističke“, „argumentacijske“ ili „deliberacijske“ *policy* analize.

U drugom poglavlju obrađujem teorijske utjecaje na interpretacijsku *policy* analizu koji su došli iz šireg područja društvenih znanosti. Oni pružaju čvrstu epistemologijsku podlogu na kojoj se zasniva interpretacijska *policy* analiza. Uvodno prikazujem nekoliko važnih epistemologijskih argumenata koje uvažavaju i navode zagovornici interpretacijske *policy* analize, ali u njih dublje ne ulazim (veze interpretacijske *policy* analize s ekonomijskim pristupom i jednom psihoanalitički inspiriranom teorijom diskursa, Aristotelova koncepcija praktičnog znanja i Kuhnov pojam paradigme). Uz uvodni dio, poglavlje se sastoji od četiri glavna dijela. U prvom se bavim tradicijom istraživanja u društvenoj i političkoj znanosti koja naglašava važnost *razumijevanja* značenja koje svom djelovanju pripisuju društveni i politički akteri, nasuprot pozitivističkom receptu podvođenja pojedinačnih pojava pod opće zakone. Uz Gadamerov hermeneutički argument, u tom dijelu poglavlja obrađujem argumente klasika sociologije Maxa Weber, Alfreda Schutza i Ervinga Goffmana, te dajem uvodnu crticu o antropologu Cliffordu Geertzu. U drugom dijelu bavim se tzv. jezičnim zaokretom i njegovom važnošću za društvene znanosti, kroz djela klasika filozofije običnog jezika, Johna L. Austina i Johna Searlea, navodeći najprije nekoliko Wittgensteinovih glosa na kojima se ta pozicija može utemeljiti. Važnost jezika i jezičnih pravila za društveno djelovanje još je davno u maloj, ali izuzetno utjecajnoj knjižici *Ideja društvene znanosti i njezina veza s filozofijom* objasnio Peter Winch. Njegov argument, kojim završavam taj dio, povezuje filozofiju običnog jezika s perspektivom razumijevajuće sociologije ocrtane u prvom dijelu. Treći dio bavi se socijalnim teoretičarima koji su ponudili manje „romantično“ tumačenje jezika. Oni ga vide kao medij zablude ili kao sredstvo moći u poljima društvene borbe. Prvu perspektivu prikazujem kroz teoriju „binarnih opozicija“ povezanu s radom francuskog filozofa Jacquesa Derride, a drugu kroz teoriju francuskog sociologa Pierrea Bourdieua. Autori čijim se postavkama također bavim u ovom dijelu poglavlja su američki politolog Murray Edelman, te američki teoretičar književnosti i povjesničar ideja Hayden White, koji su odgovorni za kritičku teoriju „simboličke upotrebe politike“, odnosno za teoriju „tropa diskursa“. U posljednjem dijelu okrećem se normativnoj dimenziji rasprave o jeziku, komunikaciji i „subjektivnosti“, također kroz

egzegezu djela Jürgena Habermasa i Michela Foucaulta. Foucault, autor kojega se gotovo beziznimno citira u radovima o interpretacijskoj *policy* analizi, pruža nužnu dozu skepse prema idealizmu racionalne komunikacije koji nudi Habermas, što lijepo sažima jedna Dryzekova tvrdnja, prema kojoj „diskursi u fukoovskom smislu postoje, pa ih diskurs u habermasovskom smislu ne može zaniijekati (*wish them away*)“ (Dryzek, 2000, vi). Sažeta je epistemologijska poanta tog dijela da je za svako kvalitetno društveno-znanstveno istraživanje, a pogotovo ono koje se tiče politike, nužno razumijevanje aktera, s dobrim uvidom u funkcioniranje njihova jezika, koji je ujedno oruđe i indikator odnosa moći, što nas prilično udaljava od klasične pozitivističke sheme opisane u prvom poglavlju.

U trećem poglavlju temeljito obrađujem pristup interpretacijske *policy* analize kroz tumačenje djela nekoliko autora čiji su prinosi u području po mojoj ocjeni presudni. To je ponajprije Giandomenico Majone, čije je ukazivanje da *policy* analiza nije tehnička vještina nego retoričko umijeće, ishodišna točka naracije koju nudim u ovom poglavlju. Nakon Majoneovih argumenata, bavim se teorijom Deборе Stone. Ona je otišla korak dalje i konstruirala uvjerljiv ideal tip suvremene političke zajednice kao polisa, u kojoj je svako imenovanje i kategoriziranje dio političke borbe. Poanta je da njemu ne mogu izbjeći ni tobože nepristrani *policy* analitičari. Deridaovske tonove analize teksta u interpretacijskoj *policy* analizi prikazujem kroz već klasično djelo Emeryja Roa o „naracijskoj“ *policy* analizi, koje pokazuje kako se u uvjetima kompleksnosti i nesigurnosti *policy* akteri oslanjaju na pojedine političke naracije i na koji se način *policy* analitičar treba s njima uhvatiti u koštac. Nakon toga ukratko prikazujem diskurzivnu *policy* analizu koja je našla izraz u djelima Maartena Hajera. U posljednjem dijelu ovog poglavlja dajem sintetski prikaz interpretacijske *policy* analize na osnovi djela Franka Fischera i Johna Forestera, čija djela naglašavaju važnost participacije *policy* aktera u analizi javnih politika.

Četvrto poglavlje daje shematizaciju interpretacijske *policy* analize pomoću kategorijalne trojke ontologija-epistemologija-metodologija kojom se u znanstvenom metajeziku obično opisuju istraživački programi u suvremenoj političkoj znanosti. Ontologija interpretacijske *policy* analize osnovu nalazi u grupama koje komunikacijski djeluju, naracijama i diskursima o politici, koji oblikuju *policy* proces. To, međutim, ne znači da je „sve u diskursu“ i da nema prostora za autonomiju

pojedinka, koja se nalazi u određenoj napetosti s diskursom (jezikom, kulturom, tradicijom, „svijetom života“) koji se pojedincu nameće ili ga čak oblikuje, formirajući tako ujedno i ontologijsko polje interpretacijske *policy* analize. Ta je ontologijska perspektiva suprotstavljena ontologiji racionalnih aktera, specifičnoj za racionalni izbor i značajan dio klasične *policy* analize. Epistemologijski kriteriji interpretacijske *policy* analize odstupaju od pozitivističke sheme podvođenja pojedinačnih slučajeva pod opće zakone i naglašavaju partikularno razumijevanje značenja i prakse društvenog i političkog djelovanja. Bilo bi krivo reći da je prva shema „pogrešna“, ali njezino mehaničko primjenjivanje može dovesti do krivih zaključaka o smislu djelovanja *policy* aktera. Umjesto pozitivističke sheme, potrebno je usvojiti ideografski pristup, koji je osjetljiviji na kontekst i pomalo agnostičan prema univerzalističkim nomotetičkim pretenzijama pozitivizma. U posljednjem dijelu poglavlja obrađujem metodologijski arsenal interpretacijske *policy* analize. Uz dobro poznate metode promatranja sa sudjelovanjem i etnografskog istraživanja, najveće bogatstvo pristup interpretacijske *policy* analize donosi u analizi političkih naracija i tropa koji se koriste u političkom diskursu, te u diskurzivnoj *policy* analizi koja, možda, nešto jače naglašava povezivanje tekstova politike s društvenim i političkim kontekstom, premda razlike između tih metoda nisu uvijek čvrste. Stroga je metodologijska shematizacija, prema mojem sudu, suprotna duhu interpretacijske *policy* analize, o čemu više govorim u zaključku rada.

U petom poglavlju uspoređujem deliberacijsku demokraciju i interpretacijsku *policy* analizu. Najprije u glavnim crtama prezentiram politički program deliberacijske demokracije. Prikazujem različite varijante teorije deliberacijske demokracije, kroz kratke prikaze djela Joshue Cohena, Dennisa Thompsona i Amy Gutmann, Benjamina Barbera, Jürgena Habermasa i Johna Dryzeka. Zatim prikazujem pojedine primjere mahom eksperimentalnih deliberacijskih institucija, ispitujem pojam diskurzivnih dizajna i njegovu primjenu te pohvale i kritike deliberacijskoj demokraciji. Nakon toga slijedi usporedba s interpretacijskom *policy* analizom. Ona pokazuje kako postoji konvergencija između deliberacijske demokracije izražene u deliberacijskim građanskim forumima i političke dimenzije interpretacijske *policy* analize u njezinoj participacijskoj verziji, koja naglašava važnost lokalnog znanja (*local knowledge*). Na kraju poglavlja, zbog poteškoća koje

nosi program deliberacijske demokracije, pokušavam pokazati kako je ključan argument u korist interpretacijske *policy* analize ipak manje politički, a više epistemologijski i da politička participacija nije njezin bitan dio. Spoznaja usmjerena na shvaćanja aktera, jezik i naracije donosi vrijedne spoznaje o *policy* procesu. Ona donosi znanje onima koji uvažavaju teorijske uvide i primjenjuju tehnike interpretacijske *policy* analize, što ne treba miješati ni s deliberacijskom ni s bilo kojom drugom demokratskom politikom. Ukratko, mudru Weberovu poruku da znanstvenici nisu pozvani da nameću vrijednosti ili arbitriraju između njih, nego da se – koliko je to moguće – distanciraju od politike u svom poslu, ne treba još odložiti u ropotarnicu povijesti etike društvenih znanosti.²

U zaključku finaliziram raspravu o interpretacijskoj *policy* analizi. Kratko raspravljam o kritikama koje joj se upućuju, te konačno ocjenjujem prednosti i nedostatke ovoga pristupa. Nakon toga sažimam zaključke rada i u samoj konačnici pokušavam objasniti zašto strogi metodologijski formalizam ponekad i nije tako dobra stvar za društveno-znanstveno istraživanje.

* * *

U završnom dijelu uvoda moram dati nekoliko napomena, od kojih na red prvo dolaze one koje se tiču jezika. Prva se odnosi na upotrebu engleske riječi *policy*. Javljaćući se u italik fontu na gotovo svakoj stranici ovog rada, ona neosporno narušava estetiku hrvatskog jezika na kojemu je rad pisan i, kao takva, zahtijeva uvodno obrazloženje. Lingvisti mogu odahnuti: *policy* nisam preveo na hrvatski, ne zbog sveprisutne društvene mode korištenja anglizama, nego zato što, jednostavno – to nisam ni mogao. Naime, pojam *policy* nema značenjskog ekvivalenta u hrvatskom jeziku, tj. ne može se prevesti jednom hrvatskom riječju. Porodica riječi izvedenih iz korijena grčke riječi *polis* malobrojnija je u hrvatskom nego u engleskom jeziku. Dok

² Vrijednosna neutralnost ne misli se, dakako, u pozitivističkom smislu – već teorijske osnove razumijevajuće i kritičke društvene znanosti izložene u drugom poglavlju to jasno isključuju – nego u smislu nepristajanja uz konkretne političke programe i institucionalne projekte, što će biti razjašnjeno u petom poglavlju i zaključku rada. Ona, također, ne isključuje mogućnost angažmana interpretacijske *policy* analize u rješavanju socijalnih problema.

potonji jezik za pojedine dimenzije politike – ugrubo: borbu za moć, planove, sadržaje i mjere, te stabilne institucionalne aranžmane – ima i posebno diferencirane riječi *politics*, *policy* i *polity*, u hrvatskom se za posljednje upotrebljavaju riječi „država“, „ustav“, „političke institucije“, dok se za prve dvije dimenzije upotrebljava samo jedna riječ – „politika“, a razlikovanje se prepušta kontekstu (ista je situacija i u francuskom i njemačkom). Drugačije zasad i ne može biti, jer u porodici *polis*-riječi, uz politiku hrvatski ima samo „policiju“, riječ koja se odnosi na organizaciju za održavanje javnog reda i mira, te poneku pejorativnu izvedenicu, poput „politikanstva“ i „politiziranja“. Bilo da je posrijedi jednostavno ono što „vlade odluče učiniti ili ne učiniti“ (Dye, 2005, 1) ili nešto što se društveno konstruira u međudjelovanju većeg broja državnih i nedržavnih aktera (Colebatch, 2004a), ono što se izražava riječju *policy* društvena je i politička činjenica, koja zahtijeva i svoju terminologiju. Naravno, razlog što *policy* nije bio prisutan u Hrvatskoj i „na kontinentu“ nije slučajna. On leži u razlikama u povijesnom razvoju države u anglosaksonskom svijetu i u kontinentalnoj Europi, koju je obilježila čvršće strukturirana uprava i jači državni dirizizam (Heidenheimer, 1986). No danas, u demokratski ustrojenoj, pluralističkoj političkoj zajednici, svakako za njim postoji potreba. Razlika između politike i *policyja* nije „samo u jeziku“, kako tvrdi Heinz Eulau (Bobrow *et al.*, 1977, 420), nego postoji društvena i politička „stvarnost“ na koju se on odnosi. *Policy* nije samo pomodna američka riječ za staru javnu upravu, forsiranje stranog koncepta u političkom okružju koje je moglo, pa može i dalje bez njega. Pojam nosi potrebnu „analitičku preciznost“ (Grdešić, 1995, 10): njime *policy* dimenzija politike dobiva potrebnu „važnost u percepciji“ (*perceptive prominence*; Heidenheimer, 1986, 20), pa sam ga odlučio zadržati u izvorniku, kako se upotrebom riječi „politika“ ne bih uvijek morao oslanjati na suptilnosti konteksta.³

³ To, međutim, ne znači da ću koristiti isključivo riječ „policy“ za denotiranje *policyja*. Kao istoznačnice koristit ću i „politike“ (mn.), „javne politike“/„javna politika“ (*public policy*), pa i samu „politiku“, gdje će iz konteksta biti jasno da govorim o *policyju*, a za analizu (javnih) politika koristit ću izraz „*policy* analiza“, „analiza politikâ“, „analiza javnih politikâ“, kako u širem smislu teorija o *policy* procesu, tako i u užem smislu tehnika analize konkretnih politikâ. Usto, izraz „javna politika“/„javne politike“ koristi se za znanstveno izučavanje i istraživanje javnih politika; dakle, terminološki se znanstvena disciplina ponekad izjednačava sa svojim predmetom (usp. John, 1998, 1-2). Treba, doduše, napomenuti da uz zadržavanje engleskog originala, oslanjanje na kontekst i opisne „prijevod“ pomoću više riječi, postoji

Druga jezična napomena tiče se upotreba pridjeva „interpretacijska“ i „deliberacijska“ u nosećim sintagmama ovog rada, koji su prijevod engleskog pridjeva *interpretive* i engleskog i njemačkog pridjeva *deliberative* iz literature kojom sam se služio. U postojećoj akademskoj literaturi i usmenim izlaganjima uvriježilo se govoriti o „deliberativnoj demokraciji“ (usp. Reese-Schäfer, 2004) i „interpretativističkom pristupu“ (usp. Marsh i Stoker, 2005). Čini mi se da su moja rješenja više u „u duhu hrvatske jezične tvorbe“ (Babić *et al.*, 2004, 107), a da se njima ništa ne gubi na značenju; štoviše, u drugom slučaju odabrano jezično rješenje nosi estetski, pa i funkcionalni dobitak, u odnosu na čudni i nezgrapni „etatizam“. (Ukratko, ako građani raspravljaju ili deliberiraju tj. sudjeluju u *deliberaciji*, onda je to *deliberacijska* demokracija⁴, a ako analitičari interpretiraju ili tumače značenja i

još jedno potencijalno prevoditeljsko rješenje za *policy*. Ono se sastoji u tome da se riječ *policy* jednostavno „kroatizira“ u „polisi“, na isti način kao što, primjerice, Jurica Pavičić u kritici nekog filma, piše da taj film nije „masterpis“, a ne da nije *masterpiece* („Umjetnički spektakl kao skrojen za Oscare“, *Jutarnji list*, 8. studenog 2007). Opravdanje za taj tip jezičnog zahvata nedavno je, u novinskom tekstu o novom pravopisu u izdanju Matice hrvatske, ponudio Miljenko Jergović: „Recimo, po matičarima bi se pridjevi izvedeni od imenica stranog podrijetla pisali fonetski: dakle, jest da je grad Chicago, ali je čikaški big bend. Pritom, primijetili ste, ni bend nije 'band' kao što je u Engleza, nego se riječ koja je integrirana u hrvatski jezik posve logično i piše po pravilima po kojima se pišu sve hrvatske riječi. Isto se odnosi i na atačment, daunloudanje ili čizburger. Čizburger je u našem govoru prisutan tridesetak godina, džentlmen stotinjak, i zašto bi se onda te riječi pisale po njihovoj izvornoj transkripciji. ... Moguća primjedba autorima pravopisa da, recimo, tako ispisana riječ atačment djeluje nakaradno, čak i nije posve kriva... Iz glembajevske perspektive, možda je riječ attachment u hrvatskome tekstu poput rukoljuba u kazališnom foajeu, ali atačment je naprosto dosljedan hrvatskome pravopisu“ („Pravopis koji želi pomoći svakome“, *Jutarnji list*, 25. lipnja 2007). Fonetska je transkripcija svakako zanimljivo i u jeziku utemeljeno rješenje. Nasuprot uvriježenom mišljenju da je takav zahvat karakterističan za istočne susjede („to je po Vuku“), od kojih se često nastojimo jezično distancirati, čini se da uvaženi hrvatski pisci i javni intelektualci – teorijom i praksom – opravdavaju takva rješenja. Ipak, za ostanak pri već prilično etabliranom rješenju u hrvatskoj akademskoj politološkoj produkciji (Grdešić, 1995, 2006; Colebatch, 2004a; Petak, 2007) i njegovo uobičajeno obrazloženje (usp. pogovor Zdravka Petaka u Colebatch, 2004a, 127), odlučio sam se u strahu od sasvim logičnog protupitanja: ako uvedemo „polisi“, slijede li onda, istom logikom, i „politi“ i „politiks“? Naime, za ovu posljednju (ne samo glembajevski gledano) „nakaradnost“ nipošto nisam htio snositi odgovornost.

⁴ Izvorno etimologijski, riječ deliberacija upućuje na odvagivanje ili razmatranje, koje može biti ograničeno na pojedinca, ali u suvremenoj političkoj teoriji ona upućuje isključivo na kolektivan proces

jezik *policy* aktera tj. poduzimaju *interpretaciju*, onda je to *interpretacijska policy* analiza.)

Treća i posljednja jezična napomena tiče se upotrebe riječi „paradigma“. Jedna od epizoda Simpsonovih duhovito se ruga ekscesivnoj upotrebi izraza „paradigma“ i „proaktivno“, i to s punim pravom, jer riječ paradigma veoma često zlorabe znanstveni i ostali pozeri.⁵ Unatoč takvom nezgodnom opterećenju, paradigme su nužan dio epistemologijske rasprave otkad ih je Kuhn (1999; izv. izd. 1962) u nju uveo. Iako nema sasvim precizno značenje (usp. Masterman, 1974, 61-65), pojam paradigme, koji otprilike označava način gledanja na probleme koje dijele pripadnici neke znanstvene zajednice, ima opravdanu upotrebu, jer upućuje na to kako različite znanstvene zajednice s različitim istraživačkim pristupima i metodama konstruiraju legitimne znanstvene probleme, pa i konstituiraju same predmete istraživanja. Taj pojam, koji relativizira znanstveni eter, koristi mi jer upućuje na postojanje pluralnosti paradigmi, tj. ukazuje na to da je interpretacijska *policy* analiza *jedna od* „paradigmi“. Naime, bez obzira na radikalne stavove nekih važnih autora u području, Fischera i Dryzeka primjerice, moje je stajalište da je interpretacijska *policy* analiza jedan od pristupa proučavanju javnih politika, koji postoji uz ostale, bez konačne epistemologijske osnove i političke potrebe da ih agresivno negira.

Sasvim kratka formalno-tehnička napomena odnosi se na prethodno objavljeni prikaz knjige Deborah Stone *Policy Paradox* (Petković, 2006). Taj sam prikaz, uz manje izmjene, uklopio u dijelove rada u trećem i četvrtom poglavlju, koji se odnose na tumačenje „polisa“ i metodologijskih oruđa koje nudi Deborah Stone (3.2 i 4.3.2).⁶

razložne političke rasprave, što također ide u prilog upotrebi sintagme *deliberacijska* demokracija (v. pogl. 5).

⁵ *The Itchy & Scratchy & Poochie Show* (4F12; 8. sezona, 14. epizoda). U razgovoru o uvođenju novog lika u crtić *The Itchy & Scratchy*, u kojemu se koriste riječi „paradigma“ i „proaktivno“, jedan od sudionika, glas *common sensea*, kaže: „Excuse me, but 'proactive' and 'paradigm'? Aren't these just buzzwords that dumb people use to sound important?“ („Oprostite, ali 'proaktivno' i 'paradigma'? Nisu li to samo zvučne riječi koje glupi ljudi upotrebljavaju da bi zvučali važno?“)

⁶ U radu u istoj formi (broj sekcije rada u zagradama) upućujem na pojedine djelove rada u kojima se nalazi relevantna argumentacija za temu o kojoj raspravljam. Takav oblik međusobnog povezivanja segmenata teksta omogućuje čitatelju – pogotovu onome koji ne namjerava čitati tekst na „klasičan“

Uvod, ipak, ne želim završiti tehničkom primjedbom. Prije prelaska na „stvar samu“, ostao sam dužan objasniti još dvije ključne stvari. Čemu, na kraju krajeva, teorijska tema i čemu *policy*? Zašto se baviti teorijom, a ne nekim praktičnim, predmetno-problemski zadanim pitanjem, i ako se već odabere takvu temu, zašto je vezati za *policy*, pojam s tehnokratskom reputacijom, a ne jednostavno za politiku?

Oni koji se bave teorijskim temama često su izloženi zdravorazumskom prigovoru da „mlate praznu slamu“. Nisu li od metateorijskih i epistemologijskih pitanja, od rata paradigmi „u sferi čiste misli“, važniji problemi u svijetu „stvarne politike“? Nije li ono prvo samo sukob etiketa bez praktičnog značenja? Kad bih mislio da jest, sigurno ne bih pisao ovaj rad. Način na koji se svijet politike shvaća i na koji mu se pristupa u znanstvenom istraživanju može imati implikacije za praksu politike. Ako se nešto ne razumije, ne može se ni djelovati na pravi način. Ideje su važne, kako je to davno ustvrdio autor *Otvorenog društva* (usp. Kurelić, 2002, 21-22). Nadam se da će čitatelj ovoga rada u argumentima koji su u njemu izneseni naći barem malu potvrdu za to.

To me vodi do povezivanja interpretacijskoga i lingvističkog zaokreta, koji je karakterističan za društvene znanosti općenito, s *policy* analizom. Određena društvena inercija i njezina terminološka slika, kako je to naznačeno u „jezičnoj napomeni“, nisu dovoljan razlog za okretanje *policyju*. Činjenica sektorskog „mrvljenja“ politike, pa ni transnacionalnost koju pojam otvara (John, 1998, 5-6), još ga dovoljno ne opravdavaju. Zašto baš *policy* i *policy* analiza, a ne „politika“ i „politička znanost“? Nije li vezivanje „relativističkih“ epistemologijskih pozicija, koje ukazuju na politiziranost jezika i znanja za pojam *policyja*, koji se obično vezuje za racionalnost i efikasnost, u najmanju ruku neobično? Neobično i neuobičajeno svakako jest, ali nipošto nije neopravdano. Razlog je vrlo jednostavan: *policy* nije sasvim racionalan i efikasan, niti to mora biti. On nije ni iracionalna politika, ni

način (u cijelosti, od početka do kraja) – lakše snalaženje i manevriranje kroz rad, u kojemu su pojedine razine argumenta upućene na druge razine izložene u različitim dijelovima rada (npr. određeni argument zastupnika interpretacijske *policy* analize izložen u jednom poglavlju ima opće teorijsko zaleđe koje je obrađeno u nekom drugom poglavlju, određeni metodologijski argument iz jedne sekcije ima epistemologijski korijen obrađen u nekoj drugoj sekciji istog poglavlja i sl.).

racionalna uprava. *Policy* je smješten upravo negdje između „iracionalnog manevarskog prostora“, područja borbe i nastajanja onoga novog, s jedne strane, te „birokratske plijesni“ (*Schimme*), pukoga tehničkog upravljanja, u smislu državne uprave i poštanske službe, s druge strane (Mannheim, 2007, 123-133). Usmjeravanjem na *policy*, želim zadržati konstruktivnu perspektivu rješavanja javnih problema, koja ima javna uprava, ali i političku otvorenost politike, koju javna uprava nema. Sama politika, nažalost, ima prejake konotacije pristranosti, strančarenja i nepoštene utakmice sebičnih interesa. Kada netko kaže „politika“, samo je korak od toga da kaže (sitno) „politikantstvo“. Takvi stavovi nisu ništa novo, niti ekskluzivno hrvatsko; oni su, uostalom, i naveli Lasswella na projekt *policy* znanosti (Lasswell, 1951, 5). Ukratko, bavljenje kreiranjem politike i njezinom analizom uključuje suptilno manevriranje u prostoru između birokracije i iracionalnosti. Interpretacijska *policy* analiza takvo kreiranje politike nastoji što bolje protumačiti, a ja ću u ovom radu nastojati što uspješnije manevrirati kroz njezine jednako suptilne teorijske prostore.

1. Interpretacijska *policy* analiza u akademskom povijesnom kontekstu: politička znanost, *policy* znanosti i klasična *policy* analiza

1.1 Biheavioralistička revolucija i politička znanost: pozitivističko ogledalo društva i politike

I sasvim rudimentaran povijesno-kontekstualni prikaz – na samome početku nužan kako bi se razumio nastanak interpretacijske *policy* analize i objasnilo njezino mjesto unutar političke znanosti – mora početi od promjena koje su obilježile znanstveno proučavanje politike u SAD-u nakon Drugoga svjetskog rata, napose u pedesetim godinama prošloga stoljeća. Nova epistemologijska i metodologijska orijentacija, te teme istraživanja koje su se tada etablirale, čine konzistentan istraživački program koji se gotovo konsenzusno uzima kao konstitutivno ishodište suvremene političke znanosti. Taj je program, koji je u osnovnim crtama opstao do danas, ujedno i referentna točka bez koje se ne može razumjeti kasnije formulirane suparničke istraživačke programe unutar političke znanosti (Marsh i Stoker, 2005).

Za naznačene promjene naknadno se uvriježio naziv „biheavioralistička revolucija“. Dok se drugim dijelom sintagme želi ukazati na njihovu dramatičnost i važno mjesto unutar povijesti discipline, prvi dio ukazuje na povezanost sa shvaćanjem znanosti karakterističnim za biheavioralnu psihologiju. Slično kao i u biheiorizmu u psihologiji, biheioralizam u politologiji usmjerio se na promotrivo ponašanje i ustanovljavanje općih pravilnosti u obrascima (političkog) ponašanja aktera.⁷

⁷ U psihologiji se običava govoriti o „biheiorizmu“ (*behaviorism*), a u politologiji o „biheioralizmu“ (*behavioralism*), premda i neki politolozi govore o biheiorizmu, recimo Heinz Eulau (Farr, 1995, 222), a kod nas Grdešić (usp. Grdešić, 1995, 14-16). Biheiorizam obično označava istraživački pravac u psihologiji koji kao svoj predmet istraživanja uzima isključivo izvanjski promotrivo ponašanje i odbacuje „unutarnje“ varijable (stanja svijesti, značenja i sl.) kao nepouz dane i nemjerljive. Pravac je karikaturalni izraz dobio u vicu o dva biheiorista koji se, susrevši se na ulici, umjesto uobičajenog „kako si?“, pitaju – „kako sam?“ Biheioralizam se pak odnosi na pozitivističku epistemologijsku

Zastupnici bihevioralističke orijentacije smatrali su da oni utemeljuju pravu znanost o politici. Emancipacija političke znanosti s jedne je strane podrazumijevala distancu od tradicije političke teorije. Normativno promišljanje o politici prozvano je pukom „političkom literaturom“ (Ball T., 1995, 53), a čitanje i proučavanje klasika političke misli derogirano je u status hobija, kojim se znanstvenici mogu baviti u svoje slobodno vrijeme, jednako kao što se mogu baviti lijepom književnošću.⁸ S druge strane, bihevioralizam je zahtijevao i emancipaciju od ustavnog prava i povijesti, utjelovljenih u „starom institucionalizmu“ koji je istraživao politiku *de jure*, ne odmičući se u svojim analizama od prikazivanja formalnih političkih institucija i njihove povijesti. Formalizam u istraživanju političkih institucija trebao je biti napušten u korist istraživanja „stvarnog“ ponašanja političkih aktera (Lowndes, 2005, 86).

Politička znanost trebala je skovati novo, empirijski zasnovano pojmovlje i u svojem istraživanju usmjeriti se na sadašnje promotrivo ponašanje pojedinaca i grupa u političkom sustavu, te objašnjavanje uzroka toga ponašanja. Predmetima istraživanja bihevioralističke političke znanosti postali su glasovanje, politička participacija, ponašanje interesnih skupina, pa i „ponašanje“ država i transnacionalnih organizacija u međunarodnim političkim odnosima (Sanders, 2005, 43). Za istraživanje politike razvijeni su novi koncepti, koji su se u operacionalizaciji istraživanja vezivali za precizne empirijske indikatore, a metodologija novog pristupa sastojala se mahom od anketnih istraživanja i primjene statističkih metoda u obradi prikupljenih podataka. Glavni naglasak bio je upravo na metodologijskoj strogosti.

orijentaciju u politologiji, koja se u metodologijskom pogledu uglavnom povezuje s kvantitativnim metodama istraživanja i statistikom. Spomenuti psihologijski pravac bio je usmjeren ponajprije na laboratorijska istraživanja, što je politologijski bihevioralizam teško mogao biti, no oba pristupa dijele pozitivističke epistemologijske osnove. Koliko mogu vidjeti, nema čvrstih teorijskih razloga za upotrebljavanje jedne umjesto druge varijante. Jedina je osnova za različite termine puka leksička varijacija u korijenu riječi: prva se varijanta izvodi iz američko-engleske imenice *behavior*, a druga iz pridjeva *behavioral*. Dulju ću varijantu upotrebljavati iz jednostavnog razloga što se u politologiji uobičajila.

⁸ Za najgorljivije bihevioraliste politička je teorija bila mitologija, koja se sastojala od „moralizirajućih priča maskiranih u jednu vrstu preskriptivne filozofije koja je pobrkala činjenice i vrijednosti“ (Barber, 2006, 539).

Nije se moglo nijekati da su djela klasične političke teorije često sadržavala genijalne uvide, ali njihov je pristup u osnovi ocijenjen kao impresionistički; prednost se davala, možda ne toliko spektakularnoj, ali pouzdanoj i provjerljivoj metodologiji bihevoralističkih kvantitativnih istraživanja (Dahl, 1993, 253). Također, staru terminologiju – „pravo glasa“, „pravosuđe“ i „interese“ – zamijenila je nova: „izborna ponašanje“, „pravosudni proces“ (*judicial process*) i „ponašanje interesnih grupa“, a „državu“ je zamijenio „politički sustav“, sa svojim *inputima* i *outputima* (Farr, 1995, 203).

Krajnja svrha bihevoralizma bila je otkriti opće pravilnosti u političkom ponašanju.⁹ Bihevoralistički ideal bio je opći zakon koji objašnjava pojedinačne političke pojave koje se pod njega mogu podvesti, poput poznatog Michelsovog željeznog zakona oligarhije, prema kojemu političke stranke nužno postaju oligarhijama (usp. Rueschemeyer, 2003, 308) ili Duvergerovih zakona o učincima izbornog sustava na stranački sustav (usp. Kasapović, 1993, 9-16). Dobar primjer je poznata „Lipsetova hipoteza“ prema kojoj razvijenost ekonomije utječe na stabilnost demokracije, koja je u tzv. ekonomskim teorijama demokracije znala dobiti sasvim precizan izraz: „Kada dohodak per capita padne ispod ovog praga [2000 dolara iz 1975, nap. K.P.], vjerojatnost da će demokracije kolabirati unutar godine dana jest jedan naprema deset“ (Shapiro, 2002, 256).¹⁰ Kao primjer suvremenoga bihevoralističkog istraživanja može se navesti teorija stranačkog aktivizma koju su na osnovi istraživanja u Ujedinjenom Kraljevstvu postavili Paul Whiteley i Patrick Seyd (Sanders, 2005, 52-59). Oni su razvili teorijsku jednadžbu koja objašnjava stranački aktivizam, a sastoji se od više faktora koji pridonose ili odmažu stranačkom aktivizmu: od osobnih koristi, kolektivnih koristi i osobnih troškova aktivizma, te političke učinkovitosti, emocionalne privrženosti stranci, ideološkog intenziteta, te od varijabli nacionalnog i lokalnog političkog konteksta. Te su nezavisne varijable operacionalizirane, kao i zavisne varijable stranačkog aktivizma, te je provedeno

⁹ Eastonova knjiga o političkom sustavu, jedan od autoritativnih iskaza bihevoralističke orijentacije u političkoj znanosti, kao uvodni *motto* citira izjavu Charlesa Bearda u kojoj je izražena fascinacija idejom „podvrgavanja fenomenâ politike zakonima uzročnosti“ (Easton, 1963, vii).

¹⁰ Pritom se, također, tvrdi da je pri većim razinama nižeg *per capita* dohotka vjerojatnost pada demokracije manja.

istraživanje na velikom uzorku aktivista, na osnovi kojega je konstruiran opći model koji objašnjava u kojim se uvjetima stranački aktivizam pojavljuje, a u kojima ne.

Biheveralistički pristup od svog etabliranja u 1950-im godinama naovamo doživio je mnoge kritike koje su dobro poznate. Isticano je kako se naglašavanjem apstraktnih procesa iz fokusa gubi razumijevanje konkretnih situacija, koje je ustvari najvažnije. U tom se smislu podrugljivo primijetilo da je i Napoleon, jednako kao suvremeni američki upravni službenici, bio involviran u „proces odlučivanja“ i „alociranje resursa“. Biheveralizmu se također prigovaralo da se usmjerava na nekontroverzne i politički podobne teme, te da se iza njegovih pretenzija na vrijednosnu neutralnost ustvari krije konzervativno prihvaćanje postojećeg sustava.¹¹ Naposljetku, tvrdilo se da njegova sklonost kvantifikaciji vodi do „fetišiziranja“ samoga metodologijskog aparata s dvojbenim sadržajnim rezultatima: „Tako se činilo da je metodologijska planina iznjedrila intelektualnog miša“ (Parenti, 2006, 502-503).¹²

Za potrebe ove rasprave najvažnije je, međutim, detaljno objasniti prevladavajuću pozitivističku ontologijsko-epistemologijsku shemu na kojoj biheveralistički pristup počiva. Marsh i Furlong (2005, 21-22) saželi su obilježja pozitivizma u političkoj znanosti u četiri bitne značajke. Prva je ontologijsko stajalište prema kojemu društveni i politički svijet postoje neovisno o promatraču koji o njemu može donositi neutralne zaključke. To je tzv. „fundacionalistička ontologija“. Druga je značajka epistemologijski i metodologijski identitet između prirodnih i društvenih znanosti. Društvene se znanosti, pa tako i politologija, kao i prirodne znanosti usmjeravaju na istraživanje općih pravilnosti u predmetu svojega istraživanja. One postavljaju hipoteze koje se empirijski testiraju izravnim promatranjem, koje može biti objektivno. Treća je značajka ideja uzročnosti: pozitivizam smatra da je moguće ustanoviti uzročne odnose između društvenih pojava. Upravo su tvrdnje o uzročnim

¹¹ To pogotovo vrijedi za funkcionalističku ideologijsku nadgradnju biheveralističkim istraživanjima (usp. Beyme, 1977, 118).

¹² Većina je tipičnih biheveralističkih istraživanja „postdiktivna“, tj. sastoje se od naknadne primjene linearne regresije na prikupljene podatke, pri čemu se ignorira prediktivna zadaća znanosti, što neke politologe veoma zabrinjava: „Rak proždire znanstveno proučavanje politike – pretjerana ovisnost o postdiktivnim metodama općenito i linearnoj regresiji napose“ (Taagepera, 2007).

odnosima sadržaj pozitivističkih hipoteza i zakona. Četvrta je značajka razdvajanje činjenica i vrijednosti: za znanstvene iskaze pozitivizma tvrdi se da su vrijednosno neutralni iskazi o društvenim činjenicama od kojih se mogu razdvojiti vrijednosni sudovi, koje se u znanosti može i treba izbjegavati. Vrijednosna pristranost za pozitivizam je samo „praktičan, a ne teorijski problem“ (Nejgel, 1974, 440).

Za pozitivističku orijentaciju fundamentalan je tzv. model podvođenja pod opći zakon (*covering law model*), implicitan navedenim značajkama. Pozitivističko objašnjenje po svojoj je logičkoj strukturi deduktivno-nomologijsko. To znači da se neki događaj (*explanandum*) objašnjava tako da se, u formi općenito važećeg zakona, navedu nužni i dovoljni uvjeti (*explanans*) koji do njega dovode (von Wright, 1975, 64-66, 92). Ako (kad) se u konkretnoj situaciji ispune nužni i/li dovoljan uvjet, pokreće se deterministički kauzalni mehanizam koji vodi do posljedica, a ta opća deduktivna shema znanstvenog objašnjenja vrijedi jednako za prirodne i društvene znanosti (Nejgel, 1974, 13-24, 539-540).¹³

¹³ Kratka i jasna ilustracija tog pristupa može se naći kod Poppera na kraju *Otvorenog društva*: „Dati *uzročno objašnjenje* određenog događaja znači deduktivno izvesti iskaz (koji ćemo zvati *predviđanjem*) koji opisuje taj događaj, upotrebljavajući neke *opće zakone* kao premise dedukcije, zajedno s određenim pojedinačnim ili posebnim iskazima koje možemo nazvati *početnim uvjetima*. Primjerice, možemo reći da smo dali uzročno objašnjenje pucanja određene niti ako ustanovimo da je ta nit mogla izdržati pola kilograma, a da je na nju stavljen uteg od jednog kilograma. Ako analiziramo ovo uzročno objašnjenje, možemo ustanoviti da se sastoji od dvije sastavnice. (1) Postavljamo određene hipoteze karaktera općih prirodnih zakona; u našem slučaju, otprilike: 'Kadgod se određena nit optereti napetošću koja nadmašuje određenu maksimalnu napetost koja je karakteristična za tu nit, ona će puknuti'. (2) Pretpostavljamo određene posebne iskaze (početni uvjeti) koji se odnose na određeni događaj koji je posrijedi; u našem slučaju, mogli bi imati dvije tvrdnje: 'Za ovu nit, karakteristična maksimalna napetost pri kojoj ona podliježe pucanju jednaka je pola kilograma' i 'Težina stavljena na ovu nit iznosila je jedan kilogram'. Tako imamo dvije različite vrste iskaza koje zajedno daju cjelovito kauzalno objašnjenje, naime: (1) *opće iskaze karaktera prirodnih zakona*, i (2) *pojedinačne iskaze koji se odnose na poseban slučaj koji je posrijedi – početne uvjete*. Sada iz općih zakona (1) možemo uz pomoć početnih uvjeta (2) deducirati slijedeći poseban iskaz (3): 'Ova nit će puknuti'. Ovaj zaključak također možemo nazvati posebnim *predviđanjem*. Početni uvjeti (ili preciznije, situacija koju opisuju) obično se nazivaju *uzrokom* događaja koji je posrijedi, a predviđanje (ili točnije, događaj koji predviđanje opisuje) *posljedicom*: primjerice, kažemo da je stavljanje utega od jednog kilograma na nit koja može podnijeti pola kilograma bilo uzrokom pucanja te niti“ (Popper, 2003, 290-291).

Na kraju prikaza pozitivističke ontologijsko-epistemologijske orijentacije koja karakterizira bihevioralističku političku znanost, treba dodatno istaknuti njezine dvije važne karakteristike. Prva je shvaćanje prema kojemu se o kauzalnim odnosima zaključuje samo na osnovi iskustva, tj. uočenih empirijskih pravilnosti. Ideja da kauzalnost nije inherentna samim stvarima, nego da je ona „umsko načelo povezivanja“, potječe još od Humea, kojemu također načelno nije bilo problematično da se deterministička pozitivistička shema primijeni na ljudsko ponašanje.¹⁴ Stoga je važno da su teorijske varijable o kojima hipoteze u pozitivističkom istraživanju govore neovisno definirane, kako bi se hipoteza načelno mogla opovrgnuti. Jezikom poznate metafore za znanstvenu teoriju, ako su *po definiciji* svi labudovi bijeli, onda se teorija ne može ni opovrgnuti jer se zaključuje da pronađeni crni labud jednostavno nije labud (Sanders, 2005, 46-47). Inzistiranje na načelnoj mogućnosti opovrgavanja (*falsifiability*) teorija kao kriteriju njihove znanstvenosti, kao i spomenuta prispodoba znanstvenog istraživanja s potragom za crnim labudom, potječe od Poppera, koji je znanost usporedio s *modus tollensom* klasične formalne logike (Popper, 2002, 54-56).¹⁵ No, vezano za ovu ideju uzročnosti, treba imati u vidu da se većina bihevioralističkih istraživanja u političkoj znanosti ne drži *strogog* modela opovrgljivosti, nego govori o *probabilističkoj* kauzalnosti i *tendencijama* u povezanosti varijabli. Logički je model objašnjenja isti, tj. načelno ga je moguće opovrgnuti, ali se o povezanosti dviju varijabli ne govori kao o nužnom odnosu, nego samo kao o više ili manje vjerojatnom, na osnovi istraživanja na reprezentativnom uzorku (usp. Gorski, 2004). Tako na navođenje slučaja koji opovrgava njihovu teoriju bihevioralisti mogu odgovoriti da nisu ni „licitirali“ stopostotnu korelaciju varijabli (Gerring, 2004,

¹⁴ Vezu uzroka i posljedice, uz sličnost i bliskost vremena i mjesta, Hume ubraja u „načela povezanosti između ideja“ (*principles of connexion among ideas*) (Hume, 1999, 101: sekcija 3, § 2). Između uzorka i posljedice nema logičke veze *a priori*; oni su odvojeni događaji koje čovjek umski povezuje (108-113; sekc. 4, §§ 1-13). Također, ništa načelno ne isključuje da je i sam čovjek kao „složeni stroj“ podložan kauzalnoj shemi podvođenja pod opće zakone (153; sekc. 8, § 14).

¹⁵ „Ako A, onda B“ (*premisa maior*); „-B“ (*premisa minor*); stoga: „-A“ (*conclusio*), tj. teorija strukture „Ako A, onda B“ je opovrgnuta. Popper je postavio i etički zahtjev pred znanstvenike: njihova teorija ne mora samo načelno biti opovrgljiva, nego se i oni sami trebaju što zdušnije truditi ne bi li je opovrgnuli (Popper, 1989, 36-37).

349) ili da je odabrani slučaj odabran pristrano, uz tzv. selekcijsku pristranost (*selection bias*) (usp. Slantchev *et al.*, 2005, 461).

Druga se karakteristika tiče praktičnih tehnika pozitivističkog istraživanja u političkoj znanosti. Povezano s hjumovskim „izvanjskim“ shvaćanjem kauzalnosti, bihevioralisti u potrazi za uzročnošću nastoje izolirati faktore koji pridonose nastanku neke pojave, tako da se koriste tehnikama koje su u osnovi varijacija na temu Millovih induktivnih metoda (usp. Petrović, 2005, 144-148; Marsh i Stoker, 2005, 246-249; Burnham *et al.*, 2006, 61-83). Iznimno utjecajna studija Kinga, Keohanea i Verbe dobar je primjer tog pristupa. Knjiga u osnovi donosi naputke za dobar dizajn istraživanja (*research design*) kojim se, u nedostatku velikog broja slučajeva (tzv. *large n*) karakterističnim za kvalitativna istraživanja, posebno u komparativnoj politici, nastoji postići što veća sigurnost zaključaka. Oni ideju kauzalnosti opisuju kontrafaktički, što znači da se ona svodi na tvrdnju da ako ne bi bilo uzroka, ne bi bilo ni posljedice (King *et al.*, 1994, 75-114).¹⁶ U „probabilističkom svijetu“ (*ibid.*, 59) to znači da istraživači trebaju izolirati systemske razlike, bez kojih ne bi bilo posljedice koja se istražuje. Osnovna je ideja primijeniti inteligentan dizajn istraživanja, koji će na manjem broju slučajeva metodama sličnosti i razlike izbjeći „endogenost“ i što sigurnije izolirati uzročne varijable.

Sažeto, pozitivistički politologijski bihevioralizam nastoji formulirati eksplicitne kauzalne hipoteze o ponašanju političkih aktera i testirati ih strogom kvantitativnom metodologijom. Tim se postupkom nastoji doći do kauzalnih teorija, bilo srednjeg dometa bilo većeg stupnja apstrakcije, koje utvrđuju nužnosti svijeta politike. U toj determinističkoj koncepciji, politologija postaje slika kauzalnih kretanja društvenoga i političkog svijeta, svojevrsno vrijednosno neutralno „ogledalo“ zakonitosti društva i politike, koje je uspjela otkriti. *Policy* znanosti kojima se sada okrećem, barem u svome izvornom nacrtu, pokušale su ponuditi drugačiji pristup svijetu politike.

¹⁶ Kontrafaktička (*counterfactual*) teorija kauzalnog objašnjenja uključuje povezivanje „kauzalnih tvrdnji s kontrafaktičkim tvrdnjama u vezi s onim što bi se dogodilo s posljedicom ako bi se interveniralo u navodni uzrok. Intervencija je idealizirana verzija ljudske eksperimentalne manipulacije, očišćena od antropocentričnih elemenata i opisana u potpunosti pomoću pojmova kauzalnosti/korelacije“ (Woodward, 2004, 41).

1.2 Konceptija *policy* znanosti Harolda Lasswella: interdisciplinarno rješavanje političkih problema

Nasuprot bihevioralistički orijentiranoj akademskoj političkoj znanosti, koja je kao znanstveni ideal postavila razvoj vrijednosno-neutralnih teorijskih iskaza o ponašanju političkih aktera, u SAD-u se poslije Drugoga svjetskog rata usporedno razvila koncepcija vrijednosno angažiranih i problemski orijentiranih *policy* znanosti. Njihovu epistemologijsku podlogu treba potražiti u filozofiji američkog pragmatizma (Torgerson, 1995). Za pragmatizam se znanje svodi na cjelinu njegovih praktičnih posljedica. Slično kao što se u staroj poslovice drvo poznaje po njegovim plodovima, tako su i za pragmatizam relevantni oni iskazi koji imaju praktične implikacije, ili – u vulgarnoj varijanti – oni iskazi koji su „korisni“. Peirce, koji priziva rečenu poslovicu, pragmatista uspoređuje s fanatičnim eksperimentatorom. Fanatični eksperimentator odrastao je u laboratoriju, pa za njega svi iskazi imaju smisao samo kao recepti za eksperiment. Jednako tako, za pragmatista cjelina neke teorije ili pojma ima smisao samo u svojim praktičnim implikacijama, što znači potpuno odbacivanje „ontologijske metafizike“, koja nije samo „besmisleno blebetanje“, nego je i „krajnje apsurdna“ (Peirce, 1955).

Uz Charlesa Peircea i Williama Jamesa, glavni je predstavnik filozofije pragmatizma John Dewey, koji prihvaća navedeno stajalište: „Pojmove, teorije, sustave, bez obzira koliko su razrađeni i samodostatni treba gledati kao hipoteze ... Oni su oruđa. Kao i u slučaju svih oruđa, njihova vrijednost nije u njima samima, nego u njihovoj sposobnosti za rad, koja se pokazuje u posljedicama njihove primjene“ (Dewey, 1948, 143). Znanje je za Deweya neodvojivo od ljudskog djelovanja i praktične primjene. Deweyeva filozofija jest filozofija aktivne ljudske intervencije u prirodnu i društvenu okolinu, u kojoj je znanje – koje uvijek nastaje kao proizvod djelovanja i praktičnih problema s kojima se čovjek suočava – oruđe koje se koristi u praksi. Između znanja i djelovanja u biti nema dualizma, kao ni između predmeta i metoda istraživanja u praksi (Dewey, 1916, pogl. 12). Za Deweyja je dualizam znanja – praktičnih disciplina i teorijskih znanja – izraz klasne strukture

društva, od antičke Grčke do danas (Dewey, 1916, pogl. 19). Ne treba stoga čuditi što je njegova teorija znanja povezana sa zagovaranjem demokracije.¹⁷ U poznatoj knjizi o javnosti i njezinim problemima, Dewey je istaknuo kako je u rješavanju društvenih problema ključna zadaća onovremenoga američkog društva poboljšati kvalitetu javne diskusije i oživjeti lokalnu demokraciju (Dewey, 1991, 208-219). U tom se političkom projektu i društveno relevantna znanja shvaćaju kao primjenjiva, „inženjerska“ znanja, kojima je cilj „popraviti“ kvalitetu društvenog života i politike: „'Zakoni' društvenoga života, kada je on istinski ljudski (*human*), poput su zakona strojarstva (*engineering*). Ako želiš određene rezultate, treba naći određena sredstva i primijeniti ih“ (Dewey, 1991, 197).

Takav angažirani pristup „eksperimentalnih znanosti o društvu“ sasvim je dobar opis Lasswellovih „*policy* znanosti demokracije“. Štoviše, *policy* znanosti i *policy* analiza bile su i eksplicitno ocjenjivane kao „ostvarenje filozofijskog pragmatizma u javnim poslovima“ (Elmore, 1987, 174), a njihov je utemeljitelj sâm pozdravio Deweyevo odbacivanje „tradicionalnog bagaža metafizike i teologije“ (Lasswell, 1951, 13). *Policy* znanosti interdisciplinarni su pothvat: one obuhvaćaju niz disciplina koje međusobno surađuju i nadopunjuju se u rješavanju društvenih problema. Robert Axelrod s pravom ih uspoređuje s društvenom „medicinom“, koja ima posebno naglašenu normativnu dimenziju. Za njega „analiza *policyja* mora uključiti ne samo znanstveno proučavanje posljedica alternativnih izbora, nego i humanističko proučavanje onoga čemu treba težiti i zašto“ (Bobrow *et al.*, 1977, 432). Upravo normativnu dimenziju analize politikâ neki autori posebno naglašavaju. Kako se u *policy* procesu donose vrijednosno motivirane odluke, vođene različitim načelima, *policy* analitičari trebaju posebno pomno analizirati vrijednosnu dimenziju *policy* problema kojima se bave. Primjerice, William Brandon upozorava kako se u javnim politikama reflektiraju etička i filozofska pitanja. Za njega je problem u tome što se odlučitelji koji rješavaju *policy* probleme, kao i *policy* analitičari koji ih analiziraju, često vode nereflektiranim utilitarizmom, dok istovremeno postoje i druga legitimna vrijednosna načela i kriteriji procjene koji se neopravdano zanemaruju

¹⁷ Usp. kod Babića, koji piše o Deweyovoj koncepciji „eksperimentalnih znanosti o društvu“ i pragmatičnome eksperimentalnom empirizmu kao filozofiji i teoriji znanja demokracije: „Prema Deweyu, znanstvena metoda zahtijeva demokraciju, i obratno“ (Babić, 2002, 162).

(Brandon, 1984). Problemsku usmjerenost, analizu vrijednosti kao i vrijednosne preporuke *policy* znanosti ne treba, međutim, pomiješati s radikalnim pozivom na angažiranu znanost u revolucionarnom smislu. *Policy* znanosti u Lasswellovoj formulaciji nisu „*policy* znanosti revolucije“, nego „*policy* znanosti demokracije“. Njihova je zadaća kreiranje znanja koja su društveno relevantna i primjenjiva. Ona moraju biti povezana s političkom praksom, u sličnom smislu u kojemu Michael Freedman zahtijeva od političkog teoretiziranja da ne bude ni akademski autistično, a ni vulgarno ideologizirano, nego da aktivno pojmovno osvijetli konkretno političko djelovanje i općenito bude osjetljivo na praksu politike (Freedman, 2005, 133-134).¹⁸

Prethodno opisana vrijednosna angažiranost i problemska orijentiranost dio su izvornog projekta *policy* znanosti koji je Lasswell objasnio u danas već klasičnom zborniku *Policy znanosti (The Policy Sciences)* iz 1951, što ga je uredio zajedno s Danielom Lernerom (Lasswell i Lerner, 1951). U zborniku se naglašava usmjerenost *policy* znanosti na oblikovanje budućnosti utjecanjem na postojeće društvene trendove i pokušavaju se zacrtati osnove *policy* znanosti, koje trebaju razviti znanje za *policy* proces. Prema Lasswellu, *policy* analitičari trebaju biti „posrednici“ (*mediators*) u integraciji znanja za rješavanje društvenih problema, a kako su *policy* znanosti „*policy* znanosti za demokraciju“, ne treba iznenaditi što njihovom cilju u izvornoj formulaciji nije nedostalo normativnog patosa: njihova je zadaća pridonijeti „potpunijem ostvarenju ljudskog dostojanstva“ (Lasswell, 1951, 10).¹⁹ Uz eksplicitnu normativnost i problemsku orijentiranost, preostale osobine Lasswellovih *policy* znanosti su interdisciplinarnost i multimetodičnost, kontekstualnost, te globalna orijentacija.

¹⁸ *Policy* znanstvenik je nešto poput liječnika ili odvjetnika. On „primjenjuje metode i nalaze opće znanosti u rješavanju problema u stvarnom životu“, no pritom se treba orijentirati na istraživanje dubokih i relevantnih društvenih problema, a ne biti samo „birokrat“ koji je usmjeren na usko rješavanje svakodnevnih konkretnih problema politike (Farr *et al.*, 2006, 582).

¹⁹ Za Lasswella su integrirane *policy* znanosti koje trebaju izgraditi bolje društvo u kojemu se poštuje ljudsko dostojanstvo bile osobna misija, o čemu jasno svjedoči njegov privatni memorandum od 16 točaka koji je napisao u jesen 1943. Primjerice, u točki 2. Lasswell piše: „Općenito gledajući, želim pridonijeti integraciji morala, znanosti i politike (*morals, science, and policy*). Moja je moralna vrijednost ona individualističkog društva u kojemu sam odgojen, i kojoj sam odan: dostojanstvo ljudske osobe“ (Lasswell, 2003, 73).

Interdisciplinarnost podrazumijeva suradnju više disciplina u analizi i rješavanju društvenih problema. *Policy* analiza uključuje pravo, ekonomiju, psihologiju, povijest, filozofiju i etiku, i političku znanost, a nije isključena ni suradnja prirodnih znanosti. Nijedna od ovih disciplina nema primat nad drugima, nego one svojim teorijama i metodama pridonose kvalitetnoj interdisciplinarnoj analizi. Kako napominje Dye, „*policy* analiza ustvari je primijenjeno potpodručje svih ovih tradicionalnih akademskih disciplina“ (Dye, 2005, 9).²⁰

Multimetodičnost znači otvorenost *policy* znanosti za različite metode analize. Nema spora o tome da je Lasswell, barem u vrijeme pisanja uvodnog teksta o *policy* orijentaciji za *The Policy Sciences*, bio načelno metodologijski orijentiran kao i bihevioralistički politolozi. Za njega je rješenje problema kompleksnosti konteksta bilo u razvijanju kvantitativnih modela, a kao uzor je navodio ekonomiju i psihometriju. Za njega je „bitka za metodu“ bila „dobivena“ (Lasswell, 1951, 7). Ali uključivanje različito teorijski i metodologijski orijentiranih priloga u zborniku, uključujući i prilog antropologinje Margaret Mead, praktično ilustrira multimetodičnost *policy* znanosti koju, uostalom, problemski orijentirani pristup zahtijeva, a interdisciplinarni svojom logikom ne može izbjeći. Također, sama kontekstualnost, koju su Lasswell i ostali suradnici pokušali zaobići razvojem sofisticiranih formalnih modela, pokazala se znatno tvrdokornijim problemom. Programi u „ratu protiv siromaštva“, koji su proglasili Kennedy i Johnson u SAD-u, su propali, a probleme implementacije *policyja* opisali su u klasičnoj studiji Pressman i Wildavsky (deLeon, 1986, 10-13).

Naposljetku, Lasswell je u svome izvornom programu naglasio i globalnu perspektivu u rješavanju problema, što se često u prikazima njegova opusa zanemaruje, a danas se u doba „globalizacije“ čini itekako aktualnim. Naime, Lasswell je naglasio da *policy* znanosti ne smiju biti sputane državnim granicama.

²⁰ Slično društvenom vlasništvu u SFRJ, one su riječima Waynea Parsonsa, „vlasništvo svakoga i nikoga“ (Parsons, 1995, xv). Iako interdisciplinarna orijentacija nosi prednost boljeg uvida u probleme, ona je neosporno dovela do poteškoća u integraciji *policy* znanosti, na koju mnogi autori upozoravaju (Birkland, 2001, 5). Lasswell je, kao predsjednik Američkog udruženja za političku znanost (APSA), upravo od političke znanosti očekivao preuzimanje integracijske uloge u povezivanju disciplina koje čine *policy* znanosti.

Policy analiza treba uključiti komparativnu perspektivu zbog konkretnih povezanosti i transgraničnih ekonomskih, kulturnih i političkih utjecaja. No, da je kod Lasswella i u ovoj značajki *policy* znanosti prisutna normativna dimenzija, jasno pokazuje njegova tvrdnja kako „narodi svijeta konstituiraju zajednicu“ (Lasswell, 1951, 11). Nakon prikaza Lasswellove izvorne koncepcije *policy* znanosti i njezine epistemologijske podloge u filozofiji pragmatizma, idući korak je ispitati na koji su se način *policy* znanosti i *policy* analiza uistinu razvile u akademskom svijetu i istraživačkoj praksi.

1.3 Fazni model *policy* procesa i klasična *policy* analiza: troškovi i koristi *policy* opcija

Ponuđeni prikaz *policy* znanosti prilično je apstraktan. Više je posrijedi idealistički nacrt, nego njegova operacionalizacija u istraživanjima i uspostava institucionalizirane akademske tradicije. Treba imati u vidu kako je sam Lasswell bio kontradiktorna znanstvena figura. Bio je ujedno pozitivist i pragmatičar; pesimistični elitist poput Lipmanna i uvjereni demokrat poput Deweya (Farr *et al.*, 2006, 585-586). Primjerice, njegov inauguralni govor u svojstvu Predsjednika APSA-e, u kojemu se spominju fizika, biologija, inženjering, atomsko oružje, futurologija i Sovjeti, odiše fasciniranošću prirodnim znanostima i tehnokratskim duhom (usp. Lasswell, 1956).²¹ Umjesto grandioznih *policy* znanosti demokracije, on prije evocira korporaciju RAND i Kubrickovu hladnoratovsku grotesku *Dr. Strangelove*. S obzirom na početnu kontradikciju između načelnog nacrta, konkretnih stavova i dizajna istraživanja samih „očeva utemeljitelja“, ne treba, možda, začuditi što se *policy* znanosti u bitnom nisu razvile u multimetodske i multidisciplinarne *policy* znanosti demokracije, nego u primijenjenu ekonomiziranu *policy* analizu, koja uglavnom polazi od *top-down* modela politike, koncipira je kao kronologijski niz faza u procesu odlučivanja, a u svojim analizama, koje se baziraju na modelu racionalnog izbora, najčešće računa ekonomske troškove i koristi pojedinih *policy* rješenja. Naravno, ta je slika, koju ću razraditi u ovom dijelu poglavlja, reducirana. Ona donekle ignorira teorijsko i

²¹ Usp. kod Dryzeka, o „Lasswellovim rezidualnim elitističkim i tehnokratskim nagnućima“ (Dryzek, 1990, 126).

metodologijsko bogatstvo *policy* analize. Međutim, što se tiče osnovnih crta slike *policy* procesa koje nude udžbenici iz javnih politika i *policy* analize – ona je u bitnom vjerodostojna. U tom smislu, „klasična“ *policy* analiza nije (samo) moj konstrukt, nego jednostavno slika svijeta politike koju nude *mainstream* udžbenici.²²

Konceptualizacija *policy* procesa koju nude najkorišteniji udžbenici javnih politika polazi od *top-down* definicije politike. Javne politike su „sve ono što vlade odluče učiniti ili ne učiniti“ (Dye, 2005, 1) ili jednostavno „zbroj vladinih aktivnosti“, koje imaju izravan politički učinak ili posredno utječu na djelovanje građana (Peters, 2004, 4). Javne politike (*public policy*) pojavljuju se kao disciplina koja treba objasniti *policy* proces tj. pravilnosti u funkcioniranju pojedinih *policy* sektora i djelovanju involviranih aktera (John, 1998, 1-2).²³ S obzirom na složenost društvenog sustava i razvoj državnih aktivnosti koje reguliraju velik broj društvenih područja, *policy* proces se u suvremenim državama grana na različita *policy* područja sa specifičnim sadržajima, problemima i zainteresiranim akterima. Uz tradicionalne državne resore – vanjske poslove, obranu, pravosuđe, unutarnju politiku (u užem smislu policije) i poreznu politiku – danas su konstituirana i brojna druga *policy* područja, uglavnom pokrivena posebnim ministarskim resorima, poput ekonomske politike, obrazovne politike, zdravstvene politike, socijalne politike, znanstvene i tehnološke politike, politike zaštite okoliša, energetske politike, prometne politike, proračunske politike, politike regionalnog razvoja, itd.

Javne politike i *policy* analiza, koje unutar političke znanosti od drugih poddisciplina razgraničuju i definiraju upravo određena „racionalnost“ i problemska zadanost koja proizlazi iz sadržajnih danosti nabrojanih područja, bave se ponajprije prikazom i objašnjavanjem njihovih specifičnosti. Iako ima i udžbenika koji nude tzv. *generički pristup policyju*, dajući opću teoriju *policy* procesa (Birkland, 2001;

²² Colebatch piše kako se za „dušu“ *policy* znanosti pavela borba između političke znanosti i ekonomije. Pobjedu u akademskom svijetu odnijela je politička znanost, a u praksi je prevladao ekonomski pristup: akademski radovi doživljavani su kao slika izvan prakse, a konkretne studije politikâ za praktičare bile su mikroekonomski utemeljene (Colebatch, 2004a, 77-78). S obzirom na to da su i ekonomski pristup i pristup političke znanosti usvojili racionalni izbor i *top-down* koncepciju politike, iz perspektive interpretacijske *policy* analize te razlike nisu toliko bitne. Sukladno tome, izraz *policy* analiza koristim kao termin koji obuhvaća obje tradicije.

²³ V. bilješku 3. u uvodu rada.

Colebatch, 2004a), dobar dio udžbenikâ jednostavno prezentira pojedina područja: njihovu povijest, sadržaje, aktere, te ključne probleme i točke sporenja. Kod Dyea tako na teorijski dio otpada 60 stranica, a na prezentiranje konkretnih policy područja i tema u SAD-u otpada 270 stranica, uz posljednjih 50 posvećenih evaluaciji (Dye, 2005). U udžbeniku iz javnih politika Guya Petersa više od polovice od 500 stranica otpada na prikaz pojedinih *policy* područja (Peters, 2004), a kod Cochran i Maloneove otprilike polovica knjige (Cochran i Malone, 1995). Uz jednostavno fenomenologijsko prezentiranje *policy* područja, u smislu tematskih kategorija (*topical categories*), u klasičnoj *policy* analizi razvijene su i tipologije javnih politika, od kojih je najpoznatija izvorna tipologija Theodora Lowija (Lowi, 1972; Nicholson, 2002). Lowi je podijelio politike na distribucijske (tzv. *pork barrel* politika, politika „bačve sa svinjetinom“, karakteristična za federalni sustav SAD-a), redistribucijske („velika pitanja“ raspodjele društvenog dohotka, poput porezne politike) i regulacijske, koje su Randall Ripley i Grace Franklin podijelili na protekcijske (npr. regulacija tržišnog natjecanja i zaštita potrošača) i kompeticijske politike (npr. standardi pružanja usluga profesija). Poznatu tipologiju javnih politika, koja se donekle poklapa s Lowijevom, ali se vodi kriterijima troškova i koristi, a ne oblicima prisile, razvio je James Wilson. Kombinacijom kriterija uskih i široko raspodijeljenih troškova i koristi, Wilson je dobio četverostruku tipologijsku matricu, prema kojoj se politike mogu tipizirati kao politike interesnih grupa (uski troškovi i uske koristi), majoritarne politike (široki troškovi i široke koristi), politike usmjerene na klijentelu²⁴ (široki troškovi i uske koristi) i politike poduzetništva²⁵ (uski troškovi i široke koristi), (Birkland, 2001, 132-149; Bickers i Williams, 2001, 165-182). Uz tipiziranje javnih politika, *policy* udžbenici obično prezentiraju i različite *policy* instrumente koji su na raspolaganju javnim akterima za provođenje neke politike. Njihov pristup razlikuje se od tradicionalnog pristupa prava i javne uprave, koje karakterizira nabranje *de jure* instrumenata koji su na raspolaganju državi.²⁶ Naime, premda neki autori navode pojedine instrumente politike, poput zakona, subvencija, mjera, medijskih kampanja,

²⁴ *Clientele oriented politics*

²⁵ *Entrepreneurial politics*

²⁶ Tako se npr. u raspravama o *policy* instrumentima EU-a jednostavno navode regulacije ili uredbe (*regulations*), direktive ili smjernice (*directives*), odluke (*decisions*), itd. (usp. Obradović, 2004).

prava, usluga itd. (usp. Peters, 2004), u *policy* udžbenicima obično se nude analize i taksonomije *policy* instrumenata s obzirom na to jesu li javni ili privatni, prisilni ili dobrovoljni, te u kolikoj su mjeri efikasni, efektivni i pravedni (Howlett i Ramesh, 1995, 101; Birkland, 2001, 150-176).

Najupečatljivija karakteristika klasične *policy* paradigme je podjela *policy* procesa na faze, što se naziva faznim modelom ili *policy* ciklusom. Podjela na faze također je naslijeđe Harolda Lasswella, koji je prvo identificirao sedam „funkcija” procesa odlučivanja, koje su se kasnije transformirale u „faze” (Farr *et al.*, 2006, 583). Klasična *policy* analiza razdvaja *policy* proces na nekoliko kronoloških faza, počevši od dolaska neke teme na dnevni red (tzv. *agenda setting*), preko formuliranja rješenja i odlučivanja u užem smislu kao odabira između opcija, do implementacije i evaluacije koja zatvara krug na kraju procesa. Epistemologijski status *policy* ciklusa nije sasvim jasan: nekad ga se shvaća kao kronologijski opis faza u *policy* procesu, nekad kao heurističko sredstvo za razumijevanje javnih politika, a nekad kao normativni naputak za racionalizaciju *policy* procesa (usp. deLeon, 1999, 26).²⁷ Broj faza varira od autora do autora: Lasswell ih ima sedam, Lewis Gunn osam, Garry Brewer i Peter deLeon šest, itd. Može ga se sažeti na tri faze (analiza stanja, pokretanje politike, analiza posljedica) ili rascjepkati na deset (Sabatier, 1999, 7). U svakom slučaju, posrijedi su „varijacije bez veće važnosti” (Grdešić, 1995, 22-23, 52-56).

Iako se kronologija faza može poklopiti s konkretnom poviješću politike koju se analizira, već sama činjenica da postoje varijacije u konceptualizaciji ipak sugerira da ciklus treba shvatiti kao heurističko sredstvo za osmišljavanje *policy*

²⁷ Colebatch ukazuje kako se model *policy* ciklusa ponekad shvaća deskriptivno, kao empirijski opis, ponekad kao idealni tip od kojega realnost kreiranja politike više ili manje odstupa, ponekad kao instrumentalno efikasan model kreiranja politika, ponekad kao „opominjući” normativni ideal kojemu treba težiti, a često se koristi kao „sakralizirani” način prezentiranja politike pred drugim organizacijama, akterima i javnošću (Colebatch, 2005a, 17-22). U svakom slučaju, jaz između *policy* ciklusa i *policy* prakse teško je nijekati. Prema oštrijim kritikama, koje su modelu uputili Paul Sabatier i Hank Jenkins-Smith, fazni model nije uopće kauzalni model, ne omogućuje postavljanje hipoteza koje se mogu empirijski provjeriti, deskriptivno je neprecizan, ima legalistički, *top-down bias*, pogrešno naglašava ciklus faza kao primjerenu vremensku jedinicu analize i neprikladan je za integriranje *policy* analize i *policy* orijentiranog učenja u *policy* proces (deLeon, 1998b, 149).

procesa i kao plan za djelovanje, a ne kao deskriptivni idealni tip. Posebno ako ga se shvati u drugom smislu, fazni model može se povezati s pojedinim metodama istraživanja politike, koje ulaze u metodologijski „arsenal“ klasične *policy* analize (usp. Grdešić, 1995, 118; Grdešić, 2006, 31). Primjerice, uz fazu *agenda settinga* mogu se vezati klasične metode istraživanja poput anketiranja i intervjuiranja. Uz formulaciju *policy* opcija najčešće se vezuje ekonomska analiza troškova i koristi, uz odlučivanje Delfi-metoda i Lasswellov seminar odlučivanja (*decision seminar*), a uz implementaciju indeksiranje i dijagram toka (usp. Grdešić, 2006).

Ipak, metodologijski gledano, klasična *policy* analiza najviše je vezana za kvantitativno modeliranje, racionalni izbor i ekonomsku analizu troškova i koristi (deLeon, 1986, 7). Dominantan pristup u *policy* analizi ima naglašenu mikroekonomsku teorijsku orijentaciju. On definira *policy* analizu kao računanje troškova i koristi *policy* opcija, a njezin ishod određuje kao savjet političaru napravljen na osnovi takve analize (Weimer i Vining, 1999; Nagel, 1991). Epistemologijska podloga takvog pristupa je teorija racionalnog izbora, koja pojedinca shvaća kao *homo oeconomicus* čije su odluke motivirane autonomnim prosudbama o efikasnosti pojedinih radnji. Ekonomski čovjek uvijek nastoji minimizirati troškove i maksimizirati koristi, što isključuje altruizam ili intrinzično motivirano djelovanje za javno dobro (Ward, 2005; McLean, 1997; Laver, 2005; Petković, 2007a). Po njegovom modelu oblikovana je i *policy* analiza, koja treba definirati učinke pojedinih opcija, kvantificirati ih („monetizirati“), uračunati vrijeme i rizike, te preporučiti odabir najefikasnije opcije (Weimer i Vining, 1999, 240). Takva analiza – analiza troškova i koristi (*cost-benefit analysis, CBA*), tj. „procjena politike na osnovi njezine efikasnosti“ (239, 331-351), u osnovi se sastoji od procjene monetarno kvantificiranih dobitaka s monetarno kvantificiranim troškovima pojedinih *policy* opcija za različite aktere, pri čemu se račun često radi a da se ne uzmu u obzir marginalni troškovi i koristi (tj. pojednostavnjeno rečeno, uzima se da je određena apsolutna monetarna veličina jednako vrijedna siromašnima i bogatima). Nakon što se odrede varijable koje vlada kontrolira, tj. kojima može manipulirati u društvenoj i političkoj okolini sa zadanim uzročno-posljedičnim vezama (Guess i Farnham, 2000, 42-44), provodi se *policy* analiza i s utilitarističkog menija odabire se najefikasnija politika. Primjeri opisane *policy* analize su, recimo, projekcija učinaka novog poreza

na duhanske proizvode, analiza mjera za prevenciju perinatalnog AIDS-a ili politike protiv onečišćenja zraka (Guess i Farnham, 2000, 211-331).

Policy analiza udaljila se od biheveralističkoga znanstvenog ideala. Konceptualiziravši politiku kao fazni *policy* proces u koji političari informirani *policy* analizom interveniraju racionalno osmišljenim politikama, zadržala je vezu s izvornim pragmatizmom Lasswellovih *policy* znanosti. Ipak, model racionalnog izbora i analizu troškova i koristi mnogi su ocijenili kao nedovoljno dobre. Iako više misaoni eksperiment (Laver, 2005, 15-38), nego realistička slika djelovanja pojedinaca i grupa u društvu, racionalni izbor mnogima se učinio preuskom epistemologijskom osnovom za razumijevanje i kreiranje javnih politika. Isticalo se, također, kako je analiza troškova i koristi ustvari ideologija u kojoj se „demokratski diskurs zamjenjuje ... tehničko-administrativnom kalkulacijom“ i kako „*cost-benefit* analiza ne može zamijeniti demokratsku deliberaciju“ (Grdešić, 2006, 160, 176). U klasičnoj paradigmi, nedovoljno je pažnje pridano razumijevanju konteksta *policy* procesa *policy* aktera i njihovom većemu aktivnom uključivanju u proces kreiranja javnih politika.

1.4 Interpretacijski zaokret u *policy* analizi: prema razumijevanju aktera i uključivanju građana

Znanstveno proučavanje javnih politika općenito („znanje o *policy* procesu“), kao i konkretne analize javnih politika („znanje za *policy* proces“), kako su se razvili od izvornoga Lasswellovog nacrtu do današnjeg stanja politologijske poddiscipline, znatno su bogatiji od reducirane slike koju sam ponudio u prethodnom dijelu ovoga poglavlja. Osim faznog modela, koji je danas u akademskim krugovima možda i pomalo *démodé*, i *policy* analize ekonomskih troškova i koristi *policy* opcija, čak je i glavna struja ponudila značajan broj teorija koje su, krenuvši od alternativnih konceptualizacija *policyja*, dale nijansiraniju sliku *policy* procesa. Jeffrey Pressman i Aaron Wildavsky u svome su klasičnom djelu ukazali na to da je implementacija svojevrsna politička igra između onih koji politiku donose, onih koji je provode i onih na koje se odnosi (Pressman i Wildavsky, 1973). Graham Allison je u svojoj analizi

Kubanske krize pokazao kako se političko odlučivanje može osmisлити pomoću različitih teorijskih okvira: modela racionalnih aktera, organizacijskog procesa i birokratske politike (Allison, 1971), a John Kingdon ponudio je teoriju *policy* procesa kao niza odvojenih političkih, *policy* i problemskih tokova, koji se trebaju poklopiti kako bi se stvorila mogućnost za stavljanje teme na politički dnevni red i promjenu politike (Kingdon, 1984). Razvijeni su brojni istraživački koncepti kojima se nastojalo objasniti proces kreiranja javnih politika, poput *policy* zajednica (Jeremy Richardson), problemskih mreža (Hugh Heclo)²⁸ i *policy* mreža (Michael Howlett i M. Ramesh), zagovarateljskih koalicija²⁹ (Paul Sabatier i Hank Jenkins-Smith) i isprekidane ravnoteže³⁰ (Frank Baumgartner i Bryan Jones). Ukratko, ponuđen je velik broj teorija srednjeg dometa o *policy* procesu. One pružaju različite perspektive i teorijske okvire za tumačenje *policy* procesa, objašnjavaju različite „isječke *policy* okoline“ (Sinclair, 2006, 487) i često se međusobno nadopunjuju.³¹

Međutim, glavni okvir racionalnog izbora i *top-down* koncepcija politike ostali su uglavnom netaknuti. Od 1980-ih do danas akumulirala se značajna literatura koja radikalno kritizira upravo te osnovne nosive elemente pristupa *policyju* koji nudi akademski *mainstream*. Među tim pristupima posebno se ističe interpretacijska *policy* analiza. Ona se sastoji od niza povezanih ideja o interpretaciji, komunikaciji, diskursu i ulogama naracijâ u kreiranju politike, te s njima povezanih metoda i tehnika analize i njihove primjene u tumačenju *policy* procesa. Naglasak se stavlja na ulogu jezika i konstrukciju značenja u kreiranju politike, a navedene se koncepcije povezuju s tvrdnjama o suvremenim socijalnim promjenama u obliku razvoja tzv. mrežnoga društva (*network society*) i s njime povezanim jačanjem ideje nehijerarhijskoga, demokratskog (samo)upravljanja s jakim angažmanom građana i organiziranih nevladinih aktera, tj. *governancea* (Rhodes, 1996, 666-667; Petak, 2007, 205; Colebatch, 2005, 18). Također, ona obično podrazumijeva zahtjeve za dodatnom političkom emancipacijom i demokratskim angažmanom „običnih građana“ u

²⁸ *Issue Network*

²⁹ *The Advocacy Coalition Framework*

³⁰ *The Punctuated Equilibrium Framework*

³¹ Cjelovit pregled suvremenog stanja poddiscipline v. u: Petak, 2007.

kreiranju politika. Građanima se pritom pripisuje i uloga aktivnog uključivanja u analize politikâ, u formama tzv. *participacijske* analize.³²

Te dvije dimenzije na koje se može razlučiti interpretacijska *policy* analiza – analitička i politička – mogu se uvodno dobro ocrtati prikazom argumenata dvojice autora koji nisu izravni zastupnici interpretacijske *policy* analize, ali su joj po nekim uvidima veoma bliski i dijele osnovne kritičke uvide o klasičnom pristupu.

Prva, analitička i deskriptivna dimenzija kritike sadržana je u argumentu australskog politologa Hala Colebatcha (Colebatch, 2004a). Ona se sastoji u tome da se kaže kako *policy* u praksi ne odgovara slici koju o njemu daju akademski udžbenici i u njima sadržane teorije. Za Colebatcha, *policy* nije ono što „vlada odabere činiti ili ne činiti“, jer vlada u stvarnosti ne odgovara jedinstvenom akteru koji bira *policy* opcije s jednoga utilitarističkog menija. Uobičajeno poimanje *policyja*, koje se zasniva na tri temeljne pretpostavke – instrumentalnosti, hijerarhiji i koherentnosti, u najboljem je slučaju samo polovica priče o *policyju*. Umjesto njega, Colebatch polje *policy* procesa definira razlikom između njegove vertikalne ili „sakralne“ dimenzije i horizontalne ili „profane“ dimenzije. U *policy* procesu ključna je „igra vodoravnoga i okomitoga“: politike se javno prezentiraju kao jedinstveno usvojene vladine odluke, dok se u praksi, ustvari, sastoje od nekoordinirane interakcije brojnih političkih aktera s različitim perspektivama i ciljevima. *Policy* nastaje u kontinuiranom procesu

³² Nastanak interpretacijske *policy* analize može se smjestiti u širi kontekst naracije o „revolucijama“ u političkoj znanosti. Epistemologijski, metodologijski i politički zahtjevi koji je karakteriziraju, značajke su posljednje u nizu od pet „revolucija bez neprijatelja“ u (američkoj) političkoj znanosti koje identificira John Dryzek (usp. Dryzek, 2006a, 487; Kasapović, 2007, 18). Naime, kraj 20. i početak 21. stoljeća obilježen je dolaskom sve većeg broja autora i objavljivanjem sve većeg broja članaka i knjiga koji se protive ekscesivnoj metodologijskoj kvantifikaciji karakterističnoj za bihevoralističku tradiciju i racionalni izbor, te zahtijevaju zaokret prema kvalitativnim metodama, usmjeravanje na jezik i interpretaciju, kritički stav i bavljenje važnim društvenim i političkim problemima. No, takve su orijentacije još daleko od toga da postanu dominantnom akademskom strujom. Primjerice, analiza američkih politoloških udžbenika iz metoda istraživanja pokazuje da oni definiraju dobro znanstveno istraživanje kao kvantitativno istraživanje, makar implicitno – rasporedom poglavlja i njihovim opsegom. U njima se politička znanost implicitno izjednačava s poddisciplinom američke politike koja se obrađuje na bihevoralistički način (Schwartz-Shea i Yanow, 2002). Udžbenici su dobar indikator onoga što se smatra normalnom znanošću u kunovskom smislu, jer se u njima određuju legitimni predmeti i metode istraživanja, koje studenti usvajaju u svojoj primarnoj znanstvenoj socijalizaciji.

cjenkanja i međusobnog usklađivanja različitih zajednica, interesnih grupa i stručnjaka. Za Colebatcha, koji pod utjecajem Foucaulta poziva na „skidanje glave kralju“, *policy* je „diskurzivni okvir“ koji se koristi u tom procesu „vladanja“. Umjesto pitanja kako vlada upravlja, treba postaviti pitanje kako građani vladaju sami sobom i koja je uloga vlade u tome (87). Takvim poimanjem Colebatch se prilično približava pristupu koji karakterizira interpretacijsku *policy* analizu.³³

Druga, politička i normativna dimenzija kritike, koja prigovara tehnokratskim tendencijama klasične *policy* analize i zahtijeva demokratsku inkluziju širih slojeva građanstva u analizi i kreiranju politike, sadržana je u djelu jednoga od velikih autora američke političke znanosti, Charlesa Lindbloma. Lindblom je u svom djelu *Inquiry and Change* (1990) ponudio idealiziranu sliku društva kao zajednice istraživača, koji ispituju svoju okolinu kao i vlastite stavove i formiraju vlastita stajališta (*volitions*), koja nipošto nisu prethodno zadana (21-22). Postojeća konvergencija interesa i uniformnost mišljenja za njega nisu zadane veličine, nego ponajprije posljedica „iskrivljene“ (*impaired*) socijalizacije i socijalne indoktrinacije.

U njegovoj koncepciji posebno je mjesto rezervirano za kritiku prakse društvenih znanosti. Stanje društvenih znanosti za Lindbloma je poražavajuće: između svih oblika profesionalnog istraživanja društva (*professional social inquiry, PSI*) nema nijednog „nalaza ili ideje ... koja je nepobitno neophodna za bilo koju društvenu zadaću ili pothvat“ (136). On smatra da društvene znanosti trebaju uzeti u obzir rezoniranje i istraživanja običnih građana (*lay probing*) i kritizirati indoktriniranost većine pripadnika društva. U njegovu opširnu djelu kritizirana je i *policy* analiza. Njezin je problem što ima „antidemokratsku“ *do-it-all* koncepciju: ona svodi probleme politike na tehnokratske probleme alokacije resursa, ignorirajući time kompleksnost društvenih problema (276-277). Umjesto društva vođenog znanošću, Lindblom zahtijeva razvoj pluralističkog „samoupravnog društva“ (*self-guiding*

³³ V. detaljniji prikaz knjige u: Petković, 2004. U zborniku koji je nedavno uredio, Colebatch ističe kako *policy* analiza treba odgovoriti na izazov interpretacijskih pristupa, koji *policy* koncipiraju kao diskurs koji se stvara između zainteresiranih strana i mijenja kroz njihovu interakciju. Premda se od tog pristupa nominalno distancira – jer je on dosada više „isticao svoju vrijednost nego dokazao svoju superiornost“ (Colebatch, 2006, xii) – način na koji ga je opisao čini se dobro pogođenim opisom Colebatcheva vlastitog pristupa.

society), u kojemu svoje mjesto nalaze „građanski aktivizam“ u formi „istraživačkog građanstva“ (*citizenry of investigators*).

Slične ideje Lindblom je s Davidom Cohenom razvio u ranijoj knjizi *Usable Knowledge* (Lindblom i Cohen, 1979). U njoj su društvene znanosti (*PSI*) Lindblom i Cohen pragmatički koncipirali kao instrumente za rješavanje društvenih problema. Od njih se zahtijevalo da naprave zaokret od „imperijalne“ koncepcije nadomjestka tzv. „običnog znanja“ (*ordinary knowledge*) – koje uključuje *common sense*, prigodni empirizam, promišljene spekulacije i analize (12) – prema njegovoj nadopuni. Slično kao Majone, o čijem će argumentu biti riječi u trećem poglavlju rada, Lindblom je ukazivao na to kako društvene znanosti i *policy* analiza posebno, ne proizvode konkluzivne dokaze, nego samo više ili manje uvjerljive argumente, te da su društveni znanstvenici možda više umjetnici (*artists*) nego znanstvenici (84).³⁴

Lindblomove ideje o *policy* znanju kao dodatku laičkom znanju istovjetne su idejama nekih zastupnika interpretacijske *policy* analize koji se protive tehnokratskom nametanju znanja od strane stručnjaka izoliranih iz društvenog i političkog konteksta. Njihovi zahtjevi da se u *policy* proces integrira lokalno znanje, pogotovo u politici zaštite okoliša (Fischer, 2000), identični su Lindblomovom zagovaranju „običnog znanja“, a Lindblomov ideal *inquiring citizens* potpuno odgovara zahtjevima za participacijskom *policy* analizom i demokratizacijom procesa analize i kreiranja politika koje zahtijevaju zastupnici interpretacijske *policy* analize.

Kako zastupam tezu da interpretacijska *policy* analiza nudi niz korisnih teorija, tehnika i metoda utemeljenih na razrađenoj epistemologijskoj podlozi, koje se mogu izolirati od političkog projekta jačanja demokracije, ovdje neću posebno razrađivati „analitičku“ dimenziju interpretacijske *policy* analize, jer se njome temeljito bavim u ostatku rada. Prikaz glavnih argumenata zastupnika *policy* analize u trećem poglavlju i analiza ontologije, epistemologije i metodologije *policy* analize u

³⁴ Koncepcija *policy* znanstvenika kao posrednika u *policy* procesu ima mnoštvo zagovaratelja. Među najpoznatijima je Donald Schön, autor poznate metafore za *policy* proces (usp. Parsons, 2002). Po njemu je *policy* proces nejasna „močvara“ u kojoj tehnička rješenja zamišljena u vladi ne funkcioniraju u praksi. U takvoj okolini *policy* znanstvenici moraju preuzeti ulogu posrednika, a kreiranje politika mora postati komunikacijsko, više „olakšavanje učenja“ nego „centralno upravljanje“; ono treba „olakšati razvoj pojedinaca, organizacija i zajednica koje su same sposobne upravljati nastavkom svoje transformacije“ (Parsons, 2002, 48).

četvrtom poglavlju dat će dovoljan uvid u metateoriju, teorije i istraživačke tehnike interpretacijske *policy* analize. No, prije nego što na kraju ovog poglavlja ponudim terminologijsko razgraničenje pojedinih varijanti *policy* analize, koje sam odlučio povezati krovnim nazivom interpretacijske *policy* analize, pozabavit ću se još nakratko normativnim i političkim argumentom iz kojega neki autori izvode zahtjev za interpretacijskom *policy* analizom.

Naime, ne treba zaboraviti da je proglašena motivacija izvornih *policy* znanosti bila razvoj demokracije, što se povezuje s filozofijom pragmatizma i zahtjevima za jačanjem demokratske participacije: „Pozitivistička i tehnokratska očekivanja koja prožimaju konvencionalnu *policy* analizu – i koje su posebno obilježile zaokret *policy*ju (*policy turn*) u političkoj znanosti – prikrili su priču ... koja ide sve do izvora *policy* orijentacije u pragmatizmu i progresivizmu ranoga dvadesetog stoljeća, posebno do ličnosti Johna Deweya i Charlesa E. Merriama“ (Torgerson, 1995, 228).³⁵ U tekstu u kojemu optira za razvoj građanske prudenције, tj. aristotelovske vještine praktičnog prosuđivanja,³⁶ Torgerson smješta interpretacijsku *policy* analizu upravo u okvir priče o obnavljanju demokratičnosti *policy* analize: „Do 1980-ih kritika je iznjedrila koncepciju alternativnog pristupa *policy* analizi, postpozitivističku *policy* analizu koja bi bila hermeneutička ili interpretacijska, čak kritička, i koja bi prkosila tehnokratskim tendencijama u javnom životu poticanjem demokratske participacije građanstva“ (226). Prema tom tumačenju, *policy* znanosti demokracije postaju, ustvari, Dryzekove *policy* znanosti „participacijske demokracije“.

U pogledu političkih zahtjeva za reformom *policy* analize, jasno je da postoji načelan „sukob“ između znanosti i politike, kao i između znanstveno motiviranog vođenja politike i demokratskog upravljanja. Sukob ide u oba smjera. Budući da je „suverenost vrhovna politički, ali ne i znanstveno“, znanstvenici mogu doći u napast kršiti političke norme, recimo ako ih zanima što se zbiva u raspravama porote, a politički i pravno porota je po definiciji „crna kutija“, nedostupna čak i znanstvenom propitivanju (Horowitz, 1967). S druge strane, u tom načelnom sukobu

³⁵ Usp. također Hajer i Wagenaar (2003, 6) i Torgerson (2003, 122-124).

³⁶ Ipak uz skeptičnu primjedbu da takvo znanje pretpostavlja drugi tip političke zajednice: „Obnavljanje *fronezisa* uistinu bi značilo obnavljanje *polisa*“ (250).

različiti politički zahtjevi traže od znanosti i teorije da se povuku, ukazujući kako su i oni oblici politike, koje neki mogu doživjeti kao opresiju. Primjerice, feministice se mogu pitati „je li sama teorija ono što bi trebala biti?“ (Phillips, 2001, 63). To su uistinu fundamentalna pitanja za društvene znanosti općenito, u koja ovaj rad, osim na samom kraju, neće ulaziti. Moja je teza znatno skromnija: interpretacijska *policy* analiza može donijeti kvalitetne spoznaje i, u najmanju ruku, može se nositi kao jednaka s klasičnom paradigmom, na znanstvenom terenu isključivo. Uvodno samo kratko bilježim da je pitanje odnosa znanosti i politike temeljno, te da većina zahtjeva za promjenom karaktera *policy* analize naglašava političku dimenziju promjene.³⁷ Klasičnu *policy* analizu kritizira se što je od sredstva za demokraciju sama postala sredstvom uskog utilitarizma i ekonomskog rezoniranja (Bozeman, 2002, 147), te se poručuje kako treba razviti aktivno građanstvo: „Javna politika treba, iznad svega, brinuti o vrijednostima koje nisu one koja promovira menadžerizam, a najvažnije od njih su prijenos i primjena znanja i demokratskih vještina što je moguće široj javnosti“ (Parsons, 1995, 614). Na navedene zahtjeve možda sam i spreman pristati, ali tvrdim da se interpretacijska *policy* analiza može braniti i na znanstvenom terenu, a ne isključivo kao sredstvo demokratske emancipacije, što se napose izražava u varijanti koja zagovara politički projekt deliberacijske demokracije. Ili, u najmanju ruku, ona se ne mora nužno politizirati u onoj mjeri i na onaj način kako to pristaše povezivanja političke deliberacije i interpretacijske *policy* analize zagovaraju.

Rekavši to, a prije nego što se pozabavim teorijskim utjecajima na *policy* analizu u sljedećem poglavlju, ostaje mi još samo obaviti jedno diskurzivno raščišćavanje vezano za mnoštvo termina koje nude autori interpretacijskog zaokreta. Naime, uz izraz „interpretacijska *policy* analiza“ u optjecaju je još nekoliko izraza koji se s njim donekle, ali nipošto sasvim preklapaju, pa ih treba kratko objasniti. Izraz „argumentacijska *policy* analiza“ može se povezati s Majoneovim uvidom o tome da su *policy* analitičari ustvari govornici koji proizvode argumente, i s

³⁷ Radikalan iskaz te orijentacije je Dryzekova knjiga *Discursive Democracy: Politics, Policy, and Political Science* u kojoj se i svako provođenje anketnog istraživanja na velikom uzorku ocjenjuje kao diskurzivno-politički prinos nedemokratskoj politici instrumentalizma (Dryzek, 1990, 171-172). Iz nje je preuzet drugi uvodni citat, a o njoj će više riječi biti na kraju petog poglavlja i u zaključku rada, koji daje moje konačno viđenje o ovoj problematici.

„argumentacijskim zaokretom“ u *policy* analizi koji se povezuje sa zbornikom koji su uredili Fischer i Forester (Majone, 1989; Fischer i Forester, 1993; usp. 3.1). „Diskurzivna *policy* analiza“ upućuje općenito na teorije diskursa i diskurzivnu analizu u političkoj znanosti (Fairclough, 1992; usp. 4.3.3) i napose na teoriju *policy* procesa kao natjecanja diskurzivnih koalicija (Hajer, 1993; usp. 3.3). Izraz „hermeneutička *policy* analiza“ referira se na tradiciju tumačenja tekstova u humanističkim znanostima (usp. 2.1), a „naracijska *policy* analiza“ pak obično se vezuje za konstrukcije političkih naracija u suvremenom kontekstu nesigurnih informacija i nekonkluzivnih znanja (Roe, 1994; usp. 3.3). Svi navedeni izrazi imaju specifičnije značenje od „interpretacijske *policy* analize“. Oni konotiraju posebne tradicije i pristupe koje su samo dio „interpretacijskog zaokreta“, pa sam za označavanje cjeline odlučio dati prednost izrazu „interpretacijska *policy* analiza“, koji najbolje zahvaća epistemologijski i metodologijski zaokret prema tumačenju javnih politika, a ujedno dobro „pokriva“ navedene izraze.

Postoje također i izrazi „deliberacijska *policy* analiza“ i „participacijska *policy* analiza“ (usp. 3.5). „Deliberacijska *policy* analiza“ upućuje na razumne razgovore ravnopravnih građana o kreiranju politike koji trebaju biti model za istraživanje javnih politika u suvremenom „mrežnom društvu“. Hajer i Wagenaar tako su nazvali svoj utjecajni zbornik (Hajer i Wagenaar, 2003; usp. kraj 3. pogl.). „Participacijska *policy* analiza“ označava veće sudjelovanje građana u analizi i kreiranju politikâ općenito (Forester, 1999; Fischer, 2000, 2003a; usp. 3.5.3 i 3.5.4). Izrazi se odnose na specifičnu političku dimenziju interpretacijske *policy* analize, koju u ovom radu prikazujem, ali ne branim kao fundamentalan dio „interpretacijskog zaokreta“, pa su također trebali ustuknuti pred „interpretacijskom *policy* analizom“.

Interpretacijski zaokret obilježava i upotreba grupe izraza s prefiksom „post“. *Policy* analiza se tako pojavljuje i kao „postmoderna“, što upućuje na vremensku epohu, i „postmodernistička“, što više upućuje na ideološki pravac, te kao „postpozitivistička“, što ukazuje na udaljavanje od pozitivističke epistemologije. Te sam izraze odlučio potpuno odbaciti. Općenito govoreći, takvi su izrazi kratkog vijeka trajanja. Novih promjene, koje vrijeme obično donese, dovodi njihovu logiku u nezgodan položaj, jer onda treba govoriti o „postpost“ nečemu, što je prilično nezgrapno. Također, postoje i posebni razlozi zašto se im se protivim. Kad je riječ o

posljednjem izrazu, interpretacijski pristup već dugo supostoji s pozitivističkim, dok „postmodernu“ i „postmodernizam“ smatram nejasnim etiketama, iza kojih se često kriju vrlo različite stvari, pa ih je bolje izbjegavati. Pojmu „postmoderna“ s pravom se prigovara na nedostatku legitimnosti, nejasnom području primjene,³⁸ nejasnom vremenskom određenju i nejasnom sadržaju (usp. Welsch, 1993, 9-10). Na kraju, izraz „postempiricistička“ odbacujem zato što se i interpretacijska analiza suočava s nekim društvenim činjenicama, makar činjenicama zajedničkog značenja koje dijele akteri, a izraz „kritička“ odbacujem zato što je preširok.

Nakon kontekstualnog upoznavanja s tradicijama biheveralističke političke znanosti, *policy* znanosti i *policy* analize motivirane racionalnim izborom, od kojih se interpretacijska *policy* analiza razlikuje i prema kojima se kritički postavlja, u sljedećem poglavlju istražiti ću teorije na kojima se temelji interpretacijski pristup u društvenim znanostima, a koje su značajno oblikovale razvoj interpretacijske *policy* analize.

³⁸ Termin poprima različita značenja u arhitekturi, književnosti, filozofiji, sociologiji i političkoj znanosti, kao i u drugim područjima.

2. Teorijske osnove interpretacijske *policy* analize: jezični i interpretacijski zaokret u društvenim znanostima

U ovome ću poglavlju ocrtati obrise jedne društveno-znanstvene paradigme koju konstituiraju uvidi različitih socijalnih teoretičara koje se citira u literaturi o interpretacijskoj *policy* analizi. Pomalo udžbeničkim naslovom ne želim reći da su korpus teorijâ koje oblikuju interpretacijsku *policy* analizu i njezina epistemologijska pozadina definitivno oblikovani. Ne nudim, dakle, autoritativan pregled osnova jednoga zaokruženog epistemologijskog područja. Riječ je o nečemu znatno manje pretencioznom: o mojoj identifikaciji bitnih teorijskih utjecaja na interpretacijsku *policy* analizu i njihovoj shematizaciji u četiri smislaone cjeline. To su redom: razumijevajuća sociologija, filozofija običnog jezika, jezik kao zabluda i moć te, naposljetku, teorija komunikacijskog djelovanja i diskursa. Navedene četiri cjeline prezentiram kroz prikaz i tumačenje argumenata autora kao što su Weber, Schutz, Goffman, Geertz, Wittgenstein, Austin, Searle, Winch, de Saussure, Derrida, White, Bourdieu, Edelman, Habermas i Foucault. Svrha poglavlja nije pisanje povijesti znanosti, pa u njemu neću kronološki objašnjavati kako su teorije „velikih autora“ na području socijalne i političke misli našle svoj put do *policy* analize, kako su je, kada i zašto točno oblikovale. Umjesto toga, jednostavno polazim od činjenice da se u istraživanjima interpretacijske *policy* analize polazi od ideja određenih autora, pa ih je potrebno ukratko objasniti da bi se ta istraživanja razumjela. Kako ograničenja u opsegu rada zahtijevaju suženje istraživačkog fokusa, neke teorijske pristupe i autore koji su inspirirali radove u području interpretacijske *policy* analize moram u glavnom dijelu prikaza koji slijedi izostaviti, no njihova važnost zahtijeva da se njihovi prinosi barem uvodno naznače prije nego što se usmjerim na četiri glavne tematske cjeline teorijskih utjecaja na interpretacijsku *policy* analizu.

Ponajprije, interpretacijska *policy* analiza, koja se u osnovi bavi tumačenjem djelovanja aktera, jezikom, komunikacijom i diskursima, ponekad se povezuje s ekonomijskim i u širem smislu psihologijskim pristupima. Iako je povezivanje interpretacijske *policy* analize s njima neosporno veoma važno i teorijski

zanimljivo, takvi se pristupi u svojim osnovnim postavkama znatno razlikuju od onoga što čini intelektualnu osnovu interpretacijskog pristupa u *policy* analizi, pa se ne mogu s njima baviti u formi zahtjevnijoj od uvodne napomene. Poveznica analize diskursa i ideja s ekonomističkim, napose marksističkim pristupom obično se nalazi u Gramscijevim radovima. Iako marksist, koji u krajnjoj liniji „formacije ideja objašnjava iz materijalne prakse“ i smatra da se „proizvodi svijesti ne mogu riješiti duhovnom kritikom“ (Marx i Engels, 1979, 488, 489)³⁹, Gramsci je u svojim analizama donekle odstupio od ortodoksnog marksizma-lenjinizma. Nasuprot idejama otvorene ekonomske dominacije vladajuće klase i političke prisile putem aparata države, Gramsci je razvio koncepcije hegemonije, civilnog društva i organskih intelektualaca. One podrazumijevaju da se hegemonija, idejna prevlast određenoga povijesno-ekonomskog bloka, konstruira uz pomoć institucija hegemonijskog aparata kao što su škola, mediji, javno mnijenje, sindikati i političke stranke. Ideja da poredak, premda ekonomijski zasnovan, nije moguć bez diskurzivne hegemonije otvorila je mogućnost suradnje marksizma s pristupima koji analiziraju ideje i diskurse, što je imalo odjek i u interpretacijskoj *policy* analizi (usp. Fischer, 2003a, 78-79).

S druge strane, sinteza psihologijskog pristupa i interpretacijske analize najpoznatije je predstavnike našla u školi psihoanalitički motivirane teorije diskursa (usp. Fischer, 2003a, 79-80; Gottweis, 2006, 466, 470).⁴⁰ Njezini su rodonačelnici Ernesto Laclau i Chantal Mouffe, a osnovne postavke su objašnjene u njihovoj poznatoj knjizi *Hegemonija i socijalistička strategija (Hegemony and Socialist Strategy)* iz 1985. Laclau i Mouffeova poimaju društvo kao diskurzivni prostor u kojemu se različiti suprotstavljeni diskursi sukobljavaju u borbi za diskurzivnu prevlast. Iako se referiraju na tradiciju marksističke socijalne misli, čak je i Gramscijeva „teorijska matrica“ na koju se pozivaju reinterpreterana (Laclau i Mouffe, 2001, vii, 65-71, 134-145), tako da od marksističke ekonomističke ortodoksije nije ostalo ništa, što je navelo neke autore na razumljivu ocjenu o nespojivosti takve perspektive s historijskim materijalizmom (Jones, 2004, 119). Politički diskursi, koji nastoje tzv. lebdeće označitelje (*floating signifiers*) poput slobode ili jednakosti

³⁹ Usp. Gramsci (1971, 161, 336, 377 i d.) i Johnson (2006, 82-83).

⁴⁰ *The Essex School of Discourse Analysis*

ispuniti konkretnim sadržajima, u teoriji su Laclaua i Mouffeove potpuno autonomni (Laclau i Mouffe, 2001, 109). Oni ne proizlaze iz ekonomije niti imaju bilo kakvu drugu preddiskurzivnu „esenciju“ iz koje se izvode, ali se njihove kategorije „sedimentiraju“ u društvenom poretku, pa se na taj način društvenim i političkim akterima čine izvanjskima i zadanim (105-122).⁴¹ Unatoč sedimentaciji diskurzivnih praksi i eventualnoj snažnoj hegemoniji nekog diskursa, potpuna diskurzivna „artikulacija“ nije moguća, pa je društveni poredak u osnovi kontingentan i u vječnoj opasnosti od rušenja (Mouffe, 2005, 17-19, 33-34). Umjesto ekonomije, Laclau i Mouffe se u svojim analizama oslanjaju na psihoanalizu: na Freuda, libidinalne snage i djelovanje Erosa i Tanatosa (25-29), ali napose na lakanovsku psihoanalizu – koja ljudsko nesvjesno uspoređuje s jezikom, igrom metafora i metonimija, te označitelja uopće – od koje su preuzeli brojne pojmove, kao što su *suture* ili *point de capiton* (*nodal point*).⁴²

Uz teorije koje sugeriraju mogućnosti ekonomijske i psihologijske kontekstualizacije interpretacijske *policy* analize, kratak uvodni osvrt zahtijevaju još Aristotelovo poimanje prakse i praktične mudrosti, u kojemu su teoretičari i praktičari interpretacijske *policy* analize našli značajnu inspiraciju (usp. Torgerson, 1995; Forester, 1999; Fischer, 2000, 77-79; usp. 3.5.4), te Kuhnova ideja znanstvene paradigme, koja je također dala znatan zamah potrazi za epistemologijskim zaleđem interpretacijskog zaokreta u *policy* analizi i kritici pozitivističke koncepcije znanosti (usp. Fischer, 2003a, 126). Aristotel je zastupnicima interpretacijske *policy* analize poslužio za naglašavanje važnosti *policy* prakse nasuprot razvijanju teorija *policy* procesa, pa i za radikalno dovođenje u pitanje smislenosti i mogućnosti razvoja teorije uopće u društvenim znanostima i *policy* analizi. Naime, autori poput Forestera inzistiraju na tome da dobro upravljanje i analiza politika u osnovi nisu povezani s

⁴¹ Zanimljivo je da slično poimanje društvenog poretka, samo lišeno psihoanalitičke dimenzije, imaju i Peter Berger i Thomas Luckmann (1992, 74-114). Društveni poredak je za njih također proizvod taloženja, „proizvedena konstruirana objektivnost“ (82), a u tom procesu važnu ulogu ima jezik kao glavni medij „taloženja“ društvenog iskustva.

⁴² Kvalitetan pregled pristupa škole iz Essex-a nudi Jules Townshend (2003, 2004), a usporedbu s drugim teorijskim pristupima u analizi ideologije, poput teorije običnog jezika, morfologijskog pristupa Michaela Freedena i pristupa koji imaju naglašeniju psihoanalitičku dimenziju, može se naći kod Alette Norval (2000).

teorijskim znanjima, nego da proizlaze iz praktičnih uvida koji se stječu kroz iskustvo rješavanja konkretnih problema u praksi upravljanja. Vrlina *policy* analitičara nije teorijsko znanje, nego praktična mudrost ili froneza (*phronesis*, grč. φρόνησις), nerazdvojiva od konteksta, koja omogućuje snalaženje, ispravnu prosudbu i postupanje u praksi politike. Za takvo stajalište osnova se nalazi u Aristotelovim filozofijskim uvidima prema kojima se ljudsko znanje (*episteme*) dijeli na tri osnovna oblika (*Metafizika*, 1025b 16 – 1026a 20⁴³; *Nikomahova etika* 1094b⁴⁴). Prvi je oblik teorijsko znanje, koje obuhvaća prirodne znanosti poput matematike, fizike, biologije, koje se bave čovjeku unaprijed zadanim predmetom koji on ne može mijenjati svojim djelovanjem ili koje, Aristotelovim rječnikom, „imaju svoja počela u Bogu“. Nasuprot njima, u praktična se znanja ubrajaju discipline koje se odnose na načelno promjenljivu ljudsku praksu, poput etike, politike, ekonomije i retorike, koje „imaju svoje počelo u odluci nekog djelatnika“. Naposljetku, treći oblik ljudskih znanja čine pojetičke discipline ili umijeća, poput slikarstva, kiparstva ili arhitekture, koje se sastoje u vještini stvaranja nečega što, za razliku od prakse, nema svrhu u djelatnosti samoj (*Politika*, 1254a⁴⁵). Iz razlikovanja teorijskoga i praktičnog znanja proizlazi da društvo i politika nisu nešto što se može izvanjski motriti i o čemu se mogu stvarati vrijednosno neutralne teorije, nego nešto što se tiče zajedničke prakse, navika i običaja, koji su načelno promjenjivi i podložni preispitivanju, te neodvojivi od etičkih promišljanja.⁴⁶ To znači da je *policy* analiza nespojiva s pozitivističkom koncepcijom društvenih znanosti i njezinom metodologijom; njezin je prikladniji opis onaj praktične mudrosti, nerazdvojno povezane s moralnim razmatranjima, koja se ne može podvrgnuti unaprijed zadanome teorijskom nacrtu.⁴⁷ Aristotelov utjecaj očituje

⁴³ Aristotel, 2001, 161-163.

⁴⁴ Aristotel, 1988a, 2-3.

⁴⁵ Aristotel, 1988b, 8.

⁴⁶ „Lijepe i pravedne stvari, koje istražuje znanost o državi, pokazuju mnogo različitosti i nestalnosti, te se čini da bivaju samo po običaju, a ne po naravi“ (Nikomahova etika, 1094 b 15; Aristotel, 1988a, 2).

⁴⁷ Normativno zahtjevnija varijanta inzistirala bi i na „jedinstvu etike i politike“, koje se obično pripisuje svijetu antičke Grčke (usp. Pažanin, 2001, 13). Treba napomenuti da se ovdje misli na teoriju u specifičnom smislu „motrenja“ i objašnjavanja onoga što je promatraču izvanjsko, čije zakonitosti nastoji dokučiti, a ne u labavijem smislu (beskorisnih) apstrakcija ili ideja nasuprot konkretnome, korisnome i praktično upotrebljivome. Upravo u tom drugom značenju, uz snažan negativni vrijednosni

se još u dvije umjerenije inačice. Jedna uvodi ponešto različitu konceptualizaciju od gore prikazane, prema kojoj dobra politika treba uključiti tri varijante znanja: opća teorijska znanja, koja uspostavljaju „lance“ kauzalnih veza (*episteme*), vještine koje govore koja su sredstva pogodna za ostvarenje kojih ciljeva u kojim kontekstima (*techne*) i etičku i praktičnu prosudbu o tome što bi trebalo učiniti (*phronesis*). Tu je konceptualizaciju, iz knjige Benta Flybjerga *Making Social Science Matter*, preuzeo Tim Tenbensen i objasnio je na primjeru politike regulacije pušenja duhana: epistemičko znanje objašnjava kako pušenje uzrokuje rak, froneza kaže da ga treba suzbiti jer je loše, a tehne se bavi izborom metoda koje mu mogu stati na kraj (Tenbensen, 2006, 201-203). Za Tenbensela dobra politika mora uključiti sve vrste znanja, poput igre karata u kojoj se ne može pobijediti samo s jednom bojom (206-207). Treća varijanta aristotelovskog utjecaja jednostavno ukazuje na važnost argumentacije i retorike za *policy* analizu i uglavnom se svodi na dokazivanje kako praksa politike odgovara retorici i uvjeravanju, a ne teorijski motiviranom planiranju (Gottweis, 2006, 462; Majone, 1989; usp. 3.1).

Dok je Aristotel poslužio zastupnicima interpretacijske *policy* analize u napadima na teorijska stremljenja klasične *policy* analize, Kuhn im je poslužio u napadu na idealiziranu sliku znanosti kao nepristrane, kumulativne potrage za istinom koja je ponekad implicirana u pozitivistički motiviranoj *policy* analizi (usp. Fischer, 2003b, 215). *Struktura znanstvenih revolucija*, koju je Kuhn, po temeljnoj struci fizičar, napisao, u osnovi je ogled iz povijesti znanosti, sociologije ili čak „sociologije ili socijalne psihologije“ znanstvene zajednice, ali u kojemu nudi i „epistemologijske i logičke“ argumente o karakteru znanstvenog otkrića (Kuhn, 1999, 9, 16, 22). Njegova analiza epizoda iz povijesti prirodnih znanosti, kao što su fizika i kemija, pokazuje kako znanstvenici u fazi tzv. normalne znanosti u osnovi rješavaju probleme ili „zagonetke“ unutar neke znanstvene paradigme, da bi do prijelaza u novu

naboj, izraz su koristili američki bihevioralistički politički znanstvenici, hoteći se distancirati od političke filozofije, koju su označili kao „apstraktnu političku teoriju stranu američkom duhu“ (Gunnell, 2006, 482). Tako je, zbog povijesnih razloga emancipacije pozitivističke političke znanosti, duga tradicija normativnih razmatranja o politici, dobrom životu i uređenju zajednice dobila iz aristotelovske perspektive zbunjujući naziv teorije. Naziv se uvriježio i postao općeprihvaćenim, pa sad naznačena normativna promišljanja o politici, kao jedna od priznatih poddisciplina političke znanosti, nose naziv političke teorije (*political theory*).

paradigmu, tj. do znanstvene revolucije, došlo tek kad se akumulira značajan broj nerješivih problema i aporija stare paradigme. Takva slika istraživanja u prirodnim znanostima pokazuje kako je pozitivističko inzistiranje na mogućnosti opovrgavanja teorijskih iskaza činjenicama problematično, jer se iste činjenice mogu različito interpretirati, pa je takozvani krucijalni eksperiment (*experimentum crucis*), koji presuđuje u izboru između teorija, u praksi često jalov. Primjerice, u onome u čemu aristotelovac vidi ograničavani pad, galileovac vidi njihalo (131), a padom kamena s tornja može se jednako dokazivati statičnost zemlje i relativnost kretanja (Feyerabend, 1993, 70; Kurelić, 2002, 14; Posavec, 2008, 20-21). Međutim, ostaje pitanjem koliko su Kuhnovi uvidi relevantni za društvene znanosti i *policy analizu*. Kad je riječ o prirodnim znanostima, Kuhn inzistira da nije relativist (Kuhn, 1999, 212-214). Ali kad je riječ o društvenim znanostima, on svakako sumnja u mogućnost njihova napretka, a za umjetnost i političku teoriju to i eksplicitno negira (169). No, ono što svakako vrijedi za društvene znanosti jest da praksa istraživanja društvenih znanosti još u manjoj mjeri odgovara pozitivističkom idealu: ona je paradigmatiski određena i, povrh toga, izložena snažnim utjecajima ideologije i moći. Konačno, ako pozitivistička metodologija ne samo da ne odgovara praksi znanstvenih istraživanja, nego je – kako je istaknuo Feyerabend u svojoj provokativnoj knjizi *Protiv metode* – ne treba podvrgavati nikakvim racionalističkim kriterijima jer to može biti kontraproduktivno za znanstvena otkrića, to svakako vrijedi i za društvene znanosti i *policy analizu* (Feyerabend, 1993).⁴⁸

Nakon kratkog prikaza mogućnosti ekonomijskih i psihologijskih kontekstualizacija IPA-e, aristotelovske kritike pokušaja razvoja teorija prirodoznanstvenog tipa u analizi društva i politike, kao i kritike pozitivizma iz perspektive Kuhnove povijesti znanosti, okrećem se glavnim utjecajima koji su oblikovali epistemologijsko zaleđe IPA-e.⁴⁹

⁴⁸ Feyerabend to pokušava pokazati na primjeru Galilea, čije je sumnjive opservacije teleskopom bilo sasvim racionalno odbaciti iz perspektive teorijskih znanja ranoga 17. stoljeća, što je Crkva i činila. Feyerabendovo je rješenje da jedinstvenoga epistemologijskog i metodologijskog recepta nema. Geslo znanosti je anarhističko *anything goes*, tj. „bilo što prolazi“ (usp. Kurelić, 2002, 63).

⁴⁹ Do zaključka ću, iz samorazumljivih ekonomskih razloga, umjesto sintagme „interpretacijska *policy analiza*“ koristiti skraćenicu IPA.

2.1 Razumijevajuća sociologija i hermeneutika: tumačenje djelovanja socijalnih aktera u njihovom svijetu života

Umjesto pozitivističkog objašnjavanja podvođenjem pod opće zakone, razumijevajuća sociologija pokušava objasniti djelovanje aktera tumačenjem značenja koja oni pripisuju pojavama. Dva su glavna postulata u istraživanjima razumijevajuće sociologije i interpretacijskog pristupa u društvenim znanostima općenito. Prvi je da ljudi djeluju na osnovi vlastitog razumijevanja situacije, pa da bi se razumjelo njihovo djelovanje, mora se razumjeti i značenje koje oni pripisuju situaciji, a drugi je da se značenja, uvjerenja i motivi za djelovanje ljudi ne mogu unaprijed svesti na neku od sociodemografskih varijabli ili varijabli društvene i političke strukture poput rase, spola, klase, kulture i institucionalnog položaja (Bevir i Rhodes, 2005, 127-128).⁵⁰ Stoga je osnovna struktura objašnjenja za interpretacijski pristup ono što Georg Henrik von Wright naziva teleološkim objašnjenjem, u osnovi kojeg je praktični silogizam poznat još od antike: (1) *A* namjerava izazvati *p*; (2) *A* smatra da ne može izazvati *p* ako ne učini *a*; (3) Dakle, *A* čini *a* (von Wright, 1975, 149). Primjerice, birač smatra da će socijaldemokrati bolje voditi zemlju od demokršćana, pa želi da oni dođu na vlast; zna da će njihovom dolasku na vlast pridonijeti ako izađe na izbore i daje im glas; birač izlazi na izbore. Tako se djelovanje birača objašnjava njihovim ciljevima, motivima, uvjerenjima i preferencijama. Dakle, nasuprot pozitivističkome uzročnom objašnjenju, koje ima oblik „ovo se desilo *zato* što se ono dogodilo“, teleološka objašnjenja imaju oblik: „Ovo se desilo da bi se to dogodilo“ (137). Ona ukazuju da je akter poduzeo radnju na osnovi određenog uvjerenja, što počiva na shemi praktičnog zaključivanja u kojoj

⁵⁰ Interpretacijskom pristupu u političkoj znanosti – mi možemo reći i IPA-i – bitna je orijentacija „na tumačenje uvjerenja, prije nego na statističke korelacije koje traže biheveralistički politolozi, deduktivne modele kojima prednost daju teoretičari racionalnog izbora ili zakone i norme novog institucionalizma“ (Bevir *et al.*, 2003b, 191).

pojedinač čini nešto da bi postigao nešto drugo, pri čemu načelno nije važno je li njegovo uvjerenje razumno ili opravdano.⁵¹

Gornje postavke imaju dugu povijest, a u eksplicitnom obliku pojavljuju se već u 19. stoljeću. Među prvim zagovornicima interpretacijskog pristupa može se istaknuti Wilhelma Diltheya i njegovo inzistiranje na specifičnostima duhovnih znanosti (*Geisteswissenschaften*) u odnosu prema prirodnim znanostima (*Naturwissenschaften*). Prirodne su znanosti nomotetičke. One u predmetu svog istraživanja traže opće zakonitosti, dok društvene znanosti trebaju biti ideografske. One trebaju opisati pojedine ideje i uloge, odnosno razumjeti pojedine specifične događaje i uloge u specifičnim povijesnim i društvenim kontekstima.⁵² Metode u društvenim znanostima su hermeneutičke, što znači da se u osnovi svode na „razumevanje i tumačenje“ (Diltaj, 1980, 266). Dilthey također zahtjeva da se znanstvenik uživi u ulogu aktera koje proučava, da naknadno proživi (*Nacherleben*) tuđi život, kao primjerice vlastiti prilikom pisanja i čitanja autobiografije, a njegov opus nije lišen ni egzaltiranoga pjesničkog patosa, stranog suvremenoj društvenoj znanosti.⁵³

U razvoju interpretacijskog pristupa psihologijski je element ubrzo eliminiran. Kako objašnjava von Wright, razumijevanje (*Verstehen*) je „semantička kategorija“ (1975, 84), koju treba razlikovati od uživljavanja (*Einfühlung*).⁵⁴ Već Max

⁵¹ Usp. „Schema praktičnog zaključivanja je shema teleološkog objašnjenja 'okrenuta naopačke'. Teleološko objašnjenje (delanja) počinje od toga da se neko prihvatio da nešto učini, ili još češće, da je neko nešto učinio. Pitamo se 'zašto'? Odgovor je često prosto 'da bi izazvao *p*'. Ovde se uzima da delatelj smatra ponašanje koje pokušavamo da objasnimo, uzročno relevantnim da se *p* izazove i da je izazivanje *p* ono što im je svrha ili namera u ponašanju. Delatelj možda greši kada misli da je ova radnja u uzročnoj vezi s ciljem koji ima u vidu. Međutim, to što je on u zabludi ne čini predloženo objašnjenje pogrešnim. Ovdje je jedino relevantno pitanje šta delatelj *misli*“ (von Wright, 1975, 149).

⁵² Usp. Dilthey (2005b, 156). Uz Diltheya (1833-1911), to se razlikovanje vezuje i za imena povjesničara Johanna Gustava Droysena (1808-1884), te filozofâ „neokantovaca“ Wilhelma Windelbanda (1848-1915) i Heinricha Rickerta (1863-1936).

⁵³ Za Diltheya uživljavanje u tuđu egzistenciju ima naglašenu estetsku dimenziju: „Pred čovekom ograničenim okolnostima otvaraju se nepoznate lepote sveta i oblasti života do kojih on nikad ne može da dopre“ (Diltaj, 1980, 277).

⁵⁴ Prema poznatoj uzrečici, ne mora se biti Cezar da bi se razumjelo Cezara (a još manje treba s njim suosjećati).

Weber, rodonačelnik razumijevajuće sociologije, izričito tvrdi da značenje nipošto nije intimno osjećanje, nego se mora jasno misliti (Weber, 1986, 64). Zahtjevu za depshologizacijom društvenih znanosti treba pridodati i Weberovo inzistiranje na vrijednosnoj neutralnosti razumijevanja: njegovi društveni znanstvenici u „borbi demona“, u kojoj su ideali jednoj strani sveti jednako kao oprečni ideali drugoj strani, trebaju šutjeti (28, 273). Međutim, to nipošto ne znači da oni trebaju potpisati pozitivističku nomotetiku. Weber smatra da je reduciranje na opće zakone besmisleno jer su oni sadržajno ispražnjeni (*durch Abstraktion entleerte Begriffe*) i stoga ne dovode do relevantnih društveno-znanstvenih spoznaja: „za spoznaju povijesnih pojava u njihovoj konkretnosti su *opći* zakoni, budući da su sadržajno najprazniji, i najbezzvredniji“ (51). Drugu opasnost predstavlja „kaos 'egzistencijalnih sudova' o bezbrojnim pojedinačnim opažanjima“ (49), odnosno gubljenje u beskonačnosti konkretnih detalja u odsustvu bilo kakvih teorijskih pretpostavki. Umjesto tih dviju loših krajnosti, društveni znanstvenik treba konstruirati idealne tipove, „idealne misaone tvorbe“, koje naglašavaju neke elemente zbilje, a neke ignoriraju, sažimajući difuzne pojave na optimalnu razinu apstrakcije (43-53).⁵⁵ Primjeri Weberovih idealnih tipova su tržišna ekonomija, država, tipovi vlasti s obzirom na izvor legitimnosti (tradicionalna, karizmatika i legalno-racionalna), te jednako „crkva“ i „javna kuća“, čime Weber želi istaknuti da su njegove tipske idealizacije vrijednosno neutralne (70), odnosno samo „logičko prosuđivanje zbilje“ (66).

Ideje o razumijevanju kao glavnoj zadaći društvenih znanosti u radikalnijem obliku iznosi zastupnik fenomenologijskog pristupa Alfred Schutz. Prema Schutzu, društveni znanstvenici trebaju identificirati značenje na osnovi kojega netko djeluje: „Dok god nismo pronašli objašnjenje nečijih motiva, nismo razumjeli što on radi, još manje zašto on to radi, a ponajmanje zašto to radi sada i ovdje“ (Schutz, 1997, 135). Značenja su utemeljena u „svijetu života“,⁵⁶ u svijetu međuljudske

⁵⁵ Idealni tip „ima karakter neke svojevrsne *utopije* do koje se došlo *misaonim* naglašavanjem određenih elemenata zbilje“ (61).

⁵⁶ Pojam *Lebenswelt*, u značenju u kojemu ga koristi Schutz, potječe od utemeljitelja filozofijske fenomenologije Edmunda Husserla, koji ga je, kao pojam koji se odnosi na predznanstveno

komunikacije i razmjene misli; ona su intersubjektivna, prenose se iskustvom i učenjem, te ih se nipošto ne smije miješati s opazivim ponašanjem.⁵⁷ Društveni znanstvenici, na osnovi smisla i značenja društvenih praksi koje proučavaju, trebaju konstruirati tipove koji odgovaraju uobičajenim interakcijama, odnosima i ulogama u društvu. Riječ je o Schutzovu ekvivalentu Weberovim idealnim tipovima, koje naziva *homunculi* ili „lutke“ (*puppets*). Oni su apstrakcije koje se ne rađaju, ne umiru i ne griješe, ali su načelno razumljive akterima u njihovome društvenom svijetu života, od kojega se društvena znanost nikad ne smije predaleko odmaknuti (Schutz, 1997, 146-147).

Za značenje Schutz upotrebljava i sintagmu „referentni okvir“ (*frame of reference*), koja upućuje na to da je za pojam značenja ključno kako pojedinac organizira i percipira iskustvo, tj. na koji ga način mentalno „uokviruje“. Tim se problemom na originalan način u svojim analizama bavio Erving Goffman, na koje će su ukratko osvrnuti jer su imale priličan odjek u IPA-i (Rein i Schön, 1993, 146-147; Laws i Rein, 2003, 173; Fischer, 2003a, 144; Yanow, 2000). Svoju teoriju uokviravanja (*framing*) Goffman je najopsežnije razradio u djelu iz kasnije stvaralačke faze, *Analiza okvira* (*Frame Analysis*, 1974). U njemu je – kroz analizu različitih anegdota, isječaka iz romana, zanimljivosti iz novina, uključujući tabloide i za njih karakteristične rubrike, poput Draga Abby (*Dear Abby*) i sličnih – analizirao kako interpretacijski okviri oblikuju socijalnu interakciju. Bilo da je riječ o stvarnim događajima, bilo o potencijalno stvarnim fikcijama, Goffmanovi primjeri uvijek su „rubne“ situacije poput predstava, zabluda ili lukavih prijevara (*con games*) u kojima profesionalni prevaranti obmanjuju žrtve (*dupes*) koje nasjedaju na manipulaciju značenjem. Društvena je interakcija za Goffmana poput igre, koja se, jednom kad su njezina pravila generirana i prihvaćena, prema njima odvija. Goffmann polazi od

razumijevanje svijeta i samorazumljivosti iz svakodnevnoga ljudskog iskustva, elaborirao unutar svoje naracije o „krizi europskih znanosti“ (usp. Husserl, 1990, 53-54, 117, 131-135 i d.).

⁵⁷ Primjerice, ista se misao može izgovoriti, napisati rukom ili otipkati na računalu, što ilustrira da je značenje neovisno o opazivim oblicima ponašanja. Drugi je Schutzov primjer iz fiktivne antropološke prakse: „Međutim, antropolog koji bio opisao ceremoniju nekoga primitivnog plemena s isključivim osvrtnom na opazivo ponašanje, bez ikakve reference na njegovo subjektivno značenje, ne bi mogao procijeniti je li ta ceremonija priprema za rat ili samo ples u slavu nekog božanstva, trampe ili povodom prijema prijateljskog poslanika“ (Schutz, 1997, 138).

činjenice da se ljudi, kada se nađu u nekoj društvenoj situaciji, pitaju: „Što je to što se ovdje događa?“ (Goffman, 1974, 8) te, prema odgovoru na to pitanje, usmjeravaju svoje daljnje ponašanje. Trik je u tome što se na iste tokove ponašanja i radnji, „isječke“ nekih aktivnosti (*strips*), mogu primijeniti različiti referentni okviri (*frames*), koji su osjetljivi i lomljivi, a upravo te osjetljivosti Goffman uspješno pokazuje na brojnim paradoksalnim primjerima.⁵⁸ U analizi Goffman počinje od pojma primarnog okvira (*primary framework*), koji uključuje percepciju fizičke stvarnosti, ideju kauzalnosti i krajnje granice kulture, a granice nalazi u knjigama tipa „Vjerovali ili ne“. Zatim analizira kako se na njega primjenjuju različiti interpretacijski ključevi (*keys*), kojima se određene aktivnosti osmišljavaju, slično kao u procesu transkripcije. Ti ključevi podliježu ponovnom kodiranju (*rekeying*), a proces kodiranja otvara mogućnosti za predstave, obmane, iskorištavanja, zablude, a ponekad dolazi i do „razbijanja“ okvira.

Premda se Goffman bavi mikrosocijalnim interakcijama, koristeći dramaturške kategorije poput prednjega i stražnjeg plana izvedbe, upravljanja utiscima i sl. (*front and back regions, impression management*), koje je razvio još u svojoj disertaciji (Goffman, 1959), on ne želi reći da se društvo svodi na glumu i manipulaciju pojedinaca. To jasno otklanja već u prvoj rečenici knjige, parafrizirajući Shakespearea: „Cijeli svijet nije pozornica – kazalište zasigurno nije u potpunosti“ (Goffman, 1974, 1). Društvo je za Goffmana primarno u odnosu prema pojedincu: osoba ili sebstvo (*self*) za njega je samo formula za vođenje nečijih postupaka u

⁵⁸ Žena koja mužu podmetne lažnu ljubavnu poruku i uhvati ga kako se dotjeran pojavio na lažnom rendesu, skrivena kamera, hapšenje čovjeka koji je svojoj družici pokušao otjerati štucavicu potezanjem magnuma u kafiću, pornografija, Milgramovi eksperimenti, različite prevare šibcarskog tipa, psihijatar koji spava sa svojom pacijenticom, kojoj je kao uzrok psihičkih problema dijagnosticirao nedostatak seksualnih odnosa, pogrebi, kazališne predstave, boksački mečevi, slučaj glumice Aste Nielsen iz jednog udžbenika teorije filma, koja treba lagati da laže, pisma bombe, djelovanje agenta provokatora tajne policije, prodavači jeftine legalne robe koji se prezentiraju kao kriminalci kako bi se činilo da prodaju skupu originalnu robu, koja je jeftina jer je ukradena... – to su samo neki u mnoštvu primjera koje Goffman analizira u opsežnoj knjizi na više od 500 stranica. Posrijedi su uvijek granične i paradoksalne situacije: „Svaka je križanac između experimentum crucim i sporedne predstave. To je njihov smisao“ (Goffman, 1974, 14). Goffmanove analize imaju dodirnih točaka s etnometodologijom. Osnovne okvire za društvenu interakciju, koje Goffman ispituje na „rubnim slučajevima“, zastupnici etnometodologije kršili su u svojim „društvenim eksperimentima“ (usp. Garfinkel, 2006).

društvenim interakcijama; ona je ograničena percepcijom drugih, njihovim standardiziranim performansama koje društvo zahtijeva, tj. društvenim ulogama i položajima koji su društveno zadani (Goffman, 1974, 564; 1959, 15-16, 252-255).

Iz Goffmanova rada za IPA-u se mogu izdvojiti dva važna uvida. Prvi je elaborirani uvid o važnosti značenja i različitih okvira za organiziranje iskustva za društvenu i političku interakciju.⁵⁹ Drugi uvid, koji je povezan s prvim, onaj je o lomljivosti referentnih okvira. Unatoč tome što su društveno zadani, pretežno fiksirani i neupitni, načelna mogućnost njihove lomljivosti i promjene otvara mogućnosti za strateški diskurzivni moment, u kojemu se diskurzivnim sredstvima nastoji manipulirati grupama unutar *policy* procesa. Posljedica toga je da diskurs i IPA koja se njime bavi imaju glavnu ulogu, barem u nekim socijalnim i političkim situacijama.⁶⁰

Prije kratkog razmatranja metodologijskih implikacija razumijevajućeg pristupa kojim završavam ovaj dio rada, dajem kratku referencu na klasika antropologije Clifforda Geertza, o kojemu će, vezano za etnografiju kao jednu od metoda IPA-e, biti više riječi u četvrtom poglavlju (4.3.1). Za IPA-u je, naime, važan pojam lokalnog znanja (*local knowledge*), koji potječe od engleskog filozofa Gilberta Rylea, ali ga je Geertz popularizirao u društvenim znanostima i obično se vezuje za njegovo ime. Lokalno znanje je znanje vezano za određenu socijalnu skupinu i njezinu kulturu. S obzirom na to da je ono ograničeno određenim socijalnim kontekstom, da bi društveni znanstvenik stekao uvid u njega mora se služiti etnografskim metodama, shvatiti društvo kroz ovladavanje njegovim jezikom i njegovim socijalnim praksama. Zbog toga je kvalitetan društveno-znanstveni rad za Geertza gusti opis (*thick description*), detaljan opis socijalne prakse koji odaje njezino puno razumijevanje (Gerc, 1998a; 1998b).

⁵⁹ Usp. „Postempiricistička *policy* analiza ... jest *policy* analiza kritička prema značenjskom okviru (*frame-critical policy analysis*)” (Fischer, 2003a, 146).

⁶⁰ U svojim posljednjim radovima početkom 1980-ih, zbirci eseja *Oblici govora (Forms of Talk)* i *Uvjet sreće (Felicity's Condition)*, Goffman je također „podlegao” jezičnom zaokretu u društvenim znanostima i svoje analize mikrosocijalnih interakcija povezao s analizom običnog jezika Austina i Searlea, o kojima će biti više riječi u idućem odjeljku. U njima pokazuje kako se u različitim oblicima jezične interakcije u socijalnom kontekstu primjenjuju različiti interpretacijski ključevi i kako se u njima postižu i krše uvjeti za valjanosti iskaza (Goffman, 1981; 1997, 168-171).

Razumijevajući se pristup u načelu opire metodologijskoj formalizaciji, što proizlazi iz njegovih osnovnih postavki. Primjerice, Gadamer u *Istini i metodi* piše kako se razumijevanje odvija u predmetodologijskome povijesnom kontekstu, pa je ono nemoguće bez povijesno određenih prethodnih sudova ili čak predrasuda (*Vorurteile*). Za Gadamera je istina nešto što se događa prije znanosti i bilo koje metode, „bez našeg htijenja i čina“ (Gadamer, 1978, 10). Razumijevanje se ne može pretvoriti u „znanstvenu metodu“, a primjenjivanje metoda prirodnih znanosti na području društvenih i humanističkih znanosti dovelo bi do sužavanja horizonta razumijevanja i pridonjelo „jednoj daleko kobnijoj imunizaciji od iskustva, npr., od iskustva zdravog ljudskog razuma i životnog iskustva“ (21, 582-583). Ukratko, „refleksija o praksi nije tehnika“ (583).

Ipak, upravo u hermeneutici mogu se naći neki temeljni, uvjetno rečeno, metodologijski naputci za ispravno razumijevanje u interpretacijskim istraživanjima. Kao vještina ili umijeće razumijevanja (*Kunst des Verstehens*), hermeneutika svoje etimologijsko podrijetlo vuče od glasnika bogova Hermesa, te umijeća razumijevanja, tumačenja i „umješnog izlaganja“ (Dilthey, 2005a, 136) u antičkoj Grčkoj. U novijoj povijesti ona je izvorno biblijska hermeneutika i hermeneutika svetih tekstova općenito, a barem od Friedricha Schleiermachera (1768-1834), ona je opće umijeće tumačenja „tekstova i svih oblika stvaralaštva ljudskog duha“ (Zovko, 2005, 9), koje postaje dijelom društvenih i humanističkih znanosti, nalazeći svoje zagovornike i u suvremenoj političkoj znanosti (Gibbons, 2006). Njezina temeljna ideja jest ideja hermeneutičkog kruga, prema kojoj se razumijevanje događa u dijalektičkom odnosu dijelova i cjeline, što znači da se jasna slika cjeline uspostavlja tumačenjem dijelova i obratno; kako to sažima Merold Westphal, koji hermeneutiku shvaća kao epistemologiju: „Odnos između razumijevanja cjeline i razumijevanja specifičnosti kružan je utoliko što je jedno funkcija drugoga“ (Westphal, 2004, 37).

Uz hermeneutički krug mogu se izdvojiti još četiri ideje iz kojih se razvijaju metodologijski naputci za hermeneutički pristup u društvenim znanostima. Te su ideje povijesnost razumijevanja, dijalogijska priroda razumijevanja, produktivnost razumijevanja i kritička uloga razumijevanja (Prasad, 2002, 17). Povijesnost razumijevanja, na koju upozorava Gadamer, znači da se razumijevanje

odvija u horizontu povijesnih „predrasuda“, od kojih se neka tradicija i kultura uvijek sastoji, ali i da istraživač treba suzbiti „neproduktivne predrasude“ kako bi došao do ispravnog razumijevanja. Dijalogijska priroda razumijevanja odnosi se na također Gadamerovu ideju stapanja horizonata (*Horizontverschmelzung*), prema kojoj čitatelj teksta u hermeneutičkom dijalogu s tekstom stapa horizont vlastitih predrasuda s horizontom koji otvara tekst. U tom procesu čitatelj širi svoj jezik, pa tako i granice svoga svijeta.⁶¹ Koncept produktivnosti razumijevanja znači da interpret, čitajući tekst na osnovi vlastitih iskustava i u sadašnjem kontekstu, tekst uvijek pretvara u nešto novo.⁶² Naposljetku, kritičku ulogu razumijevanja može se pronaći u Habermasovoj ideji komunikacije u svijetu života kao osnove za ograničavanje pretjerane sistemske „kolonizacije“ kapitalističkoga industrijskog društva (Prasad, 2002, 21-23).

Na kraju ovog dijela treba izdvojiti još dva momenta bitna za hermeneutiku kao „metodu“ razumijevajuće sociologije. Prvi je napetost između formalnog tumačenja teksta, na razini „ortografske maske“ i identifikacije onoga što je autor zaista htio reći, napetost koju je Schleiermacher izražavao kao napetost između gramatičkoga i psihologijskog tumačenja (Prasad, 2002, 17, 20). Nju plastično opisuje hrvatski filozof Pavao Vuk-Pavlović, u vezi tumačenja Anselmovog dokaza o postojanju Boga, koji se obično odbacuje kao logička sljeparija: „...razumijevanje kulturnih dobara uopće, a prošlih epoha ili tuđih nam svjetova napose isto tako teško, kao što je ograničena i mogućnost, da se primjereno i bar približno objasne. A s riječima je gotovo najgore. One ne rijetko znadu biti upravo zidom, koji treba ili preskočiti ili porušiti, da se ugledaju skrovite namjere, vrednovanja i misli, što ih treba da otkriju i razodjenu. ... Sam se je artikulirani glas

⁶¹ Za Gadamera je jezik ključan u procesu razumijevanja jer je „jezičnost...tako neobično blizu našem mišljenju...“ (Gadamer, 1978, 412). Štoviše, Gadamer govori o „ontološkom obratu hermeneutike na niti vodilji jezika“; jezik je fundamentalan za neku tradiciju i iskustvo razumijevanja koje imaju ljudska bića, on konstituira njihov svijet: „Jezičko iskustvo svijeta je 'apsolutno'. Ono prevazilazi sve relativitete postavljanja bitka, zato što obuhvaća sav bitak-po-sebi, u kakvim se god odnosima (relativitetima) svagda ovaj pokazivao“ (415, 486).

⁶² Kad je riječ o raspravi o hermeneutici u društvenim znanostima, „tekst“ i „čitatelj“ misle se u širem, ricoeurovskom smislu, kao bilo koja smisljena ljudska akcija i djelovanje i njihovo tumačenje od strane drugoga (Prasad, 2002, 23-24).

mogao u toku vremena i vrlo malo promijeniti, a pismeni mu je simbol mogao ostati isti, pa ipak može njegovo značenje biti sasvim drukčije u ustima onoga, koji taj glas ili simbol hoće objasniti, negoli je to bilo u živome govoru onoga, koji ga je prije svog interpretira upotrijebio" (Vuk-Pavlović, 2007, 34).

Drugi je moment sadržan u onome što Anthony Giddens naziva „dvostrukom hermeneutikom“ (Giddens, 1998, 25-26, 46-51, 58-59, 146-147, 167-168). Giddens uvjerljivo objašnjava kako su društvena znanost i društvo, barem u modernoj epohi, u uzajamnome dijalektičkom odnosu. Aktivnosti društvenih znanstvenika i tvorba pojmova kojom se bave i sami su dio društvenog svijeta koji oni nastoje protumačiti: „Razvoj sociološkog znanja parazitira na pojmovima koje razvijaju akteri laici; s druge strane, pojmovi iskovani u metajezicima društvenih nauka, koji su početno bili formulisani da bi opisali ili objasnili svet delovanja, rutinski ponovo stupaju u njega. Ali, to ne vodi neposredno do prozirnosti društvenog sveta. *Sociološko znanje, spiralno, ulazi u univerzum društvenog života i izlazi iz njega, rekonstruišući kako sebe samo tako i taj univerzum, kao integralan deo tog procesa.*“ (25). Primjerice, pojmovi iz ekonomske znanosti poput kapitala i investicija postali su sastavni dio jezika aktera suvremene ekonomije. Za Giddensa, moderna društva nisu rijeka kaosa u koji znanost povremeno intervenira, što bila Weberova slika socijalnog svijeta. Za njega je modernost „*po sebi duboko i imanentno sociologizovana*“ (*ibid.*, 49). Diskurs sociologije, u smislu cjeline društvenih znanosti, duboko je ušao u društveni život i dio je refleksivnosti modernosti, a s njim su povezane i određene nestabilnosti i nenamjeravane posljedice, koje proizlaze iz toga što se ne zna kakav će učinak na društvo imati znanstvene aktivnosti društvenih znanstvenika. (U tom smislu je o prirodnim znanostima valjda suvišno i govoriti.)

2.2 Wittgenstein, Austin, Searle i Winch: filozofija običnog jezika i njezino značenje za društvene znanosti

Filozofija običnog jezika teorijski je važna za IPA-u jer ukazuje barem na to da se u jezičnoj praksi, koja je fundamentalan dio socijalnih i političkih interakcija, pojavljuje bogatstvo oblika jezičnog djelovanja koji nisu svedivi na binarni kriterij istinito-lažno, implicitan pozitivističkoj koncepciji znanstvene teorije. Jezično djelovanje i s njim povezane društvene prakse nešto su složeniji univerzum, s kojim društvene znanosti, ako zaborave na neke osnovne uvide filozofije običnog jezika, mogu doći u znatan nespornost. Naime, prema filozofiji običnog jezika korištenje jezika u društvenoj interakciji, čemu ne mogu izbjeći ni društvene znanosti sa svojim iskazima, ustvari je oblik društvenog djelovanja. Filozofija običnog jezika ne shvaća jezik kao neutralni medij koji može nepristrano oslikavati prirodu i društvo, nego medij kojim se stvaraju i preoblikuju „društvene činjenice“. Pristup koji ovdje prikazujem upozorava na to da govoriti u (o) društvu ujedno znači djelovati u društvu (Diez, 1999, 600).

Ponajprije, brojne izjave aforističkog tipa koje su konstitutivne za tu teorijsku poziciju nalaze se u filozofiji kasnog Wittgensteina. Wittgenstein u *Filozofijskim istraživanjima* raščarava naivnu predodžbu o jeziku prema kojoj se jezik sastoji od niza riječi koje označavaju pojedine stvari. Umjesto takve predodžbe, značenje neke riječi za njega je njezina upotreba u jeziku: riječ je poput elementa u igri koja se igra prema određenim pravilima (Wittgenstein, 1998).⁶³ Jezik nije ništa drugo do igra koja se sastoji od pravila koja se „slijede naslijepo“ (§ 219). Ona se uče kroz socijalnu praksu i stoga ne mogu biti privatna. Govoriti o privatnom pravilu

⁶³ Posrijedi je poznato geslo *meaning is use*: „Za veliku skupinu slučajeva korištenja riječi 'značenje' – iako ne i za sve slučajeve njezina korištenja – ta se riječ može objasniti ovako: Značenje neke riječi je njezina upotreba u jeziku“ (§ 43). Također: „Pitanje 'Što je zapravo riječ?' analogno je pitanju 'Što je šahovska figura?'“ (§ 108). Usp. i: „Nasuprot shvaćanju ranog Wittgensteina i Bečkog kruga, a prihvaćajući dostignuća kasnog Wittgensteina i Austina te njihovih nasljednika, jezik ne služi samo tome da se 'opisuje', 'tvrdi', iskazuje istinito ili lažno, već i tome da se njime na različite načine djeluje u svijetu: da se zahtijeva, moli, obećava, naređuje, prijeti, itd. 'Riječi su i čini', reći će Wittgenstein u *Istraživanjima*“ (Žanić, 2005, 930).

je kontradikcija, jer pojedinac nikako ne bi mogao znati slijedi li ga ili ne kad bi ono bilo sasvim privatno.⁶⁴ Jezične i socijalne prakse zasnivaju se pak na „oblicima života“ (*Lebensformen*). Svijet života „temeljan“ je u odnosu prema komunikaciji i jeziku (Festini, 2002, 28), pa se, prema još jednoj Wittgensteinovoj poznatoj glosi, lava ne bi moglo razumjeti sve i kad bi mogao „govoriti“ (Wittgenstein, 1998, IIXi/223).⁶⁵ Treba, naposljetku, spomenuti još „obiteljske sličnosti“ (*Familienähnlichkeiten*), Wittgensteinovu metaforu kojom ukazuje na to da različite igre, pa tako i jezične igre (*Sprachspiele*) od kojih se jezična interakcija sastoji, nemaju zajedničku bit, nego se sastoje od pojedinih elemenata koji se preklapaju, što se primjerice vidi ako se ozbiljno pokuša usporediti različite igre kao što su poker, igra skrivača i tenis, itd. (§§ 7, 67).

Ako Wittgenstein daje osnovno utemeljenje koncepcije jezika kao društvene prakse vođene pravilima, Austin i Searle nude formalizaciju tog pristupa u teoriji jezičnih činova običnog jezika. Austinova knjiga *Kako raditi stvari riječima* (*How to Do Things with Words*), o tome kako se „stvari“ rade riječima ili pomoću njih, koja obuhvaća njegova gostujuća predavanja na Harvardu 1955, utemeljujuća je za tradiciju pragmatične filozofije jezika (Austin, 1975). Austin u njoj ukazuje na to da se – osim što se njime svijet opisuje, odnosno konstatiraju činjenice – jezikom društveno djeluje. To je vidljivo u jednostavnim iskazima iz društvenog života, poput rečenice „Uzimam ovu ženu da mi bude zakonita supruga.“, izgovorene na vjenčanju; rečenice „Imenujem ovaj brod Kraljica Elizabeta“, izgovorene prilikom razbijanja boce o brod; rečenice u oporuci „Ostavljam bratu svoj sat u naslijeđe“; ili rečenice „Kladim se u šest penija da će sutra kišiti!“ (Austin, 1975, 5). Ti iskazi ništa ne konstatiraju; oni nisu „konstativi“ (*constatives*), nego „performativi“ (*performatives*) –

⁶⁴ „Ne može biti da samo jedan čovjek jedan jedini put slijedi neko pravilo. Ne može biti da je samo jedno priopćenje jedan jedini put bilo učinjeno, da je jedna naredba bila dana ili razumljena, etc. – Slijediti neko pravilo, učiniti neko priopćenje, dati neku naredbu, igrati partiju šaha su *navike* (običaj, institucije). Neku rečenicu razumjeti, znači razumjeti neki jezik. Neki jezik razumjeti, znači vladati nekom tehnikom“ (§ 199).

⁶⁵ „Jezik je – rekao bih – uglađivanje, 'u početku bijaše djelo' (Goethe: *Faust I*)“. („*Die Sprache – will ich sagen – ist eine Verfeinerung, 'im Anfang war die Tat'.*“ (Goethe: *Faust I*)“, Wittgenstein, 1984, 31). Riječi su jedan oblik djelovanja; Wittgenstein sasvim neuvijeno tvrdi, također u *Kulturi i vrijednosti* (*Culture and Value*): „Riječi su djela.“ (*Worte sind Taten*, 46).

performativno ili činidbeno jezično djelovanje, čije vađenje ovisi o socijalnim okolnostima. Primjerice, ako po noći kriomice odšecam do broda, razbijem o njega bocu i kažem da ga nazivam Josif Staljin, ako „krstim“ pingvine ili „oženim“ majmunicu, moji jezični činovi nemaju socijalni učinak, kao što se ne mogu razvesti ako samo kažem: „Ja se razvodim od tebe“ (23-24, 27).

Jezični činovi vrijede u određenim društvenim situacijama pod određenim okolnostima. Austin upozorava na to da razumijevanje značenja neke rečenice zahtijeva da se ona stavi u socijalni kontekst. U tu socijalnu jednadžbu uključen je i niz primitivnih komunikacijskih mehanizama (*primitive devices*), koji određuju karakter iskaza: ton, naglasak, upotreba pojedinih riječi, poput *hereby* u engleskome, pa i gestikulacija, i mnogi drugi. Također, postoje različiti iskazi koji su povezani s istim „stanjem stvari“, ali nude različiti stupanj performativnosti. Primjerice, ako se na engleskom kaže *I apologize!* („Ispričavam se!“), riječ je o performativnom iskazu, *I'm sorry!* („Žao mi je!“) performativan je samo „napola“, a *I repent!* („Kajem se!“) samo je konstatacija stanja kajanja (79).

Osnovna Austinova podjela performativnih jezičnih činova jest podjela na ilokucijske (*illocutionary*) i perlokucijske (*perlocutionary*) performativne jezične činove. Ilokucijske izjave, poput naređivanja ili upozoravanja, važeću snagu imaju same po sebi (*in saying something*). U perlokucijskim izjavama, poput nagovaranja ili uvjeravanja, učinak se postiže posredno (*by saying something*) (109-121). Uz tu osnovnu podjelu, Austin nudi i detaljniju podjelu jezičnih činova, koju suprotstavlja „fetišima“ istinito/lazno i činjenica/vrijednost (151). Ona obuhvaća pet kategorija, koje je nemoguće oštro razgraničiti: presude (*verdictives*), kao „prosudujem“, „oslobađam“ ili „shvaćam to kao“; izvršne jezične činove (*exercitives*), kao „naređujem“ ili „proglašavam“; obvezujuće izjave (*commissives*), kao „kunem se“ ili „namjeravam“; ponašajne činove, koji iskazuju reakciju na ponašanje, izražavaju stav ili držanje (*behabitives*), kao „hvala“, „dobar dan“ ili „nazdravlje“; te činove izlaganja ili razjašnjenja (*expositives*), kao „tvrdim“ ili „citiram“ (148-164).⁶⁶

⁶⁶ U odrednici o ilokuciji u *Pojmovniku suvremene književne i kulturne teorije*, Vladimir Biti kroatizira navedenu Austinovu kategorizaciju, govoreći o verdiktivima ili zabranama, egzercitivima ili naredbama, komisivima ili obvezama, bihejvitivima ili postupcima društvene ophodnje i ekspozitivima ili izlaganjima (2000, 205-207).

Poanta Austinova djela jest da u jeziku postoji niz kriterija, koji nisu svedivi na dualizam istinitoga i lažnog. Primjerice, ako kažemo: „Francuska je šesterokutna“, naša izjava nije ni istinita ni lažna: za geostratega je otprilike dobra, a za geografa koji ima preciznije kriterije nije (143). „Bitno je shvatiti da 'istinito' i 'lažno', kao 'slobodno' i 'neslobodno', uopće ne stoje za nešto jednostavno“ (145).

Austinovu teoriju jezičnih činova (*speech acts*) razradio je John Searle. Njegov je rad zanimljiv zato što nudi i određene izričite naputke za objašnjavanje socijalnog djelovanja. Za Searlea je, kao i za Wittgensteina, govorenje jezika izvršavanje jezičnih činova u skladu s nekim pravilima (Searle, 2001, 16, 22). Ta su pravila konstitucijska (*constitutive*), a ne regulacijska (*regulative*). To znači da se ona ne mogu kršiti onako kako se krše pravna pravila. Umjesto toga, onaj tko ih krši uopće ne izvršava neku aktivnost koja je tim pravilima definirana. Primjerice, onaj tko ne izvršava *touchdown* u američkom nogometu prema pravilima američkog nogometa, uopće ne igra američki nogomet, kao što onaj tko miče lovca horizontalno ili vertikalno, uopće ne igra šah (*ibid.*, 33-34). Konstitucijska pravila ne reguliraju postojeću aktivnost, nego neku aktivnost *uspostavljaju*.

Novost u odnosu prema Austinu jest da Searleov argument eksplicitno uspostavlja vezu između teorije jezika i socijalne teorije. Naime, kao i jezik, društvo se sastoji od institucionalnih činjenica koje odgovaraju konstitucijskim pravilima. Da bismo razumjeli društvo moramo poznavati ta pravila: kažemo li da je Mate oženio Matildu, da bismo to razumjeli, moramo znati što je to vjenčanje i koja su pravila institucije vjenčanja, kao što moramo znati i pravila nogometa da bi razumjeli što znači da je Newcastle pobijedio Dinamo.

Zaključak koji proizlazi iz Searleova argumenta izrazito je nepovoljan za biheveralistička objašnjenja društvenih aktivnosti, koja se uspostavljaju „izvanjskim“ promatranjem pravilnosti, bez tumačenja shvaćanja aktera (50-53). Searle uvjerljivo ilustrira svoju ideju na primjeru igre američkog nogometa, koji se može uzeti kao metafora za društvene institucije, pa i društvo i politiku uopće: kolikogod bio izvježban, biheveralistički motritelj utakmice američkog nogometa neće je moći objasniti bez poznavanja koncepata kao što su *touchdown*, *game*, *points*, *offside*, *first down*, *time out* itd. To nisu činjenice, nego aktivnosti uspostavljene pravilima. Ako bi netko izvanjski opisao sve statističke pravilnosti koje bi se uspostavile na

promatranju beskrajnog broja utakmica američkog nogometa, on ne bi razumio američki nogomet: „Primjerice, možemo zamisliti da bi nakon nekog vremena naš promatrač otkrio zakon periodičkog okupljanja u grupe (*periodical clustering*): u statistički regularnim intervalima organizmi u majicama iste boje skupljaju se zajedno u otprilike kružnu formaciju (*the huddle*). Nadalje, u jednako regularnim intervalima, nakon kružnog okupljanja slijedi linearno okupljanje (timovi se svrstavaju za igru), a nakon linearnog okupljanja slijedi fenomen linearne interpenetracije“ (52).⁶⁷ Ono što vrijedi za govorenje jezika – „...govorenje jezika je posvuda prožeto s činjenicama preuzetih obvezivanja, pretpostavljenih dužnosti, iznošenja uvjerljivih argumenata, i tako dalje“ (197-198) – vrijedi i za društvo koje se ne može razumjeti bez razumijevanja njihovih „konstitucijskih pravila“.

Searleov argument vodi nas naposljetku Peteru Winchu, koji je u svojoj knjižici *The Idea of a Social Science* iz 1958. na sličnim osnovama pokušao pobiti pozitivistički pristup uopće u društvenim znanostima. Njegova je teza, ukratko, da je društveno, pa tako i političko i *policy* djelovanje, vođeno razlozima (*reasons*) koji se sastoje u navođenju pravila, a ta se pravila ne mogu izjednačiti s uzrocima (*causes*), pojmom vezanim za prirodne znanosti. Geslo njegove knjige moglo bi biti da razlozi nisu uzroci (*reasons are not causes*). Razlozi su rekonstrukcija pravila koje socijalni akteri slijede. Odnos između razloga i djelovanja je unutarnji, „logički“, a ne vanjski, „kontingentan“, kao i kod Wittgensteina, na čiji se koncept slijeđenja pravila iz *Filozofijskih istraživanja* Winch poziva (Winch, 2008, 23-31).

Govoriti izvanjski o pravilima koja vode djelovanje, kao što bihevoristi govore o *behavior modification* (xxiv-xxv), u najmanju je ruku cinično, pa čak i otvoreno nemoralno, što Winch sugerira već uvodnim citiranjem Lessinga, prema kojemu je uopće nepravedno (*ungerecht*) moralno djelovanje u nekoj zajednici nazivati drugim imenima od onih koje pripadnici te zajednice koriste. Društveni znanstvenik treba razumjeti pravila koja društveni akteri slijede. Čak i psihoanalitičar treba razumjeti svojeg pacijenta, a reći da birač glasuje (*casting a vote*), znači pretpostaviti postojanje političkih institucija poput parlamenta, vlade i sl. U nedemokratskom poretku taj pojam nema smisla (42-48). Društvena znanost ne

⁶⁷ Searle se ruga pozitivistu koji igra bejzbol. Nakon što ispadne iz igre prema pravilima, on bi „bivajući pozitivistom, ostao na mjestu“, ili bi, nakon što je matiran, nastavio igrati šah (184-185).

može se uspostaviti po obrascu Millove „plimologije“ (*tidology*), niti ima smisla opisivati odnos Romea i Julije kao ponašanje štakora (72-73). Winch ukazuje i na to da prirodnoznanstveni ideal predviđanja u društvenim znanostima nema smisla: „Kada govorimo o mogućnosti znanstvenog predviđanja ovog tipa razvoja događaja u društvu, doslovno ne razumijemo ono što govorimo. Mi to ne možemo razumjeti, jer to nema smisla“ (*ibid.*, 88). Statistiku Winch ne odbacuje, ali joj priznaje samo status korisnog oruđa (*device*): „izvanjsko“ poklapanje nekih pojava ne može samo po sebi ništa dokazati. Kao i u slučaju jezika, bez razumijevanja društvenih pravila nema nikakvoga društveno-znanstvenog objašnjenja: „čovjek koji razumije kineski nije onaj koji dobro poznaje statističke vjerojatnosti za pojavljivanje određenih riječi u kineskom jeziku“ (108).⁶⁸

Kada društveni znanstvenici na društveni svijet primjenjuju kauzalni model i o njemu govore njemu izvanjskom, promatrački neutralnom terminologijom, mogu imati sličan problem kao filozofi kad izvan jezika pokušavaju zahvatiti „bit“ neke riječi. To je situacija u kojoj „jezik govori uprazno“ (Wittgenstein, 1998, § 132).⁶⁹ Kao što je jezik konstituiran pravilima, njima je konstituirano i društveno djelovanje. Društvo se sastoji od brojnih institucija, običaja, konvencija, zakona i različitih regulacija. Oni konstituiraju „nevidljivu ontologiju“ o kojoj ne mislimo prilikom socijalne interakcije (Gifford, 2002, 376). Društveni znanstvenik treba

⁶⁸ Prema mojim saznanjima, najcjelovitiju raspravu o ovom pristupu u hrvatskoj društveno-znanstvenoj produkciji ponudio je Ivan Padjen u radu „Normativno objašnjavanje kao temeljna metoda istraživanja društva“ (Padjen, 1988), jednim od objavljenih dijelova njegove doktorske disertacije. U njemu je iznio stajalište da se objašnjavanje društvenog djelovanja sastoji od upućivanja na norme koje ga konstituiraju (263). Iako se u mnogočemu s Winchem ne slaže, Padjen se slaže s njegovim osnovnim uvidom, koji je ovdje iznesen: da je „jezik konstituiran pravilima“ i da je „nejezično ponašanje analogno jezičnom“ i da je to ishodišna točka društveno-znanstvenog objašnjavanja (267). Padjen se, naime, u 20 godina rada na pet sveučilišta nije se susreo nego s objašnjenjima tog tipa, u kojima se društveno-znanstveni iskazi o društvu sastoje od opisivanja pravila i normi tog društva. Oni su dani u skladu s pravilima jezika i oslanjaju se na društveni život konstituiran (pravnim) pravilima (265).

⁶⁹ „Kad filozofi upotrebljavaju neku riječ – 'znanje', 'bitak', 'predmet', 'ja', 'iskaz', 'ime' – i nastoje zahvatiti *bit* stvari, uvijek se mora pitati: Da li se ta riječ u jeziku u kojem ima zavičaj ikada doista tako upotrebljava? – *Mi* svodimo riječi s njihove metafizičke natrag na njihovu svakodnevnu primjenu“ (§ 115). Usp. i Wittgenstein (1984, 17).

proniknuti u tu „ontologiju“ pravila koja upravljaju društvenim djelovanjem. Da bi to mogao, mora ih razumjeti, mora poznavati jezik i običaje neke zajednice, što povezuje pragmatičnu filozofiju običnog jezika i hermeneutičku perspektivu razumijevajuće sociologije opisanu u prvom poglavlju.⁷⁰ Oni zajedno daju epistemologijske naputke za interpretacijsku *policy* analizu: da bi razumjela neku politiku, ona mora razumjeti normativna pravila koja je konstituiraju i shvaćanja aktera o toj politici. Usko povezana s prirodnim jezikom pripadnika društva – a kako upozorava Gibbons, pozivajući se na Charlesa Taylora: „Svaki prirodni jezik utjelovljuje vokabular evaluacije“ – (interpretacijska) *policy* analiza, kao ni politička znanost ne može biti „politički i moralno neutralna“ (Gibbons, 2006, 568-569).

Na kraju treba iznijeti dvije kritike povezane s te dvije perspektive. Prvi je prigovor konzervativizmu, koji se najbolje može vidjeti u filozofiji običnog jezika koja, kako kaže Wittgenstein, „ostavlja sve kako jest“ (Wittgenstein, 1998, § 124). Ako je obični jezik ono što je određeno zajednicom i oblicima života, a znanstvenik nastoji u njih proniknuti i protumačiti ih takvima kakvi oni jesu, ta perspektiva gubi kritički potencijal. Razumijevanje i opisivanje postojećega postaje konzervativna aktivnost. Ako su riječi i iskazi povezani s određenim društvenim institucijama, i ako su oni, prema Austinu „sretni“ (*happy*) samo ako su u skladu s tim konvencijama, onda „razumijevanje“ podržava postojeći društveni poredak. Austina se može pitati što se s tim iskazima događa promjenom društvenog poretka. Ne postaje li noćno krštenje broda imenom Josif Staljin u retrospektivi legitiman čin, a negdašnja svečana ceremonija i njezini iskazi postaju „nesretni“? Isti problem ima i Searle, koji idejom institucijskih jezičnih činova, prema kojoj jezik treba koristiti u skladu s pravilima institucije, nastoji prevladati ontologijski jaz između bitka i trebanja. Prema Searleu je poznata Proudhonova izjava „vlasništvo je krađa“ izvanjska primjedba (*external remark*), koja kritizira instituciju koristeći unutarnje termine (*using terms internal to the institution*) da bi dobila privlačnost paradoksa. Na isti se način, primjerice, može reći da je istina laž, brak nevjera, jezik nekomunikativan, a pravo

⁷⁰ Usp. i Mead (2003). Za Meada je osoba društvenog podrijetla; ona se konstituira kroz proces socijalizacije, pomoću jezičnih mehanizama. Čovjek, kao društveno biće, misli pomoću simbola koji se nalaze u jeziku, u kojemu su sadržane i definirane društvene uloge, tzv. uopćeni drugi (*generalized other*) (9, 60-66, 73).

zločin (Searle, 2001, 186). Dojma sam da njegova rasprava o problemu zadržava određeni „višak smisla“ koji ide prema prihvaćanju institucija postojećeg poretka (188-198). Isto se može reći za Gadamerovo inzistiranje na povijesnosti razumijevanja. Stoga s tom „protukopernikanskom revolucijom“ u društvenim znanostima, kako ju je nazvao Ernest Gellner, treba biti na oprezu, a politički znanstvenici i *policy* analitičari ponekad ipak moraju, mimo pretjerano restriktivnog Schutza i filozofije običnog jezika, konstruirati nove pojmove (Schaffer, 2005).

Na koncu, drugi prigovor upućuje se potencijalnoj arbitrarnosti interpretacija, povezanih s razumijevajućom sociologijom, koja se može prepoznati u gustim opisima Geertzova tipa, koja se najčešće nude u opisivanju i tumačenju praksi stranih kultura. Opsežnu kritiku ponudio je Todd Jones. On smatra da pristup prema kojemu se treba upoznati sa značenjem i pravilima neke društvene igre da bi se ona razumjela, što zagovara Winch, često pribjegava neutemeljenim interpretacijskim konstrukcijama značenja koja se nikako ne mogu potvrditi. Prema Jonesu, Geertz jednako spekulira o značenju borbe pijetlova kao i Freud u svojoj interpretaciji snova: „Geertzova interpretacijska analiza borbe pijetlova na Baliu fascinantna je i genijalna. Ona nudi čitateljsko iskustvo vrijedno divljenja. Ona je također potpuno proizvoljna.“ Jednako kao i falička simbolika, interpretacijski ključevi mogu biti politički protest, homoeroticizam, izraz tjeskobe ili bilo što drugo (Jones, 1998, 45-47). Praktičari interpretacijskog pristupa često tvrde da je nešto značenje nečega drugoga, a da se to ne može potvrditi i opovrgnuti. Umjesto trezvene interpretacije, oni nude interpretacijski kič u kojemu se društveni odnosi svode na odnos Jinga i Janga, dionizijskoga i apolonijskog i sl.: „Većina zastupnika interpretacijskog pristupa tvrdi da nešto može biti simbol nečega drugog, ne samo zato što je mentalno povezano s nečim na neki način, nego samo zato što je povezano s nečim drugim što postoji.“ Umjesto toga, „otkrivanje 'urođeničkog' shvaćanja simbola zahtijeva da pokažemo ne samo da su određene veze moguće, nego da ih 'urođenici' zaista i stvaraju. Da bi se to pokazalo, međutim, potrebno je mnogo više dokaza nego što se može prikupiti korištenjem impresionističkih tehnika u stilu humanističkih znanosti“ (51-52). Naravno, pojedine javne politike, ne samo metaforički, povezane su s određenim „kulturama“, posebnim jezikom i razumijevanjima aktera, pa ovaj

epistemologijski naputak valja imati na umu kako se *policy* analiza ne bi pretvorila u popularnu psihoanalizu kojom se bave teoretičari književnosti.

2.3 Jezik kao medij zablude i kao medij moći: horizontalna dinamika jezika i simbolička dominacija

Društvena znanost, *a fortiori* i dobra *policy* analiza, treba biti osjetljiva prema pitanjima političke moći i zadržati kritičku perspektivu. Prethodno razloženom pristupu, koji orijentacijom na funkcioniranje jezika u postojećim društvenim praksama daje naslutiti konzervativistički *bias*, stoga je potrebna protuteža. Mala doza kritički nastrojene „francuske teorije“ može popraviti stanje. Ovu ću, mahom francusku, sekciju razdvojiti na dva dijela. Prvi se dio bavi jezikom u njegovoj horizontalnoj dimenziji, kao samostalnim medijem koji ima svoja posebna pravila, a kojemu su zablude i nesporazumi možda inherentni. Drugi dio analizira jezik i simboličko djelovanje kao oruđa u društvenoj i političkoj borbi za moć.

Moram se i ovdje, drugi i posljednji put u ovom poglavlju, „ogradi“ od nekoliko teoretičara koji su citirani u literaturi IPA-e. Njih bi se, kao u osnovi kritičke teoretičare, moglo svrstati u ovu sekciju, ali mi se njihovi argumenti ne čine fundamentalnima za teorijske osnove IPA-e. Na početku, u „društvu spektakla“ koje često obilježava medijska manipulacija, Baudrillard je, imajući u vidu njegove koncepcije „zavođenja“, hiperrealnosti i simulakrâ koji su izgubili referencijalnu vezu sa stvarnošću, svakako provokativan i zanimljiv autor za čitanje, pogotovo za IPA-u (Fischer, 2003a, 59). Međutim, ne čini mi se da Baudrillard nudi bilo koji teorijski bitan argument za teoriju IPA-e, a ne treba biti jako konzervativan da bi se dobar dio njegova opusa opisao sintagmama poput „površno i ornamentalno“ ili „hipertrofirana retorika bombastična učinka“ (Kalanj, 2001, V i VII). Argumentacija Jean-Françoisa Lyotarda, koji je u poznatome prigodnom spisu *Postmoderno stanje* (Lyotard, 2005) iznio poznatu tvrdnju o kraju metapripovijesti (*métarécits*) i pluralizmu jezičnih igara (*jeux de langage*) koji ih u suvremenim društvima zamjenjuje, za teoriju IPA-e također ne nudi ništa fundamentalno, što se ne može izvesti iz Wittgensteinovih

argumenata i filozofije običnog jezika iz prethodnog dijela.⁷¹ Naposljetku, nekim autorima veoma zanimljivi Saidov orijentalizam i feminizam tiču se konkretnih „područja borbe” (odnosi Zapada i kolonija i odnosi muškaraca i žena), pa nisu relevantni za IPA-u kao opću perspektivu; neki od ovdje iznesenih općih argumenata u njima su, dakako, našli konkretnu primjenu i razradu.

2.3.1 Saussure, Derrida i White: horizontalna dimenzija jezičnog zaokreta

Perspektivu drugačiju od filozofije običnog jezika pružaju autori koji su usmjereni na njegovu horizontalnu dimenziju, na odnos između pojedinih riječi, sintagmi, rečenica, stilskih figura i ostalih elemenata. Ishodišna točka tog shvaćanja jezika ima de Saussureov jezični strukturalizam. Nakon upoznavanja s de Saussureovim strukturalističkim shvaćanjem jezika i Derridinih subverzivnih improvizacija na temu strukturalizma, u ovom ću dijelu prikazati i ideje Haydena Whitea o tome kako pojedini tropi ili stilske figure oblikuju diskurs.

⁷¹ U odnosu na filozofiju običnog jezika, Lyotard u većoj mjeri inzistira na općoj nesumjerljivosti i agonizmu različitih jezičnih igara. „Prvo načelo” njegove „metode” jest: „govoriti znači boriti se, u smislu igranja, a činovi jezika proizlaze iz opće agonistike” (Lyotard, 2005, 14). Premda je jezik *Postmodernog stanja* deskriptivan, tj. jezik dijagnoze (postmodernog) stanja, Lyotard vrijednosno afirmira različitost jezičnih igara, heterogenost načina života i s njima povezanih različitih naracija, nudeći tako „svijest o nezaobilaznoj vrijednosti različitih koncepcija i projekata” (Welsch, 1993, 26). U njegovom svijetu vlada „nepovjerenje prema metanaracijama”, što bi bila najkraća definicija „postmoderne” kao epohe u kojoj i znanost postaje samo jedna od igara u pluriverzumu jezičnih igara (Lyotard, 2005, VI, 53, 56-58). Afirmacija različitih jezičnih igara, koja uključuje detronizaciju znanosti kao medija „istine”, ni za spis karakteristični tonovi *avant la lettre* kritike neoliberalizma, koji obilježava prevlast legitimacije ekonomskom učinkovitosti, nisu argumenti od opće epistemologijske važnosti za IPA-u, nego samo partikularna dijagnoza/preskripcija jednoga vremena. Također, čini mi se da Lyotardov argumentacijski manevar ide „predaleko”: ako se neke djelatnosti nazovu jezičnim igrama i tako liše prijašnje legitimnosti (npr. znanost), a neke prije osporavane prakse također postanu ravnopravne jezične igre (npr. mit), ishod može biti relativizam i posljedično, prema Habermasu, novi „konzervativizam”, koji sve ostavlja onakvim kakvo jest (usp. Krivak, 2005, 43).

Pojmove se može razumjeti kao mentalne slike različitih realnih ili imaginarnih stvari. Međutim, oni su uvijek dio širega jezičnog sustava: povezani su s drugim riječima, sinonimima i antonimima, cjelinama kojih su dio ili dijelovima čiju cjelinu čine. Pojmovi stoga nisu samo mentalne slike objekata, nego i čvorišta u horizontalnom sustavu jezika (usp. Adcock, 2005, 12). Ta perspektiva potječe od frankofonog lingvистa Ferdinanda de Saussurea, koji je jezik koncipirao kao strukturu međusobno povezanih riječi u jezičnom sustavu. Za de Saussurea su misli bez sustava riječi kao nebula ili maglica. Njih sustav povezanih riječi artikulira i izoštrava: „Nema unapred ustanovljenih ideja i ništa nije razgovetno prije jezika“ (de Sosir, 1969, 134).⁷² U jezičnom sustavu, koji je poput igre šaha, riječ ima vrijednost u odnosu prema drugim riječima i njihovu položaju u jeziku, jednako kao što šahovska figura ima vrijednost u odnosu na druge figure i svoj položaj na šahovskoj ploči (32-33, 107-108). Primjerice, u francuskom se *mouton* upotrebljava za živu ovcu i za onu kulinarski obrađenu koja se poslužuje za stolom, dok u engleskom s *mutton* to nije moguće, jer postoji dodatni izraz *sheep* za žive ovce, tj. dodatni izraz mijenja vrijednost drugih izraza i mijenja „horizontalne“ odnose u jeziku (138). U jeziku se pojavljuje niz veza horizontalnog tipa: riječi se povezuju u sintagme s drugim terminima *in praesentia*, ili se asociraju s riječima koje nisu prisutne, *in absentia*, stvaraju se po analogiji oblika, korijena, nastavaka, itd. (146-150). U krajnjoj liniji, jezik je za de Saussurea niz razlika ili opozicija: „Sve što prethodi svodi se na tvđenje *da u jeziku postoje samo razlike*“ (143).

⁷² Usp. estetiziranu interpretaciju u predgovoru Sretena Marića: „Misao uzeta sama za sebe je 'nebuloza' u kojoj ništa nije nužno ograničeno. Bez jezika u toj magmi misaonog sadržaja ništa se ne da razabrati; mi smo u stanju da odatle izdvojimo nešto određeno, da razlikujemo jednu ideju od druge jedino ukoliko uspemo da vežemo ideju za njenu oznaku, to jest, tačnije ona pre ovaploćenja u oznaci stvarno i ne postoji; bez odgovarajućeg izraza nema misaonog sadržaja. Jadikovanje romantika da mu nedostaju riječi za njegove velike misli za Sosira bi bilo besmisleno. S druge strane, zvučna masa nije nimalo određenija od misaone. Kao što je misao 'nebuloza', ona je 'plastična materija' koja se uobličuje samo ukoliko se vezuje za određena, označena, za pojmove i ideje. Dakle, uloga jezika je da 'služi kao posrednik između misli i zvuka u takvim uslovima da njihov spoj nužno dovodi do uzajamnog omeđivanja. Haotična po svojoj prirodi, misao je prisiljena da se precizira raščlanjujući se... Jezik konstituiše svoje jedinice konstituišući se između dve amorfne mase... Jezik radi na graničnom terenu gde se elementi oba reda kombinuju; *ta kombinacija stvara jedan oblik, a ne jednu supstancu.*“ (XXIV)

De Saussure smatra da jezik (*langue*) treba promatrati kao zatvoreni sustav ili strukturu u sinkronijskoj perspektivi. On je kolektivna pojava, neovisna o pojedincu i njegovu govoru (*parole*), a strukturalistička analiza ne treba se obazirati ne dijakronijski razvoj jezika, primjerice na etimologiju – koju neki filozofi imaju običaj fetišizirati – jer potonja (retrospektivno) prolazi kroz brojne apsurdne promjene, recimo u obliku tzv. pučkih etimologija (XIX, 207-209). Također, veza između jezika kao strukture i svijeta stvari je konvencijska. Nasuprot naivnoj skolastici, koja poima jezik kao nomenklaturu za gotove ideje, tj. povezivanje stvari s imenima, za de Saussurea je znak (*signe*) kombinacija pojma (*concept*) i akustične slike (*image acoustique*).⁷³ Prvi element znaka de Saussure naziva „označeno“ (*signifié*), a drugi, akustičnu sliku, „označiteljem“ (*signifiant*). Veza između znaka i označenog je proizvoljna: posrijedi je kolektivna navika, konvencija, a ne intrinzična veza (očigledan je primjer nastanak različitih označitelja za „ista“ označena u različitim jezicima).

Činjenica da je priroda jezika konvencijska, zajedno s koncepcijom jezika kao sustava razlika (*différence*) od koje polazi de Saussureov strukturalizam, može se uzeti kao ishodišna točka Derridine kritike „logocentrizma“ i „metafizike prisutnosti“, koja se pokazala inspirativnom za poststrukturalističku varijantu IPA-e (Gottweis, 2006, 466-467). Ocjene Derride i njegova rada su oprečne – sežu, primjerice, od Searleove izrazito negativne, koji vidi Derridu kao mračnjaka koji opskurnom prozom skriva trivijalne ideje ili besmislice, pa do pozitivne Rortyjeve, prema kojoj je Derrida jednostavno otkaćeni mislilac koji „ne želi igrati po pravilima nečijeg konačnog vokabulara“ (Rorty, 1995, 149). Ono o čemu su gotovo svi suglasni jest to da Derrida piše teško i nerazumljivo, te da nekad nije jasno što on želi reći. Međutim, barem za potrebe ovog rada, možda i protivnu duhu Derridina opusa, moguće je ukratko rekonstruirati osnove jedne smislene kritike jezika i uobičajenih pristupa interpretaciji koja je relevantna za IPA-u.

Prema Derridi, duga tradicija zapadnog mišljenja, čiji su dio i društvene znanosti, polazi od ideje da postoji vanjski svijet koji se sastoji od niza objekata („metafizika prisutnosti“) koje je moguće transparentno prikazati u logosu („logocentrizam“). Takav pristup ignorira narav jezika. Jezik obilježavaju tzv. „binarne

⁷³ „Lingvistički znak ne spaja stvar s imenom, već pojam sa akustičnom slikom“ (83).

opozicije", u kojima se jedan član para konstruira kao pozitivan na štetu drugoga koji se prikazuje kao inferioran (McAnulla, 2005, 275-277).⁷⁴ Osim što u jeziku postoji niz razlika, stalno se stvaraju nove, u svojevrsnoj „ekonomiji“ proizvodnje razlika, koja unedogled odgađa „zatvaranje“ konstrukcije smisla. Nasuprot „razlici“ (*différence*) strukturalizma, koji ima navlastitu implicitnu metafiziku od koje se Derrida ograđuje (Derrida, 1967b, 41), Derrida to obilježje jezika izražava pojmom „rAzlike“ ili „diferancije“ (*différance*), „ekonomskog koncepta koji označava proizvodnju odgađanja, u dvostrukom smislu te riječi“ (Derrida, 1967a, 38).⁷⁵ Za Derridu nema stvari po sebi izvan teksta ili „transcendentalnog označenog“ (*signifié transcendantal*), što on izražava u poznatoj rečenici: „*Il n'y a pas de hors-texte*“, koja se često zaoštreno tumači, kao da uopće nema ničega izvan teksta (Derrida, 1967a, 73, 227). Stvar po sebi je za Derridu nepostojeće čudo (*mirage de la chose meme*), koju uspostavlja mehanizam diferancije. Diferancija u jeziku uspostavlja ono što zabranjuje. Primjerice, Rousseau, jedan od glavnih likova Derridine knjige *O gramatologiji* (*De la grammatologie*), prema Derridi je rob metafizike prisutnosti: njegov *Esej o porijeklu jezika*, također vođen nizom binarnih opozicija, romantizira

⁷⁴ Među mnogim parovima, koji se između ostalih područja, nalaze u epistemologiji, etici i politici, mogu se izdvojiti *prisutno-odsutno*, *pismo-govor*, *kultura-priroda*, *sakralno-profano*, *istinito-lažno*, *razum-osjećaji*, *javno-privatno*. Binarne su opozicije sveprisutne, pojavljuju se jednako u filozofiji i u umjetnosti. Derrida ističe da je „metafora svjetla i sjene“ utemeljiteljska metafora okcidentalne filozofije, ali recimo, i da je (klasično) kazalište obilježeno nizom binarnih opozicija, kao što su *tekst-interpretacija*, *scena-dvorana*, *glumac-gledatelj*, *autor-režiser* itd. (Derrida, 1967b, 45, 359).

⁷⁵ Za Derridinu pisanu igru riječi nema adekvatnoga prevoditeljskog rješenja. Usp. odrednicu u Solarovom leksikonu: „DIFERANCIJA (*différance*) „Neologizam koji se rabi u teoriji dekonstrukcije, nastao tako što je u franc. riječi *différence* jedno slovo *e* zamijenjeno slovom *a*, što nema posljedica za izgovor, ali upućuje na značenje i važnost pisma, u skladu sa shvaćanjem francuskog filozofa Jacquesa Derride (1930-2004) o prevlasti pisma nad govorom, što je izloženo u njegovoj gramatologiji. Naziv ujedno kao izgovorena riječ stapa glagole *différencier*, razlikovati i *différer*, odgoditi, premjestiti, što opet Derrida drži važnim jer upućuje na shvaćanje jezika po kojemu isključivo razlike označitelja i stalno premještanje značenja igraju bitnu ulogu, te se jedino putem razlikovanja može razaznati neki pojam“ (Solar, 2007, 81). Uz hrvatsku „diferanciju“, zanimljivo rješenje nalazi se u srpskom prijevodu *La Voix et le phénomène*, u kojemu se povećava drugo slovo i piše „rAzlika“ umjesto „razlika“, što se također vidi samo u pisanom obliku (Derrida, 1989).

predjezičnu egzistenciju koja može biti romantična samo kroz jezik koji o njoj govori (235, 288, 444).⁷⁶

S obzirom na to da ne postoji „racionalni“ ili „neutralni“ jezik koji bi predstavio stvari po sebi na istinit način i da se u stalnom stvaranju opozicija značenje ne može fiksirati, klasična interpretacija koja polazi od ideje smislene cjeline koju se može konačno protumačiti, nije primjerena metoda za tumačenje tekstova. Umjesto toga, ispravna je metoda za tumačenje tekstova „dekonstrukcija“, koja treba identificirati binarne opozicije u tekstu, razotkriti kako se značenja u njemu konstruiraju, koji su mehanizmi u njemu na snazi. To uključuje i tradicionalno pisanje u diskursu o javnim politikama i javnoj upravi (usp. Farmer, 2000, 6, 20), a kad je posrijedi najuže područje našeg interesa, autori IPA-e usmjerili su se na „dekonstrukciju“ različitih tipičnih *policy* naracija i koncepata u optjecaju (Gottweis, 2003, 249).

Hayden White, američki filozof povijesti inspiriran književnom teorijom, nazvao je Derridu „minotaurom zatvorenim u strukturalističkome hipostaziranom labirintu jezika“, čiji diskurs obilježava figura ironije (White, 1985, 280). Upravo Whiteovom teorijom osnovnih književnih figura ili tropa koji obilježavaju svaki diskurs završavam prvi dio treće sekcije. Po Whiteu se svaki diskurs sastoji od figuracijskih pokreta, koji su tropički, a ne logički, tj. od stilskih figura koje ga definiraju, a logika eventualno naknadno nastupa u njihovoj analizi.⁷⁷ Tropi su „duša diskursa“ (White, 1985, 2). Četiri glavna tropa u svakom diskursu, koji su prema Kennethu Burkeu tzv. *master tropes*, jesu: metafora, metonimija, sinegdoha i ironija: „Izgleda da arhetipski zaplet diskurzivne formacije zahtijeva da se diskurzivna 'Ja'-naracija pokrene s izvorne metaforičke karakterizacije područja iskustva, preko metonimijske

⁷⁶ „Bez mogućnosti diferencije, težnja za prisutnošću kao takvom ne može zaživjeti... Diferencija proizvodi ono što zabranjuje, omogućuje isto ono što čini nemogućim“ (206). Usp. i: „Ovako shvaćeno, nadopunjavanje je razlika, djelatnost razlikovanja koja ujedno cijepa i odgađa prisutnost, podvrgavajući je u isti mah izvornom dijeljenju i izvornom odlaganju. Razliku moramo misliti prije razdvajanja razlikovanja kao odlaganja i razlikovanja kao aktivnog rada razlike“ (Derida, 1989, 103).

⁷⁷ *Tropikos*, *tropos*, u klasičnome grčkom znači „okret“ (White, 1985, 2). Riječ *diskurs*, koja je doslovce „preplavila“ suvremene društvene znanosti, dolazi od lat. *discurrere*, „kretati se“, „trčati“, „teći“ (*currere*; indoeuropski korijen riječi je *kers*), „u različitim smjerovima“, „naprijed-natrag“ (*dis-*) (White, 1985, 3; 1990, 105).

dekonstrukcije njezinih elemenata, prema sinegdohijskim prikazivanjima odnosa između njezinih površinskih obilježja i pretpostavljene biti i, naposljetku, prema predstavljanju bilo kojih kontrasta ili opozicija koje se mogu legitimno razlučiti u cjelinama identificiranim u trećoj fazi diskurzivne reprezentacije" (5).

Kako sugerira i naslov Whiteove zbirke eseja *Sadržaj forme* (*The Content of The Form*), naracije i diskursi, definirani tropima nisu neutralni mediji, nego svojom formom oblikuju sadržaje: diskurs „sadržava ontologijske i epistemičke izbore s odjelitim ideologijskim i čak napose političkim implikacijama" (White, 1990, ix), a sav je jezik uopće „politički zaražen" (White, 1985, 129).⁷⁸ White smatra da proces diskurzivne reprezentacije prefigurira fenomensko polje i oblikuje ekstradiskurzivnu stvarnost (74), a svoju teoriju povezuje i s Piagetovom ontogenezom psihičkog razvoja djeteta. IPA u svojim analizama ne treba ići tako daleko. Sasvim je dovoljno ostati pri uvidu da diskurs oblikuje reprezentacije, pa tako, barem ponekad, i društvene odnose i politiku, te da u tom procesu treba obratiti posebnu pažnju na četiri spomenute diskurzivne operacije: metaforičko zahvaćanje stvarnosti, metonimijsko rastavljanje na elemente, sinegdohijske klasifikacije i ironijske refleksije (White, 1985, 72-73, 128-129; 1990, 119). O identifikaciji različitih figura u naracijama o javnim politikama, bit će više riječi u iduća dva poglavlja (3.2 i 4.3.2).

Teorijska poanta ove odjeljka jest da jezik ima vlastite mehanizme i zakonitosti koje nadilaze pojedince. Foucault je to plastično izrazio u *Riječima i stvarima*: „Izražavajući svoje misli riječima kojima ne gospodare, smještajući ih u glagolske oblike čije im povijesne dimenzije izmiču, ljudi koji vjeruju da ih govor sluša ne znaju da se podvrgavaju njegovim zahtjevima" (Foucault, 2002, 324). IPA na to obraća pažnju, pogotovo na pojedine figure i opozicije koje su konstruirane u *policy* diskursima. Međutim, treba ipak imati u vidu nekoliko kritičkih napomena, s kojima oprezno završavam ovaj odjeljak.

Prva je da nipošto ne treba smatrati da se jezik *a priori* sastoji od urednih dubinskih struktura koje treba samo identificirati. Znanstveno je smislenija

⁷⁸ Kako White zaoštreno napominje u eseju o Foucaultu u *The Content of the Form*, sav je jezik zlostavljanje (*abuse*) „utoliko što daje jedno ime stvarima različitim u njihovim 'unutarnjim prirodama', njihovom smještaju u prostoru, ili izvanjskim obilježjima" (White, 1990, 116).

umjerena varijanta diskurzivne teorije koja u konkretnim slučajevima analize diskursa ilustrira postojanje određenih struktura ili djelovanje pojedinih jezičnih mehanizama. Pokušaj svođenja kompleksnih jezičnih praksi i društvenih odnosa na dubinske strukturne sheme može završiti u teorijama „toliko nategnut[ima] da bi i psihoanalitičar pocrveneo“, kako je Geertz primijetio u vezi s Lévi-Straussovom strukturalizmom (Gerc, 1998b, 149). Također, često radikalno zaoštavanje Derridinih stajališta da se jezik sastoji od otvorenih lanaca značenja ili beskrajne struje u kojoj značenja plivaju, pa je *ultima linea* potpuno besmislen, u sukobu je s iskustvom komunikacije i svakako je pretjerano.⁷⁹ Praksa pokazuje da su komunikacija i uspostava značenja moguće, pa zaoštavanje Derridinog skepticizma vodi u „beskrajno odgađanje (*deferral*) koje je potpuno nerealno“ (Thomas, 2000, 51). Naposljetku, iako je u osnovi neosporno da tekst nema čvrsto fiksirano značenje i da se može interpretirati na više načina, iz toga ne treba izvoditi normativni zaključak da je svaka interpretacija jednako legitimna i da tumačenje predstavlja „vježbalište za slobodnu imaginaciju“ (Rescher, 2005, 344). Kako upozorava Brian Barry, etiketirati nešto kao binarnu opoziciju nipošto ne znači riješiti normativni problem. Ako je nešto diskurzivno konstruirano, jednom kad se diskurzivna zbrka raščisti vrijednosni problemi ostaju.⁸⁰ Od nametanja vlastitih vrijednosnih interpretacija pod krinkom teorije, jedino je gore tvrditi da nema baš ničega izvan teksta. Naime, u svijetu u kojemu mnogi još umiru zbog loše politike, to je krajnje cinično (Suvin, 2006, 19-20).

⁷⁹ Usp. kod zastupnika poststrukturalističke varijante IPA-e Herberta Gottweisa, koji piše kako se kod Derride „ništa ne može uhvatiti i fiksirati u svom značenju“ (Gottweis, 2003, 249).

⁸⁰ Referiram se, dakako, na upozorenje vezano za binarne opozicije koje je Barry dao, kritizirajući mulikulturaliste u svojoj knjizi *Kultura i jednakost (Culture and Equality)*. U njoj on prepričava anegdotu Marthe Nussbaum o konferenciji u kojoj je jedan francuski antropolog izrazio žaljenje što su pomoću zapadnjačke medicine u Indiji istrijebljene male boginje jer je time uništen kult božice Sitale Devi kojoj su se ljudi tradicionalno molili da ih spasi od pošasti. Zajedno s kultom, nažalost, nestale su i s njim povezane kulturne prakse. Kada su antropologu pripomenuli da je bolje biti zdrav nego bolestan i da je bolje biti živ nego mrtav, on je to okrstio tipičnim zapadnjačkim mišljenjem u binarnim opozicijama. Barry se s tim slaže, no dodaje da u binarnim opozicijama nema nužno ničega lošeg. Nije u pitanju Zapad, nego izbor vrijednosti koji ne može izbjeći nijedna kultura, a korištenje etiketa kao što su binarne opozicije, ponekad može biti samo način da se taj sukob zamagli u korist jedne strane: „Upravo je antropolog, a ne ljudi u pitanju, podigao vrijednost kulturne raznolikosti iznad zdravlja“ (Barry, 2001, 284-285).

2.3.2 Bourdieu i Edelman: riječi kao političke norme, institucije moći i sredstva manipulacije u politici

Politički angažirani francuski sociolog Pierre Bourdieu ukazivao je na to da je jezik dio sveobuhvatne društvene „ekonomije“ moći i da su jezik i kategorije društvenih znanosti, koji pretendiraju na vrijednosnu neutralnost, ustvari prikrivene društvene norme, koje se također ne mogu izuzeti iz društvene borbe za dominaciju. Njegovi uvidi o simboličkom djelovanju i simboličkoj moći za IPA-u su iznimno važni, a u ovom odjeljku dodajem im i predmetno specifičniju kritičku teoriju ranog Murraya Edelmana o manipulacijskome simboličkom djelovanju u području politike suvremenih liberalno-demokratskih režima Zapada.

Prethodno opisana (post)strukturalistička teorija, koja polazi od interne dinamike jezika, za Bourdieua zanemaruje ono što je bitno za shvaćanje jezika, a to su odnosi moći u društvu. Društvo je duboko obilježeno simboličkim nasiljem, o kojemu oni nad kojima se vrši ne reflektiraju, nego ga čak uzimaju kao legitimno. Bourdieu, uz ostala društvena polja, izdvaja i simboličko polje (*champ de production symbolique*) i s njim povezan koncept simboličke borbe (*lutte symbolique*). U njemu se društveni akteri nadmeću radom u proizvodnji simbola (*travail symbolique*), koji se sastoji od pokušaja stvaranja autoritativne simboličke konstrukcije svijeta (Bourdieu, 2000, 96).⁸¹

⁸¹ Teorija simboličke moći dio je Bourdieove opće socijalne teorije, prema kojoj se društvo sastoji od različitih društvenih polja, u kojima se društveni akteri bore za moć. Bourdieu smatra da se društvo ne može razlučiti na bitne ekonomske odnose i one ostale koji su efemerni te, posljedično tomu, opisati marksističkom metaforom baze i nadgradnje. Problem je marksizma što „esencijalizira“ ekonomske grupe (Bourdieu, 2001b, 293). „Klasna“ borba nije samo ekonomska, nego, između ostaloga, simbolička i politička (Bourdieu, 1994, 27). Društva presijecaju brojne autonomne crte rascjepa. Različita društvena polja, poput ekonomije, prava, kulture, politike, religije i jezika, autonomne su arene u kojima društvene grupe konkuriraju za moć. Za pojedina društvena polja vezane su određene vrste kapitala, koje se mogu pretvarati jedna u drugi, npr. ekonomski kapital može se pretvoriti u kulturni ili socijalni u ekonomski, itd. Polupojam s pojmom socijalnog polja (*champ social*) jest pojam habitusa, praktičnog osjećaja za djelovanje (Bourdieu, 1994). Habitus je predrefleksivna sklonost načinu djelovanja koju subjekt stječe kroz socijalnu praksu: ako je polje poput igre, habitus je osjećaj

U simboličkoj borbi posebnu ulogu ima jezik, koji nije samo medij razumijevanja nego i „sredstvo akcije i moći“ (Bourdieu, 1992, 13). Za Bourdieua nema neutralnih riječi. Ovisno o socijalnom podrijetlu i kulturnom kapitalu, razlikuje se i jezični registar govornika. Određene jezike nameću određene grupe i institucije u borbi za društvenu dominaciju. U društvu vlada opća „borba za klasifikacije“: „Nema nijednoga društvenog agensa koji ne bi, u granicama svojih mogućnosti, težio za tom moći imenovanja i stvaranja svijeta imenovanjem: tračevi, klevete, ogovaranja, uvrede, hvalospjevi, optužbe, kritike, polemike, pohvale samo su usitnjeni oblici onih svečanih i kolektivnih čina imenovanja, onih veličanja ili osuda koje su povlastica općenito priznatih autoriteta“ (Bourdieu, 1992, 85). Imenovanjem se „stvara društveni svijet“; ono, možda, jest jedan od specifičnih predmeta borbe, no ima gotovo presudno mjesto u općoj društvenoj borbi: „Kategorije percipiranja društvenog svijeta i, u isto vrijeme, grupe formirane prema tim kategorijama formiraju se u borbama koje sačinjavaju povijest društvenog svijeta“ (Bourdieu, 1992, 135). Sa simboličkom borbom povezana je i posebna vrsta kapitala, simbolički kapital (*capital symbolique*), koji se odnosi na „kategorije percepcije, principe vizije i divizije, sisteme podjele, klasifikacijske sheme, kognitivne sheme, koji su ishod inkorporacije objektivnih struktura razmatranog polja, odnosno strukture distribucije kapitala u razmatranom polju“ (Bourdieu, 1994, 160-161).

Posebno je zanimljivo što iz društvene borbe za imenovanja Bourdieu ne izuzima državu – koja se nekad optimistički prikazuje kao neutralna institucija, izraz zajedničke političke volje političkog tijela, i društvene znanosti koje pretendiraju na vrijednosnu neutralnost. U Bourdieuvu opću sliku simboličke borbe jednako se uklapaju država i znanost. Politika se općenito sastoji od nametanja svoje vizije društvenih odnosa: „Političko djelovanje... nastoji proizvesti i nametnuti (mentalna, verbalna, grafička ili kazališna) predstavljanja društvenog svijeta podobna da djeluju

za igru, shema koja organizira percepciju i stvara dispozicije za djelovanje: „Imati osjećaj za igru, to znači imati igru pod kožom, to znači praktično ovladati razvojem igre...“ (155). On je generativni mehanizam (*modus operandi*), i sam socijalno generiran u borbi društvenih grupa u poljima, a polje i odnosi u njemu privremeno su fiksirana struktura (*opus operatum*), no koja se može, barem dugoročno, mijenjati djelovanjem aktera (Meisenhelder, 2006). Socijalno polje i habitus jesu ontologijska jezgra Bourdieuova istraživačkog programa, osnovni socijalni generativni mehanizmi u njegovoj teoriji „generativnog strukturalizma“ (Vandenbergh, 1999).

na taj svijet djelujući na predodžbu koju o njemu imaju agensi" (Bourdieu, 1992, 127). Upravo je država to političko umijeće dovela do savršenstva. Ona „proizvodi i jamči" za određene kategorije mišljenja (Bourdieu, 1994, 101); ona nameće pravopisnu ortodoksiju (*orthodoxie orthographique*) i određeni jezik; ono što se čini autonomnim mišljenjem, ustvari je pridonošenje održanju egzistencije države (105). Najbolji primjer za nametanje određenog jezika putem državnih institucija jest francuska povijest, u kojoj je jedan jezik, izvorno ograničen na manje područje *Île-de-France*, kao službeni francuski jezik posredstvom državnih institucija u konačnici istisnuo lokalne dijalekte i *patoise* (Bourdieu, 1992, 23-30). Državne institucije, poput statističkih agencija, državnim taksonomijama daju „kvazijuridičku sankciju", a državno priznate titule profesija za Bourdieua su „legalizirani simbolički kapital" (Bourdieu, 1994, 308).

Kognitivne forme koje oblikuju društvene odnose povijesno su konstruirane (124); one su oruđa u poljima društvene borbe. Paradigma za društvene odnose uopće je borba heretika i ortodoksije za uspostavu „dokse" – neupitnog mnijenja (Bourdieu, 2001b, 208). Iz te borbe nije izuzeta ni društvena znanost, koja je za Bourdieua jednako politički nabijen pothvat kao i djelovanje države. Kategorije društvenih znanosti jesu političke askripcije. Bourdieu to povezuje i s izvornim značenjem glagola *kategorein*, koji po njemu znači „javno optužiti" (Bourdieu, 1992, 108, 122). Naizgled tehnički kategorem i društvenih znanosti također su čin društvene magije koje pridonose ili pobijaju određeni društveni poredak (*ibid.*, 115).⁸² U toj perspektivi, posebno su sporna dva teorijska pristupa u

⁸² Usp. kod Becka, koji citira Bourdieua i Mary Douglas: „Pierre Bourdieu je (nadovezujući se na Durkheima) na mnogo načina razvio tezu da kategorije u kojima mislimo i djelujemo nisu možda samo (znanstveni) konstrukti koji bi se mogli empirijski i teorijski kontrolirati nego *integralni dijelovi društvenih struktura*: „Prvotno najčešće koncipirani radi vrijeđanja ili osuđivanja (naša riječ 'kategorije' potječe od grčke riječi *kathegoresthai*, javno optužiti), ti polemički koncepti korak po korak postaju tehničkim kategoremima kojima, zahvaljujući amneziji o njihovu nastanku, kritičko seciranje i akademske rasprave ili disertacije daju *dašak vječnosti*. Među svim mogućnostima da se sudjeluje u sporovima koje se kao takve, izvana, moraju iskoristiti ako se želi objektivirati svoje kategorije - najprimamljivija je i najbezazlenija bez sumnje ona da se zauzme položaj nepristranog promatrača ili suca tako da se odlučuje u sukobima koji realno nisu odlučeni te se zadovoljenje izvlači iz toga da se proglašavaju presude, na primjer da se kaže što realizam *zaista* jest ... 'Mišljenje o biti' na djelu je u

društvenim znanostima, iznimno popularna u političkoj znanosti. Za Bourdieua je problem s racionalnim izborom u tome što jedan konstruirani metadiskurs ekonomije hipostazira kao praktični smisao za djelovanje i tako stavlja kola ispred volova (Bourdieu, 1994, 219, 233). Druga pogreška tipična je za bihevioralistički pristup, koji nekritički prihvaća društveno i državno oblikovane kategorije (*les categories officielles*). Njihovi istraživački upitnici, koji se služe pojmovima poput *house* i *household*, „pod krinkom opisivanja ustvari konstruiraju socijalnu stvarnost“ (135). „Jednostavna pozitivistička konstatacija (obitelj postoji, mi smo je secirali našim statističkim skalpelom“, ustvari je „ratifikacija“ diskursa o obitelji (144). Bihevioralisti tako sudjeluju u stvaranju društvene dokse, misaonih konstrukcija koje postaju objektivne strukture (138). Prihvaćajući birokratske taksonomije (*taxinomies bureaucratiques*), oni postaju „državni statističari“ (*statisticiens d'État*) (Bourdieu, 2001, 178). Zato Bourdieu zahtijeva od društvenih znanstvenika da budu kritički nastrojeni i politički angažirani, da na osnovi svojih socijalnih uvida interveniraju u društvenom svijetu, u smislu uništavanja društvenih iluzija ili raščaranja (*désenchantement*) (Bourdieu, 2000, 43-47).⁸³

svakom društvenom univerzumu, a osobito proizvodnji kulture na religijskom, znanstvenom, pravnom području itd., posvuda gdje se igraju igre u kojima se radi o univerzalnome. Tu pak postaje vrlo očito da su 'esencije' norme.' A Mary Douglas piše: 'Svejedno na kojoj se razini društva krećemo, uvijek su na raspolaganju društvene klasifikacije - čime je već previše rečeno: one tvore pozadinu, horizont u kojemu vidimo i ocjenjujemo same sebe i druge.' Izdvojimo svijet vlastitog doma i pomislimo na 'uloge djece i odraslih, muškaraca i žena'. Već 'posve automatski reproduciramo uvriježenu shemu autoriteta i uobičajenu podjelu rada u obitelji, i to što reproduciramo posve je različito nego kada to čine neki Indijac ili Amerikanac ... Mogli bismo početi i s ulogama koje su najmanje integrirane u društveni poredak, na primjer sa skitnicama, i tada se od periferije sve više približavati središtu utjecaja. Ili možemo početi s novorođenom djecom i kretati se prema drugom kraju starosne ljestvice. U svakom slučaju mi preuzimamo kategorije koje upotrebljavaju naši upravni organi da bi razrezivali porez, popisivali stanovništvo i procjenjivali potrebu za školama ili zatvorima. Naše se mišljenje uvijek već kreće utabanim stazama. Kako bismo ikada trebali misliti same sebe u društvu, a da pritom ne posegnemo za klasifikacijama koje se izražavaju u našim institucijama? Za znanosti o društvu to čak vrijedi u posebnoj mjeri: predmeti kojima se ona bavi izliveni su u administrativnim kategorijama“ (Beck, 2001, 71-72).

⁸³ Taj kriptonormativizam karakterističan za društvene znanosti, u kojemu se određene norme prikazuju kao činjenične zadatosti, paradoksalno, očituje se i u pravnoj znanosti koja ponekad pravne odnose, dakle odnose trebanja, prikazuje kao činjenični sud. Dobar su primjer rasprave o

U žanru socijalno-teorijskog tematiziranja jezika kao oruđa moći, uz opće sociologijske uvide Bourdieua izdvajam teoriju Murraya Edelmana, koji se fokusirao na simboličke političke manipulacije, što je izrazito zanimljivo za IPA-u. Edelman u *The Symbolic Uses of Politics* polazi od ideje dvojne prirode političkog djelovanja. Ono je ekspresijsko, jer su u njemu javno proklamiraju neke stvari, ali je ujedno i instrumentalno, što znači da se u praksi svodi na privatne koristi pojedinaca i grupa. Ta je distinkcija povezana s razlikovanjem dvije vrste simbola, koje je Edelman preuzeo od Edwarda Sapira: referencijskih simbola (*referential symbols*) i sažimajućih simbola (*condensation symbols*) (Edelman, 1985, 6, 198).⁸⁴ Dok se prvi odnose na konkretne stvari, drugi su apstraktni, tj. nemaju jasnu referencu. Oni utjelovljuju patriotski ponos, slavnu prošlost, kao i poniženja iz prošlosti, obećanja vebne budućnosti, ali i zastrašivanja katastrofama. Politički se nastupi i iskazi aktera na političkoj sceni sastoje upravo od takvih simbola. Dok za većinu drugih djelatnosti postoji izravna kontrola – primjerice, prometnika koji propušta vozila samo iz jedne trake vrlo brzo sustigne bijesno trubljenje vozila koji čekaju u drugoj traci – za političke iskaze koji se sastoje od sažimajućih simbola, nema izravne kontrole: „Nema takve kontrole za fantazije i zamisli onih koji nikad ne mogu objektivno provjeriti svoje uvjerenje da vlada i gradovi u kojima žive vrve komunističkim špijunima i

međunarodnom pravu, jer njihovi normativni iskazi dani u činjeničnoj formi, pogotovo u posljednje vrijeme, izrazito proturječe stvarnoj politici u međunarodnim odnosima. Usp., recimo, kod Degana: „Danas su sve države svijeta...vezane mnogim pravilima općega običajnog međunarodnog prava na koja više ne mogu utjecati. Većina tih pravila ima domašaj imperativnih normi (*jus cogens*). ... Taj dio korpusa izišao je iz okvira volje suverenih država. One im se više ne mogu dobrovoljno podvrgavati ili ih otklanjati“ (Degan, 2000, 476, 501). Ili, recimo, kod njegovog kolege Decauxa, koji piše o „postojanju“ međunarodnog prava: „Međunarodno pravo postoji (*Un droit international existe*)... ta jednostavna konstatacija o postojanju (*ce simple constat d'existence*)...” (Decaux, 1999, 3).

⁸⁴ U kasnijim analizama Edelman je zaoštrio svoje stavove i potpuno eliminirao referencijske simbole iz svoje analize: političko djelovanje svelo se na голу konstrukciju političkog spektakla. U potrazi za teorijskim zaleđem za svoje novo stajalište, Edelman se okrenuo Derridi i poststrukturalizmu (Edelman, 1988). O problemima koji nastaju ako se Derridin poststrukturalizam zaoštri bilo je već kritičkih riječi na kraju prethodnog odjeljka. Iako Edelmanovo kasnije stajalište općenito nije teorijski osobito produktivno, mnogi konkretni uvidi veoma su korisni i poticajni. Primjerice oni o dramatizaciji, simplifikaciji i personifikaciji politike u svijetu masovnih medija ili o Greshamovu zakonu u medijskom svijetu, prema kojemu glupe vijesti i „žutilo“ istiskuju ono što je važno (90, 98).

njihovim žrtvama i da John Birch simbolizira otpor toj prijetnji" (6-7). Edelman odatle razvija jednu varijantu kritičke teorije elita. Elite zavode mase općenitim sažimajućim simbolima, ostvarujući pritom partikularne koristi za sebe. Politički istupi često se svode na paradu simbola bez referencija, a ta parada ima psihološku funkciju jer služi ekspresiji masa, koje u simbole kojima se političari služe ucjepljuju vlastite proizvoljne sadržaje. Prema Edelmanu, takva iracionalnost obilježava političke institucije općenito, koje su u osnovi ritualne prirode: „Može se pokazati da je ključna funkcija naših opstojećih političkih institucija – izbora, političkih rasprava, parlamenata, sudova i uprave – da stišaju nezadovoljstvo i sumnje u pojedine političke činove, ponovno učvrsti vjerovanje u fundamentalnu racionalnost i demokratičnost sistema i tako fiksiraju konformističke navike budućeg ponašanja" (17). Treba istaknuti da Edelmanova teorija nije personalizirana „teorija zavjere". Postojeći režim tako oblikuje ljude svojom „inercijom", a u održavanju poretka bitnu ulogu ima psihologija ljudi, koji se tvrdoglavo drže uvjerenja, unatoč dokazima koji ih pobijaju (20).

Na konkretnijoj razini analize Edelman nudi brojne zanimljive uvide, među kojima treba izdvojiti analizu djelovanja administracije, koja u praksi radi suprotno od političkih proklamacija, analizu funkcije političkog vodstva, čija dramaturgija pojednostavnjuje svijet, nudi sigurnost i obećava bolju budućnost, te analizu aranžmana institucija suvremenih političkih režima, koje su sve redom, od policijske stanice pa do vrhovnog suda ili parlamenta, „dramaturške pozornice" sa svojim specifičnim dekorom i ramifikacijama odnosa moći. Za IPA-u je ipak najvažnija Edelmanova analiza političkog jezika, koji ima specifičnu strukturu i sintaksu, koristi brojne klišeje, a u njemu su posebno važne konotacije i emotivni naboj pojedinih riječi.⁸⁵ Edelman posebno analizira različite jezične stilove vezane za određene razine institucijske razine liberalno-demokratskog poretka: hortatorni (*hortatory*),⁸⁶ pravni (*legal*), upravni (*administrative*) i cjenkajući (*bargaining*), koji se razlikuju ovisno o tome koje su im premise, koja im je svrha, tko i kako govori i tko je publika (*ibid.*,

⁸⁵ Primjerice, u SAD-u će konzervativci koristiti riječ *freedom*, a liberali *liberty*, iako te riječi imaju istu referenciju (122).

⁸⁶ Eng. *hortatory* ili *hortative* znači „koji opominje", „bodri", savjetuje". Riječ dolazi od lat. *hortatio*, *hortationis*, f. (hrabrenje, podbadanje).

130-151). Hortatorni stil je stil javnih političkih proklamacija u kojima se, najčešće u patetičnim govorima, pokušava u nešto uvjeriti birače, traži politička podrška i određuje ono što je u javnom interesu. Pravni jezik ustava, zakona, statuta, ugovora i sudskih presuda propisuje ono što se obvezno ima provesti. Upravni jezik odnosi se na često zamršene regule i formalne akte birokracije, kojima se javnost običava rugati. Naposljetku, stil cjenkanja sasvim jasno govori koji se interesi ostvaruju; on se pojavljuje pri sklapanju *dealova* u kojima se javnost izbjegava.

Razlučivanje stilova omogućuje da se pokažu dvije stvari. Kao prvo, analiza pojedinih politika često pokazuje da postoji jaz između njihovih simboličkih učinaka i praktičnih implikacija. Donošenje nekog zakona najčešće ima izrazito pozitivne političke konotacije, koje njegovo pravno značenje u manjoj mjeri opravdava, a praksa administracije potpuno eliminira. Takav je, po Edelmanu, slučaj porezne politike u SAD-u, čija brojna izuzeća eliminiraju njezine proklamativne redistribucijske učinke. Drugo, općenito vrijedi da se razlikovanje između stvarnog značenja i konotacija namijenjenih masama gubi kako se odmiče od političkog prema stilu cjenkanja. No, pritom se i isključuje javnost: dok za hortatorne izjave svi znaju, ali nitko ne zna što one konkretno znače, za cjenkanje svi znaju što znači, ali za *deal* nitko ne zna, osim malobrojnih skupina koje su u proces uključene.

Kritički nastrojena društvena znanost ukazuje na to da su diskurzivne formacije impregnirane politikom, uključujući društvene znanosti i *policy* analizu. Kako upozorava Bourdieu, barem kad riječ o društvu i politici, „riječi mogu stvoriti stvari“, a „sposobnost jezika da ne kaže ništa, ništavilo, da u riječima i pomoću riječi stvori ono čega nema u stvarima“ bila je poznata barem Platonu, zahvaljujući sofistima (Bourdieu, 1994, 327). Jezik je dio političke borbe i *policy* diskursi sadržavaju različite političke koncepcije koje mogu podržavati određene odnose dominacije. Međutim, kao i za teoretičare iz prethodnog odjeljka, koji se bavio jezikom kao zabudom, za tu vrstu kritičke teorije vrijedi Barryjevo upozorenje multikulturalistima: etiketirati nešto izvana, bilo negativno kao „moć“ ili „dominaciju“, bilo pozitivno kao „kulturu“, „tradiciju“, ništa ne govori unaprijed o vrijednosti te stvari ili društvenog odnosa. Ako pozitivisti „nekritički preuzimaju“ neke kategorije koje se tiču socijalnih i političkih odnosa, ne znači da su ti odnosi unaprijed za osudu. Iako kritizira bihevioraliste i njihove *household* upitnike, to Bourdieua nije spriječilo

da privatno bude obiteljski čovjek, niti se prije normativne rasprave može zaključiti da je s obitelji išta loše ili dobro. Ni pozitivist, ni kritički teoretičar neće spriječiti pojedinca da misli da je dobro ili loše da ima „2,4 djeteta“, ali moraju itekako paziti na vrijednosnu dimenziju svojega društveno znanstvenog rada, kao i dobra IPA.⁸⁷

2.4 Habermas i Foucault: teorija komunikacijskog djelovanja nasuprot odnosima moći i strukturnom oblikovanju subjekta

Dvojica autora, čije se teorije obično suprotstavlja, tema su posljednjeg od četiri dijela ovoga poglavlja. Interpretacijski pristup u prvom dijelu dao je važne sugestije o tumačenju značenja u lokalnim kontekstima interakcije kao metodi društvenih znanosti i *policy* analize. Filozofija običnog jezika u drugom dijelu ukazala je na normativno djelovanje putem jezika, u vidu performativnih jezičnih činova, koje konstituiraju društvenu i političku interakciju. Treći je dio – dio o strukturalizmu, teoriji retorike i simboličke moći u društvu i politici – ukazao na jezik kao složeni medij, arenu retoričkih figura i sredstvo borbe za moć. Posljednja sekcija, razumljivo s obzirom na IPA-u kao temu, još uvijek se drži jezika, diskursa i komunikacije, ali se dodiruje i šire slike društvenih odnosa, ispitujući karakter odnosa moći i mogućnosti emancipacije u suvremenom društvu.

S jedne se strane javlja, u osnovi prosvjetiteljski optimistična, kritička teorija, koja sugerira mogućnosti autentične komunikacije i dobrog života u kompleksnim suvremenim društvima, a s druge se strane, kao kontrapunkt javlja pesimistična slika društva, koje se sastoji od sveprisutnih diskursa, disciplina i

⁸⁷ U istom smislu, čini mi se da ne treba srljati s relativističkim pojmom istine, prema kojemu se istina producira kao proizvod konflikta u znanstvenom polju (Bourdieu, 2001a, 151, 165, 172). Ako je (ponekad) u praksi tako, ne znači da ne postoje unutarnji kriteriji koji presuđuju je li neka teorija valjana ili ne, i da je koncepcija postavljanja i testiranja teorija samo „idealizacija“ ili „normativna epistemologija“ (12, 46). Isto vrijedi za Edelmanovu kritiku političkih institucija i diskursa: nisu svi i uvijek lišeni političke racionalnosti. Teorije o simboličkoj moći i manipulaciji IPA stoga treba shvatiti, kako je i deklarirano na početku ovog dijela poglavlja, kao kritički korektiv, tj. kao određenu hiperbolu s kritičkom funkcijom.

mehanizama moći koji oblikuju subjekte, a mogućnosti slobode prepušta individualnim projektima samousavršavanja estetske naravi. Prvo gledište pripada Jürgenu Habermasu, čija je teorija komunikacijskog djelovanja bila inspirativna za literaturu o IPA-i, jednako kao i teorija Michela Foucalta, kojemu pripada drugo gledište (usp. Fischer, 2003a, 35-37; 37-40).

Habermasova teorija komunikacijskog djelovanja smještena je u njegovu sociologiju modernosti koja društvo koncipira dualno, kao kombinaciju svijeta života i diferenciranih socijalnih sustava koji tendiraju kolonizaciji svijeta života: u svijetu života nalazi se osnova za komunikacijsku racionalnost, koja je nužna za društvenu ravnotežu i funkcionirajuću demokraciju, pa je kolonizacija svijeta života od strane profesionalnih sustava pogubna za društvenu integraciju. U tu sliku moderne Habermas smješta i svoju ideju deliberacijske demokracije koja se sastoji od komunikacijskog djelovanja civilnog društva, koje treba vršiti pritisak na administracijske strukture, o čemu će biti više riječi u poglavlju o odnosu IPA-e i deliberacijske demokracije.

Habermasove sociologija modernosti izložena je u njegovu dvotomnom *magnum opusu Theorie des kommunikativen Handelns*. U njemu Habermas, kroz egzegezu djela velikih socijalnih teoretičara – kao što su Weber, Mead, Durkheim, Marx i kritički teoretičari, Parsons, Peirce i pragmatični filozofi jezika obrađeni u drugom dijelu ovoga poglavlja – iznosi obuhvatnu kritičku socijalnu teoriju koja se sastoji od tri bitna elementa: komunikacijske racionalnosti, dvostupanjskog „sistem-svijet života“ (*System-Lebenswelt*) koncepta društva (*zweistufiges Gesellschaftskonzept*) i od teorije moderne (Habermas, 1995a, 8). Osnovna je ideja da u društvenom životu postoji moment komunikacijskog djelovanja koji počiva na svijetu života, „komplementarnom pojmu“ komunikacijskom djelovanju: „Subjekti komunikacijskog djelovanja uzajamno se razumijevaju uvijek u horizontu nekog svijeta života“ (107). Moderno društvo diferenciralo se na niz socijalnih sistema, koji su kroz proces društvene evolucije, razvili vlastitu racionalnost, o čemu je pisao Parsons. Međutim, za razliku od Parsonsa koji nudi harmoniziranu sliku moderne koja onemogućuje svaku ozbiljnu društvenu patologiju (Habermas, 1995b, 303), Habermas smatra da je svijet života ugrožen sistemskom kolonizacijom (171-293). Sistemi su se odvojili od kulture svijeta života i svakodnevne komunikacije

(*Entkoppelung von System und Lebenswelt*). Privatnu sferu uništavaju tržišni odnosi, a demokratsku javnost nagrizaju logika upravnog sistema, konzumerizam i posjednički individualizam (480). „Neprijatelji“ svijeta života su moderna kapitalistička ekonomija i birokratizirana država, koji dovode u pitanje komunikacijske strukture svijeta života.⁸⁸ Ironija je u tome što je racionalizacija svijeta života omogućila nastajanje i razvoj autonomnih podsistema, čiji ga vlastiti imperativi sada ugrožavaju (232-233, 277).

Pojam svijeta života koji se suprotstavlja razvoju systemske logike ne odnosi se na neko mjesto, nego na svakodnevnu komunikacijsku praksu (*kommunikative Alltagspraxis*) i načine međuljudskog ophođenja. Svijet života je „koncept koji Habermas posuđuje od Husserla i Schutza i koji označava širok skup zajedničkih razumijevanja, običajnih vrijednosti i praksi. Na osnovi tih zajedničkih vrijednosti i praksi, svijet života identificira se s komunikacijskom racionalnošću, dok instrumentalna racionalnost definira logiku sistema“ (Verma i Shin, 2004, 132). On uključuje neka povijesna i kulturna predrasumijevanja i intuitivno znanje, različite tipove jezičnog djelovanja, koje Habermas izvodi na osnovi pragmatične filozofije jezika, u kojima se u razgovoru nude i prihvaćaju razlozi, ukratko sve ono što obuhvaća međuljudska komunikacijska praksa, koja se odvija u jeziku kao mediju razumijevanja *Lebenswelte* (Habermas, 1995a, 142). *Lebenswelt* je mjesto uzajamne komunikacije subjekata koji se mogu međusobno razumjeti i prihvatiti zajedničke razloge za djelovanje.

Habermas nema pozitivistički pojam socijalne teorije koja utvrđuje zakonitosti postojećega. Njegova socijalna teorija sadržava kritičku dimenziju. Habermas u *Theorie des kommunikativen Handelns* nudi „normativne temelje jedne kritičke socijalne teorije“ (Habermas, 1995b, 583), koja bi trebala pomoći uspostaviti slobode subjekata, nasuprot imperativima koristi, monetarizaciji i birokratizaciji moderne koji deformiraju *Lebenswelt*, stanjujući njegove etičke i komunikacijske

⁸⁸ Jedan je primjer juridifikacija svijeta života kroz administrativno djelovanje pravne države, koja nasilno apstrahira subjekte (Kelly, 2004, 42). Također, u SAD-u je pravni diskurs u značajnoj mjeri penetrirao u svakodnevnu komunikaciju, što mnogi smatraju zabrinjavajućim (Verma i Shin, 2004, 133).

prakse (Habermas, 1995b, 593).⁸⁹ Habermas smatra da treba jačati komunikacijsku racionalnost i demokratske prakse kako bi se kontroliralo i integriralo društvo koje ugrožava centripetalna logika instrumentalne racionalnosti pojedinih društvenih sustava. U tom smislu, treba inzistirati na uspostavi tzv. idealne govorne situacije, koja pomaže oslobađanju komunikacijskog djelovanja (*Freisetzung des kommunikativen Handelns*). Idealna govorna situacija je procedura u kojoj svi subjekti mogu slobodno iznositi svoje razloge i shvaćanja, neograničeni pritiscima moći ili ekonomske nužnosti. U prosvjetiteljski romantičnoj idealnoj govornoj situaciji pobjeđuje samo snaga boljeg argumenta. Ona je kontrafaktički ideal univerzalne socijalne kritike, koji je jednako primjenjiv na mikrosocijalnu intersubjektivnu komunikaciju i na šire društveno-političke aranžmane. Etika diskursa povezana s idealnom govornom situacijom jest proceduralna: „Habermas se tu tijesno oslanja na juristički model: ako je postupak bio korektan, u kojemu se obje strane saslušane i poštovani su zakoni, onda se i presuda može smatrati pravednom“ (Reese-Schäfer, 2004, 4). Međutim, ona nije potraga za konačnim idealnim utemeljenjem komunikacije, nego refleksija o idealu koji se može izvesti iz postojeće komunikacije koja se smatra prihvatljivom. Stoga, u smislu Münchhausenove trileme o kojoj piše Hans Albert, tj. starije Agripine trileme, koja nastaje u suočavanju teorija s radikalnim skepticizmom, ona u potrazi za konačnim razlozima ne pada u beskonačni regres, ne vrti se u krug, niti se za stalno utvrđuje na poziciji koju uzima kao aksiomatsku (4; Williams, 2004, 47).⁹⁰

⁸⁹ Moguće je napraviti slijedeću distinkciju: dok sociologijska teorija (*sociological theory*) daje opće okvire i alate razumijevanja, a socijalna teorija (*societal theory*) nudi povijesno-deskriptivna objašnjenja pojedinih socijalnih epoha, kritička teorija (*critical theory*) nastoji se kritičkim pristupom odmaknuti od ideologije koju prve dvije često implicitno produciraju (Dahms, 1997, 203-207).

⁹⁰ Komunikacija je smještena u nekom svijetu života, u nekoj jezičnoj zajednici koja se nalazi u nekome sociopovijesnom kontekstu. Neki autori naglašavaju upravo ovaj pragmatični i kontekstualistički moment u Habermasovoj teoriji, koji racionalnost subjekata tijesno povezuje s praksama svijeta života: „Umjesto toga, agenti održavaju svoj zdrav razum i slobodu u gustoći svakodnevice (*in the thick of everyday life*), videći značenje u onome običnom i svakodnevnom“ (Verma i Shin, 2004, 137). Međutim, norme komunikacijske procedure idealne govorne situacije transcendiraju lokalne kontekste, pozivajući se na transcendentne ideale. Idealna govorna situacija obuhvaća norme istine, iskrenosti, razumljivosti i pravednosti, koji služe udaljavanju od iskrivljavanja moći i predrasuda kojima su akteri često izloženi u njihovu socijalnom kontekstu. Pristanak na

Taj je ideal bio poticajan za autore IPA-e, koji su inzistirali na uspostavi deliberacijskih foruma vezanih za pojedine *policy* teme prema tom idealu (Fischer, 2000). Habermasova perspektiva, na osnovi socijalne teorije moderne, nudi kritički model za IPA-u. Ona se ograđuje od veberijanske javne uprave, koju instrumentalna racionalnost otuđuje od zajedničkih komunikacijskih praksi građana. Reforma uprave, koju neki zahtijevaju, čak ide u suprotnom smjeru, prema kolonizaciji uprave deliberacijskim praksama u kojima komunikacijska racionalnost zamjenjuje instrumentalnu. Pritom se ocjenjuje da Habermasova karakterizacija javne uprave „ignorira ulogu komunikacijske racionalnosti unutar same prakse administracije“ i da su njegove dihotomije sistem/svijet života, upravna moć/komunikacijski generirana moć „pretjerano idealističke“, što dobro pokazuju Foresterove analize komunikacijskih praksi unutar uprave (Kelly, 2004, 51-52).⁹¹

Premda ne smatram da egalitarni deliberacijski institucijski dizajn kao politički program čini sastavni dio IPA-e, Habermasov apstraktniji kritički prosvjetiteljski moment može se uzeti kao jedan od teorijskih *caveata* za IPA-u.⁹² Habermasovo viđenje moderne je, pak, u izrazitom kontrastu s Foucaultovim pesimističnim analizama. One se iz Habermasove perspektive čine iracionalističkima i u svojim političkim implikacijama konzervativnima, ali ih nipošto ne treba zanemariti.

razgovor, uvažavanje tuđih argumenata i ravnopravnost sudionika upućuju na fundamentalnu normu jednakosti i ravnopravnosti, a procedura treba imati emancipacijski učinak na one koji su obično sputani moći (usp. Buckler, 2005, 176-179). U diskurzivnoj etici postoji napetost između ta dva momenta, kontekstualnoga i transcendentalnog (Böhler, 2003). Neki taj drugi, univerzalistički, moment ocjenjuju problematičnim: idealna govorna situacija je za njih apstraktni algoritam koji zanemaruje stvarnu praksu komunikacije koja se sastoji od praktičnog rasuđivanja i partikularne refleksije u socijalnom kontekstu (Blaug, 2000). Iz Lyotardove perspektive, riječ je samo o jednoj novoj metanaraciji, koja nudi lažnu transcendenciju i odviše apstraktna pravila koja ignoriraju lokalne kontekste interakcije, dok, primjerice, Gadamerova perspektiva nudi „povijesno i situacijski osjetljiviji praktični um“ (Fairfield, 1994, 67, 70, 71).

⁹¹ O Foresteru v. 3.5.4.

⁹² Recepcija u IPA-i uglavnom se poziva na Habermasov pojam komunikacije u svijetu života i na njegovoj osnovi razvija naputke za procjenu diskursa i uspostavu kvalitetnih komunikacijskih praksi u kreiranju politika, ali obično dodaje neku ogradu, primjerice upozorenje da treba u većoj mjeri uvažiti „duboke rascjep“ u društvu (Healey, 1993) ili emocije koje igraju važnu ulogu u praktičnom rasuđivanju (Forester, 1999).

Osim što je Foucault teoretičar koji konkretno inspirira teorijsko koncipiranje diskursa u istraživanjima IPA-e (Hajer, 1993) i u njoj bliskoj literaturi (Dryzek, 1990; 2000; 2006b), on ujedno služi i kao opći kontrapunkt Habermasovu optimizmu, dajući važno upozorenje o „mračnoj strani“ moderne koja razvija svoje brojne strukture, diskurse i disciplinarne mehanizme koji oblikuju subjekte.

Kao izrazito plodan autor, Foucault je, unatoč preuranjenoj smrti, ponudio brojne originalne i prilično utjecajne analize pojedinih tema i problema modernih društava, koje se najčešće bave razdobljem od tzv. *age classique* (16-18. stoljeće) do danas: istraživao je konstrukciju pojma ludila u zapadnoj civilizaciji i diskurs psihijatrije, inzistirajući da se mentalne „bolesti“ moraju tumačiti u društvenom kontekstu, diskurs društvenih i humanističkih znanosti, kazneni sustav modernih društava, povijest seksualnosti, biopolitiku modernih društava i druge teme. Uz partikularne analize, Foucault je ponudio nekoliko općih uvida koji su zanimljivi teorijskoj podlozi na kojoj se zasnivaju istraživanja IPA-e: opću skepsu prema autonomiji subjekta, metodologijske naputke za istraživanje moći i shvaćanje diskursa kao poveznice znanja i moći.

Ponajprije, Foucault napada subjektivnost u ranijemu, strukturalističkom djelu iz 1966. *Riječi i stvari*, u kojemu analizira kako znanjem u pojedinim epohama upravljaju transdisciplinarne „episteme“ (Foucault, 2002). Prema Foucaultu, epistemičke strukture u različitim razdobljima oblikuju diskurse. U svakoj se epohi pojavljuje jedan dominantni manevar potrage za znanjem: potraga za sličnostima i razlikama u renesansi, tablice odnosa u klasičnom dobu, po modelu *taxinomia universalis* i sustava binomne nomenklature koji je Carl Linné razvio u biologiji, analogije i sukcesije u 19. stoljeću, te razlikovanje površine i dubine u suvremenijim disciplinama, poput strukturalističke antropologije i psihoanalize. Radikalnu različitost epistema Foucault uvodno ilustrira Borgesovom pričom o kineskoj enciklopediji u kojoj se životinje klasificiraju na prilično bizaran način, primjerice, kao balzamirane, one koje su razbile vrč ili one koje pripadaju caru. Epohalne se episteme Foucaultu retrospektivno pokazuju kao različiti povijesni slojevi u arheološkom iskapanju, pa je svoje istraživanje metaforički podnaslovio arheologijom znanja.⁹³ S obzirom na to da

⁹³ Kasnijim zaokretom prema analizama moći, Foucault je zamijenio pojam arheologije Nietzscheom inspiriranim pojmom genealogije.

ti „kodovi kulture – sheme, percepcije, tehnike, vrednovanja, hijerarhije“ (16) prethode pojedincu, Foucaulta to u konačnici navodi na skeptičan zaključak o nepostojanju čovjeka kao subjekta. Čovjek „misli ono što ne misli“, njime upravlja jezik „koji se tisućljećima oblikovao bez njega“ (348).⁹⁴ Na kraju analize čovjek iščezava „poput lica od pijeska na obali mora“ (413).

Uz opće epistemičke strukture koje oblikuju znanje, kasnije Foucaultove analize usmjeravaju se na to kako u suvremenim društvima djeluju brojne disciplinarne institucije, poput korporacija, škola, klinika, zatvora i vojarni, kroz koja se disciplinarnim pravilima oblikuju subjekti. U tom je „žanru“ mjerodavna Foucaultova knjiga *Nadzor i kazna*, u kojoj pokušava pokazati kako su se suvremene disciplinarne tehnike od brutalnoga retribucijskog kažnjavanja tijela usmjerile na efikasnije oblikovanje „duše“ subjekta u obliku suptilnijih načina nadzora, kontrole i preodgoja. U njoj Foucault opisuje kako subjekti nastaju kao učinak podčinjavanja različitim tehnikama i disciplinama i kako je u konačnici njihova duša „učinak podčinjavanja“ tim tehnikama (Foucault, 1994, 39).⁹⁵ Iako se relevantnost njegove

⁹⁴ „Pitanje nije više: 'Kako to da iskustvo prirode omogućuje neophodne prosudbe?', već: 'Kako to da čovjek misli ono što ne misli, boravi u onome što mu na neki način nije okupacije izmiče, kao neku vrstu okamenjenog pokreta oživljava lik sebe samoga koji mu se prikazuje u obliku tvrdo glave izvanjskosti? Kako čovjek može biti taj život čija mreža, pulsacije, skrivena snaga beskonačno nadilazi iskustvo koje mu je neposredno dano? Kako on može biti rad čiji mu se zahtjevi i zakoni nameću kao neka strana strogost? Kako može biti subjekt jezika koji se tisućljećima oblikovao bez njega, čiji mu sustav izmiče, čiji smisao spava gotovo nesavladivim snom u riječima koje na trenutak zasvijetle posredovanjem njegova diskursa, i unutar kojega unaprijed mora smjestiti svoj govor i svoju misao, kao da one ne rade ništa drugo nego neko vrijeme udahnjuju život jednom segmentu na toj mreži bezbrojnih mogućnosti?' To je četverostruko premještanje s obzirom na kantovsko pitanje, budući da se više ne radi o istini, već o bitku; ne o prirodi, već o čovjeku; ne o mogućnosti spoznaje već o mogućnosti prvobitnog nepoznavanja; ne o neutemeljenom karakteru filozofskih teorija naspram znanosti, već o ponavljanju, u okviru jasne filozofske svijesti, cijelog područja neutemeljenih iskustava u kojemu se čovjek ne prepoznaje“ (348). Prema Whiteu, glavna je teza *Riječi i stvari* da *human sciences* ne uspijevaju prepoznati u kojoj su mjeri zarobljene jezikom i ne vide jezik kao problem (White, 1985, 251).

⁹⁵ „Disciplina 'proizvodi' pojedince; ona je specifična tehnika moći koja pojedince istodobno uzima kao predmete i kao oruđa svojega djelovanja“ (175). Discipline uključuju hijerarhiju, nadzor, ispite, određene prostorne aranžmane tamo gdje se provode (npr. raspored sjedala u dvorani i sl.). Foucault

konkretne analize zatvorskog sustava za stvarni svijet zatvora, barem onaj u suvremenim neoliberalnim društvima, može opravdano dovesti u pitanje, Benthamov panoptikon, koji u knjizi evocira, efektna je metafora za sveprisutni nadzor u suvremenim društvima.⁹⁶ Osmišljen krajem 18. stoljeća, panoptikon je arhitekturni model idealnog zatvora u kojemu je svaki zatvorenik izložen potencijalnom nadzoru iz središnjeg tornja, pa stoga automatski korigira svoje ponašanje (201-210). Iako u njemu ne mora biti efektivnog nadzora, „iz fiktivne se relacije mehanički rađa stvarna podčinjenost“ (208). Kao „dijagram mehanizma moći svedene na idealan oblik“ (211), on je metafora općeg nadzora. Ljudi u suvremenim društvima često su izloženi nadzoru i disciplini, kao likovi iz Orwellove 1984, a Foucaultova je poanta u tome da i kad nisu izloženi nadzoru i disciplini, ponašaju se kao da jesu, jer su internalizirali mehanizme moći kojima su uvijek potencijalno izloženi. Kasnije se Foucaultove ideje o discipliniranju uklapaju u širu socijalnu koncepciju upravljanja populacijom u konceptu kontrole tijela i populacije, biopolitike (*bio-pouvoir*), tehnika upravljanja (*gouvernementalité*) i stvaranja subjekta (*assujettissement*), što se sve daje povezati s potrebom kapitalizma za efikasnošću (Foucault, 2006).

Uz skepsu spram autonomije subjekta, možda je još važniji drugi Foucaultov teorijski upliv na IPA-u, njegovo određenje moći (*pouvoir*) iz prvog sveska *Historije seksualnosti* (Foucault, 1990, 92-102). Ono je nešto egalitarnije i više mikrosociologijski orijentirano od prethodno dane slike odnosa, jer prikazuje moć kao stalno otvorenu borbu subjekata u različitim sferama društva, u kojoj postoji mogućnost otpora, pa čak i emancipacije. Moć za Foucaulta, naime, nije ni grupa institucija (državni aparat), ni sustav općih pravila koja zahtijevaju poslušnost (zakoni), ni opće pokoravanje jedne grupe drugoj (dominacije klase), nego „kompleksna strateška situacija u društvu“, splet silnica „imanentnih u sferi u kojoj se pojavljuju“. Ona nije vezana za pojedine subjekte ili grupe, nego se konstituira u

primjerice shvaća i ispit kao „ceremoniju moći“ *par excellence*, koja opredmećuje, razvrstava i po potrebi kažnjava ispitanike (190).

⁹⁶ Umjesto panoptikona, neoliberalna privatizacija zatvora 1980-ih dovela je do modela „zaključaj ih i baci ključ“ (*lock 'em up and throw away the key*), što je više u skladu s Grayevom intuicijom iz *Lažne zore* o ključnim problemima suvremenosti (Gray, 2002, 56), pa se Foucaultu prigovara da je „zamijenio utopijski diskurs reforme zatvora i njihovu praksu“ (Alford, 2000, 134).

beskrajnim sučeljavanjima i strategijama subjekata u lokalnim odnosima: „Moć je sveprisutna jer dolazi od svuda“ (92-93). Ona je uvijek povezana s nekim područjima („dispozitivima“), poput ekonomije, znanosti ili seksualnosti. Ona se nalazi u nizu konfrontacija u različitim institucijama – obiteljima, poduzećima, školama i klinikama, tzv. lokalnim ognjištima znanja i moći (*foyers locaux de pouvoir-savoir*). Ne može se biti izvan nje, ali se ona ne može ni kontrolirati, jer „dolazi odozdo“ i zajedno sa znanjem, pa nema čiste dihotomije vladajući-oni kojima se vlada. S ovakvim poimanjem moći, Foucault povezuje četiri „metodologijska“ pravila (premda je prije riječ o njegovoj ontologiji moći): pravilo imanencije („tehlike znanja i strategije moći ne može se razdvajati“: moć i znanje su povezani), pravilo kontinuiranih varijacija (moć nije statična), pravilo dvostrukog uvjetovanja (povezanosti makrosocijalne i mikrosocijalne razine: strategija i taktika su nerazdvojne) i pravilo taktičke polivalencije diskursa (diskursi omogućuju moć, ali omogućuju i suprotstavljanje) (98-102).

Pojmom moći koji je neodvojiv od pojma znanja, dolazimo do ideje povezanosti znanja i moći u pojmu diskursa. Kako Foucault tvrdi u *Nadzoru i kazni*, moć nije ogoljena i brutalna, ona je zbog efikasnosti povezana sa znanjem. Iz stalnih borbi za moć proizlazi znanje, a subjekti i objekti znanja sastavni su dio tih borbi: „moć proizvodi znanje“ (Foucault, 1994, 27). Po njemu, nema odnosa moći (*relations de pouvoir*) bez polja znanja (*champ de savoir*), ni polja znanja bez odnosa moći. Moć je spojena s različitim disciplinama, što je sasvim očito u disciplinama poput kriminologije i psihijatrije, a možda nešto manje očito u društvenim znanostima i *policy* analizi. Iz Foucaultove perspektive, *policy* analiza se, kao i ostale znanstvene i sa znanošću povezane djelatnosti, pokazuje kao diskurs. Diskurs nije samo tekst, nego mehanizam moći povezan sa socijalnim odnosima. U svome inauguralnom predavanju na *College de Franceu* 1970, naslovljenome *L'ordre du discours*, Foucault je iznio osnovna obilježja produkcije diskursa koju „kontrolira, odabire, organizira i raspodjeljuje određen niz procedura“ (Foucault, 1971, 10-11). Prvo je da se kroz instituciju komentara diskurs reproducira i učvršćuje. Drugo da se kroz pojam autora stvara „ognjište koherencije“. Treće je relativističko načelo disciplina koje proizvode istinu. Primjerice, Mendel je govorio istinu ali nije bio „u istini“ (*dans le vrai*) (36). Posljednje je načelo rituala koje modelira subjekte na različite načine. Ukratko,

„radije nego da se usmjeri na to kako ljudi daju diskurzivne izjave, on [Foucault] je naglasio načine na koji diskursi oblikuju ljude“ (Fischer, 2003a, 38; usp. i Fischer, 2000, 24-28).

U pogledu kritičke ocjene, za izložene, međusobno povezane, Foucaultove perspektive moći i epistemičkoga i diskurzivnog oblikovanja subjekata, načelno vrijedi slično što i za Derridu i Bourdieua, kao i kritičke teorije tog tipa uopće, koje „izvanjski“ opisuju neke odnose kao odnose moći, zablude, manipulacije, diskurzivnog oblikovanja i sl. Prakse koje one tako etiketiraju svakako nisu samo odnosi moći, nego imaju određena opravdanja u smislu unutarnjih pravila i razumijevanja, pa ih se *a priori* ne može ni prihvatiti ni odbaciti. Za to je potrebna vrijednosna rasprava. Ne postiže se mnogo ako se za istinu kaže da je samo „režim istine“ unutar nekog diskursa, ili se s ostalim vrijednostima postupi na sličan način.⁹⁷ Također, sa stajališta društveno-znanstvenog problematiziranja odnosa strukture i djelovanja, ako je subjekt uvijek proizvod različitih struktura i metastruktura, diskursa, režima moći i epistema, nastaje problem u objašnjavanju povijesne promjene i prijelaza s jednoga režima na drugi. Teško je objasniti zašto neke vrijednosti i teorije prevladavaju nad drugima. Stoga Mark Bevir Foucaultovu perspektivu smatra pretjerano antihumanističkom i ističe da pojedinci svojim djelovanjem mogu mijenjati i utjecati na diskurse i tradicije (Bevir, 1999, 357-358). Naposljetku, zanimljiva je i primjedba onih koji se slažu s Foucaultovim konkretnim analizama, ali ne i s njegovim općim idejama. Primjerice, marksisti poput Poulantzasa odbacuju njegov „epistemološki govor drugog stupnja“, smatrajući da se njegove analize mogu uklopiti u marksističku analizu, što svakako nije sasvim neutemeljeno: „Tom aspektu Foucaultova mišljenja ne treba, dakako, pridavati veliko značenje“ (Poulantzas, 1986, 66; 61-67, 149-157).

⁹⁷ Za istinu se tako može reći da je ona dana u skladu s „pozitivističko-juridičkom“ i „empiricističko-legalističkom“ koncepcijom, dok je prava istina ustvari „hermeneutička“ i „intersubjektivna“, pa čak i govoriti o „imperijalnosti forenzičke istine“. Na isti se način može negativno etiketirati neke ponuđene moralne distinkcije, govoreći o „binarnome moralnom jeziku“ ili „manihejskome moralnom jeziku“ (usp. Coole, 2005, 469, 470, 472, 482, 485). Mnogi se tekstovi tako svode na manihejsku borbu etiketa, u kojoj je jasno tko su iz perspektive autora *good guys*, a tko su *bad guys*, ali nisu ponuđeni jasni argumenti na osnovi kojih se tu perspektivu može prihvatiti ili odbaciti (koristim citate iz članka kao opću ilustraciju, ne želeći ulaziti u analizu konkretnog slučaja o kojemu autorica piše).

Što se tiče utjecaja na *policy* analizu, IPA je ispitivala kakvu ulogu imaju pojedini diskursi u oblikovanju javnih politika i njihovih subjekata, prema kojim pravilima se postavljaju *policy* iskazi i kako su oni povezani s odnosima moći (Fischer, 2003a). Colebatch je u svojim analizama pošao od disciplinarno prilagođenoga Foucaultovog naputka, prema kojemu u *policy* analizi treba „odrubiti kralju glavu“ (Colebatch, 2004, 24) i od pojma upravljivosti (*governmentality*), kojeg je povezao s horizontalnom dimenzijom *policy* procesa (Colebatch, 2002, 430). Međutim, iako se Foucaultova teorija primjenjivala na području IPA-e, njezin učinak, po mom sudu, nije uvijek bio pozitivan, pa se ovdje nalaže završno skeptično upozorenje. Naime, teško se oteti dojmu da se društveno-znanstvena aplikacija Foucaultove teorije često pretvara u puke ekscese metajezika discipliniranja, oblikovanja, upravljanja, koji stalnim ponavljanjem mantre o nizu tehnika, disciplina, programa, kalkulacija, procedura koje discipliniraju populaciju na određene načine, nude dvojbeni analitički dobitak (usp. Rose i Miller, 1992). Također je načelno problematično što autori koji se pozivaju na Foucaultovu teoriju često iz nje izvode njoj sasvim oprečne normativne zaključke: „To je dovelo do slijedećeg paradoksa: s jedne strane u argumentacijskoj *policy* analizi vidimo značajan utjecaj Foucaultom inspiriranog shvaćanja diskursa, barem što se epistemologije tiče, ali i veću nesklonost suočavanja s prilično pesimističnom fukoovskom/strukturalističkom kritikom ideje ljudskog subjekta i mogućnosti za slobodnu interakciju, oslobođenu dominacije, kad je riječ o normativno-političkim pozicijama“ (Gottweis, 2006, 473).

* * *

Habermasov emancipacijski i Foucaultov skeptični pogled zaokružuju poglavlje o teorijskim utjecajima na IPA-u. U njemu je bilo riječi o jezičnome i interpretacijskom zaokretu u društvenim znanostima, kako hermeneutičkom i onom razumijevajuće sociologije, tako i o onom poststrukturalističkom, ali napose o jačanju kritičke perspektive u društvenim znanostima, koje su barem u djelima nekih svojih predstavnika postale osjetljivije za pitanja političke moći i (simboličke) dominacije. Na u njemu iznesenim teorijskim osnovama nastaju konture teorijske slike svijeta kojom operira interpretacijska *policy* analiza. Ta slika nije sasvim zaokružena, ali se njezini

obrisi jasno naziru. Ona nipošto nije sasvim konzistentna, ali nije ni bezobrazno eklektična. Ona nudi perspektivu kontekstualnog razumijevanja aktera, istraživanje njihovih jezičnih praksi koje konstituiraju djelovanje, istraživanje strukture jezika i simboličkog djelovanja aktera u društvu, kao i kontrafaktičke koncepcije idealne govorne situacije i skepsu disciplinarnog društva. S obzirom na to da je osjetljiva na složenost partikularnog konteksta, prema izvornom Lasswellom naputku, ona ne pretendira na „otkrivanje“ univerzalnih političkih zakonitosti poput pozitivizma. Ona nema iluzije o neutralnosti diskursa društvenih znanosti, ali pazi da ne zapadne u zagovaranje konkretnih političkih koncepcija. Kad se ti uvidi primijene na analizu javnih politika, dobivamo interpretacijsku *policy* analizu: ona analizira *policy* diskurse i naracije, razumijevanja i značenja kojima operiraju *policy* akteri, skrivene strukture *policy* jezika i trope *policy* diskursa.⁹⁸ Zanima je moć, pogotovo ona simbolička, koja ima važnu ulogu u discipliniranju aktera javnih politika, kao i ideali komunikacije svijeta života i njihova uloga u kreiranju javnih politika. Diskurzivno konstruiran i normativno nabijen svijet javnih politika koji ona istražuje doći će do izražaja u sljedećem poglavlju koje opisuje argumente autora IPA-e i njihova istraživanja, a u poglavlju nakon njega ponudit ću teorijsku shematizaciju izloženoga.

⁹⁸ Kako pišu Fischer i Forester u uvodu utjecajnog zbornika IPA-e o „argumentacijskom zaokretu u *policy* analizi i planiranju“, taj je zaokret „odjek lingvističkog zaokreta filozofije u 20. stoljeću“ (Fischer i Forester, 1993, 5).

3. Interpretacijska *policy* analiza: politika argumenata, priča i diskursa u optjecaju

Argumenti, diskursi i priče važni su za javne politike. Praksa *policy* analize često se može dobro opisati kao retorika ili umijeće argumentacije. Priče o javnim politikama i značenja koja imaju za one koji ih donose, one koji ih implementiraju i one koji su im podvrgnuti, odnosno za sve zainteresirane strane, jedan su od važnih aspekata *policy* procesa. Različiti diskursi nude slike svijeta i modele društvenih odnosa koji oblikuju politike, koje se mogu interpretirati kao ishod natjecanja diskurzivnih koalicija.

Te pojmove u analizu javnih politika uvodi interpretacijska *policy* analiza. Oni su potrebni zato što se *policy* analiza u praksi suočava s nizom politiziranih diskursa, perspektiva i interpretacija događaja, za koje klasični model racionalnog izbora i analiza troškova i koristi nisu dobro epistemologijski opremljeni. Argumenti nekoliko autora, konstitutivni za istraživački program interpretacijske *policy* analize, upravo to pokušavaju pokazati. Ti su autori redom: Giandomenico Majone, Deborah Stone, Emery Roe, Maarten Hajer, Frank Fischer i John Forester. Knjige Majonea i Stoneove izdane su krajem 1980-ih. Roeovi, Hajerovi, Fischerovi i Foresterovi argumenti publicirani su tijekom 1990-tih, a Fischerova knjiga *Ponovno uokviravanje javne politike (Reframing Public Policy)* iz 2003. predstavlja autoritativan pregled osnovnih teorijskih postavki i istraživanja u području. Majoneova ideja o *policy* analizi kao retorici, iako im kronološki ne prethodi, može se razumjeti kao *teorijska* preteča ideja Stoneove. Kod Stoneove se Majoneov uvid pojavljuje se u radikaliziranom obliku, gotovo kao opća teorija politike. Ona pokušava dokazati da je *policy* analiza fundamentalno politička, jednako kao i ostale politizirane naracije koje kruže liberalno-demokratskim "polisima" suvremenosti. Argumenti Stoneove i Majonea danas su već dobro poznati i uvaženi, pa ih se polako uvrštava u teorijski *mainstream policy* analize (usp. Birkland, 2001, 18, 122-131). Preostali autori nešto su manje poznati, ali se i njihova imena sve češće navode u matici *policy* literature. Roe koncipira *policy* analizu kao analizu „tekstova“ *policy* naracija, jedinu sigurnu točku u neizvjesnoj političkoj okolini, a Hajer nudi analizu *policy* procesa kao

nadmetanja diskurzivnih koalicija u društvu. Fischer pak optira za participacijsku *policy* analizu i ulogu *policy* analitičara kao moderatora i olakšivača (*facilitator*) analize u kojoj sudjeluju sve zainteresirane strane u nekoj politici. To vrijedi i za Forestera; međutim, on nešto veći naglasak stavlja na iskustvo prakse upravljanja kojemu zasebna teorijska analiza možda i nije potrebna.

3.1 Majone: *policy* analiza kao govorničko umijeće

Giandomenico Majone ubraja se u poznate teoretičare *policy* analize koji su ukazali na neadekvatnost njezine klasične udžbeničke slike. Ona *policy* analizu prikazuje kao znanstveno-neutralno proračunavanje efektivnosti i efikasnosti politika, a *policy* analitičara kao neutralnog tehničara. Nasuprot tomu, *policy* analitičari su, za Majonea, „proizvođači argumenata“, a *policy* analiza odgovara retorici, „starom umijeću diskursa uvjeravanja“, što znači da uključuje „uvjeravanje, racionalizacije i zagovaranje“ (Majone, 1989, xi). Približavanje društveno-znanstvenom pozitivizmu ili racionalnom izboru, kojima klasična *policy* analiza naginje, daje pogrešnu koncepciju *policy* analize: „Kao što političari znaju i više nego dobro, a društveni znanstvenik često zaboravlja, javna politika sastoji se od jezika (*public policy is made of language*)“ (1).

Od pozitivizma bolju osnovu za shvaćanje *policy* analize pruža starogrčka ideja dijalektike, „metoda argumentacije koju ne karakterizira toliko forma zaključivanja (iako se rasprava kroz postavljanje pitanja i davanje odgovora počela uzimati kao njezina paradigmatska forma), koliko priroda njezinih premisa i socijalni kontekst njezine primjene“ (6). Premise dijalektike različita su stajališta u zajednici, nipošto aksiomi matematičkog tipa, a njezin zaključak je zajedničko razumijevanje. Prema Majoneu, dijalektika je starim Grcima služila kao metoda kritičkog ispitivanja, tehnika potvrde vlastitih stajališta i metoda odgoja, kojom se od sirova „ljudskog materijala“ izgrađuju mudri građani. Svrha Majoneove knjige jest istražiti „glavne implikacije dijalektičke koncepcije *policy* analize“ (7), koja obuhvaća sve navedene momente antičke dijalektike. Ona jest manipulacija u smislu *peito*, umijeće nagovaranja koje nastoji racionalizirati određenu *policy* opciju, ali njezini razlozi

moraju biti prihvatljivi javnosti. Stoga neizbježno sadržava i moment uzajamnosti, a na proces navođenja razloga i proturazloga u odabiru i analizi pojedinih politika u cjelini se može gledati kao na proces političkog odgoja građana.

Majone pokazuje da je struktura *policy* argumenta, kao i struktura argumentacije koja se iznosi u dijalektičkom sučeljavanju mišljenja, uvijek „složena mješavina činjeničnih izjava i subjektivnih vrednovanja“ (10). Pritom su dokazi kojima se neka politika opravdava uvijek konstrukcija analitičara koja neke aspekte politike zanemaruje, a neke ističe, jer za argument *policy* analitičara nije ključna njegova cjelovitost ili istinitost, nego to da pomoću njega politika dobije podršku u javnom forumu. Prema Majoneu, praktično se provođena *policy* analiza razlikuje od aktivnosti prirodnih znanstvenika u tri točke. Prvo, njezini iskazi nisu dio deduktivnog sustava koji počiva na aksiomima, nego su joj ishodišta različite vrijednosti, mišljenja i točke sporenja u zajednici. Drugo, njezina argumentacija nije argumentacija formalnog izvoda koji ima univerzalno važenje, nego kontekstualna, koja cilja uvjeravanju konkretne publike (*particular audience*). Naposljetku, njezin cilj nije sadržan u aktivnosti samoj, kao kod formalnog izvoda koji demonstrira znanstvenu istinu, nego izvan nje, u njezinim političkim učincima: *policy* argumentacija treba potaknuti na djelovanje ili kreirati dispozicije za djelovanje (22-23, 32).

Dijalektičko-retorička slika *policy* analize onemogućuje da se ona formalizira kao deduktivni sustav. Umjesto racionalizirane ideje *policy* analize kao tehnike, Majone shvaća *policy* analizu kao umijeće ili zanat (*craft*). *Policy* analiza ne može se naučiti prema deduktivnom obrascu. Ona se uvijek sastoji od osobnog umijeća zanatlije (*craftsman*), kontekstualno zadanoga i kontekstom ograničenog problema i konkretnog naručitelja, što onemogućuje njezinu formalizaciju u obliku univerzalnih pravila i „mehaničku“ primjenu tih pravila u konkretnom slučaju. Majone ističe da je u *policy* analizi važan čak i stil (44-46). Dobar *policy* analitičar često može provesti analizu neke politike a da je ne može objasniti u obliku općih teorijskih načela, slično kao što obrtnici, majstori, sportaši i biznismeni mogu nešto napraviti a da to ne mogu teorijski eksplicirati (157).

Iako po svojoj prirodi *policy* analiza izmiče formalizaciji matematičkog tipa, Majone ipak nudi određene naputke *policy* analitičarima, koji su u skladu s koncepcijom *policy* analize kao praktičnog umijeća. Dobra *policy* analiza treba

izbjegavati zamke u konceptualizaciji (*pitfalls*), poput matematičkog formaliziranja i neopreznog korištenja tuđih podataka.⁹⁹ Najvažnije je za *policy* analitičara ne ignorirati izvedivost (*feasibility*) i političku prihvatljivost rješenja unutar postojećih institucija, koje postavljaju granice onoga što je moguće napraviti (74). Analitičar ne treba tražiti najbolje rješenje, nego ono koje će se odabrati i provesti u praksi (80), za što je presudan zadani socijalni kontekst, no treba uzeti u obzir i mogućnost njegove promjene. Također, u posebnim poglavljima Majone se bavi problemima izbora između *policy* instrumenata, koji nikad nisu ideologijski i distribucijski neutralni, i problemima evaluacije, koja zahtijeva otvorenu, demokratsku raspravu. Takva rasprava omogućuje „s sofisticiranije razumijevanje javne politike nego iz jedne perspektive“ (169), pa analitičar u evaluaciji treba „olakšati širok dijalog između zagovornika različitih kriterija“ (183).

Majoneovo naglašavanje važnosti konteksta i orijentacije na djelovanje približava ga pragmatizmu, a koncipiranje *policy* analize kao praktičnog umijeća blisko je Aristotelovoj koncepciji praktične mudrosti (v. 1.2, 3.5.4 i uvod pogl. 2). Njegov opis prakse *policy* analize ujedno je i nalog *policy* analitičaru, koji treba biti poput dobrog govornika, pri čemu je glavni test dobre *policy* analize uspješno uvjeravanje publike i kasnija provedba zagovarane politike.¹⁰⁰ Premda Majone nije ponudio metodologijsku formalizaciju svojega viđenja *policy* analize, osim upozorenja o određenim „stupicama“ koje analitičar treba izbjeći, načelu izvedivosti i važnosti konteksta i institucijskih ograničenja, nešto razrađenije formalizacije takvog pristupa

⁹⁹ Majone razlučuje tri razine operiranja „činjenicama“, koje se često nekritički poistovjećuje: podatke (*data*), koji se prikupljaju prema određenim kriterijima (npr. pouzdanost), informacije (*information*), koje se dobivaju iz podataka primjenom različitih tehnika (npr. odabir po relevantnosti), i dokaze (*evidence*), koji se sastoje od probranih informacija kojima se analitičar služi da bi neku publiku uvjerio svojom argumentacijom (npr. kriterij uvjerljivosti) (67).

¹⁰⁰ *Policy* analitičar treba postupati slično kao što prema, za SAD karakterističnim, praktičnim priručnicima za uspješan javni nastup treba postupati dobar govornik: obratiti pažnju na publiku, biti uvjerljiv, koristiti različite taktike u svom nastupu, koje uključuju izbor gestikulacije, načina govora i sl. On se također treba „suvereno“ služiti statističkim podacima, brojkama, pričama, pa i pokazati smisao za humor. Naglasak je na praktičnoj učinkovitosti; ono što donosi uspjeh kod publike je dobro. Naslovi poglavlja jednoga takvog priručnika – „govornik kao glumac“, „govornik kao dramski pisac“ – mogu slobodno dobiti svoju *policy* parafrazu – „*policy* analitičar kao glumac“ ili „*policy* analitičar kao dramski pisac“ (usp. Gottesman i Mauro, 2006).

policy argumentaciji pojavile su se u literaturi. Jedan je pristup Williama Balla, koji pragmatični *policy* argument razlučuje na četiri strukturna elementa: normativni zahtjev, empirijsku komponentu, komponentu izvedivosti i komponentu evaluacije (Ball W., 1995). Temeljitije razrađen model ponudio je William Dunn. On smatra da politiku uopće treba shvatiti kao argumentaciju koja ima strukturu koja se udaljava od silogizama skolastičke logike (Dunn, 1993). Inspiriran S. E. Toulminovom idejom iz *The Uses of Argument*, Dunn prikladnom metaforom za strukturu argumentacije u *policy* analizi smatra jurisprudenciju, u kojoj je argument poput tužbe ili obrane koja „prolazi“ ili „pada“ u procesu rasprave (262-264). Na toj ideji, koja je ishodište i Majoneove analize, Dunn razvija „transakcijski model argumenta“ koji se sastoji od šest komponenti (264-270): podataka (*data*), tvrdnje (*claim*), jamstva (*warrant*), potpore (*backing*), pobijanja (*rebuttal*) i ograda ili kvalifikatora (*qualifier*). U razradi svojega modela Dunn uvodi i razlikovanje tipova znanja na empirijsko-analitičko, interpretacijsko, pragmatično (nešto „radi“ ili „je radilo“), autoritativno i kritičko, kao i koncepciju upotrebljivog znanja i „prijetnji“ upotrebljivom znanju u obliku različitih nedostataka koji u pitanje dovode, primjerice, njegovu koherentnost, relevantnost ili prikladnost (274-277). Naznačeni model može poslužiti kao priručni okvir za pragmatičnu analizu pojedinih *policy* argumenata, što Dunn demonstrira na jednostavnom primjeru prometne politike ograničenja brzine koja sadržava ovdje nabrojane sastojke.

Majone, koji svoju analizu ilustrira, uz ostale primjere, slučajem analize jedne komponente politike zaštite okoliša (*ibid.*, 116-144), i njegovi istomišljenici pokazali su da je u praksi *policy* analitičar bliži odvjetniku u sudnici nego znanstveniku u laboratoriju. U toj perspektivi, *policy* analiza kao praktično umijeće zahtijeva prudeniju, politički osjećaj, pa i kreativnost i stil. Ona zahtijeva kontekstualno razumijevanje pojedinih slučajeva i iznošenje političkog argumenta koji treba uvjeriti naručitelja analize, ograničenu publiku ili zajednicu u cjelini da je određena politika dobro rješenje za neki problem. Međutim, barem Majoneov argument u suštini je deskriptivan: on pokazuje da postojeća praksa *policy* analize odgovara od antike poznatoj praksi umijeća retorike. Deborah Stone iznijela je nešto smjeliju argumentaciju, tvrdeći kako je *policy* analiza nužno politizirana, te da je samo jedna od političkih naracija u suvremenim političkim zajednicama.

3.2 Stone: paradoks politike i političke naracije u *polisu*

„Na sebi uzmi – ime nije ništa! Što nazivljemo ružom, slatko bi mirisalo i s drugim imenom.“¹⁰¹ Tako glase poznati Shakespeareovi stihovi. Oscar Wilde pak tvrdi: „A ime je itekako važno. Ja se nikad ne ljutim zbog učinjenih djela, nego samo zbog riječi kojima ljudi ta djela nazivaju.“¹⁰² Ta dva stava o važnosti imena i o važnosti riječi uopće samo su naizgled u opreci. Nasuprot težnjama Romea i Julije, nesretna sudbina to dvoje Shakespeareovih zaljubljenih junaka ukazala je na važnost (njihovih prez)imena, gotovo jednako izravno kao i eksplicitna poruka ciničnog Lorda Henryja Wottona iz Wildeova djela.

Teško da se može naći bolji uvod u viđenje *policy* procesa koje nudi Deborah Stone od ovoga kratkog izleta u vode lijepe književnosti. U knjizi *Paradoks politike (Policy Paradox)*, izvorno objavljenoj 1988., ona je pokazala kako su u kreiranju politika upravo riječi od presudne važnosti (Stone, 2002). Ukratko, prema Stoneovoj, *policy* analiza mora uzeti u obzir kako se riječi u politici upotrebljavaju i (češće) zloupotrebljavaju, sagledati ih kao oruđa određenih političkih strategija, te u konačnici kao izraz različitih interesa i načina života koji su s tim strategijama nerazdvojno povezani, a možda se i kroz njih i u njima konstituiraju. Dakako, „riječi“ pritom ne treba shvatiti usko, kao pojedinačne verbalne označnice neutralnog karaktera za pojedine stvari, nego kao simbol za sve oblike političkih diskursa i naracija kojima se društvene skupine služe u političkom nadmetanju. U politici se riječi uvijek pojavljuju kao instrumenti određene strategije u političkoj konfrontaciji i stoga im u okvirima *policy* analize treba pristupiti s oprezom. Kao središnju poruku Stoneove može se uzeti slijedeće mjesto u njezinoj knjizi: „Od toga se ne može pobjeći: imenovati nešto znači zauzeti poziciju. Ako je imenovanje politično, ne mogu

¹⁰¹ William Shakespeare, *Romeo i Julija*, Tipex, Zagreb, 1996, str. 84 (čin II, prizor II); "What's in a name? That which we call a rose, by any other name would smell as sweet." (William Shakespeare, *Romeo and Juliet*, u: *The Complete Works*, Gramercy Books, New York, 1975, str. 1020).

¹⁰² Oscar Wilde, *Slika Doriana Graya*, Šareni dućan, Koprivnica, 2000, str. 226; "Names are everything. I never quarrel with actions. My one quarrel is with words." (Oscar Wilde, *The Picture of Dorian Gray*, Penguin Popular Classics, London, 1994, str. 223)

postojati neutralne činjenice, ni čisti opis koji se može prenijeti drugima kao neutralna informacija" (310). Iz toga proizlazi da svaka analiza politike treba razjasniti veze među pojedinim naracijama i političkim strategijama kojih su one dio.

Vrijednost je *Policy Paradoxa* Stoneove u temeljitoj elaboraciji toga osnovnog uvida. Objašnjavanje pojedinih političkih priča, njihova tipizacija i razrada tehnika za njihovu analizu relevantni su za metodologiju IPA-e, pa ću ih obraditi u sljedećem poglavlju (4.3.2), dok ću ovdje ukratko prikazati osnovne uvide Stoneove o kreiranju politike u suvremenim liberalnim demokracijama. Oni se sastoje od pojma političke zajednice kao arene u kojoj se natječu različiti politički svjetonazori (3.2.1), analize *policy* ciljeva kao politički ambivalentnih (3.2.2), analize različitih politiziranih konceptualizacija *policy* problema (3.3.3) i, naposljetku, analize političkih implikacija različitih *policy* rješenja (3.3.4).

3.2.1 *Polis* nasuprot tržišnom modelu društva

Idealni tip suvremene političke zajednice – kojega naziva *polis* – Stoneova suprotstavlja ekonomskom modelu tržišnog društva. Model tržišnog društva zasniva se na dobrovoljnoj razmjeni pojedinaca koji teže maksimalizaciji svojih prethodno definiranih, sebičnih interesa. U njemu se političko djelovanje pokušava objasniti na temelju shvaćanja čovjeka kao *homo oeconomicus*. Ono se prikazuje kao ishod agregiranja zadanih pojedinačnih preferencija, što je karakteristično za perspektivu racionalnog izbora. Taj model, kao ni model *policy* ciklusa u kojemu se politika stvara u nizu odvojenih faza, „kao na pokretnoj traci“, prema Stoneovoj, ne uspijevaju objasniti politiku, jer polaze od pogrešne predodžbe društva. Nasuprot tome, ona smatra da ćemo, ako društvo predočimo kao *polis*, moći bolje razumjeti kako se stvaraju njegove politike.

Polis Stoneove ima slijedeće osobine: on je *zajednica* koja uključuje i *podzajednice* (ljudi koji dijele isti način života dijele i uzajamne predodžbe o smislu života, te se međusobno pomažu); u njemu postoje: *javni interes* (koji je nezaobilazan dio svih političkih rasprava; možda on jest „prazan papir“, ali se stalno *svjesno* i *namjerno* pokušava popuniti različitim sadržajima), problem *zajedničkih*

dobara (sukob između privatnoga i javnog interesa), *utjecaj* (interesi nisu zadani nego se oblikuju u procesu socijalizacije), *suradnja* (u natjecanju ljudi uglavnom nisu pojedinačni „igrači“, nego se udružuju u različite saveze), *odanost* (u *polisu* ljudi nisu samo kupci i prodavači, nego „prijatelji“ i „neprijatelji“, koji uspostavljaju trajnije odnose međusobnog povjerenja ili animoziteta), *grupe* (ljudi pripadaju različitim kolektivima, institucijama i organizacijama, igraju određene uloge i oblikovani su institucionalnim procedurama), nesavršenost *informacija* (one nisu potpune i svima dostupne, nego skupe, često nejasne, pristrane i namjerno skrivane) i *strasti* (*polisom* ne upravljaju zakoni materije, *Laws of Matter*, Samuelsonovi zakoni izbora između „revolvera i maslaca“, nego zakoni strasti, *Laws of Passion*, prema kojima je „cjelina više od zbroja dijelova“ (17-32).

Iz tih osobina uzetih zajedno izvodi se najvažnija osobina *polisa* – politička *moć* (32-34). Ona je moguća samo u zajednici, unutar i između grupa; ona se temelji na utjecaju, suradnji i odanosti, te strateškoj manipulaciji informacijama; ona se pokorava zakonima strasti, a u njezinoj upotrebi obično se poziva na javni interes. Svoj model političke zajednice Stoneova finalizira potpunim dokidanjem instrumentalne logike: ako je glavni zakon tržišta zakon razmjene dobara, glavni je zakon *polisa* je interakcija različitih naracija, konkurencija riječi u prethodno naznačenom smislu, kojima se različite političke opcije nastoje predstaviti kao ispravne i kojima se pokušava nametnuti način života koji ih uvjetuje. *Polis* nije obilježen ekonomskom logikom, nego političkim rezoniranjem: „Političko rezoniranje je stvaranje metafora i kategorija, ali ne samo zbog ljepote ili boljeg uvida. Ono je strateško prikazivanje u svrhu uvjeravanja, i konačno u svrhu određene politike“ (9).

3.2.2 Politička višeznačnost *policy* ciljeva

Prikazani idealni tip suvremene političke zajednice Stoneovoj služi kao podloga za istraživanja različitih vrsta političkih argumenata. Kroz svoju analizu ona pokazuje kako kategorije kojima se predočava *policy* proces nisu „znanstvene“, nego su integralni dio *policy* procesa, koji je nemoguće depolitizirati i na bilo koji način izdvojiti iz mreže manipulativnih političkih strategija. Za Stoneovu, ne postoje

apstraktne kategorije izvan politike. Stoga su različiti kategoremi („riječi“) koje ona analizira i njihova „meta-kategorizacija“ koju nudi – na *ciljeve, probleme i rješenja* – po riječima Stoneove, također samo uvjetni. Oni samo slijede uobičajenu, ali nipošto nužnu, predodžbu logike, tj. *politike* rješavanja problema.

Prva skupina „riječi“, politički ciljevi, obuhvaća pravednost, efikasnost, sigurnost i slobodu. Stoneova ukazuje na to kako ta četiri cilja dominiraju političkim diskursom, ali također napominje da s njima popis političkih ciljeva ne završava: drugi ciljevi, koje se također beziznimno pozitivno vrednuje i na koje se u političkom diskursu učestalo poziva, poput demokra(tiza)cije, ona izostavlja, ali se i njih bez poteškoća može analizirati metodom koju je demonstrirala. Ciljevi u *polisu* imaju jednu zajedničku osobinu: oni su apstrakcije, koje svi deklarativno prihvaćaju, ali pritom obvezno u njih „učitavaju“ vlastite preferencije. Pod „krinkom“ općeg ideala, računajući na njegove pozitivne konotacije, u *polisu* se uvijek pokušava opravdati neka partikularna politička koncepcija koja ponajprije koristi određenoj grupi u društvu. Stoneova, primjerice, pokazuje kako se pravednost, kao načelo raspodjele, može koncipirati na čak devet različitih načina. Ona znači različite stvari, ovisno o tome *tko* prima dobra koja se dijele (tko je uopće uključen u raspodjelu, a tko je iz nje isključen; dobivaju li svi oni koji su uključeni u raspodjelu jednako ili se dobra dijele različito, ovisno o položaju/zaslugama ili pripadnosti određenoj društvenoj grupi), ovisno o tome *što* se dijeli (treba li u raspodjeli određenih dobara uzeti u obzir druga dobra koja se dijele ili raspodjelu razmatrati izolirano; treba li ili ne pri podjeli uzeti u obzir vrijednost koju dobra koja se dijele imaju za pojedince), i ovisno o tome *kako* se dijeli, tj. kakva je procedura raspodjele (natjecanje, slučajna raspodjela ili demokratski postupak, tj. glasovanje).¹⁰³

Na isti način Stoneova pokazuje ambivalentnost preostala tri ideala, za koje se također mogu ponuditi naizgled jednostavne, neutralne definicije, koje se u *polisu* vrlo brzo zakompliciraju i u svakoj konkretizaciji ispostavljaju kao sporni politički zahtjevi. Efikasnost, postizanje što većeg *outputa* sa što manjim *inputima*,

¹⁰³ Opći okvir za konceptualizaciju pravednosti (*equity*) objašnjen je pomoću primjera državljanstva, prava glasa, prava žena, posebnih prava manjina, dodjele stipendija, socijalnih prava, oporezivanja, tržišnog natjecanja, slobode, vlasništva, rasprave o pravednosti između Rawlsa i Nozicka i, šire, rasprave između konzervativaca i liberala u SAD-u (39-60).

nužno se pretvara u politički program koji nekima koristi, a nekima šteti, ovisno, među ostalim o tome tko određuje željene *outpute*, kako ih se uspoređuje i koje se sve *inpute* i *outpute* uopće uzima u obzir. Sigurnost, zadovoljavanje ljudskih potreba, također se može konceptualizirati na mnoštvo načina, ovisno o tome uvažava li se pri pružanju dobara samo njihova materijalna ili i simbolička dimenzija, uzimaju li se u obzir relativni, unutar društveni kriteriji ili apsolutni, globalni kriteriji, te zadovoljavaju li se samo trenutne potrebe ili se uzimaju u obzir dugoročni rizici itd. Sloboda, ideal koji građani SAD-a smatraju neupitnim temeljem svoje kulture, nije manje kompleksna. Sloboda jedne osobe ograničava se nenanošenjem štete drugoj, ali operacionalizacija te opće formule također izaziva brojne dvojbe, jer granice štete nipošto nisu jasne: ono se ne ograničava na trenutne fizičke ozljede ili materijalna oštećenja, nego se u političkim zahtjevima širi i na emocionalne, psihičke i moralne štete. Nedavni su primjer dvojbe u pogledu objavljivanja karikatura proroka Muhameda: ono što je jednima sloboda govora, drugima je vrijeđanje vjerskih osjećaja.¹⁰⁴

3.2.3 Definicije *policy* problema kao retorički mehanizmi u političkim naracijama

Za IPA-u najzanimljiviji dio *Policy Paradoxa* posvećen je političkim problemima – načinima na koje grupe, pojedinci i vlada strateški prezentiraju situaciju da bi pogodovali određenom tijeku akcije. Stoneova uvjerljivo pokazuje kako problemi u *polisu* nisu neutralne definicije nesklada između željenoga cilja i postojećeg stanja stvari, nego pristrane političke naracije, kojima se stranke u politici služe da bi portretirale situaciju u svoju korist. Stoneova identificira pet takvih

¹⁰⁴ U poglavljima *Policy Paradoxa* o ciljevima Stoneova nudi i kritički intoniranu raspravu o efikasnosti mehanizma tržišta, te daje prikaz rasprava o međusobnom odnosu ciljeva (odnos efikasnosti i jednakosti, odnos efikasnosti i sigurnosti, te odnos slobode i sigurnosti i slobode i jednakosti). Brojni primjeri koje nudi sežu od „efikasnog“ upravljanja javnom knjižnicom u lokalnoj zajednici, preko funkcioniranja tržišne ekonomije, određivanja granice siromaštva, određivanja socijalne pomoći i osiguranja na poslu, do problema pornografije, nuklearnih elektrana, klijentelizma i državnog paternalizma (61-130).

mehanizama: simbole, brojeve, uzroke, interese i odluke. Simbolička reprezentacija ključan je dio političke utakmice. Političke priče koje Stoneova analizira, stilske figure (sinegdoha i metafora), upotrebu brojeva u politici, a napose različite tipične političke naracije o uzrocima problema, kako sam već napomenuo, prezentirat ću u dijelu o analizi naracija u cjelini o metodologiji IPA-a sljedećeg poglavlja. Ovdje ću se osvrnuti samo na njezinu analizu tumačenja politike pomoću pojma interesa i konceptualizacije politike kao procesa odlučivanja.

Jedna od čestih konceptualizacija politike pokušaj je identificiranja njezinih posljedica, traženje odgovora na pitanje u čijemu *interesu* se povlače određeni politički potezi. Stoneova pokazuje kako su interesi u *polisu* višeznačni, te podliježu različitim interpretacijama. Ako i prihvatimo postojanje tzv. objektivnih interesa, moramo uvažiti da ni oni ne mogu opstati bez političkog djelovanja njihovih glasnogovornika, koji se moraju angažirati u njihovoj realizaciji u *polisu*. Interesi se nastoje nametnuti kroz konkurenciju suprotstavljenih naracija u politici i kroz nju se oblikuju. Troškovi i koristi nisu zadani, nego ponajprije ovise o načinu na koji se prikazuju u okružju *polisa*, za koje su karakteristični spomenuti „zakoni strasti“, koji uključuju postojanje utjecaja, stvaranje lojalnosti, altruizam i socijalni kapital. Stoneova inzistira na tome da način na koji se u okviru pristupa racionalnog izbora definira problem kolektivnog djelovanja ili tipiziranje javnih politika ovisno o raspodjeli unaprijed definiranih troškova i koristi vezanih za određene *policy* teme nisu uvjerljivi (1.3). Ona smatra da je izvođenje politike iz ekonomskih interesa pogrešno. Interes ne oblikuje politiku, nego politika oblikuje percepciju interesa, pri čemu se posebni interesi obično nastoje prikazati kao opći (npr. subvencije poljoprivrednicima prikazuju se kao čuvanje određenog načina života): „Probleme u politici definira se kako bi se postiglo političke ciljeve – kako bi se mobilizirala podrška jednoj od strana u sukobu. Definirati problem znači iznijeti tvrdnju o tome što je na kocki i na koga se to odnosi, te stoga to znači definirati interese i uspostavu savezništva. Ne postoji apolitična definicija problema. U suočavanju s bilo kojom definicijom *policy* problema, pronicav istraživač treba se pitati kako ta definicija određuje zainteresirane strane i uloge, kako određuje uloge nasilnika i žrtve, i kako bi različita definicija izmijenila odnose moći“ (231).

Problemi u *polisu* mogu se koncipirati i kao proces *odlučivanja* tako da se uklape u jedan metamodel donošenja odluka. U tu se svrhu pojavljuje dobro poznati racionalni model odlučivanja, u kojemu se redom definiraju ciljevi, formuliraju alternative, koje se međusobno uspoređuju i zatim se donose odluke koje „maksimiziraju korisnost“ (1.3). U poglavlju o odlučivanju Stoneova prikazuje različite podvarijante toga modela (*cost-benefit* analiza, *risk-benefit* analiza i stablo odlučivanja) i kritički ih tumači kao retoričke konstrukcije, samo još jedne od dramatiziranih priča u *polisu*, kojima se pod krinkom nepolitičke racionalne kvantifikacije donose nužno sporne političke odluke. „Čistoća“ tog modela ne odgovara praksi političkog odlučivanja u kojoj su ciljevi obično višeznačni, u kojoj se alternative formuliraju na pristran način,¹⁰⁵ a odluke se često ne donose, nego se prebacuju na druge aktere. Svoje opće uvide Stoneova potkrepljuje brojnim primjerima iz unutarnje politike SAD-a, poput odluka ravnatelja Federalnih rezervi, odluke Uprave za hranu i lijekove itd.

3.2.4 Politička višeznačnost *policy* rješenja

Stoneova u *Policy Paradoxu* naposljetku analizira i politička rješenja u *polisu*. Ona smatra da odnose u suvremenim političkim zajednicama karakterizira veća raznolikost nego što bi to htjeli ekonomisti, koji grubo razlikuju dva načina rješavanja problema: državnu prisilu i dobrovoljnu tržišnu razmjenu. Nasuprot tome, Stoneova razlikuje pet različitih idealtipskih rješenja koja su u suvremenim *polisima* legitimna: poticaje, regulaciju, uvjeravanje, prava i ovlasti.¹⁰⁶ Njih, također, treba shvatiti kao tekuće političke strategije kojima se nastoje strukturirati odnosi u *polisu*, ali koje su uvijek izložene novim izazovima političke utakmice. Poticaji (*inducements*) se odnose na promjene ljudskog djelovanja pomoću nagrada (*incentives*) i kazni (*sanctions*), što se obično izražava metaforom mrkve i batine (ili metaforom zobi i

¹⁰⁵ Tzv. Hobsonov izbor, prema zloglasnom iznajmljivaču konja koji je nudio strankama samo konja najbližeg vratima na „izbor“ (246).

¹⁰⁶ Tržište, obrađeno u prvoj cjelini njezine knjige ovdje je izostavljeno, a golu se silu danas ipak ne uzima kao legitimno sredstvo rješavanja političkih problema.

bića u domaćoj stočarskoj varijanti). Nasuprot idealiziranom modelu poticaja koji pretpostavlja racionalne aktere s konzistentnom motivacijom, Stoneova pokazuje kako je politika poticaja u *polisu* znatno kompleksnija. U njoj sudjeluje više kolektivnih, ali ujedno i nekoherentnih, aktera. Politiku poticaja pokreću vlada i *policy* analitičari, njome administrira birokracija, a korisnici su razni pojedinci, tvrtke i organizacije. U dodjeli nagrada i primjeni kazni također se javljaju popratni troškovi. Uz površinsko, poticaji često imaju oprečno simboličko značenje (npr. buntovnici, koji ne priznaju legitimnost režima, državnu kaznu mogu shvatiti kao nagradu), a usto treba uzeti u obzir kako se nove politike poticaja na neočekivane načine zapleću u mrežu postojećih poticaja. Stone kompleksnost politike poticaja pokazuje na mnogim primjerima, poput poticaja za zapošljavanje, politike alimentacije, te praktičnih problema politike poticaja u bolnicama, školama i na sveučilištima.

Regulacija (*rules*) se odnosi na donošenje i provedbu općih pravila koja propisuju i zabranjuju određeno ponašanje. Regulacija uključuje ustav i zakone, ali i pravila koja stvaraju sudovi (*common law*), te regulacije upravnih tijela. Stoneova argumentira kako pravila treba ponajprije shvatiti kao politička oruđa koja, klasificirajući situacije i djelovanja, uključuju i isključuju pojedine članove iz raspodjele dobara u političkoj zajednici. Pravila su ishod političke utakmice u fazi donošenja, ali jednako tako, ako ne i više, u fazi interpretacije i primjene, te su izložena stalnim političkim izazovima koji smjeraju njihovoj promjeni. Ukazujući na povezanost pravila i poticaja, Stoneova posebno ističe problem iskrivljenih poticaja (*perverse incentives*) do kojih neka pravila mogu dovesti (njezini primjeri su neefikasnost sovjetske ekonomije i politika naknada američkim bolnicama), a ukazuje i na fenomen neformalnih praktičnih pravila *polisa* (*rules of thumb*), zbog kojih se stroga primjena pravila, onako kako su formalno deklarirana, doživljava kao nepravda (npr. praksa na aerodromima, u cestovnom prijevozu, na carini i sl.).

Uvjeravanje, tj. manipuliranje činjenicama, ustvari je najčešći, ali ujedno i najkompleksniji i najzanemarivaniji, način rješavanja problema u *polisu*. Stoneova kritizira ideal odgovorne deliberacije racionalnih građana na kojemu se u teoriji zasniva liberalna demokracija, te pokazuje kako se i u „razvijenim demokracijama Zapada“ na ponašanje subjekata utječe promjenom njihove percepcije, bez jasnih naredbi i kazni, više ili manje suptilnim oblicima propagande i

indoktrinacije. U *polisu* sve „riječi“ imaju politički naboj, institucije (poput medija, školskog sustava i birokracije) proizvode pristrane informacije, a i rezultati znanstvenih istraživanja uredno podliježu političkom sporenju. Stoneova, oslanjajući se na Lindblomove uvide, navodi primjere ideološke dominacije kapitala u SAD-u, ali i brojne druge, poput obrambene politike SAD-a ili odnosa birokracije prema američkim crncima u doba ukidanja segregacije.

Prava, jednu od glavnih značajki američke političke kulture, Stoneova razdvaja od regulacije jer ona, politički gledano, ovise o građanskoj inicijativi i aktivizmu, te su izrazito vezana za sudsku praksu. Nakon uvodne rasprave o razlici između prirodno-pravne i pozitivno-pravne koncepcije prava, razlikovanja između „proceduralnih prava“ (*procedural rights*), „prava od“ (*negative substantive rights*) i „prava na“ (*positive substantive rights*), navođenja različitih izvora pravâ (ustav, zakoni, upravne agencije, sudski presedani), i faza u realizaciji pravâ (formalno utemeljenje, suđenje i faktična provedba), Stoneova prikazuje kako prava praktično funkcioniraju u *polisu*. Ona ih shvaća kao izraz strateške situacije u društvu u kojemu se grupe bore za priznanje. U *polisu* predodžbe o pravima ljudi dobivaju iz moralnih ideala, političkih vizija i priča; dodijeljena prava nikada nisu sasvim jasna, pa „sudska politika“ (*judicial policy*) igra važnu ulogu u njihovoj interpretaciji, a za SAD su karakteristične i dobro organizirane udruge koje izabiru idealne kandidate kako bi uspjeli ostvariti nova prava za određene grupe građana, služeći se u kolektivnim tužbama strategijama „skupljanja tužitelja na hrpu“ (*stacking the plaintiffs*) i „uravnotežene liste“ (*ticket balancing*) (348).

Ovlasti odnose se na ustavna rješenja kojima se određenim instancijama dodjeljuju prava odlučivanja. Prema H. L. A. Hartovoj koncepciji prava, pravila odgovaraju „primarnim pravilima“ (*coercive orders*), a ovlasti odgovaraju „sekundarnim pravilima“ (*power-conferring rules*). Stoneova razmatra tri teme koje se pojavljuju u raspravi o podjeli ovlasti u *polisu*, opisujući argumente koji se javljaju u korist različitih rješenja. Unutar prve teme, članstva političkog tijela, postavlja se pitanje tko sve ulazi u izbornu bazu i kako je uređeno zakonodavno tijelo, tj. koji su načini predstavljanja (deskriptivno i sadržajno). Druga je tema veličina odlučivačkog tijela (poželjnost manjih ili većih političkih jedinica), a treća odnos između različitih razina odlučivanja u federaciji (federalne, državne i lokalne). Primjeri koje Stoneova

nudi sežu od klasičnih Madisonovih argumenata o poželjnoj veličini političkih jedinica, preko politike reformi socijalnog osiguranja u devedesetima, do restrukturiranja načina odlučivanja unutar NASA-e.

Zaključno u *Policy Paradoxu* Stoneova afirmira „politički razum“ nasuprot tehnokratskim modelima *policy* procesa. Značenja, interpretacije, klasifikacije i diferencijacije u *polisu* politički su mehanizmi, otvoreni problemi koje znanost ne može riješiti, a da sama ne postane politikom. Politika je za Stoneovu borba za povlačenje granica, koje su uvijek fluidne i otvorene novim interpretacijama: „U konačnici, političko je rezoniranje proces stvaranja, promjene i obrane granica“ (*ibid.*, 382). Politika, ali i *policy* analiza, borba je za stvaranje različitih slika, reprezentacija i metafora. No, za razliku od književnosti za koju se ti mehanizmi obično vezuju, ulozi u politici i *policy* analizi znatno su veći i uvijek se pojavljuju konkurentne interpretacije i metafore. Njzinu priču o *polisu* na najbolji način zaokružuje temeljita ilustracija mogućnosti analize pomoću oruđa koje je razradila u knjizi: pomoću brojnih primjera koji se tiču posebnih prava (*affirmative action*) za crne studente pri upisu na američka sveučilišta, Stoneova ilustrira kako se različiti ciljevi, simboli, kauzalne priče, te ostali mehanizmi opisani u *Policy Paradoxu* strateški koriste u borbi za probitak odgovarajućih političkih grupacija.

Wildeov Lord Henry nepresušan je izvor aforizama. Jednim iz njegove bogate riznice poslužio sam se u uvodu prikaza teorije politike Deborah Stone, pa se drugim, koji nosi poruku koja je barem jednako u duhu njezine teorije, mogu poslužiti i u zaključku prikaza: „Međutim, put do istine i vodi preko paradoksa. Da bismo upoznali Zbilju, moramo je vidjeti kako pleše po pelivanskom konopcu. Kad Istine postanu akrobati, onda tek možemo suditi o njima.“¹⁰⁷ To je dobar opis kategorija politike i teškog puta interpretacijske *policy* analize. Središnja poruka *Policy Paradox* – da su sve kategorije politike duboko ambivalentne – fundamentalna je za IPA-u. Kategorije politike, poput ešerovske litografije Josefa Albersa koja se nalazi na naslovnici knjige Stoneove, poprimaju različiti oblik ovisno o tome kako ih se gleda. No, ta politička ambivalentnost ne znači da nije moguća *policy*

¹⁰⁷ *Op. cit.*, str. 53; “Well, the way of paradoxes is the way of truth. To test Reality we must see it on the tight-rope. When the Verities become acrobats we can judge them.” (*Op. cit.*, str. 49).

analiza, i zajedno s njom makar malo raščišćavanje političke zbrke u *polisu*, čemu mogu poslužiti tehnike IPA-e o kojima više govorim u idućem poglavlju.

3.3 Roe: interpretacijska *policy* analiza u potrazi za metanaracijama

Majone je prikazao *policy* analizu kao retoriku, a Stoneova kao jednu od političkih naracija, koja ne može izbjeći općoj logici politiziranja kojoj podliježu svako prikazivanje i analiza u *polisu*. Ipak, jedan specifičan žanr *policy* analize naglasak stavlja na tekstualne naracije i inspiriran je poststrukturalističkom analizom teksta (2.3.1). Njegovo je ishodište u primjedbi Herberta Gottweisa da „poststrukturalizam nudi određen broj dobro definiranih epistemologijskih ishodišnih točaka za razvoj posebnog skupa konceptualnih oruđa koja vode novom razumijevanju *policy* procesa“ (Gottweis, 2003, 247). Za Gottweisa su sve stvari (*realities*) interakcija semiotičkoga i materijalnog; primjerice, „fetus“ koji se vidi u maternici ne postoji po sebi, nego je ishod intervencije ultrazvukom, „koji proizvodi znakove koji glase 'beba'“ (252). Po njemu, *policy* analiza treba obuhvatiti različite diskurse, ideje, teorije, tehnologije, te sve ono što se obično ne smatra političkim, poput tržišta, znanstvenog istraživanja ili financijskih institucija, i ispitati kako se *policy* režimi uspostavljaju između države, znanosti i industrije (261).

Premda nudi važne poante, Gottweisov pristup „analitike vladanja“ (*analytics of government*) ponešto je odbojan zbog pretjerane zasićenosti fukoovskim, a još više deridaovskim žargonom, čiju je svrhovitost bolje potvrditi konkretnom analizom, nego ga načelno zagovarati (2.3.1 i 2.4). Naracijska *policy* analiza pojavljuje se ipak u dvije umjerenije varijante. Jedna je identificiranje različitih stilskih figura, povezana sa shvaćanjem *policy* analize kao retorike i političke naracije, što nas ne udaljava previše od teorija Majonea i Stoneove iznesenih u prethodnim dijelovima poglavlja. Takav pristup nudi James Throgmorton u analizi jednog slučaja iz energetske politike grada Čikaga s kraja 1980-ih. Za njega su anketiranje i računalno modeliranje i prognoziranje politički instrumenti, a *policy* diskurs općenito je prožet tropima: u njemu se koriste metonimije (peti kat Vijećnice

za ured gradonačelnika), sinegdohe (anketni uzorak u istraživanju koji se uzima kao slika cjeline), metafore (kompjuterski model kao prikaz političke situacije) i ironija (uvjerena predviđanja u kontekstu duge i bogate povijesti grešaka u predviđanju) (Throgmorton, 1993, 120-121). Throgmorton analizira anketu *per se* kao političku naraciju, s naglaskom na politiku konkretnoga anketnog pitanja vezanog za slučaj koji analizira, u kojemu su gradu pripisane namjere (*city's plan*), s njim povezan pritisak na poslovni sektor (*requires business*), a potez grada opisan kao presezanje u nešto na što nema pravo (*takeover*). Međutim, Throgmortonova analiza ulazi i u detalje mikropolitčkih interakcija, razlažući slučaj u kojemu je predstavnik tvrtke koja je provela anketiranje nervozno branio anketu, djelujući kao grubijan (*hack*), a ne kao ugađeni odbijač (*polished deflector*) (133-139).¹⁰⁸

Drugi pristup, inspiriran poststrukturalizmom, ali s manje bombastične retorike, a više primjera analitičke primjene, nudi Emery Roe, na čiju ću se teoriju naracijske *policy* analize usmjeriti u ostatku ovog dijela poglavlja. Kao Majone, Stoneova i Throgmorton, i Roe shvaća *policy* analizu kao aktivnost smještenu u svijetu složenih i politiziranih naracija. Međutim, bivajući u većoj mjeri inspiriran poststrukturalističkom dekonstrukcijom tekstova, on pokušava *policy* analizu koncipirati kao tehniku pomirenja suprotstavljenih naracija, koja uopće ne pokušava ispitati „ono što jest” ili „ono što se zaista događa”, nego operira isključivo na razini „onoga o čemu se priča”, tj. karakteristika i kvalitete *policy* tekstova.

Što može biti ishodištem te, na prvi pogled čudne, koncepcije? Roeova „mantra”, iz koje izvodi svoju naracijsku *policy* analizu glasi: „Svijet *policy*ja često je kompleksan, nesiguran i polariziran” (Roe, 1994, xi). On polazi od postavke da su u suvremenom svijetu *policy* problemi veoma složeni. Oni uključuju brojne institucije i

¹⁰⁸ Riječ je o rezultatima ankete provedene u 454 čikaška poduzeća koja je, kao i ostalo „baratanje” brojkama u politici, pretendirala na neutralnost, predstavljajući se kao znanstveni *random survey*. Oni su objavljeni u članku o *Chicago Tribuneu* 14. prosinca 1987, u sadržavali su tvrdnju katastrofičnog tona da će možda biti izgubljeno 250,000 poslova zbog gradskog preuzimanja električne kompanije *Commonwealth Edison's*. Susret koji Throgmorton analizira, između gradskih predstavnika i predstavnika znanstvenog tima koji je proveo anketu, Michaela McKeona, odigrao se 16. kolovoza 1989. Throgmorton svoju analizu *policy* naracija povezuje s naputkom za političko djelovanje *policy* analize, prema kojemu *policy* analiza ima normativnu zadaću „pronaći retoriku koja pomaže stvaranju i održavanju javnog, demokratskog diskursa” (122).

različite tehnologije, a djelovanje različitih aktera u *policy* procesu zasniva se na nesigurnim spoznajama i podacima. Jedan liječnik tako može tvrditi da je određeni pesticid toliko siguran da možete u tkaninu natopljenju njime umotati dijete, dok drugi može ocijeniti da je to isto pokušaj ubojstva (*ibid.*, 8).¹⁰⁹ Ono je obilježeno rizikom, pogotovo vezano za nove tehnologije i ekološka pitanja, što je neke autore navelo da suvremeno društvo u cijelosti koncipiraju kao društvo rizika (Beck, 2001). Takva nesigurnost (*uncertainty*) uvjetuje opći nedostatak znanja koja, inače, omogućuju racionalno rješavanje nekog *policy* problema. Tome treba pribrojiti znatnu unutarnju složenost problema (*complexity*) i njihovu polarizaciju (*polarization*), što znači da se u *policy* problemima uvijek pojavljuju suprotstavljene koncepcije različitih uključenih strana.

S obzirom da okolnosti u kojima se *policy* problemi pojavljuju čine te probleme gotovo nerazmrsivo složenima, Roe se odlučuje za odbacivanje klasične *policy* analize i primjenu analize naracija kao novog oruđa *policy* analize: „*Naracijska policy analiza* primjenjuje suvremenu književnu teoriju na posebno teške probleme javnih politika“ (Roe, 1994, 2). Štoviše, priče o *policy* problemima su „snaga po sebi“ u *policy* procesu, pa ih treba uzeti ozbiljno. Naracije je, možda, teško općenito definirati, ali *policy* naracije napose nije.¹¹⁰ One su jednostavno priče i argumenti koji stabiliziraju neku politiku i opravdavaju njezino provođenje u opisanim situacijama nesigurnosti i neslaganja: „Manje hortatorne i normativne nego ideologija, *policy* naracije opisuju scenarije koji ne govore toliko o tome što se treba dogoditi koliko o

¹⁰⁹ U slučajevima u kojima nema čvrstog uporišta za rješavanje problema, oslanjanje na naracije i neke diskurzivne pokazatelje može odnijeti prevagu. Problem je što se u tim slučajevima laici često moraju osloniti na stručnu prosudbu koja ne mora biti čvrsto utemeljena, može sama nuditi različite dvojbene naracije ili biti u njih uklopljena. Recimo, može se donijeti sudska presuda na osnovi kontroverzne dijagnoze stručnjaka, koji optuženoj dijagnosticira MSbP (*Munchausen Syndrome by Proxy* naziv je za zlostavljanje djeteta motivirano željom njegova skrbnika za pažnjom, koji tvrdi da mu je dijete bolesno ili čak namjerno pokušava izazvati bolest u djeteta), za koju se poslije ispostavi da je nevaljana (Baldwin, 2005, 218).

¹¹⁰ Naracija je izrazito širok pojam, koji obuhvaća sve što se može čitati kao tekst, doslovno i metaforički, pa ga je stoga teško definirati. To je jednog autora navelo da usporedi naraciju s vremenom iz poznate Augustinove izjave: svi znaju što je naracija, ali kad netko postavi pitanje što je ona, ispostavi se da je nije moguće eksplicitno definirati (Rudrum, 2006).

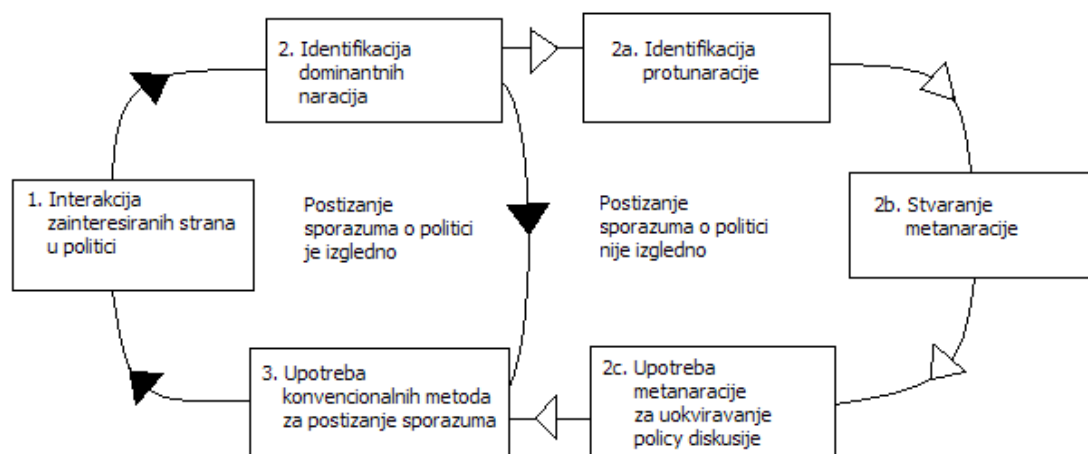
tome što će se dogoditi – prema onima koji ih pričaju – ako se događaji i pozicije provedu kako je opisano“ (37).

Roe od *policy* analitičara zahtijeva da analizira *policy* naracije koje se pojavljuju u problemu i na toj osnovi pokuša osmisliti konstruktivno rješenje problema. Tehnika analize koju Roe razvija sastoji se od četiri glavna koraka, koji čine njezinu „čvrstu hidrauliku“ (*sound hydraulic*), što ne znači da ih treba doslovno kronološki primjenjivati, kao ni da oni garantiraju rješenje problema. Prvo, analitičar treba identificirati glavnu priču o problemu, tj. konvencionalnu naraciju na kojoj se u konkretnom slučaju temelji politika koja se provodi ili priču koja se obično nudi kao osnova za rješavanje *policy* problema poput onoga koji se analizira. U drugom koraku, *policy* analitičar treba identificirati priče i informacije o problemu koje se ne uklapaju u glavnu priču ili joj proturječe, tzv. protupriče (*nonstories*). U trećem koraku analitičar treba usporediti naracije i protunaracije i skovati metanaraciju (*metanarrative*), priču koja ih uklapa u zajedničku cjelovitu koncepciju. To ne znači da može samo „mehanički“ dodati protupriču, nego treba kreirati smislenu, sadržajnu sintezu suprotstavljenih naracija koja može pomiriti suprotstavljene strane. Roe se ovdje poziva na „intertekstualnost“, popularan pojam teorije književnosti, i na rad semiotičara Michaela Riffaterrea.¹¹¹ U posljednjem, četvrtom koraku, *policy* analitičar treba pokušati istražiti kako se pomoću metanaracije može olakšati donošenje politika koje bi riješile problem.

U opisanom procesu potrage za uspješnom metanaracijom posebno su važne dvije stvari. Jedna je da taj pristup treba primjenjivati samo u situacijama koje su zaista vrlo nesigurne, složene i polarizirane. Roe se jasno ograđuje od primjene svoga pristupa na probleme koji nemaju ta obilježja i za koje je klasični pristup

¹¹¹ U analizi posljednjeg primjera u knjizi Roe uvodi Riffaterreove semiotičke pojmove *sociolekta* (koji se ne odnosi samo na sustav jezika, nego i na mitove, uvjerenja i koncepciju socijalnih odnosa) i *idiolekta* (koji se odnosi na primjenu sociolekta u tekstu) i neodlučnosti (*undecidability*), pojma koji upućuje na supostojanje više značenja u istoj tekstualnoj formi (npr. iz teksta „Charles vodi ljubav sa suprugom dva puta tjedno. Isto čini i John“ nije sasvim jasno s kim John radi to što radi; 136). Primijenjeno na *policy* probleme, neka politika je sociolekt, a ono što se stvarno radi u primjeni politike na problem je idiolekt. No, svoju analizu u drugim primjerima Roe provodi bez toga „erotičnog“ vokabulara, a ujedno i bez vidljivih analitičkih gubitaka, pa smatram da ga se može bezbrižno izostaviti iz prikaza.

sasvim prikladan. Naime, postoje i „lažne polarizacije“, „*Ersatz* nesigurnosti“ i „kičaste kompleksnosti“ (17, 160). Jednom kad se utvrdi da problem zaista pripada toj kategoriji, najvažnija je tolerancija u nošenju s različitim naracijama, koja je za Roea „metodologijski, a ne normativni imperativ“ (12).

Tablica 3.3 Roeov model naracijske policy analize (Bridgman i Barry, 2002, 142)

S obzirom na to da se knjiga mahom sastoji od prethodno objavljenih radova i studija, nije problem navesti primjere Roeovih analiza kojima ilustrira primjenu naracijske *policy* analize. Njegove analize konstrukcije i provedbe javnih politika pokazuju, ponajprije, da mnoge naracije o politikama mogu opstati iako nema dokaza da su te politike efikasne ili donose rezultat koji naracija očekuje. Recimo, priča o tragediji zajedničkog dobra i koristima privatizacije opstala je u ruralnoj istočnoj Bocvani kao opravdanje privatizacije, iako uopće nije bilo jasno da politika privatizacije polučuje očekivane uspjehe. Slično je, prema Roeu, i s pričom o korisnosti privatne registracije zemlje koja u Keniji opstoji najmanje od 1954. Unatoč nejasnim signalima kreatorima politike, uvjerenje da ona jača razvoj poljoprivredne proizvodnje opstalo je potpuno nepromijenjeno (34-44). Uz dva opća *policy* problema prikladna za naracijsku *policy* analizu – prava životinja i globalno zagrijavanje, u kojima se spori i samo postojanje problema – Roe nudi detaljne analize slučaja epidemije voćnih mušica u Kaliforniji (*California Medfly Controversy 1980-1982*), problema navodnjavanja u Dolini Sv. Joakima (*San Joaquin Valley*), također u

Kaliforniji i kontroverzi nastalih u vezi s tretiranjem zagrobnih ostataka Indijanaca u američkim muzejima (*Native American Burial Remains*), koje ću prenijeti u nekoliko rečenica.

U dva odvojena kalifornijska okruga, Los Angelesu i Santa Clari, početkom 1980-ih proširile su se voćne mušice (*Ceratitis Capitata*) štetne za poljoprivredu, koje se u drugom okrugu nije moglo suzbiti konvencionalnim metodama. Nakon što su mušice preživjele zimu 1981, primijenjena je kontroverzna metoda zaprašivanja pesticidom iz zraka, što je konačno dovelo do njihova istrjebljenja. Iako su političari, znanstvenici i ekološke udruge bili protiv zaprašivanja iz zraka kontroverznim pesticidom *Malationom*, nakon prijetnje karantenom sa savezne razine guverner Brown ipak ga je autorizirao. Nije bilo jasno zašto steriliziranje mušica nije uspjelo, kao što ni javnosti nije bilo jasno zašto – ako pesticid nije štetan za zdravlje – oni koji njime izravno rukuju nose zaštitna odijela u kojima izgledaju poput astronauta. Ipak, zbog straha od epidemije, karantene i ekonomske štete priča o zračnom zaprašivanju ipak je prevladala. Glavni je problem prema Roeu, bio u tome što protivnici zaprašivanja nisu konstruirali uspješnu protunaraciju: „Usporedba kritičkog scenarija i scenarija zračnog zaprašivanja uspješno je stvorila metanaraciju o tome da je taj kritički scenarij povećao osjećaj rizika i nesigurnosti koji su povezani sa zarazom mušicama” (69). Podignuta je osnovana sumnja da pesticid „nije kriv”, što je bilo dovoljno za pokretanje politike zaprašivanja iz zraka.

U drugom slučaju, pretjeranog saliniteta i toksičnosti u Dolini sv. Joakima u kojoj se nalazi više od polovice ukupne poljoprivredne proizvodnje Kalifornije, Roe i njegovi suradnici u istraživanju su identificirali tri cirkularne mreže u naracijama o tom problemu („početna”, „završna” i „prijelazna petlja” – *initial*, *terminal* i *transfer loop*). Iako je javnost iziritirana povećanom količinom toksičnih spojeva i ekološkim problemima koji se vezuju za nedostatak prikladnog sustava odvodnje iz doline, problem se neuspješno pokušava riješiti posljednjih 40 godina. Osnovni je razlog tomu što je rješenje izgradnjom glavnog odvoda neprihvatljivo zainteresiranim stranama, jer bi radovi zaustavili proizvodnju na neprihvatljivo dugo vrijeme. Prema Roeovom zaključku, do kojeg je došao naracijskom *policy* analizom, u tom je slučaju bilo potrebno eksternalizirati sukob vrijednosti koji je postojao u

državnoj birokraciji nadležnoj za poljoprivredu. To bi se postiglo osnivanjem nove agencije koja bi se bavila isključivo odvozom i zbrinjavanjem otpadnih tvari: „Nalazi naše naracijske *policy* analize osvjetljavaju da je dugoročni cilj birokracije boljeg odvoda iz doline nepomirljiv s kratkoročnijim ciljem osiguravanja poljoprivredne proizvodnje u dolini, kad birokracija djeluje kao da njezin vlastiti samointeres sprječava suočavanje s političkim izazovom otvorenoga, polariziranog sukoba o navodnjavanju ili opstojećih, neriješenih nesigurnosti oko odvoda“ (103).

Posljednji Roeov primjer naracijske *policy* analize tiče se slučaja kostura Indijanaca koje u svojim zbirkama čuvaju američki muzeji i sveučilišta. U tom su se slučaju pojavile dvije osnovne suprotstavljene naracije. Prema jednoj naraciji, svi indijanski kosturi trebaju biti ukopani u skladu s tradicijom, jer njihovo izlaganje simbolizira iskorištavanje Indijanaca, dok su prema drugoj naraciji kosturi opća kulturna baština, koju ne treba premještati iz muzeja gdje se ona pažljivo čuva i koristi za znanstveno proučavanje. U tom slučaju postignut je metanaracijski kompromis u politici, prema kojoj se problem rješava od slučaja do slučaja, ovisno o tome jave li se ili ne slijednici konzerviranih pokojnika s konkretnim zahtjevima.¹¹²

Roeov pristup kritiziran je kao tehnokratski, jer u njemu analitičar mehanički nameće metanaraciju u procesu koji isključuje demokratsku deliberaciju stranaka (Fischer, 2003a).¹¹³ U skladu s mojom glavnom tezom, autonomni znanstveno-istraživački rad analitičara, koji se kao takav kritizira, ne čini mi se problematičnim. Argument koji je analiza iznjedrila prolazi ili pada ovisno o njezinoj kvaliteti, s čim deliberacijski politički proces nije nužno povezan.¹¹⁴ Moj je dojam,

¹¹² Roeova matrica inspirirala je i druge *policy* analitičare sklone analizi naracija. Bridgman i Barry su, pomoću razrađene verzije Roeova osnovnog modela, analizirali problem prenošenja telefonskih brojeva između različitih telekomunikacijskih mreža, vezan za politiku privatizacije u Novom Zelandu (Bridgman i Barry, 2002).

¹¹³ Fischer je, prema Roeovom pristupu, koji naziva strukturalnim, prilično kritičan. Smatra da on „ne uspijeva zahvatiti dijalektičke i inventivne strane *policy* rasprava“, da ima „neke razočaravajuće aspekte“, da nudi odviše „konvencionalno razumijevanje“ kreiranja politika, pa čak i da ima „zabrinjavajuće tehnokratske tendencije“ (Fischer, 2003a, 172-177).

¹¹⁴ Usto, za one zainteresirane, naracijsku je *policy* analizu Roeova tipa moguće revidirati u smjeru koji Fischer, čini se, sugerira. Naime, neki autori pokušavali su pokazati da određena verzija naracijske *policy* analize može potaknuti participaciju i uključivanje različitih kulturnih i socijalnih razlika:

međutim, da je veći problem što u Roeovoj knjizi, nažalost, ima teorijskog kiča, u smislu Sokalove kritike „erotskih tekstova na lošem francuskom“, o kojoj ću govoriti u sljedećem poglavlju (4.1). Primjerice, dio knjige o analizi proračuna kao naracija samo ponavlja da su proračuni literarne fikcije, koje nemaju jednog autora i otvorene su za različita suprotstavljena čitanja, ali osim govora o proračunskom procesu u općim deridaovskim tonovima nema konkretnih primjera koji bi ilustrirali analitički dobitak ovim pristupom (Roe, 1994, 21-33). Jednom kad se ta primjedba iznese i stavi na stranu, ostaje pristup koji iznosi kvalitetne opće argumente i tehniku koja se može primijeniti u *policy* analizi. U suvremenim društvima zaista nastaju problemi u kojima su na nezgodan način pomiješani neizvjesnost, složenost i polarizacija. Primjerice, korištenje nuklearne energije, genetski modificirani organizmi i kisele kiše samo su neki od primjera koji se mogu uzeti kao potvrda teorije Ulricha Becka o tome da je moderno društvo, logikom neproračunatih, usputnih posljedica modernizacije, prešlo u društvo rizika u kojemu ljudsko djelovanje treba koncipirati kao stvaranje rizika s nejasnim posljedicama.¹¹⁵ Tehnike naracijske *policy* analize

„Naracijska *policy* analiza (Kaplan, 1986; Roe, 1994) pruža metodu za analizu i prijenos srži deliberacijskih procesa koji se pojavljuju unutar participacijskog *policy* razvoja“ (Hampton, 2004). Uključivanje različitih naracija u deliberacijskom procesu može spriječiti hegemoniju jedne strane. Hampton pokazuje kako je deliberacija u ciljanim grupama građana regije Illawarra u Novome Južnom Walesu, barem u nekim slučajevima, dovela do pozitivne promjene u politici zaštite okoliša, uspostavljene na osnovi metanaracije uzajamne koristi i suživota između građana i industrijskog sektora (274-275). Međutim, poticanje deliberacije već se ubraja u političko okruženje pojma IPA-e, dakle ono što ne branim kao njezin fundamentalni dio.

¹¹⁵ Beck, autor kojega Frank Fischer čita i citira (usp. Fischer, 1998b; 2000, 47-53), smatra ambivalenciju ključnim obilježjem društva rizika, pa ne treba čuditi sličnost Beckovih sugestija političkih rješenja za društvo rizika s Fischerovim, o kojima će biti riječi u ovom poglavlju (3.5.3). Kao što potonji zahtijeva uspostavu deliberacijskih foruma u sklopu *policy* analize, Beck zahtijeva uspostavu institucija po modelu „okruglog stola“ za nošenje s ambivalencijama društva rizika: „Institucije pregovaranja i posredovanja te vrste moraju eksperimentirati s novim metodama, strukturama odlučivanja, presijecanjima kompetencije i inkompetencije i višestrukih nadležnosti“ (Beck, 2001, 192). Razlika je u tome što Fischer izvodi svoj model iz političkih zahtjeva za demokracijom, dok Beck svoj model izvodi iz nužnosti sociologije društva rizika. I jedan i drugi zahtjev su legitimni, međutim ne čine dio IPA-e kao istraživačke tehnike. Ona nije manje uspješna u varijanti koja isključuje demokratsku participaciju, niti je činjenice tehnolojske neizvjesnosti na to nužno upućuju, o čemu pišem u petom poglavlju (5.2).

moгу se primijeniti u analizi navedenih problema. One čine legitiman dio arsenala IPA-e, koja se u situacijama nesigurnosti, složenosti i polarizacije može poslužiti Roeovom tehnikom pronalaženja metanaracija. Ako smo prema njoj ponekad pomalo skeptični, te nam se čine pomalo *fishy*, naracijska *policy* analiza može biti u najmanju ruku jedna zanimljiva intelektualna vježba u društvu rizika u kojemu tri elementa Roeove mantre – nesigurnost, kompleksnost i polarizacija – na neki način situaciju za odlučitelja uvijek čine kafkijanskom. On ne može odlučiti, a mora odlučiti, pa je unaprijed kriv, iako nije ništa skrivio (Žižek, 1998, 151).

3.4 Hajer: interpretacijska *policy* analiza kao analiza diskursa

U kreiranju javnih politika i njihovoj analizi može se početi od koncepcije u kojoj su presudne tekstualne naracije; međutim, umjesto pojma naracije neki autori koriste pojam diskursa (Hajer, 1993, 2003; Hoppe, 1993). Diskurs je „skup ideja, koncepata i kategorija kroz koje se pojavama daje značenje“ (Hajer, 1993, 45). Novost je, u odnosu prema analizi *policy* naracija, to da diskurzivna *policy* analiza jače naglašava „ekstradiskurzivnu“ socijalnu i institucionalnu dimenziju: socijalni kontekst, interese i organizacijske prakse. Diskurzivni pristup ne negira da postoje određene činjenice, ali one svoje značenje dobivaju samo unutar neke diskurzivne formacije. Primjerice, kad je u pitanju politika zaštite okoliša, jasno je da postoji umrlo drveće, ali bez diskurzivnog osmišljavanja nije jasno zašto je ono takvo. Važno je kako ga se diskurzivno osmisli (“how one makes sense of dead trees”): kao prirodnu pojavu ili kao ishod kiselih kiša (44). Diskursi imaju nekoliko važnih osobina: nešto ističu, nešto skrivaju, imaju povijesnu dimenziju, kao i dimenziju mita, a sadržavaju ujedno i deskriptivnu dimenziju, koja nudi određenu sliku svijeta i normativnu dimenziju, koja nalaže što treba činiti (Hajer, 1993, 45). Za diskurzivnu *policy* analizu važan je pojam diskurzivne koalicije kojim Hajer diskurs povezuje s akterima i organizacijskim praksama: „Diskurzivna koalicija tako je skup niza priča, aktera koji ih izriču, i praksi koje odgovaraju tim pričama, sve organizirano oko jednog diskursa“ (47).

O tome ću pristupu detaljnije raspraviti u posljednjem dijelu metodologijske cjeline sljedećeg poglavlja (4.3.3). Ovdje ću samo ilustrativno spomenuti dvije Hajerove i Hoppeovu analizu konkretnih *policy* diskursa. Prva Hajerova analiza govori o natjecanju dviju diskurzivnih koalicija u Ujedinjenom Kraljevstvu u vezi s kontroverzijama oko kiselih kiša 1980-ih i uništavanja šuma koje im se pripisivalo: one koju je povezao diskurs ekološke modernizacije i one koja se okupila oko tradicionalnoga ekonomskog diskursa. Diskurs ekološke modernizacije isticao je kako je ekosustav kompleksan, kako su ljudske intervencije u njega rizične i kako teret dokaza pada na one koje ispuštaju štetne tvari u okoliš. Inzistiralo se na tome da treba prestati s emisijama štetnih tvari u okoliš, sve dok se sigurno ne dokaže da one nisu štetne. Taj je diskurs, ustvari, zbog ekoloških problema izveo obrat klasične pravne maksime u novu maksimu, prema kojoj je netko kriv za zagađivanje dok ne dokaže da je nevin. Nasuprot tom diskursu, pozicionirao se tradicionalni ekonomski diskurs, kojeg je zanimala uže shvaćena maksimizacija ekonomske korisnosti. Prema tom se diskursu uvažavanje zahtjeva ekoloških aktivista protivilo rezonu ekonomske koristi: opterećivanje ekološkim standardima štetilo bi industrijskoj proizvodnji, čineći je manje konkurentnom i umanjujući posljedično ekonomsku dobrobit. Hajer u analizi pokazuje da je važno da se diskurs strukturira i institucionalizira kako bi postao dominantan. Takva institucionalizacija nije pošla za rukom diskursu ekološke modernizacije jer je stari diskurs našao potporu u brojnim institucijama, primjerice i u znanstvenim institucijama, poput *Royal Societyja*, koje su smatrale da nema osnove za intervencije dok se ne utvrdi čvrsta veza, zasnovana na konkluzivnim dokazima, između navodne degradacije okoliša i tvorničkih emisija. U konačnici je „...ekomodernistička diskurzivna koalicija propustila ... nametnuti svoju priču u aktualnoj raspravi o kiselim kišama i osvijetliti anakronističku prirodu postojećih institucijskih aranžmana“ (Hajer, 1993, 67).

U drugoj analizi Hajer se bavio politikom ruralnog razvoja i oblikovanja okoliša u Nizozemskoj. U njoj je pokazao kako se u *policy* procesu oblikuju različite prakse, koje konstituiraju različite identitete i zajednice, pa i subjekte u fukoovskom smislu (Hajer, 2003b, 96, 99; v. 2.4). Naime, politika prema kojoj kroz poljoprivredu modificiran ruralni okoliš u Nizozemskoj treba vratiti u prvobitno prirodno stanje do 2020. neočekivano je naišla na protivljenje 75 posto nizozemskog stanovništva,

napose farmera, koji su svoju želju da on ostane kakav jest simbolički iskazali postavljanjem okvira slike kroz koji se vidi tipični obrađeni nizozemski *countryside* (91).

Prema općim metodologijskim naputcima koje Hajer nudi u svojoj analizi, diskurse i stvaranje diskurzivnih koalicija treba analizirati na tri razine, što ilustrira analizom različitih diskursa u slučaju politike prema ruralnom okolišu u Nizozemskoj. Treba, ponajprije, analizirati specifičan vokabular nekog *policy* diskursa, s posebnim naglaskom na karakteristične metafore i priče koje ga obilježavaju. Zatim treba analizirati kako se oko pojedinih priča formiraju diskurzivne koalicije. Naposljetku, na trećoj razini, treba analizirati institucijske prakse koje proizvode i podržavaju diskurse. Na prvoj razini analize pojavljuje se više slojeva diskursa koje Hajer identificira: prvi sloj čine karakteristične priče i metafore, koje uključuju priču o vidri koja će izumrijeti i priču o spontano nastalome jezeru koje je postalo gnjezdište za brojne ptičje vrste; drugi se sloj sastoji od specifičnog *policy* vokabulara, u kojemu se pojavljuju karakteristične sintagme poput „ekoloških koridora“ i „područja razvoja prirode“; u trećem sloju provodi se fukoovski inspirirana potraga za tzv. epistemičkim strukturama, tj. za dubljim konceptima i metaforama, poput „mreže“ ili „infrastrukture“, koji u temelju oblikuju diskurs i percepciju stvarnosti (politika zaštite prirode shvaća se kao mreža, a priroda kao infrastruktura). Na razini stvaranja diskurzivnih koalicija Hajer pokazuje kako su se neke ekološke udruge povezale oko ideja prirodnih mreža i investiranja u prirodu: „Koalicija diskursa povezala je dva prethodno nepovezana *policy* područja, očuvanje prirode i ekonomski razvoj“ (107). Na posljednjoj razini, razini analize institucijskih praksi, Hajer opisuje kako je diskurs razvoja i ulaganja u prirodu povezan s Ministarstvom poljoprivrede, različitim epistemičkim zajednicama i nevladinim organizacijama, poput ekološke udruge *Spomenici prirode* (*Natuurmonumenten*).

Naposljetku, Robert Hoppe, ističući na početku svog rada postavku Bertranda de Jouvenela da se politika sastoji od riječi koje oblikuju političko djelovanje, analizirao je diskurse vezane za povijest politike prema imigraciji u Nizozemskoj nakon Drugoga svjetskog rata, koje naziva sustavima *policy* uvjerenja. U analizi politike Hoppe razlikuje tri razine odnosa: visoku igru (*high game*), koja se odvija na razini povezivanja ideologije i dolaska problema na dnevni red, srednju igru

(*middle game*), koja povezuje dizajn politike i njezinu implementaciju i nisku igru (*low game*), koja vezuje implementaciju politike i njezinu evaluaciju (Hoppe, 1993, 82-83). U povijesti politike prema imigraciji on razlučuje tri sustava uvjerenja: ekonomsku mobilnost (ekonomski *laissez faire*), grupni identitet (konsocijacijski model grupa i grupnih programa) i socijalnu integraciju (inzistiranje na integraciji, kontrola ulaska i majoritarizam). Politiku prema imigraciji u 1990-ima Hoppe ocjenjuje „konfuznom strukturom“ koja sadržava elemente svih diskursa, a diskurzivnu analizu shvaća kao sredstvo koje omogućava da se dizajnira cjelovita i konzistentna politika, ali jednako tako i da se iskoriste njezini propusti (98).

3.5 Fischer i Forester: od interpretacijske *policy* analize prema participacijskoj *policy* analizi i deliberacijskom upravljanju

Frank Fischer i John Forester zauzimaju se za više deliberacije u kreiranju javnih politika, ali i u samoj *policy* analizi. Fischer je svakako jedan od vodećih autora u području IPA-e, koji se bavio jednako njezinim teorijskim utemeljenjem, kao i analizom primjera participacijskih *policy* praksi, koje ujedno zagovara kao optimalan oblik *policy* analize, dok je Forester vjerojatno vodeći autor u žanru analize participacijskog upravljanja i analize deliberacijskih praksi uprave. Fischerovo viđenje IPA-e može se razlučiti na nekoliko elemenata: razradu teorijskih osnova IPA-e, teoriju evaluacije, analizu konkretnih praksi deliberacijskog upravljanja i identifikaciju *policy* analize s njima u obliku egalitarne participacijske analize, što izražava konceptom „*policy* epistemike“ (*policy epistemics*). Posljednja dva elementa povezuju njegovo viđenje IPA-e s Foresterovim uvidima o deliberacijskom upravljanju. Nakon što prikažem Fischerove i Foresterove osnovne argumente, koji zaokružuju poglavlje o teorijskom korpusu IPA-e, dat ću kratak sintetski pregled argumentacije u ovom poglavlju, da bi u sljedećem poglavlju ponudio shematizaciju IPA-e izdvajanjem njezinih bitnih elemenata, s naglaskom na analizu IPA-inog metodologijskog arsenala.

Fischerovo shvaćanje *policy* analize i kreiranja javnih politika na zaokružen je način izneseno u spomenutoj knjizi *Reframing Public Policy* (2003a),

koja daje obuhvatan pregled područja IPA-e, a detaljna rasprava o participaciji u kreiranju politika i ulozi participacije u analizi nalazi se u *Citizens, Experts, and the Environment* (2000), pa ću se u raspravi o Fischerovoj teoriji osloniti ponajprije na ta dva izvora. Već prva rečenica u *Reframing Public Policy* kombinira analitičku i političku dimenziju IPA-e – naglašavanje uloge diskursa u procesu kreiranja javnih politika i politički program demokratske deliberacije: „Ponovno uokviravanje javne politike zajedno donosi i razmatra perspektive o diskursu javne politike, diskurzivnu *policy* analizu i deliberacijske prakse kreiranja politika koje su posljednjih godina postale izazovom dominantnome tehnokratskom, empiricističkom pristupu u studijima javnih politika“ (2003a, vii). Kako zastupam tezu da analitička i politička dimenzija IPA-e nisu nužno povezane, prvo ću ukratko prikazati Fischerove teorijske argumente o diskurzivnoj *policy* analizi, kao i poseban okvir za evaluaciju javnih politika koji je razvio (analitička dimenzija), a zatim ću prikazati njegovu ideju deliberacijskih *policy* studija, izraženu pojmom *policy* epistemike i s njom povezano Fischerovo viđenje konkretnih participacijskih *policy* eksperimenata (politička dimenzija).

3.5.1 Fischerova teorija interpretacijske *policy* analize

Fischerov teorijski argument sastoji se, u osnovi, od inzistiranja na primjeni većine teorija koje sam ukratko prikazao u drugom poglavlju na studij javnih politika. On u *Reframing Public Policy* navodi argumente Habermasa i Foucaulta o racionalnoj komunikaciji i diskurzivnom oblikovanju subjekata, Aristotelovu koncepciju praktične mudrosti, argumente razumijevajuće sociologije i hermeneutike, Goffmanovu analizu značenjskih okvira, etnografske ideje gustog opisa i lokalnog znanja, Gramscijevu teoriju hegemonije kao i diskurzivnu teoriju Laclaua i Mouffeove, filozofiju običnog jezika i pragmatizam, poststrukturalističko shvaćanje značenja, Edelmanovu kritiku političkog spektakla i još mnoge autore i teorije koji oblikuju teorijsko polje IPA-e. Uz izlaganje teorijskog zaleđa IPA-e, Fischer posvećuje posebnu pažnju kritici njemu suprotstavljene epistemologijske pozicije. On kritizira pozitivističku potragu za univerzalnim zakonima (1.1), kojoj suprotstavlja

„postempiricističku“ koncepciju znanja, a kritizira i postojeće društveno-znanstvene prakse, u smislu „povijesnih studija znanstvenih praksi“, upozoravajući kako društvenu znanost, između ostaloga, oblikuju politika, novac i interesi društvenih elita.¹¹⁶ Osim općih teorijskih argumenata, Fischer se referira na pojedine *policy* autore čije sam argumente prethodno prikazao u ovom poglavlju: Majonea i njegovu teoriju *policy* analize kao praktične argumentacije – doslovce prenoseći koncepciju dijalektičkog znanje iz njegove knjige (190),¹¹⁷ ideje o političkim naracijama i politički pristranim konstrukcijama *policy* problema Stoneove, Roeovu naracijsku *policy* analizu, Hajerovu diskurzivnu *policy* analizu, kao i *policy* etnografiju Dvora Yanow, koju ću prikazati u sljedećem poglavlju (147-150).

U Fischerovoj perspektivi, razvijenoj na navedenim teorijskim osnovama, a nasuprot pozitivizmu bihevioralističkog tipa od kojeg se one distanciraju, različiti diskursi oblikuju javne politike, a jezik se ne shvaća samo kao „ukras“ socijalnom i političkom ponašanju, nego se „riječi i jezik, posebno u kombinaciji s moći, ... po sebi prepoznaju kao oblik djelovanja“ (vii). *Policy* Fischer shvaća kao diskurzivni konstrukt za tumačenje kojega je potrebna teorija diskursa i pripadajuće joj metodologijske tehnike. Za *policy* analizu ključna je „logika tumačenja i argumentacije u uvjeravanju prije nego dokaz i demonstracija per se“ (155). Posebnu pažnju pridaje Hajerovoj konceptualizaciji diskursa kao niza ideja, koncepata i kategorija koji oblikuju značenje politike i njegovoj teoriji diskurzivnih koalicija, okupljenih oko jednog diskursa, koju smatra superiornom Sabatierovoj teoriji

¹¹⁶ Sažeto u „8 mitova i 8 nalaza“ o znanstvenoj praksi koje Fischer preuzima iz rada Sharona Traweeka (125). Treba napomenuti da je Fischerov pojam pozitivizma nešto širi. Za njega su i analiza troškova i koristi, strategijsko planiranje, statistički monitoring, matematičke simulacije i modeli, studije *inputa* i *outputa*, regresijska analiza, sistemska analiza, pa čak i ekspertska *peer review* praksa, prakse i aktivnosti jednako u skladu s „načelima neopozitivizma“ kao i eksperimentalno testiranje hipoteza i primjena statističkih metoda u verifikaciji iskaza (Fischer, 2000, 70-71). Premda su navedene istraživačke prakse i tehnike u odnosu napetosti s epistemologijom IPA-e, kojoj jednako ne odgovaraju ni politološki biheviorizam ni ekonomski utemeljeni racionalni izbor, mislim da pojam (neo)pozitivizma ipak treba koristiti nešto opreznije ili „štedljivije“ nego što to čini Fischer: nisu sve nabrojane teorije i tehnike pozitivističke, kao što nema nužne veze između pozitivističke epistemologije i opisa konkretnih znanstvenih praksi koje su ideološki ili interesno „iskrivljene“. Kako upozorava Dryzek, pozitivizam, nažalost, često postaje „opća uvreda“ (Dryzek, 1993, 217; usp. 5.2).

¹¹⁷ Usp. Majone (1989, 22-23).

zagovarateljskih koalicija (73, 94-114). Uz teoriju diskursa, Fischerove ideje o IPA-i obuhvaćaju i razumijevajuću sociologiju i etnografiju (2.1). On smatra da *policy* analiza treba početi od kontekstualističkog koncepta *policy* problema, koji uvažava „kontekst vremena i lokalne okolnosti“ (Fischer, 2000, 4). Politika je socijalni konstrukt (44), pa *policy* analiza, u skladu s naputcima razumijevajuće sociologije, treba uzeti ozbiljno situacijska značenja na osnovi kojih socijalni i politički akteri djeluju: „Umjesto da se bave vlastitim značenjima i svrhama socijalnih aktera, pozitivisti običavaju konstruirati eksplanatorne modele koji im implicitno *nameću* pretpostavke i vrijednosne sudove. Ishod je, što ne treba začuditi, loše objašnjenje“ (19). S obzirom na to da je po Fischeru pozitivistički projekt opće teorije društva propao, u *policy* analizi treba se okrenuti lokalnom znanju, konkretnim i praktičnim diskursima, povezanim s „normativnim kontekstima društvenog djelovanja“ (69, 85).¹¹⁸

3.5.2 Fischerova teorija evaluacije javnih politika

Fischerovo viđenje IPA-e u teorijskoj dimenziji svodi se, ustvari, na sintezu dosad iznesenih argumenata u ovome poglavlju, koji *policy* analizu prikazuju kao nužno politiziranu aktivnost koja se bavi tumačenjem diskursa i naracija politike. Njegov model evaluacije također ne nudi radikalne novosti u odnosu prema onome što je već prikazano. Kao kritičko-normativni okvir za analizu politike, po osnovnim postavkama blizak je Dunnovoj shemi, o kojoj je bilo riječi. Fischer je još početkom 1980-ih tvrdio da evaluacija politike treba uzeti u obzir i obični jezik svijeta života i njegove vrijednosti, a ne inzistirati na uskom pojmu tehničke racionalnosti (Fischer, 1983). Taj se stav, zajedno s Toulminovom logikom praktične argumentacije od koje polaze i Majone i Dunn, može uzeti kao ishodište njegove koncepcije evaluacije koju je razradio u djelu *Evaluating Public Policy* iz 1995, a sažeto iznio u *Reframing Public Policy*. Ona se sastoji od četiri koraka, tj. četiri razine analize, koje se bave s četiri različita tipa diskursa i integriraju ih u multimetodologijski okvir. Taj okvir treba

¹¹⁸ Fischer interpretacijski zaokret sažeto izražava geslom „povratak partikularnoga“ (*The Return of the Particular*), u naslovu odgovarajućeg poglavlja knjige (68-85).

omogućiti bolje razumijevanje javne politike i, u krajnjoj liniji, poboljšati kvalitetu *policy* argumenata. Prva je razina analize tehnička verifikacija: u njoj se na razini tehničko-analitičkog diskursa ispituje ispunjava li određena politika neke ciljeve. Na drugoj razini, razini situacijskog opravdavanja ili validacije, diskurs se ispituje kontekstualno, pri čemu je ključno pitanje je li neka politika relevantna u nekoj problemskoj situaciji tj. za rješavanje nekog problema. U trećoj se fazi ispituje kakav je odnos politike prema društvenom ili sistemskom diskursu. To je razina socijalnog opravdavanja ili vindikacije. Na koncu, politiku se može ispitivati u odnosu prema različitim temeljnim normama i vrijednostima koje nisu vezane za konkretni socijalni kontekst, što Fischer naziva razinom ideologijskog izbora (191-198).

3.5.3 *Policy* epistemika: Fischerovo shvaćanje *policy* analize kao deliberacijske prakse

Ako teorijsko utemeljenje IPA-e i Fischerov evaluacijski model nisu radikalne novosti u dosadašnjoj ekspoziciji teorije IPA-e, inzistiranje na građanskoj participaciji kao ključnom dijelu *policy* analize to svakako jest. Naime, uz inzistiranje na primjeni diskurzivnih i kritičkih teorija u *policy* analizi Fischer, u svom odbijanju „močvare relativizma“, *policy* analizi pripisuje ne samo općeniti politički cilj poboljšanja argumentacije i oponiranje *top-down* koncepciji vlasti, nego zagovara i konkretni program deliberacijske *policy* analize i kreiranja javnih politika (usp. Fischer, 1998a, 140-142). Takav program ima emancipacijsku dimenziju za građane i pomaže jačanju demokracije, pogotovo ako se provodi u nerazvijenima zemljama „Trećeg svijeta“, za što Fischer teorijsku inspiraciju nalazi i u djelima brazilskog filozofa alternativne edukacije Paola Freirea (2002), koji je shvaćao edukaciju kao radikalno demokratski proces uzajamnog dijaloga i „oslobođenja“ učenika i učitelja, te „konscijentizacije“ obespravljenih (Fischer, 2000, 174).

Fischer smatra da je u kreiranju, ali i analizi javnih politika potrebno više građanske participacije u obliku demokratske deliberacije: *policy* analiza koju on zagovara „izvodi se jednako iz zahtjeva postempiricističke epistemologije, kao i iz vrijednosti i normi demokratskog upravljanja“ (Fischer, 2003a, 17; usp. i deLeon,

1998a, 111). Postojeće kreiranje politika za njega je tehnokratsko, a njihova analiza pozitivistička, što je iznevjerilo izvornu Lasswellovu viziju: „Ali pothvat *policy* analize kao cjelina propustio je krenuti putem Lasswellove hrabre vizije i, umjesto toga, slijedio ograničen pravac evolucije. Ne samo da je ishod bio više tehnokratski nego demokratski, nego su i empirijski i praktični rezultati bili znatno manji nego što je izvorno bilo obećano“ (Fischer, 2003a, 4). Osnovni je problem za Fischera što danas živimo u društvima kojima upravljaju stručnjaci (*expert-driven society*), koja ignoriraju istinske demokratske prakse. Ukratko, njegovo zagovaranje participacijske *policy* analize ponajprije je normativne naravi: ono treba pomoći dokidanju nedemokratskog poretka (usp. Fischer, 2000, 32). Pozitivističke metode klasične *policy* analize treba odbaciti ne zato što ne pružaju valjano razumijevanje politike, nego zato što su nedemokratske i što – svjesno ili nesvjesno – podržavaju birokratsku i tehnokratsku vladavinu (14).

To, međutim, ne znači eliminaciju predstavničkih institucija i svake ekspertize. Fischer je u svojim zahtjevima za jačanjem demokracije nešto umjereniji. Umjesto socijalizacije građana kao potrošača, on „zagovara snažnu participacijsku demokraciju sposobnu za podršku predstavničkoj demokraciji“ (Fischer, 2000, 37). Iako relativizira ulogu eksperata u upravljanju, Fischer ih ne želi sasvim eliminirati: „U najbolju ruku, *policy* savjet je informirano mišljenje. ... Iako još trebamo stručnjake, ekspertiza ne može stajati samostalno“ (41). On inzistira na boljoj ravnoteži između analize i demokracije, koju bi ostvarila upravo praksa participacijske *policy* analize, u kojoj „građani i stručnjaci mogu pogoditi znatno demokratskiju ravnotežu između znanja i participacije“ (40).

U participacijskoj *policy* analizi analitičar djeluje kao informirani moderator u demokratskom odlučivanju (*democratic facilitator*), koji „olakšava“ demokratsku raspravu, ne zamjenjujući je analizom (Fischer, 2003a, 16). Ključno je da se u njoj građanima dade konačna riječ: da ne budu samo objekti analize, nego subjekti koji je suoblikuju i definiraju njezin konačni ishod. Samo konzultiranje građana, bilo od strane analitičara bilo od strane uprave, ne dokida tehnokraciju: ako se prakse konzultacije i uspostave, one nisu dovoljne jer građani u njima nemaju pravu moć, pa za Fischera ideja institucionalizacije „građanskog otkrića“ (*civic discovery*) u kojemu građani istražuju i educiraju se uz vodstvo članova uprave (ili

analitičara), iako pomaže legitimaciji politika, nije dostatan (Fischer, 2000, 230). Prava participacijska analiza mora biti „egalitarna – čak radikalno egalitarna“, provedena u duhu javnosti, ravnopravnog sudjelovanja i uvažavanja svih sudionika koji zajednički kreiraju ishod analize (180).

Premda su još eksperimentalne naravi, Fischer ipak pozdravlja različite deliberacijske eksperimente poput deliberacijskih anketa, teleglasovanja, nacionalnih konvencija o problemima, građanskih porota, deliberacijskih radionica i sl. Iako nisu povezani s formalnim autoritetom, oni idu u smjeru razvijanja deliberacijske demokracije kojoj on teži. O tim će praksama biti više riječi u petom poglavlju, vezano za problematiku deliberacijske demokracije (5.1.5), dok ću ovdje samo ukratko prikazati dva primjera deliberacijskih praksi kojima Fischer posvećuje posebnu pažnju u *Reframing Public Policy* (Fischer, 2003a, 210-219). Prvi je primjer konsenzusna konferencija (*the consensus conference*). U njoj analitičari pomažu građanima laicima u raspravi o nekom *policy* problemu. Konferencija traje nekoliko dana, što uključuje prezentaciju problema od strane stručnjaka, ispitivanje stručnjaka od strane građana i građansku deliberaciju u kojoj se pokušava postići konsenzusno viđenje problema i njegova rješenja. Po završetku se izvještaj o konferenciji prosljeđuje parlamentu, medijima i onima koji odlučuju o problemu u izvršnoj vlasti i upravi. Konsenzusna konferencija je, kao konzultativni postupak, uveden u Danskoj u vezi regulacije novih tehnologija i politike zaštite okoliša, a pojavila se još u Ujedinjenom Kraljevstvu, Austriji, Nizozemskoj, Novom Zelandu, Norveškoj i drugim državama.¹¹⁹ Drugi je primjer participacijska *policy* analiza, koja po Fischeru pridonosi demokratizaciji znanstvene prakse i učenju građana, kroz njihovu participaciju u upravljanju društvom. U njoj građani sa svojim lokalnim znanjem pomažu u provođenju analize i kreiranju politike. Participacijsku *policy* analizu provodile su uglavnom međunarodne nevladine organizacije angažirane na poboljšanju politike u siromašnim društvima, primjerice u sklopu programa za

¹¹⁹ Konsenzusnu konferenciju uvelo ju Dansko vijeće za tehnologiju (*Teknologi-rådet*) 1987. U danskom modelu raspravlja 10 do 25 građana laika izabranih između obično 200 do 300 prijava prema sociodemografskim kriterijima, poput spola, dobi, zanimanja i mjesta stanovanja. Ishod deliberacije potpomognute stručnjacima jest konsenzusno izvješće (*consensus report*) od 15 do 30 stranica (Fischer, 2000, 234-240).

navodnjavanje u Indiji, isušivanje močvara u Pakistanu, obrazovne politiku u Gambiji, istraživanja problema povezanosti siromaštva i nasilja u Jamajci itd. (219).¹²⁰

Participacijskoj analizi Fischer najviše prostora posvećuje u *Citizens, Experts, and Environment*. U toj knjizi Fischer nastoji pokazati kako deliberacijske prakse uključivanja građana u analizu i upravljanje mogu imati povoljan učinak na rješavanje problema okoliša. U njoj on posebno raspravlja o lokalnom znanju – konceptu vrlo važnom u politici zaštite okoliša pomoću participacijske analize. Za Fischera je politika zaštite okoliša posebno zasićena tehnokratizmom: njome često dominira usko shvaćena tehnička racionalnost, koja vodi zanemarivanju kulturne racionalnosti, „racionalnosti socijalnog svijeta života“. Ovu habermasovsku distinkciju između tehničke racionalnosti i racionalnosti svijeta života (2.4), koju treba uzeti u obzir u *policy* analizi, Fischer preuzima od Sheldona Krimskog i Alonza Plougha, te odbacuje kritike prema kojima je sociokulturna racionalnost ideologija, smatrajući je ishodom „duge povijesti iskustava sa socijalnim pojavama“ (Fischer, 2000, 132-133, 140). Sociokulturna racionalnost usko je povezana s lokalnim znanjem. Lokalno znanje Fischer definira „kao znanje o lokalnom kontekstu ili ambijentu, uključujući empirijsko znanje posebnih karakteristika, okolnosti, događaja i odnosa, kao i normativno razumijevanje njihova značenja. Kao takvo, ono je tip znanja koje svoj status ne duguje distinktivnim profesionalnim metodama nego kauzalnom empiricizmu, promišljenoj refleksiji i zdravom razumu“ (Fischer, 2000, 146). Lokalno znanje nije inferiorno znanstvenom znanju, pa se u svakom rješavanju problema i kreiranju politike treba savjetovati s članovima zajednice i usvojiti njihovu perspektivu. Iako tu tvrdnju Fischer potkrepljuje ponešto egzotičnim primjerima kao što su, između ostalih, tradicionalna znanja andskih uzgajivača krumpira i znanja južnoafričkih urođenika koja mogu pomoći sprječavanju krivolova (197-212),

¹²⁰ Takve su prakse inspirirale participacijske programe Svjetske banke. Njih Fischer, ipak, smatra instrumentalnim projektima koje ta institucija koristi za širenje svoje agende. Participacijski programi u režiji Svjetske banke za Fischera su, fukoovski rečeno, svojevrsna „politička tehnologija“ koja disciplinira one koji sudjeluju (usp. Fischer, 2006, 23).

Fischerova pouka vrijedi jednako za konvencionalne kontekste kreiranja politika na Zapadu.¹²¹

U knjizi Fischer posebno analizira dva primjera u kojima je lokalno znanje imalo pozitivnu ulogu u *policy* procesu, a koji se mogu uzeti kao oblici participacijske analize. Jedan je slučaj „popularne epidemiologije“ u mjestu Woburn u državi Massachusetts. U njemu su građani, pripadnici lokalne zajednice, prikupljali informacije o obolijevanju od raka u području u kojemu je bila povećana učestalost obolijevanja od leukemije i raka bubrega. Njihov angažman i angažman neovisnih stručnjaka, koji su iznjedrili važne podatke o slučaju, na kraju su prisilili korporaciju koja je nepropisno odlagala otpad na koji se sumnjalo da je uzrok bolesti, na izvansudsku nagodbu (151-157). Drugi slučaj je konzultiranje lokalnog znanja u indijskoj državi Kerali. U njoj su, uz pomoć Keralskog pokreta za narodnu znanost (KSSP) i Centra za studije znanosti o okolišu (CESS), lokalne vlasti u izradi petogodišnjega razvojnog plana, koji je uključivao procjenu resursa u okolišu i njihovo „mapiranje“ (*Environment Appraisal Map*), uspješno konzultirale lokalno stanovništvo (157-169).¹²²

Političku i analitičku dimenziju *policy* analize Fischer povezuje pomoću koncepta *policy* epistemike, koja uključuje međuigru empirijskoga i normativnog, kvalitativnoga i kvantitativnog: „*Policy* epistemika usmjerila bi se na načine na koji ljudi komuniciraju preko razlika (*communicate across differences*)... U tom pogledu posebno je važna interakcija između ekspertskeg istraživanja i procesa političke i *policy* argumentacije“ (Fischer, 2003a, 230). *Policy* epistemika predstavlja okvir za suradnju stručnjaka i građana. Što se tiče kurikuluma, ona uključuje i novi oblik treniranja *policy* analitičara koji bi, uz veću otvorenost prema humanističkim znanostima, povijesti i književnosti, trebali učiti kroz praksu participacijske analize (*participatory training*), koja bi uključivala kontakte s lokalnim kulturama i lokalnim

¹²¹ „Utemeljeno u partikularnim socijalnim kontekstima, interpretacijsko znanje zahtijeva od stručnjaka da se uključe u načine razmišljanja i učenja u svakodnevnom životu, tj. u lokalno znanje običnog građanina“ (253).

¹²² O keralskom slučaju Fischer detaljno raspravlja u članku o „kulturnoj politici diskurzivnog prostora“ (Fischer, 2006). Središnju je ulogu u tom procesu uključivanja građana imao KSSP (*Kerala Sastra Sahitya Parishad*), i sam „istaknut primjer deliberacijskog opunomoćenja“, pokret čiji je proklamirani cilj da popularizacijom znanosti i tehnologije pridonese smanjenju socijalnih nejednakosti.

znanjima, kako bi analitičari bili osposobljeni za participacijsko istraživanje/kreiranje politika (Fischer, 2000, 190). Participacijska analiza koju podrazumijeva *policy* epistemika oslanja se na kvalitativne metode kao što su dubinski intervjui, etnografska istraživanja i promatranja sa sudjelovanjem, ali s obzirom da je riječ o „'neurednom' multimetodologijskom pristupu“ nijedna metoda nije unaprijed isključena (174, 177). Uz spomenuti primjer konferencije konsenzusa, hvalevrijedan primjer *policy* epistemičke koja uspostavlja komunikaciju među različitim grupama, jest poznata Bergerova komisija, nazvana prema kanadskom sucu Thomasu Bergeru koji je povodom plana o izgradnji velikog cjevovoda u Kanadi početkom 1970-ih vodio opsežan proces deliberacije s predstavnicima autohtonih plemena, naseljenih u regiji kroz koju je cjevovod trebao prolaziti. Konačno Bergerovo izvješće ne samo da je „ponudilo sliku zajednice, nego je govorilo o potrebama građana kako su ih oni sami razumjeli“ (233).¹²³

3.5.4 Forester: praktična deliberacija u kreiranju politika

Dok se Fischer zauzima za participacijsku *policy* analizu koja daje građanima ključan *input* u analizi i dizajnu politikâ, Forester se zauzima za jačanje deliberacije unutar javne uprave, ali i za „propusnu granicu“ između javnosti i uprave, koja u kreiranje politika treba integrirati građane, nevladine organizacije, konzultirati se sa svojim klijentima i sl. Kao i brojni drugi autori, on smatra da takav pristup pomaže izgradnju povjerenja građana u upravu, jača legitimnost politike i suzbija tehnokratske tendencije u javnoj upravi (deLeon i deLeon, 1992).

Forester smatra da su od teorije politike važnije konkretne priče iz kojih se uči o dobrom upravljanju. Krenuti od teorije (*theory first* pristup) znači ne razumjeti kako se kreiraju politike u procesu upravljanja. Dobre priče sadržavaju sve ono što teorija nema: uz opis nekog *policy* problema, one govore o karakteristikama i

¹²³ Komisiju kojom je predsjedao Thomas Berger ustanovila je kanadska federalna vlast kako bi se istražile posljedice za okoliš izgradnje velikog plinovoda koji bi išao kroz područje rijeke MacKenzie. Taj slučaj ima zapaženo mjesto među zagovornicima deliberacijskih programa u kreiranju politike. Usp. Dryzek (1990, 127-129) i Torgerson (2003, 117-120).

reputacijama, dajući tako moralnu karakterizaciju likova. One također daju i političku karakterizaciju involviranih, dijeleći ih na pristaše i suparnike. Kroz opis deliberacije u konkretnim slučajevima saznaje se sve što je važno o činjenicama i vrijednostima u *policy* procesu. Štoviše, Forester smatra da se kroz razgovor izgrađuje karakter i uči etici prijateljstva: priče omogućavaju da se netko sagleda na nov način, one šire nečije horizonte, učeći ga o kompleksnosti svijeta politike (Forester, 1993).

Foresterova knjiga *The Deliberative Practitioner* stoga polazi upravo od konkretnih priča koje daju uvid u „probleme mikrofizike prakse“, što je najvažnije za dobro upravljanje (Forester, 1999, x). Kreiranje politika uvijek je povezano s novim kompleksnim situacijama u kojima teorija ne pomaže, pa „neuredno, oprečno iskustvo prljavih ruku planera i *policy* analitičara“ treba uzeti ozbiljno. Foresterova pozicija bliska je Fischerovoj jer zagovara komunikaciju u praksi upravljanja, koja treba nadići razlike i omogućiti kvalitetno kreiranje politike. Bez otvorene i istinski demokratske komunikacije kreiranje politika „degenerira u refleksno 'mi protiv njih' suparničko cjenkanje“. Umjesto toga, potrebni su „pažljivo slušanje, politička refleksija, i uvažavanje da naizgled nevažno pričanje priča na radnom mjestu može postići velik dio posla: uokviriti agende ili rasprave, oblikovati reputacije, identificirati važne nove probleme, i još više toga“ (3-4).

Njegov rad sastoji se od mnoštva konkretnih priča iz iskustva upravljanja, mahom s područja urbanog planiranja, njegova primarnog područja ekspertize. Te su priče bogate pojedinostima i anegdotama, namjerno neuredne kao praksa, ali upravo stoga korisne i bogate mnoštvom važnih uvida. Njihova je poanta, ukratko, da se kroz praksu i slučajeve i priče iz prakse uči o svojoj kompleksnosti upravljanja i stječe praktični osjećaj za ono što je prikladno i izvedivo, kao i za ono što u praksi nikako ne može proći. No, Forester smatra da je to nemoguće postići samostalno. Osjećaj za praktična rješenja stječe se u deliberaciji s drugima, pa su deliberacijske vrijednosti sastavni dio dobrog kreiranja politike. Konkretni planer mora učiti kroz deliberaciju, kao arhitekt Arie Rahamimoff, zaposlen na velikome infrastrukturnom projektu u izraelskome obalnom gradu Akkou bogate povijesti. On treba zadovoljiti različite interese, tradicije i uvažiti bogatu i raznoliku kulturnu baštinu grada. Ili, pak, Rolf Jensen iz gradskog ureda u Oslu, nadležan za projekt uređenja obale, koji se treba konzultirati s kućevlasnicima na obali, ribarima i

ekološkim aktivistima. To su samo dva lika iz Foresterove bogate plejade, koju ovdje nema smisla prenositi. Konačno, naglašena aristotelovska usmjerenost na praksu donosi još jednu novost u odnosu prema Fischeru: znatnije naglašavanje važnosti osjećaja u kreiranju politika. Premda se ograđuje tvrdnjom da upravljanje ipak nije terapija, Forester na osnovi analize brojnih primjera iz prakse upravljanja zaključuje kako su emocije sastavni dio upravljanja i priča iz prakse, pa bez suosjećanja nema dobrog upravljanja (218).¹²⁴

Foresterova skepsa prema teoriji i naglašavanje važnosti praktičnog iskustva za dobru *policy* analizu vraćaju nas na Majoneovu ideju *policy* analize kao retoričke prakse s početka ovog poglavlja kojoj je prilično bliska. Majoneova dijalektička koncepcija *policy* analize i okviri za analizu praktičnih argumenata jače ističu tekstualnu razinu i proces komunikacije, koji su samo dio obuhvatnijeg pojma prakse kao činidbe u nekom kontekstu, kakav ima Forester. Za razjašnjenje cjeline tog pojma pomažu nam Wagenaar i Cook, koji su u analizi slučaja proširenja amsterdamskog aerodroma Schiphol dali opširnu konceptualizaciju prakse koja može koristiti *policy* analizi. Praksa nije „puko činjenje“, nego djelovanje u zajednici povezano s posebnim ateorijskim razumijevanjem: „Praksa je dio i odjeljak posebnog oblika razuma – *fronezisa* ili praktičnog rasuđivanja – koje se ne može potpuno ili učinkovito zamijeniti znanstvenim, tehničkim rasuđivanjem“ (Wagenaar i Cook, 2003, 141). U opširnoj raspravi o pojmu, oni nabrajaju i elaboriraju njegovih osam sastavnih elemenata: djelovanje, smještenost u zajednici, znanje, dijalektiku, kriterije i opravdanja, emocije, vrijednosti i diskurs (143-157).

Produbljeni pojam prakse, međutim, vodi nas u rubno područje s kojim smo i počeli teorijski pregled u drugom poglavlju. IPA-u ipak zanimaju politički argumenti, diskursi i priče, te njihova uloga u *policy* procesu. Kako Wagenaar i Cook mudro upozoravaju, prakse ograničavaju diskurzivno djelovanje, što je dobro upozorenje teoretičaru IPA-e da ne izlazi previše iz svoga teorijskog područja.

* * *

¹²⁴ Forester se poziva na aristotelovsku etičku teoriju Marthe Nussbaum, koja ukazuje na to da je u praksi teško razlučiti kognitivno i emocionalno (Forester, 1999, 256).

Prikazana teorijska materija, uz dvije iznimke, sadržava bitne elemente IPA-e. Jedan je interpretacijska *policy* etnografija kakvu razvija Dvora Yanow (2000, 2003a). Nju sam izostavio iz ovog poglavlja iz praktičnih razloga – usko je vezana za metodologiju IPA-e, kojom se detaljno bavim u sljedećem poglavlju (4.3.1). Druga je iznimka zanimljiva i utjecajna linija argumentacije koja pokušava izvesti deliberacijsku varijantu IPA-e iz karakteristika suvremenog društva. Nju ću ovdje kratko razmotriti.¹²⁵ Riječ je o argumentu sličnom Roeovom, koji potrebu za naracijskom *policy* analizom izvodi iz karakteristika suvremenog „društva rizika“ (3.3). Argument o kojemu govorim, iznesen i elaboriran u zborniku radova koji su uredili Hajer i Wagenaar, ima tri elementa. Ukratko, on govori da živimo u mrežnom društvu, da njega karakterizira demokratsko upravljanje i da je stoga danas adekvatan oblik *policy* analize deliberacijska *policy* analiza. Kako Hajer i Wagenaar pišu, taj novi kontekst društva i politike zahtijeva „novu deliberacijski orijentiranu *policy* analizu“ (Hajer i Wagenaar, 1993).

Slično kao što Fischer u jednome ranijem tekstu tvrdi da je, barem u SAD-u, određeni stil *policy* analize proizlazio iz određene ideologije i politike,¹²⁶ Hajerov i Wagenaarov zbornik izvodi taj argument na razini epohalne socijetalne promjene, postavljajući deliberacijsku *policy* analizu koja proizlazi iz novoga mrežnog društva i kao normativni zahtjev. Klasična *policy* analiza za njih je tehnokratska metoda prikladna za „medisonovsko“, jednostavno i monokulturalno društvo interesnih grupa, u kojemu se može upravljati hijerarhijski. Oni smatraju da danas živimo u (nastajućemu) složenome mrežnom društvu, u kojemu postpozitivistička deliberacijska *policy* analiza nije samo protunaracija, nego ima i „veću sociologijsku validnost“. To društvo ima pet obilježja: u njemu se otvaraju novi prostori za kreiranje politike, između institucija, u tzv. institucijskoj praznini (*new spaces of politics*); ono je radikalno nesigurno (*radical uncertainty*); ono je multikulturalno, u njemu su važne razlike (*the importance of differences*); u njemu se, povezano sa svijješću o međuovisnosti, pojavljuju novi oblici rješavanja konflikta (*acting upon*

¹²⁵ Na nju se kratko referiram i kasnije u radu, u vezi s raspravom o deliberacijskim dizajnima (5.1.5).

¹²⁶ „Promjene u praksi *policy* analize općenito su ovisile o političkim kretanjima jednako kao o metodologijskim inovacijama“ (Fischer, 1993, 37). Primjerice, Reaganov neoliberalizam donio je dominaciju analize troškova i koristi kao kriterij za sve *policy* programe.

awareness of interdependence); naposljetku, povjerenje u njemu više nije zadano nego se stalno iznova gradi kao i identitet koji nije fiksiran (*dynamics of trust and identity*) (8-13). Politički ideal u njemu je demokratsko upravljanje, koje zahtijeva novu, deliberacijsku *policy* analizu. Ona počiva na tri stupa: važnosti interpretacije, važnosti prakse i praktične prosudbe, te deliberaciji, koja je nužna za rješavanje konflikta oko politike (15-23). Zbornik sadržava devet radova: tri na temu deliberacije o konfliktima u mrežnom društvu, tri o diskurzivnoj analizi i tri teorijska rada o utemeljenju deliberacijske *policy* analize, od kojih sam neke već spominjao, a na neke ću se tek osvrnuti.¹²⁷ Iako je zbornik izrazito važan za IPA-u i sadržava mnoge važne prinose i kvalitetne analize, mislim da je njegova osnovna teza dvojbeni i da nije ključna za verziju IPA-e koju branim u radu.

Ponajprije, sva obilježja mrežnog društva u nastajanju izgledaju pomalo kao „otkrivanje tople vode“ i dvojbene su, kako autori kažu „sociološke validnosti“. Društva su i prije bila prožeta brojnim „mrežama“, politika se nije vodila iz jednog središta i samo unutar formalnih institucijskih okvira, identitet nije bio fiksiran, a multikulturalizam u smislu suživota različitih identiteta nije novost.¹²⁸ Čak i kad bi

¹²⁷ Ističem posebno tekst Lawsa i Reina, koji primjenjuju Goffmanov pristup u analizi *policy* okvira (2.1). Oni pokazuju kako se politika prema opasnom otpadu u SAD-u „preukovirila“ (*reframing*) unutar posljednjih 25 godina, od neproblematičnoga nepažljivog odlaganja otpada prema velikoj osjetljivosti javnosti za svako odlagalište otpada. Promjenu su na početku potakle brojne gofmanovske sumnje pojedinaca, izražene u obliku pitanja „Što se ovdje događa?“ (Laws i Rein, 2003, 184-185).

¹²⁸ Da danas, barem u nekim slučajevima kreiranja politike, postoje složene interakcije između civilnog društva, ekonomije i svih razina države i različitih transnacionalnih i nadnacionalnih aktera poput EU-a, pokazuje analiza koja se bavi projektom očuvanja komercijalne jezgre Newcastlea iz 19. stoljeća (*Grainger Town*) (Healey *et al.*, 2003, 60-87). No, ostaje pitanje je li to opća pojava i koliko je splet institucionalnih oblika zaista izraz raznolikosti politike? Koliko su različite *policy* mreže utjecajne u kreiranju politike, kakva je njihova priroda, jesu li i prije postojale? Prezentira li se samo klasična politika interesnih grupa u novom ruhu? Kako je s navodnim promjenama uspostave mrežnog društva povezana deliberacija i uolikoj mjeri ona uvjetuje dobru politiku? Je li „medisonovsko“ društvo, koje autori konstruiraju, ipak pretjerano strašilo koje nema dovoljnu utemeljenost u socijalnim i političkim odnosima i kolike su razlike u oblicima kreiranja politike danas u odnosu prema prethodnim razdobljima u društvu/ima? Naposljetku, proizlazi li iz toga nužno potreba za deliberacijskom *policy* analizom (5.1.5)? To su zanimljiva i važna pitanja, ali nisu nužno u IPA-inoj nadležnosti. Usp. također dva prikaza zbornika, od kojih je drugi posebno skeptičan (Colebatch, 2004b i Durning, 2004).

njihova socijalna slika bila dobro utemeljena, ne vidim razlog sociologijskom izvođenju IPA-e. Ona, kao istraživačka tehnika koja se bavi političkim naracijama diskursima i značenjem u *policy* procesu, nije izraz niti je nužno povezana s nekim tipom društvenoga i političkog poretka (pogotovo ako je on putativan, a ne dokazan). IPA epistemologijski ne ovisi ni o politici deliberacijske demokracije ni o, primjerice, politici fašističke diktature, koje su jednako zasićene diskurzivnim djelovanjem i različitim značenjima koja oblikuju politiku. Naposljetku, politički program kolektivne deliberacijske analize koji se zagovara ne svrstavam u uži pojam IPA-e: kritička epistemologija ne vodi nužno deliberacijskoj politici, kao što ću argumentirati u završnici petog poglavlja (5.2).

Zaključno, ovo poglavlje dalo je teorijsku sliku interpretacijske *policy* analize kao analize argumenata, ambivalentnih pojmova, naracija i diskursa u *policy* procesu, ali i kao političkog projekta deliberacije koji neki njezini autori zahtijevaju. Majone je pokazao kako je *policy* analiza politizirana praktična retorika, koja uključuje praktično rasuđivanje. Osim na razini teorije *policy* procesa, koja treba analizirati *policy* argumente pomoću okvira za analizu praktične argumentacije i širih okvira za evaluaciju poput Fischerova, takva koncepcija ima implikacije i na razini djelovanja analitičara koji su uključeni kao akteri u praksi *policy* procesa. Naime, Majoneova perspektiva pokazuje da dobar *policy* analitičar treba biti osjetljiv na kontekst, što je nemoguće teorijski formalizirati. Uz teorijske tehnike, za njega je jednako važno razvijati „rasudnu snagu“ koja proizlazi iz poznavanja različitih konteksta, različitih metodologija, jezika i kultura, pa i velikih djela književnosti i znanosti općenito (Hammer, Bleiman i Park, 1999, 168-169). Teorija paradoksa politike Stoneove, na neki način, čini središnji dio ili „dušu“ ovog poglavlja. Ona je ponudila nepretenciozna objašnjenja politiziranosti i različitih retoričkih mehanizama i naracija koje se pojavljuju u svim *policy* problemima. Ona za IPA-u nudi temeljni uvid: problemi nisu objektivni, nego se politički konstruiraju i na isti način rješavaju. Roe je ponudio nešto formalniji pristup analizi naracija koji može poslužiti u *policy* procesu. Premda je on usmjereniji na potragu za rješenjima problema u *policy* procesu tj. na praktičnu *policy* analizu, njegova ideja potrage za metanaracijama može funkcionirati i kao teorija o *policy* procesu u društvu rizika. Hajerova diskurzivna teorija bavila se analizom različitih razina *policy* diskursa i njihovim smještanjem u kontekst *policy*

procesa, ponajprije kroz identifikaciju različitih diskurzivnih koalicija i institucijskih praksi s kojima su politizirani diskursi povezani. Fischer je u analitičkom dijelu svoje teorije sintetizirao argumente spomenutih autora, a Forester je opisao iskustva praktične deliberacije u procesu upravljanja, koja imaju dodirne točke s Majoneovim argumentom, ali se u tumačenju kreiranja politike koriste obuhvatnijim pojmom prakse i u većoj su mjeri povezani s tradicijom znanosti o upravi nego s *policy* studijima.

Između navedenih pristupa nema bitnih suprotnosti. Neki su više formalizirani, neki nude jednostavni, nepretenciozan stil, neki naglašavaju jedne momente političkog diskursa ili naracija u *policy* procesu, dok druge zanemaruju i obratno. Ipak, zajednička im je osnovna ideja o političkim „riječima“ i pričama koje oblikuju politiku i koje zahtijevaju interpretacijsku analizu, bila ona puka kritička zamjedba političkih manipulacija, analiza *policy* argumentacije prema okviru za praktičnu evaluaciju politika, ili formalna analiza naracija i diskurzivnih elemenata na različitim razinama i njihovo povezivanje s institucijama i praksama. Svi prikazani teoretičari IPA-e jasno odbacuju perspektivu bihevioralizma, koji traži opće zakonitosti što objašnjavaju ponašanje aktera *policy* procesa, i perspektivu racionalnog izbora, koji postulira autonomne pojedince koji ulaze u politiku kako bi maksimizirali ekonomski pojmljene troškove i koristi, na čemu se bazira analiza troškova i koristi kao klasični oblik *policy* analize.

Međutim, politička deliberacija kakvu traže Fischer i Forester, koja eliminira granice između analize i politike, konkretan je politički zahtjev koji ide korak dalje od teorijskih argumenata većine autora IPA-e prikazanih u ovom poglavlju. Raspravu o tom koraku, koji zahtjeva prethodno tumačenje ideje deliberacijske demokracije, ostavljam za posljednje poglavlje. Prije toga, potrebna je još shematizacija teorijskog korpusa IPA-e iznesenog u ovome poglavlju, kako bi se dobila jasnija slika njezinih elemenata na razini ontologije, epistemologije i metodologije. Time će se konačno objasniti po čemu ona odstupa od klasične *policy* analize, kratko prikazane u prvome poglavlju, a ujedno i pripremiti teren za njezino razgraničavanje od političkog projekta deliberacijske demokracije.

4. Ontologija, epistemologija i metodologija: osnovni elementi interpretacijske *policy* analize kao paradigme za istraživanje javnih politika

Shematsko ispitivanje zaokreta prema interpretacijskoj *policy* analizi potrebno je kako bi se dobio jasniji logički kostur iza „mesa“ argumenata koji su prezentirani u prethodnom poglavlju. Ono će omogućiti jasnije fiksiranje jednoga istraživačkog programa. Metavokabular suvremene političke znanosti iz naslova poglavlja, koji služi sistematizaciji i usporedbi politologijskih teorija, pruža dobru osnovu za taj pothvat (usp. Marsh i Furlong, 2005, 17-18; Burnham *et al.*, 2006, 25). Uz ontologiju, koja govori kako neka teorija u osnovi poima društveni svijet i kakvim ga je entitetima „naselila“, i epistemologiju, koja govori koja pravila moraju zadovoljiti teorijski iskazi da bi ih se uzelo kao važeće, poseban naglasak stavlja se na metodologiju, tj. na pravila znanstvenog istraživanja, koja dolaze do izražaja u različitim istraživačkim oruđima i tehnikama iz njezina metodologijskog arsenala.

4.1 Ontologija: *policy* argumenti, naracije, diskursi i svjetovi života kao kontekst *policy* djelovanja

Kako shvatiti ontologiju? Bilo bi pomalo skolastički sterilno definirati je, kako se to ponekad čini, kao filozofiju ili teoriju bitka koja govori od čega se svijet sastoji. Uostalom, kako upozorava Mark Blyth, (takva) ontologija je „kao teorija a priori o tome od čega se sastoji svijet – iz sebe nužno neopovrgljiva“ (Blyth, 2005, 288). Možemo se s takvim postuliranjem ontologija igrati dokle nas je volja. Time se unaprijed, i stoga neopravdano, ono što se treba na neki način potvrditi kao znanstveno produktivno postulira kao entitet neizbrisivo utkan u metafiziku bitka.¹²⁹

¹²⁹ Donekle riskirajući optužbe za znanstveno nepoželjni *new agish* prizvuk, samorazumljiva je ilustracijska digresija funkcioniranje Interneta u kojemu svaka konačno definirana kategorizacija brzo zastarijeva i postaje beskorisnom, pa kod njegovih korisnika danas dominira pretraživač *Google* koji se

Čini mi se, nasuprot tomu, da je ontologiju ispravnije shvatiti kao jezgru nekoga istraživačkog programa u lakatoševskom smislu, njegov *hard core*, koji se sastoji od osnovnih postavki koje se privremeno ne dovode u pitanje, a tek se dugoročno mogu pokazati progresivnima ili regresivnima. Lakatosevo shvaćanje znanosti smješteno je negdje između Kuhnova i Popperova. Ono kao normu za znanstvenika ne postavlja strogo nagađanje i opovrgavanje, a ne vidi znanost ni kao rješavanje zagonetki zadanih vladajućom paradigmom neke znanstvene zajednice. Umjesto toga, Lakatos znanstveni pothvat vidi kao provedbu istraživačkih programa koji se sastoje od jezgre i od okolice, tj. od osnovnih postavki iza zaštitnog pojasa i od promjenjivih hipoteza i metodologijskih oruđa u vanjskom sloju (usp. Kurelić, 2002, 53-55). Ontologija se odnosi upravo na tu čvrstu jezgru, od koje se ne odustaje, jer ona definira jedan istraživački program. Ono što se iz Popperove perspektive može uzeti kao opovrgnuće teorije, unutar nekoga znanstvenog programa shvaća se kao znanstveni problem koji tek treba riješiti. Prema čvrstoj jezgri, suprotno Popperovu „falsifikacionističkom moralu“, *modus tollens* nije dopušten (Lakatos, 1974, 133, 176). Osnovne postavke i pojmovi se ne odbacuju, bez obzira pokazuju li se problematičnima i neuspješnima u objašnjavanju nekih pojava. Primjerice, kad bi marksizam odustao od pojma klase, osim možda imenom, više ne bi bio marksizam. Isto bi se dogodilo racionalnom izboru kad bi odustao od koncepcije ekonomskog čovjeka kao osnovne građevne jedinice svojih objašnjenja, institucionalizmu kad bio odustao od institucija ili feminizmu kad bi odustao od problematiziranja odnosa između spolova. Drugim riječima, ontologija se odnosi na „unutarnju logiku“ teorije (*inner logic*) od koje ona ne odstupa, njezinih unutarnjih načela koja se ne podvrgavaju empirijskoj provjeri (Ferejohn, 1995, 255, 272-273). Ona je naša konstrukcija osnovne slike svijeta i entiteta kojima znanstveni program operira, najvažnijih općenitih termina koji definiraju granice njegova jezika. Kako bi naš istraživački program preživio, barem privremeno, iz povjerenja u njihovu znanstvenu isplativost, moramo ih uzeti kao zadane.

Kako, onda, izgleda svijet interpretacijske *policy* analize? Koje su njegove karakteristike i, zatim, koji se entiteti, kojima je ona naselila društveni svijet,

ne zasniva na fiksnim klasifikacijskim shemama (Shirky, 2006). U kontekstu takvoga suvremenog iskustva, zauzimanje za fiksiranu ontologiju čini se skolastički neumjesnim.

moгу apstrahirati iz dosadašnje rasprave? Kao i kod ostalih interpretacijskih teorija u društvenim znanostima, osnovno je ontologijsko načelo IPA-e da društveni svijet nije neovisan objekt koji se može zahvatiti neutralnim znanstvenim teorijama koje mu korespondiraju, kao što jasno sugerira drugo poglavlje rada. Svijet neke politike ne postoji neovisno spoznaje tog svijeta, nego je on „diskurzivno konstruiran“ (Marsh i Furlong, 2005, 25). Kao što se može izvesti iz Giddensova pojma dvostruke hermeneutike (2.1), znanje o *policy* procesu dolazi iz njega i vraća su u njega. *Policy* analitičar koji tumači naracije i razlaže njihovu ulogu u *policy* procesu njegov je sastavni dio. Iako načelno nema prepreke da tumačenje naracija, diskursa i djelovanja u kontekstu neke politike dade harmoničnu sliku socijalnih odnosa, svijet IPA-e obično se pokazuje pomalo agonističkim. Njime, kako primjećuje Deborah Stone, uglavnom vladaju „zakoni strasti“, pa se na njega, uz neznatne prilagodbe, može primijeniti nekoliko osnovnih postavki koje se spominju u kontekstu rasprave o ontologiji interpretacijskog pristupa u političkoj znanosti općenito (Marsh i Stoker, 2005, 7):

1. „*Policy* je borba između naracija, koja se može voditi u različitim kontekstima“ (područje istraživanja).
2. „Spoznajne su tvrdnje uvijek provizorne i sporne. Razumijevanje ljudske aktivnosti bitno je različito od razumijevanja fizičkog svijeta“ (karakter tvrdnji).
3. „IPA je sklona gledištu da postoji fuzija između svih vrsta teorija. Politička je analiza u biti sporna i nužno ima normativni sadržaj“ (stav prema normativnoj teoriji).
4. „Mješovit raspon odgovora, no prisutna je tendencija prema trpkim komentarima o bitkama između naracija u svijetu politike“ (odnos prema praksi).¹³⁰

Navedene postavke sažimaju osnovnu ontologiju društvenog svijeta IPA-e. Što se tiče teorijskih entiteta od kojih se IPA-in svijet sastoji, materija izložena

¹³⁰ Postavke su prilagođene utoliko što je *politika* zamijenjena s *policy*, a interpretacijski pristup zamijenjen s IPA-om.

u prethodnom poglavlju jasno pokazuje da su oni uvijek kolektivne pojave, poput argumenata razumljivih u nekoj zajednici, diskursa i naracija koji oblikuju neku politiku ili utječu na nju, svjetova života povezanih s lokalnim znanjima i značenjima na osnovi kojih akteri djeluju, a koja treba razumjeti samo u konkretnom socijalnom i političkom kontekstu. To su entiteti koji čine konstitutivne elemente objašnjenja IPA-e. Unutar ovoga kratkog ontologijskog razmatranja, treba raspraviti o tome kakav je položaj pojedinaca u svijetu IPA-e u odnosu na nabrojane entitete i kakav je status naracija i diskursa u IPA-inom svijetu. Pitanja u kojima je sadržana ta problematika jednostavno je postaviti (međutim, pokazuje se da je na njih nešto teže dati odgovor). Ona glase: dozvoljava li IPA autonomiju subjektima i postoji li (društveni) svijet izvan naracija i diskursa?

U pogledu statusa pojedinca, možda je jednostavnije reći što ontologija IPA-e nije, i to pomoću kratkog uvodnog nacrtu ontologije kojoj se ona jasno suprotstavlja. To je ontologija koja postulira autonomne pojedince, karakteristična za racionalni izbor ili za njegov normativni pandan u teoriji liberalnog individualizma, čije su poimanje osobe poznati komunitaristički teoretičari kritizirali kao „rasterećeno“ (*unencumbered*), „atomističko“ (*atomistic*) i „sablasi“ (*ghostly*). Racionalni izbor operira s autonomnim pojedincima koji djeluju strateški, nastojeći maksimizirati korisnost i minimizirati troškove. Na toj osnovi on pokušava objasniti kolektivne društvene i političke pojave. Pritom se „preferencije“ pojedinaca uzimaju kao zadane, a pitanje njihova porijekla ostavlja se postrani (usp. Laver, 2005, 15). Sasvim pojednostavnjeno, problem s tim pristupom jest dvojak. Ako ga se shvati usko, onda je naprosto pogrešan, jer ne uspijeva objasniti brojne kolektivne pojave i smješta analitičara u svojevrсну teorijsku „luđačku košulju“ (Ward, 2005, 80). U uskoj je varijanti on svojevrсна karikatura tržišnog djelovanja, koja neuspješno pretendira na status opće socijalne teorije. Ako se pak racionalnost pojedinca koncipira široko i u nju uključe razne neekonomske preferencije, stavove i uvjerenja, onda se, primjerice, i djelovanje terorista samoubojice može tumačiti kao racionalno djelovanje, pa racionalni izbor postaje svojevrсна *carte blanche* pristup, tj. puko naknadno prepariranje terminologijom racionalnog izbora raznorodnih društvenih pojava koje svoje porijeklo i razloge imaju negdje drugdje.

Zastupnici interpretacijskog pristupa smatraju da je ključno upravo ono pitanje koje racionalni izbor izbjegava: kako se oblikuju i odakle potječu preferencije? Ako se to pitanje izbjegava, onda se izbjegava ono što je bitno za društvene znanosti (Bevir, Rhodes, Weller, 2003a, 6). Na to pitanje ontologija IPA-e ima zajednički odgovor koji, doduše, ima mnogo različitih nijansi i inačica, ali jednu osnovu: one su izraz određenih kolektivnih entiteta. Svijet politike se, prema IPA-i, sastoji od različitih tradicija, komunikacijskih svjetova života, argumenata, naracija i diskursa koje utječu na pojedince. Iako se, kao što sam napomenuo u uvodu rada i o tome kratko raspravio u drugom poglavlju (2.4), često radikalno suprotstavlja Habermasovo i Foucaultovo viđenje „diskursa” – kao „habermasovska utopija komunikacijske racionalnosti” i „poststrukturalistička slika diskursa kao zatvora” (Torgerson, 2003, 132) – njima je zajednička postavka da u ontologiji svojih teorija polaze od kolektivnih pojava. Čak ni „racionalistički” Habermas, kako se može pogrešno pomisliti, ne polazi od individualističke perspektive, nego od „zajedničkog prostora koji postoji između pojedinaca, to znači iz intersubjektivne, umjesto individualne perspektive” (Vitale, 2006, 743).

Različite pojmove koji čine ontologiju IPA-e neću posebno definirati i eksplicirati, jer sam to već učinio u prethodnim dijelovima rada: što su *policy* argumenti sugerira dio o Majoneu (3.1), što su naracije sugerira dio o naracijskoj *policy* analizi (3.3), a kako se koriste i koju ulogu imaju u društvu sugerira dio o paradoksu politike Deborah Stone (3.2). Eksplicitna definicija diskursa dana u je dijelu prethodnog poglavlja o diskurzivnoj *policy* analizi, gdje su navedeni i primjeri upotrebe tog pojma u *policy* analizi (3.4). Koncepti svijeta života i lokalnog znanja, bliski pojmu tradicije kojega koriste neki zastupnici interpretacijske teorije u političkoj znanosti (Bevir i Rhodes, 2005, 135), također su objašnjeni u prethodna dva poglavlja (2.1, 2.4, 3.5.3). Naposljetku, objašnjen je i oprimjeren pojam značenjskog okvira (2.1 i kraj 3. pogl.).

Kad se nabrojane pojmove usporedi, pokazuje se da su pojmovi argumenta, naracije i značenjskog okvira ograničeniji na tekstualnu i konceptualnu razinu, dok pojmovi diskursa i komunikacijskih praksi uglavnom imaju širi socijalno-institucijski obuhvat, te uključuju društvene prakse, činidbe i institucije. Dokazivanje njihove produktivnosti, prednosti i mana ostaje pojedinim analizama u kojima se

koriste, no treba napomenuti da oni načelno nisu u sukobu, nego mogu funkcionirati zajednički na različitim razinama analize, npr. naracija i argumentacija mogu se shvatiti kao tekstualna razina nekog šireg diskursa, a on se može smjestiti u neki svijet života s karakterističnim komunikacijskim praksama. Naposljetku, iako taj pristup odbacuje ideju rasterećenoga i atomističkog pojedinca, koji uvijek djeluje u nekome diskurzivnom kontekstu „ostraćenih“ zajednica involviranih u *policy* proces, ne znači da mu se sasvim oduzima autonomija. Pojedinaac se može suprotstaviti nekom diskursu, pomoću oprečnog diskursa ili čak kreirati oprečni diskurs. U tom smjeru ide Bevirov koncept „situacijskog djelovanja“ (Bevir, 2004, 622), pa se može govoriti i o dualnoj ontologiji IPA-e, što sam sugerirao u uvodu. To nas vodi aporijama odnosa strukture i djelovanja, koje dugo muče teoretičare u društvenim znanostima, a u koje ovdje ne mogu ulaziti, a još manje ih rješavati (usp. McAnulla, 2005). Dovoljno je u ovoj shematizaciji zabilježiti da teorije IPA-e u svome diskurzivno konstruiranom i ponekad agonističkom svijetu operiraju kolektivitetima i diskurzivnim strukturama. Oni čine kontekst *policy* djelovanja iz kojeg se ne može izuzeti ni jedan akter. No, to ne znači da je IPA lišena kritičke perspektive (2.3.2), ili da teorijski ili normativno nužno negira autonomiju pojedinaca.

To nas, na kraju ontologijskog razmatranja, vodi drugom pitanju koje sam postavio, o statusu diskursa i naracija. S obzirom na to da IPA-u ne smatram apsolutnom paradigmom za tumačenje *policy* procesa, nego jednim istraživačkim programom koji može objasniti neke njegove dijelove ili momente i koji može supostojati s drugim istraživačkim programima, potrebna je kratka rasprava o učestalim pokušajima da se pojam diskursa apsolutizira. Njezina je karikaturalna inačica doslovno tumačenje tvrdnje da nema ničega izvan teksta i da se cijeli svijet – ne samo socijalni! – protumači kao diskurzivna konstrukcija. Na takvo je stajalište nerazumno pristati. Kao što jedan neomarksistički autor lucidno upozorava, kad bi sve bilo u naraciji ili diskursu, pomoću njega bi se lako moglo željezo pretvoriti u zlato ili konstruirati carevo novo ruho koje bi ljudi zaista vidjeli ili bi ih se naknadno, bez poteškoća, moglo uvjeriti da su ga vidjeli (McAnulla, 2005, 277). Jasno je da postoji granica društvenim konstrukcijama, barem u tome što postoji fizički svijet sa svojim zakonitostima. U tom smislu vrijedi duhovito Sokalovo upozorenje: „U redu: svakoga tko vjeruje da su zakoni fizike puka društvena konvencija pozivam da ih

pokuša prekršiti skokom kroz prozor moga stana (živim na dvadeset i prvom katu)" (Sokal, 2002b, 92). Barem u okvirima pojedinačne prostorno i vremenski ograničene diskurzivne analize, to vrijedi i za neke stabilnije socijalne prakse i institucije, koje nije lako diskurzivno mijenjati, poput osnovnih institucija određenoga ekonomskog i političkog poretka.

Što onda znači da su značenje i način na koji se svijet osmišljava i „diskurzivno konstruira“ važni? Dovode li spomenute skeptične tvrdnje ontologiju IPA-e u pitanje? Ne, jer ona želi reći nešto drugo, naime ono što je Hajer poručio u vezi s diskurzivnom analizom: iako ekstradiskurzivni objekti postoje, važno je kako se oni osmišljavaju (3.4). Kako napominju Laclau i Mouffeova (uvod pogl. 2), „činjenica da je svaki objekt konstituiran kao objekt diskursa nema ništa s tim da li postoji svijet izvanjski mislima, ili s opozicijom između realizma i idealizma.“ Njihov je primjer potresa, koji se može osmisliti kao prirodna pojava i kao izraz Božjeg gnjeva zbog ljudskih grijeha (Laclau i Mouffe, 2001, 108). Dakle, postoji vanjski svijet, a postoje i stabiln(ij)e socijalne i političke institucije. Kada IPA tvrdi da je svijet *policyja* diskurzivno konstruiran, onda se time želi reći, barem u onoj varijanti koju sam spreman braniti, da diskursi i naracije igraju ulogu u osmišljavanju, usmjeravanju, oblikovanju i opravdanju politika i da se na to treba obratiti pažnja u njihovoj analizi. Oni ne stvaraju društveni, a još manje fizički svijet, iz ničega, u smislu teologijskog pojma *creatio ex nihilo*. Želim se stoga ograditi od autora koji tvrde da vanjski svijet ne postoji i da je „fizikalna 'realnost' konačno društveni i lingvistički konstrukt“ (Sokal, 2002a, 65). Nažalost, mnogi teorijski tekstovi na koje se IPA referira u osnovi su „erotski tekstovi... na (lošem) francuskom“ (Sokal, 2002c, 101), čijim tvrdnjama treba pristupiti s rezervom.¹³¹ Ako sadrže taj element, treba ga staviti u zagrade i

¹³¹ Alan D. Sokal je profesor fizike, lijeve političke orijentacije – samodeklarira se kao „ljevičar (i feminist)“ – koji je u prestižnom časopisu „postmodernističke“ provenijencije *Social Text* 1996. objavio parodijski tekst *Nadilaženje granica: prema transformativnoj hermeneutici kvantne gravitacije* (*Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity*; Sokal, 2002a). Nakon toga, Sokal je objavio tekstove u kojima obrazlaže svoju podvalu i odgovara kritičarima (Sokal 2002b; 2002c). U izvornom članku Sokal povezuje Derridu i Einsteina, Lacana i teoriju polja, Irigarayevu i kvantnu gravitaciju, tvrdeći da kvantna gravitacija ima političke implikacije i slične nebuloze. Ukratko, kako je poslije sam rekao o svom tekstu: „Nigdje u svemu ovome ne postoji

spasiti iz njih ono što je dobro argumentirano. Tvrdnju da je neka politika diskurzivno konstruirana ili da je u kreiranju neke politike diskurzivni i narativni element važan, najbolje je ilustrirati u konkretnoj analizi uloge diskursa u nekom *policy* slučaju.

Tip diskursa o kojemu Sokal govori možda je jedan od razloga zašto se IPA-u ponekad ne uzima ozbiljno i zašto neki autori iz glavne struje doživljavaju njezine teorije kao „slobodnolebdeće“ (Sabatier, 1999, 11). Uz prvo poglavlje Roeove knjige, koje sam već kritizirao (3.3), u smislu Sokalove kritike loš je primjer inače kvalitetan, prethodno citirani Sinclairov tekst (1.4), u kojemu u jednom dijelu njegov autor spominje „stohastičke elemente“, „nelinearnu dinamiku“ i „teoriju kaosa“ bez, barem meni, razumljivog obrazloženja, što prilično podsjeća na stil Sokalove parodije (Sinclair, 2006, 494).

Naposljetku, upravo iz neutemeljene ontologijske pozicije, koja apsolutizira diskurzivno djelovanje, mogao bi proizlaziti i kič u teorijskom diskursu IPA-e, kojemu bi ponekad trebalo malo više samorefleksije, jer katkad izgleda kao da neki teoretičari smatraju da se pukim množenjem zvučnih kovanica koje govore o diskurzivnoj politici i deliberaciji može promijeniti svijet kreiranja politike. Ne vidim kako se može opravdati ta pozicija. Ona, u konačnici, završava samo u estetski odbojnom vokabularu, pa se s njom opravdano mogu zbijati šale. To je vrlo lako pokazati. Naime, obično se postojanje stereotipnog idioma ispraznih fraza vezuje za klasičnu *policy* analizu. Arbitrarnost klasičnog *policy* diskursa može se, primjerice, ilustrirati pomoću „sistematskog generatora zvučnih fraza“ o kojemu piše Torgerson (2003, 126-127). Ukratko, generator se sastoji od toga da se riječi poredaju u tri stupca i zatim se njihovom slučajnom kombinacijom dobivaju zvučne fraze od tri riječi, poput „integriranih *policy* opcija“, „funkcionalne *policy* mobilnosti“, „responzivne *policy* projekcije“, „sinkronizirane *policy* mogućnosti“ ili „balansiranog *policy* programiranja“ (126). Isti se tip šaljive diskurzivne vježbe može vrlo jednostavno izvesti i s terminima kojima ekscesivno barataju neki teoretičari IPA-e. U sredini fraze može ostati *policy*, samo se riječi na početku, kao što su „funkcionalno“, „sistemsko“ ili „logističko“, trebaju zamijeniti s „postpozitivističko“, „deliberacijsko“, „participacijsko“, „interpretacijsko“, „hermeneutičko“ ili „kritičko“, a one na kraju,

logičan slijed misli; sve se sastoji od citata autoriteta, igara riječima, nategnutih analogija i tvrdnji bez argumenata“ (Sokal, 2002b, 92).

poput „programiranja“ ili „mobilnosti“, mogu se zamijeniti „praksom“, „mrežom“, „epistemikom“ ili „heuristikom“. Tako se dobivaju fraze poput „deliberacijska *policy* praksa“, „heuristička *policy* mreža“ i sl.¹³² Naslovi pojedinih članaka, dijelova i poglavlja Fischerovih knjiga dobar su primjer toga diskurzivnog pretjerivanja. Članak iz 1998. (Fischer, 1998a) zove se „S onu stranu empiricizma: *policy* istraživanje u postpozitivističkoj perspektivi“ (*Beyond Empiricism: Policy Inquiry in Postpositivist Perspective*). Poglavlje u knjizi iz 2003. (Fischer, 2003b) varijacija je na temu: „S onu stranu empiricizma: *policy* analiza kao deliberacijska praksa“ (*Beyond Empiricism: policy analysis as deliberative practice*), a članak iz 2006. (Fischer, 2006) naslovljen je „Participacijsko upravljanje kao deliberacijsko opunomoćenje: kulturna politika diskurzivnog prostora“ (*Participatory Governance as Deliberative Empowerment: The Cultural Politics of Discursive Space*). „Suočavanje s ekspertima u javnoj sferi: pokret za zaštitu okoliša kao kulturna politika“ (*Confronting Experts in the Public Sphere: The Environmental Movement as Cultural Politics*), „Lokalno znanje i participacijsko istraživanje: metodologijske prakse za političko opunomoćenje“ (*Local Knowledge and Participatory Inquiry: Methodological Practices for Political Empowerment*), „Zajedničko istraživanje i lokalno znanje: političko i metodologijsko utemeljenje participacijskog istraživanja“ (*Community Inquiry and Local Knowledge: The Political and Methodological Foundations of Participatory Research*), „Okoliši argumenta: deliberacijske prakse i *policy* epistemika“ (*The Environments of Argument: Deliberative Practices and Policy Epistemics*) nazivi su nekih poglavlja i dijelova iz Fischerove knjige iz 2000, a „*Policy* analiza kao diskurzivna praksa: argumentacijski zaokret“ (*Policy Analysis as Discursive Practice: The Argumentative Turn*) i „Građani i eksperti: demokratizacija *policy* deliberacije“ (*Citizens and Experts: Democratizing Policy Deliberation*) naslovi su nekih poglavlja u njegovoj knjizi iz 2003. U diskurzivnim vježbama kovanja „erotske“ *policy* terminologije ne zaostaje ni Forester, samo je njegov idiom nešto drugačiji.¹³³ Da ne bude nesporazuma, autori koje sam

¹³² Popis se može znatno proširiti i kreirati zaista maštovite sintagme, što ostavljam na trud zaigranom čitatelju, vjerujući da je za potrebe rada osnovna ilustracija argumenta sasvim dovoljna.

¹³³ Usp. nazive dvaju poglavlja iz njegove knjige *Deliberacijski praktičar* (*The Deliberative Practitioner*, 1999): „Slušaj priče i uči u praksi: prvenstvo praktičnog rasuđivanja“ (*Listen to Stories, Learn in Practice: The Priority of Practical Judgment*) i „S onu stranu dijaloga prema transformacijskom učenju:

spomenuo izvrsni su analitičari, što njihovi argumenti koje sam izložio potvrđuju (3.5), ali svojom frazeologijom, nažalost, zapadaju u diskurzivno-teorijski kič. Ispravan put za IPA-u leži u kvaliteti analize, koja nije povezana s bombastičnošću vokabulara. Tvrdnjom da je apsolutizacija diskurzivnog konstruktivizma, kao i s njim vjerojatno povezan diskurzivni kič u teorijskom diskursu IPA-e o javnim politikama, loš početak ili *non-starter* za ontologiju IPA-e, ujedno i završavam ontologijski dio ovoga poglavlja i okrećem se epistemologiji IPA-e.

4.2 Epistemologija: ideografija *policy* diskursa u socijalnome i političkom kontekstu

Dok ontologija odgovara na pitanje od čega se svijet sastoji, dakle na pitanje „što?“, epistemologija govori o karakteru i načinu provjere iskaza kojima se znanost služi, dakle odgovora na pitanje „kako (nešto znamo)?“. Ona definira prihvatljive oblike iskaza za neki znanstveni program, postavljajući pravila koja ti iskazi trebaju uvažiti. I u ovom dijelu lakše je objasniti epistemologiju IPA-e počevši od suprotne, pozitivističke pozicije. Pozitivistička pravila za znanstvene iskaze obrazložena su u prvom poglavlju: znanstveni su iskazi za pozitiviste univerzalne teorije koji govore o odnosu uzroka i posljedica, koja se mogu empirijski operacionalizirati i na taj način provjeriti odnosno opovrgnuti, a u užoj, biheveralističkoj varijanti odnose se na empirijski opazivo ponašanje (1.1).

Epistemologija interpretacijskog pristupa, od koje polazi IPA ima drugačije osnove. Njezine teorije ne trebaju uvažiti opisane pozitivističke kriterije (pitanje je mogu li se oni uopće zadovoljiti i je li to ikojoj društveno-znanstvenoj teoriji dosad pošlo za rukom). IPA je više ideografska, a manje nomotetička. Kako etimologija ideografije sugerira, IPA opisuje *policy* ideje. To znači da opisuje i analizira argumente, naracije i diskurse u pojedinom kontekstu i razjašnjava njihov politički sadržaj. Umjesto kauzalnog objašnjavanja događaja podvođenjem pod opće zakone, IPA želi razumjeti pojedine *policy* naracije. Njezina je teorija utemeljena u

kako deliberacijski rituali potiču političko rasuđivanje u procesima planiranja u zajednici“ (*Beyond Dialogue to Transformative Learning: How Deliberative Rituals Encourage Political Judgment in Community Planning Processes*).

nekom kontekstu i treba s njim biti koherentna. Analize IPA-e ne teže stvaranju prediktabilnih apstraktnih teorija, nego kontekstualno koherentnim i konzistentnim gustim opisima, što je jedno od općih obilježja interpretacijskog pristupa nasuprot pozitivizmu (Roth i Mehta, 2002, 136). Baumanovim rječnikom, iako može i treba ponuditi određenu razinu apstrakcije, ona nipošto nema legislativne ambicije (*legislative reason*) (Bauman, 1990).

Cjelovitu raspravu o epistemologiji, iz koje se mogu preuzeti postavke koje vrijede za IPA-u, ponudili su Yvonne Lincoln i Egon Guba u knjizi *Naturalističko istraživanje (Naturalistic Inquiry)*. U toj se knjizi temeljito elaboriraju karakteristike paradigme alternativne pozitivizmu, koja posebno važi za društvene znanosti. Iako su za tu paradigmu, kako autori kažu, u optjecaju različiti nazivi – poput postpozitivističke, etnografske, fenomenologijske, subjektivističke, paradigme studije slučaja, hermeneutičke, pa i humanističke – oni su je nazvali naturalističkom paradigmom, valjda hoteći ukazati kako je ona više u skladu s nekim prirodnim intuicijama i iskustvima spoznajnih subjekata, nego pozitivistički univerzalizam (Lincoln i Guba, 1985, 7). Polazeći od različitih kritika pozitivizma – prema kojima, između ostaloga, pozitivistička slika znanosti, ne odgovara znanstvenoj praksi, pozitivistička koncepcija činjenica ignorira teorijsku ovisnost činjenica, a pozitivističke determinističke postavke imaju neprihvatljive implikacije za humanistički pojam slobodne volje (24-28) – Lincolnova i Guba daju svoju viziju paradigme, koja dobro opisuje epistemologijska pravila IPA-e. Njihova naturalistička paradigma tako počiva na pet aksioma koji se suprotstavljaju aksiomima pozitivističke paradigme: realnost je konstruirana, subjekt i objekt znanja su povezani, iskazi su ograničeni kontekstom, entiteti se međusobno oblikuju i istraživanje je vrijednosno određeno. U knjizi se, također, nude deskriptori tih aksioma, njihova detaljna obrazloženja i elaboracije, te objašnjenje kako se oni međusobno podupiru.

Aksiomi o	Pozitivistička paradigma	Naturalistička paradigma
prirodi stvarnosti	Stvarnost je jedna, opipljiva, može se rastaviti na dijelove.	Stvarnosti je više, konstruirane su i holističke.
odnosu onoga koji zna i onoga što se zna	Spoznajni subjekt i objekt su odvojeni, dualizam.	Spoznajni subjekt i objekt su interaktivni, nerazdvojivi.
mogućnosti generalizacije	Generalizacije neovisne o vremenu i kontekstu su moguće (nomotetički iskazi).	Moguće su samo radne hipoteze ograničene vremenski i kontekstom (ideografski iskazi).
mogućnosti uzročnih veza	Postoje stvarni uzroci koji vremenski prethode ili su istovremeni sa svojim posljedicama.	Svi entiteti su u stanju međusobnog oblikovanja, pa je nemoguće razlučiti uzroke od posljedica.
ulozi vrijednosti	Istraživanje je vrijednosno neutralno.	Istraživanje je ograničeno vrijednostima.

Tablica 4.2 Pozitivistička nasuprot naturalističkoj paradigmi (Lincoln i Guba, 1985, 37).

Dok sam na prvi, ontologijski aksiom stavio potrebne ograde u prethodnoj sekciji, a u drugi i četvrti ne želim ulaziti, jer mi djeluju pomalo kao *new age* metafizika iz koje je teško izvesti relevantne naputke za konkretna istraživanja, treći i peti aksiom odlično opisuju epistemologiju IPA-e kako je ja vidim. Iz trećeg aksioma proizlazi da IPA treba ponuditi ideografsko, kontekstom određeno tijelo znanja, koje upućuje na interpretaciju i diskurzivnu analizu, te općenito kvalitativnu metodologiju kao pristup istraživanju politike. Po Lincolnovoj i Gubi, istraživač treba poznavati detalje konteksta i povijest socijalnog okružja koje istražuje (66). Njegov je pristup etnografsko opisivanje kompleksnosti, a pritom je, kako autori kažu u naslovu jednog poglavlja knjige, „jedina generalizacija da nema generalizacije“ (110-128). Time ne žele reći da se znanost ne treba baviti uopćavanjem, nego da je svaka potpuna generalizacija prazna, tj. da se uopćavanja uvijek treba „popuniti“ detaljima pojedinog konteksta, te da istraživač treba naći optimalnu razinu na kontinuumu između najopćenitije nomotetike i pretjerano detaljističke ideografije (122).¹³⁴ U pogledu petog aksioma, o vrijednosnoj pristranosti, nije sporno da vrijednosti utječu na istraživanje na više razina, primjerice, na razini odabira problema i metoda, razini usmjeravanja interpretacije, razini vrijednosti koje vode neku teoriju, razini

¹³⁴ Usp. dio o Weberu (2.1).

vrijednosti neke paradigme i razini općih kulturnih vrijednosti koje oblikuju istraživanje (174-177). Stoga ideografski orijentirani istraživač IPA-e treba zadržati i kritičku perspektivu, o kojoj je bilo riječi u drugom poglavlju (2.3 i 2.4).

Naturalističko istraživanje ima svoj dijagram toka (*flow chart*), prema kojemu iz naznačene epistemologije slijedi korištenje kvalitativnih metoda. U tom se toku istraživanja podatci induktivno analiziraju, dizajn istraživanja nastaje u samome istraživanju (*emergent design*), teorija se utemeljuje u tim podacima (*grounded theory*), te se na kraju daje ideografska interpretacija nalaza, a istraživanje se prezentira kao izvješće o slučaju (*case report*), u formi gustog opisa (188). Naznačeni dijagram toka najavljuje metodologijsku sekciju, no prije rasprave o metodologiji, u epistemologijskom dijelu poglavlja treba još navesti kriterije za pouzdanost teorije koji su dio procesa istraživanja prema naturalističkoj paradigmi. Njih se može uzeti kao kriterije za epistemologijsku provjeru iskaza IPA-e. Njima Lincolnova i Guba zamjenjuju klasične pozitivističke kriterije za ispitivanje pouzdanosti neke teorije (290-293), kao što su unutrašnja valjanost (*internal validity*), vanjska valjanost (*external validity*), stabilnost (*reliability*) i objektivnost (*objectivity*). Umjesto navedena četiri kriterija, oni uvode vjerodostojnost (*credibility*), primjenjivost s obzirom na kontekst (*transferability*), ovisnost o kontekstu (*dependability*) i mogućnost potvrđivanja (*confirmability*), te ih povezuju s pojedinim tehnikama provjere (296, 300, 328). U osnovi, te se tehnike svode na slijedeća očekivanja prema istraživaču: on ne smije „slijepo“ primjenjivati samo jednu tehniku istraživanja, nego se treba „saživjeti“ s kontekstom dugim angažmanom na istraživanju, stalnim promatranjem i primjenom različitih metoda, te na isti način, dakle kontekstualno, razumjeti „testiranje“ teorije.¹³⁵ Također, jedno je od razumnih i korisnih načela naturalističkog istraživanja da se u daljnjem istraživanju treba zaustaviti kad se izvori i nove kategorije iscrpe, pa se istraživač u svom istraživanju počne „vrtjeti u krug“

¹³⁵ U mnogim se slučajevima tehnike provjere odnose na jednostavno praktično rasuđivanje u istraživanju, pa ih ne treba posebno mistificirati. Recimo, ako istražujete pucnjavu u nekoj američkoj školi koji je počinio socijalno otuđeni učenik, iskaze sportaša (*jocks*), tipičnih *bullyja*, koji tvrde da nije bilo *bullyinga* u školi ili iskaz ravnatelja, koji je pod pritiskom odgovornosti za incident koji se dogodio, da je klima u školi bila mirna i da nikakvih ozbiljnih problema nije bilo, nećete unaprijed otpisati, ali ćete ih uzeti s kritičkom rezervom (usp. Roth i Mehta, 2002, 143-149).

(350). To je, praktično gledajući, pouzdan znak da je obavljena cjelovita ideografija: daljnje istraživanje nije produktivno, pa stoga nije ni potrebno. Naposljetku, Lincolnova i Guba pridodaju svojim metodologijskim naputcima i malo upozorenje „protiv uspostave neoortodoksije u uporabi ... kriterija“ koje nude, što je u skladu s kontekstualističkom orijentacijom IPA-e i na tragu *caveata* koji nudim „umjesto zaključka“ svojega rada.

Zaključno, epistemologijski naputci za IPA-u poručuju joj da ne treba tražiti opću teoriju *policy* procesa, nego da, u procesu teoretiziranja o različitim diskursima i naracijama, te njihovoj povezanosti s politikom, treba ponuditi vjerodostojan ideografski prikaz *policy* konteksta, bogat detaljima i važnim socijalnim, političkim i povijesnim specifičnostima. Ukratko, njezini iskazi moraju biti dobra ideografija. Mimo općeg rasterećenja od nomotetičkih pretenzija, koje teže pronalaženju univerzalnih apstrakcija, taj se pristup u načelu ne može formalizirati, pošto je svako pojedino *policy* istraživanje upućeno na pojedine kontekste. Uz opću poruku o ideografiji konteksta i poziv na uvažavanje pojedinih teorijskih naputaka izloženih u drugom i trećem poglavlju, već prema karakteru konkretnog istraživanja (npr. o konstitutivnim pravilima za djelovanje, o simboličkom djelovanju, o karakteristikama diskursa), o epistemologiji IPA-e stoga se ne može puno više reći. Međutim, nešto se detaljnije mogu opisati pojedine tehnike i tipovi istraživanja povezani s takvim pristupom, što nas vodi metodologiji IPA-e, koja čini glavni dio ovoga poglavlja.

4.3 Metodologija: *policy* etnografija, analiza mehanizama *policy* naracija i analiza *policy* diskursa

Metodologija se u najširem smislu tiče pravilnosti koje neko znanstveno istraživanje slijedi, načina ili putova povezivanja teorije s predmetom, tj. odnosi se na načine na koje znanost istražuje svoj predmet istraživanja.¹³⁶ U užem smislu, ona se odnosi na metode istraživanja, koje se u društvenim znanostima obično dijele na kvantitativne i kvalitativne. Kvantitativne metode služe se velikim brojem kvantificiranih podataka i uključuju statističke metode i matematičke formalizacije. S druge strane, kvalitativne metode bave se kvantitativno malim istraživačkim uzorkom, ali se jedan ili više slučajeva o kojima je riječ temeljito istražuju, ekstenzivno i intenzivno verbalno tumače i razlažu, često u formi bliskoj Geertzovom gustom opisu.

IPA je, s obzirom na svoju ontologiju i metodologiju, uglavnom usmjerena na kvalitativne metode. Treba istaknuti da je glavno i jedino uistinu bitno metodologijsko načelo IPA-e, koje prethodi pojedinim kvalitativnim metodama, kritički oprez i pažljiva usmjerenost na razumijevanje različitih praksi i diskursa povezanih s javnim politikama (2.1). Premda se to načelo ne može formalizirati, u istraživačkoj praksi ono se obično povezuje s određenim istraživačkim tehnikama, pa su u tom smislu kvalitativne metode „generički... termin koji se odnosi na cijeli raspon tehnika, među kojima su promatranje, sudjelujuće promatranje, intenzivni intervjui s pojedincima i intervjui s fokusiranim skupinama, kojima se nastoje razumjeti iskustvo i praksa ključnih informatora te ih čvrsto smjestiti u kontekst“ (Devine, 2005, 191). Premda neki inzistiraju da se interpretacijsko treba razdvojiti od kvalitativnog – jer se pod kvalitativnim često misli na pozitivističko kvalitativno (usp. Yanow, 2003) – u gore naznačenom, širem smislu, istraživačke metode IPA-e pripadaju kvalitativnim metodama.¹³⁷ Metode koje su specifične za IPA-u i koje su

¹³⁶ Riječ dolazi od *grč. méthodos*, što znači „slijeđenje puta“. Usp. „To je moje 'stupanje po putu' (doslovno, *meth'hodos* ili metoda)...“ (Suvin, 2006, 21).

¹³⁷ Yanow se distancira od klasičnih kvalitativnih metoda, smatrajući da su one pozitivističke, jer shvaćaju istraživačku materiju kao unaprijed dane podatke, tj. *data*, a ne kao nešto što se proizvodi u interakciji sa subjektima istraživanja. Interakcija sa živim subjektima i lokacijama istraživanja presudna

obilježile njezina dosadašnja istraživanja može se ugrubo podijeliti na etnografiju, analizu retoričkih mehanizama i naracija, te analizu diskursa. Uz te tri glavne obitelji metoda kojima ću se baviti u posebnim sekcijama ovog dijela poglavlja, uvodno ću dati nekoliko osnovnih napomena o kvalitativnim metodama kao metodama IPA-e, uključujući i par sumarnih napomena o pojedinim kvalitativnim metodama koje neću posebno obrađivati.

Sve su kvalitativne metode na neki način analiza sadržaja, pa u ovoj kratkoj napomeni od nje treba početi. Posrijedi je tradicionalna analiza sadržaja koja se „odnosi ... prema tekstovima kao prema pričama koje valja pročitati, razumjeti i interpretirati njihovo značenje” (Burnham *et al.*, 255).¹³⁸ Bez obzira što je, kako Burnham i suradnici napominju, analiza sadržaja „radno intenzivna, skupa i podložna pogreškama”, ona ostaje glavna, krovna metoda IPA-a. U tom smislu treba spomenuti i drugo opće metodologijsko načelo IPA-e, da pri odabiru predmeta istraživanja na fenomenologijskoj razini ništa nije unaprijed isključeno, pa se – da bi se dospjelo do važnih obilježja ontologijskih entiteta kojima IPA operira – može,

je za etnografsko istraživanje, kao i identificiranje socijalnog značenja u tom procesu, ali interpretacijski pristup nije ograničen samo na takvu metodologiju. Ono s čime se, kao zastupnik određene varijante IPA-e, mogu složiti jest kritičan stav prema fetišiziranju kvantifikacije, koje obilježava suvremenu političku znanost i *policy* analizu. Yanovljeva tu pojavu ilustrira preuzimanjem duhovitog citata Stanleya Hoffmana: „Idealna studija u političkoj znanosti danas bila bi komparativna studija zdravstvene regulacije rezanaca u 150 zemalja. Na taj način imao bi dovoljnu masu materijala da uspostaviš generalizaciju, a ne bi trebao pojesti nijedan rezanac – sve što trebaš su podatci” (16).

¹³⁸ Uz kvalitativnu analizu sadržaja, postoji i kvantitativna, koja pobraja pojedine elemente u jeziku i u analizi se služi kodiranjem i računalnim algoritmima. U toj se perspektivi izostanak razumijevanja čak ističe kao prednost: „Naša tehnika radikalno raskida s 'tradicionalnim' tehnikama analize tekstualnog sadržaja, tretirajući tekstove ne kao diskurse koje treba čitati, razumjeti i tumačiti u potrazi za značenjem... To je izuzetno postignuće, ako se uzme u obzir da u suprotnosti sa svim ostalim metodama, naša tehnika prebrojavanja (*scoring*) tretira riječi kao podatke (*data*) bez čitanja ili razumijevanja na bilo koji način, ne služi se znanjem engleskog, i ne zahtijeva prethodni rječnik za računalno kodiranje kad analizira tekstove” (Laver *et al.*, 2003). Da je takav pristup u suprotnosti s postavkama IPA-e, ne treba posebno obrazlagati. Usp. primjerice u dijelu 2.2 Searleove poruge bihevioralistima i Winchevu primjedbui o poznavanju (kineskog) jezika. Međutim, nema načelne prepreke da kvantitativna analiza sadržaja posluži kao priručno sredstvo u analizi učestalosti pojedinih riječi ili sintaktičkih konstrukcija u velikoj količini materijala (usp. Kinney, 2006), ali uz napomenu da je razumijevanje „posao” koji može obaviti samo analitičar, a ne računalo.

primjerice, razgovarati s pojedincima involviranim u kreiranje neke politike, promatrati njihovo djelovanje, sudjelovati u nekim *policy* manifestacijama, studirati dokumentarnu građu vezanu za neku politiku, čitati knjige, „surfati“ internetom u potrazi za podacima o politici ili, recimo, usmjeriti na epistolarne razmjene relevantnih aktera u *policy* procesu, kao jednu od diskurzivnih formi koja također može dati uvid u funkcioniranje nekog diskursa o politici. Ukratko, *anything goes*, dok god iz toga proizlazi dobra ideografija (4.2). Isto vrijedi i za prezentaciju istraživanja, iz koje, primjerice, ne treba isključiti ni vizualne forme prikazivanja podataka.¹³⁹

Kako Burnham i njegove kolege u udžbeniku o metodama istraživanja u političkoj znanosti upozoravaju u vezi s metodama promatranja i intervjua kao klasičnim kvalitativnim metodama, za njih je bitno „uvući se pod kožu subjekata“ i identificirati „aktivnosti i osjećaje“ neke grupe. Što se tiče odnosa promatranja i sudjelovanja, koje vrijedi i za etnografiju, ono se na kontinuumu od promatranja do sudjelovanja s obzirom na ulogu istraživača može podijeliti na potpunog promatrača, promatrača kao sudionika, sudionika kao promatrača i potpunog sudionika (Burnham *et al.*, 2006, 241-250). U pogledu intervjuiranja, postoje brojni tekstovi koji daju naputke za optimalne tehnike intervjuiranja, bilo općenito, bilo nekih posebnih subjekata, poput primjerice političkih elita (usp. Channell *et al.*, 1981; Peabody *et al.*, 1990). U opis tih praksi neću ulaziti iz dva razloga. Kao prvo, one nisu specifične za IPA-u, nego su dio opće baštine društvenih znanosti, pa gotovo i dio opće kulture. Kao drugo, kad bi te metode bile specifikum IPA-e, o kontroliranju tih tehnika ne bi se moglo puno toga reći. Njihovo se poznavanje gotovo u cijelosti svodi na ovladavanje njima u praksi. Naime, ako se o njima pokušava govoriti, često se dolazi do trivijalnih pravila, koja u određenom kontekstu mogu biti i pogrešna (npr. da

¹³⁹ Poput npr. fotografija i video projekcija (usp. Holliday, 2000., premda se ne pretplaćujem nužno na *queer methodology* i *empowerment* koji autorica povezuje s tim metodama). Kako primjećuje Bourdieu, nema ničega lošeg u tome da se najapstraktniji društveno-znanstveni diskurs kombinira s fotografijom, recimo predsjednika koji igra tenis, jednako kao i s tablicom koja sadržava statističke pokazatelje (Bourdieu, 1994, 16). Igrokazi, povezani s koncepcijama „etnomimeze“ i „performativne prakse“, također sugeriraju zanimljive alternativne načine prezentacije podataka. Njima se, međutim, briše razlika između kazališta i znanosti, pa ću ih ipak u ovom radu, kao možda odveć avangardne, ostaviti postrani što bih učinio sve i da nisu povezani sa sumnjivom diskurzivnom baražom o „politici osjećaja“, „transformativnoj hermeneutici“ i sl. (usp. O'Neill *et al.*, 2002).

istraživač treba biti točan i doći na vrijeme) ili banalnih naputaka, o tome kakvo odijelo treba nositi ili o tome koliko je pristojno pojesti ako istraživača pozovu na ručak (Burnham *et al.*, 2006, 224-225), treba li koristiti „audiokasete“ (Yin, 2007, 111) i sl. Da parafraziram poznatu izreku, znanost o onome o čemu ne može govoriti, treba šutjeti, odnosno, u ovome slučaju: prepustiti promatranje i intervjuiranje praktičnoj situacijskoj prosudbi.¹⁴⁰

To nas konačno vodi dvama načelima, povezanim s uvodno spomenutim „glavnim i jedino bitnim“ načelom interpretacijske metodologije, s kojima ću završiti opći dio metodologijske sekcije. Prema prvom je za dobro istraživanje od formalnih metodologijskih načela znatno važniji osjećaj za problem i istraživačka praksa s kojom je on povezan.¹⁴¹ S njim je povezano drugo načelo izbjegavanja formalizma u interpretacijskom pristupu: iako je važno pridržavati se metodologijskog plana, bez kojeg nema istraživanja, taj plan uvijek treba biti fleksibilan i podređen kontekstu. Strogi protokoli i formalizirana pravila protivna su duhu IPA-e, a povezano s tim, metodologijska forma općenito koja ju konstituira kao i svaku drugu istraživačku paradigmu, trebat će na kraju biti uzeta s dozom skepse.¹⁴²

¹⁴⁰ Slično vrijedi i za tehnike transkripcije razgovora u kojima se formalizira intonaciju, akcent, dramaturške pauze i sl. (usp. Lapadat i Lindsay, 1999), u što mislim IPA, čak ni na razini mikrodiskurzivne analize, ne treba ulaziti. Čini mi se da proliferacija formalne tehnike tamo gdje je nepotrebna može čak i omesti zahvaćanje onoga bitnog. Za daljnji razvoj ove ideje ponovno upućujem na zaključak rada.

¹⁴¹ Kako je primijetio Weber: „...metodologija može uvijek biti samo samoodređenje sredstava koja su se u praksi očuvala, podižući ih na razinu eksplicitne svijesti; ona nije nimalo više preduvjet plodnog rada nego što je poznavanje anatomije preduvjet za 'ispravno' hodanje“ (Weber, 1986, 87).

¹⁴² Vidjeli smo da Lincolnova i Guba relativiziraju načela epistemologijske provjere koja su sami razvili. Na isti način, primjerice, treba shvatiti i precizan protokol istraživanja za studiju slučaja koji nudi Yin, s pojedinim taktikama valjanosti (konstruktna, unutarnja i vanjska) i pouzdanosti (usp. Yin, 2007, 47-53). Premda korisni naputci za provođenje studija slučaja, kao svojevrzne opće metode IPA-e, ipak ih ne treba preuzimati doslovno, nego uz zdravu dozu kritičnosti.

4.3.1 *Policy* etnografija: gusti opis politike

Etnografija je život u društvu koje se istražuje. Ona se sastoji od svega onoga što metodologijske strukture nastoje izbjeći: od improvizacije, slučajnih otkrića i idiosinkrazijskih opservacija koje se najčešće ne može reproducirati i na taj način provjeriti njihovu validnost (Pachirat, 2006, 9). U etnografiji je najvažnije osobno iskustvo s terena, u kojemu često „incidentalno i akcidentalno postaju od najveće važnosti“, pa se, primjerice, značenje otkriva u neobveznim konverzacijama s ljudima i kroz slušanje spontanih priča koje oni pričaju (Murphy, 1999, 494). Konvencionalnije rečeno, etnografija je tumačenje nekog etnosa ili kulture na osnovi produženoga izravnog terenskog iskustva s njom, odnosno u našem slučaju svijeta neke politike i izrada znanstvenog rada na osnovi takvog istraživanja.

Klasik tog pristupa – od kojeg svakako treba početi ovaj kratki prikaz uloge etnografije u studijima javnih politika – je u drugom poglavlju kratko spomenuti antropolog Clifford Geertz (2.1), uz čije se ime vezuje metodologija gustog ili detaljnog opisa (*thick description*). Naime, za Geertza se etnografija ne sastoji od pojedinih metoda, poput izbora informatora, pisanja dnevnika ili stvaranja karte nekog terena, nego u „promišljenom upuštanju“ u „podroban opis“ (Gerc, 1998a, 12). Geertz u *Tumačenju kultura* polazi od postavke da antropolog treba identificirati značenje, a ono se sastoji u simboličkom ljudskom djelovanju. Pozivajući se na Ryleov primjer razlike između treptanja (*twitch*), kao refleksne reakcije i namigivanja (*wink*), kao geste sa socijalnim značenjem, Geertz pokazuje jalovost radikalnog bihevioralizma koji bi bilježio sve pokrete i ljudske geste izvanjski, ali ne bi mogao svojom metodom dospjeti do značenja, koje razlikuje treptanje od namigivanja. Ta je razlika ključna, kolikogod ona izvanjski neprimjetna ili „nefotografibilna“ (*unphotographable*) bila (Thompson, 2001, 66). Etnograf stoga ne smije biti „posjetitelj s Marsa“, nego treba uroniti u društvena zbivanja koja istražuje, protumačiti neku kulturu koja se sastoji od „društveno ustanovljenih struktura značenja“ (Geertz, 1998a, 22). Pojmovi kojima se društveni znanstvenici služe u tumačenju upravo su takve naravi, poput „časti“, „zabrane“ ili „trgovine“, što Geertz ilustrira jednom zanimljivom crticom iz vlastitog etnografskog istraživanja (15-16, 28). Čovjek se kreće u svijetu simbola, „a simbolički sistemi koji definišu te klase nisu

dati u prirodi stvari, oni su historijski konstruisani, društveno održavani i individualno primenjivani" (Gerc, 1998b, 152).

Za etnografa je apstrakcija opasan ideal. Geertz tako govori o „logičkim sanjarijama" i „akademsom opijenošću formalnom simetrijom". Etnograf ne treba apstrahirati, nego zapisivati i tumačiti „tok društvenog diskursa": on treba ući u pojmovni svijet subjekata u društvu koje tumači, kroz neposrednost interakcija stvoriti konstrukcije o značenju na osnovi kojeg djeluju subjekti i zatim ih razložiti u gustom opisu (Gerc, 1998a, 28, 33, 38).¹⁴³ To je detaljan, „mikroskopski" pothvat, a ne stvaranje makrosociologijskih apstraktnih teorija. Tim značenjima može se najbolje pristupiti u društvenoj interakciji, etnografskim izlaskom na teren. Za Geertza u tom pothvatu nema velike mistike: značenja je moguće otkriti, samo je potrebno da „ljudi koji ih primaju" budu „voljni malo da sarađuju" (Gerc, 1998b, 150). Aktivnost etnografa je poput čitanja nekog teksta: čovjek je zapleten u mrežu značenja i čita je kao rukopis. Taj rukopis je nekad mutan i nejasan, a nekad se gubi u elipsama, ali njegov smisao ipak postoji. Posljednja rečenica Geertzova djela poručuje da „društva, kao i životi, sadrže vlastita tumačenja. Treba samo da naučimo kako da im pristupimo" (281).

U skladu s ovim teorijskim osnovama, Geertz je vršio brojna istraživanja (iz perspektive zapadnog čitatelja) egzotičnih kultura. Primjerice, istraživao je pogrebne obrede na Javi, religiju na Baliju, te značenje poznate borbe pijetlova na Baliju, koju je shvatio kao „duboku igru" (221-281). Etnografski pristup proširio se izvan antropologije, nošen idejom da se ne samo značenjima egzotičnih i nepoznatih kultura mora pristupati na taj način, nego uopće, svim društvenim i političkim pojavama. Etnografija nudi optimalan opći pristup često suptilnom društvenom značenju, koje je teško identificirati bez izravnog iskustva interakcije. Stoga je ona našla svoje zastupnike i u političkoj znanosti i *policy* analizi. Jedan zanimljiv primjer etnografskog istraživanja u političkoj znanosti je ono Timothyja Pachirata, studenta Dvora Yanow, najvažnije autorice za etnografski pristup javnim politikama.

¹⁴³ Gusti opis se, prema Normanu Denzinu, sastoji od četiri bitna elementa: daje kontekst djelovanja, nudi namjere i značenja koja upravljaju djelovanjem, opisuje razvoj nekog djelovanja, tj. kako je do njega došlo, i predstavlja djelovanje kao tekst koji se može protumačiti (Thompson, 2001, 66).

U objašnjavanju svrhe etnografskog pristupa u političkoj znanosti, Pachirat polazi od Calvinove priče o nebeskom gradu Baukidi (*Baucis*) čiji stanovnici nikad ne silaze na zemlju, nego je unedogled proučavaju svojim moćnim teleskopima, ali se ne zna točno zašto: ili je beskrajno vole, ili je beskrajno mrze, ili je neizmjereno poštuju (Pachirat, 2006, 3). Prema Pachiratu, slično je i s pozitivističkim političkim znanstvenicima koji, koristeći kvantitativnu metodologiju i računajući regresije, gube razumijevanje svijeta politike koji bi trebali objasniti. Politički se znanstvenik etnograf, umjesto toga, iz Baukide spušta na teren i istražuje politiku na razini mikropolitičkih interakcija, postajući dio svijeta koji istražuje. Pachirat se, kao tamnopusi tajlandanin s iskustvom manualnog rada koji je imigrirao s roditeljima u SAD, uspio inkognito zaposliti u jednoj klaonici negdje na Srednjem Zapadu, u kojoj se dnevno ubije i „obrađi“ oko 2,500 grla stoke, te raditi tamo na različitim pozicijama od lipnja 2004. do svibnja 2006. po 12 sati dnevno (27). Uz brutalnosti rada u klaonici na *killing flooru* i gusti opis različitih praksi i odnosa u klaonici, Pachirat je kroz osobno iskustvo uspio detektirati i različite odnose moći i razlike u prirodi interakcija između zaposlenika na različitim pozicijama. Njih je najjasnije registrirao kad se uspeo na predradničku poziciju, doživjevši određenu distancu od svojih negdašnjih kolega su-radnika. Koliko mogu vidjeti, osnovna poanta Pachiratova rada, relevantna za interpretacijskog *policy* analitičara koji bi etnografski istraživao neku politiku, jest u tvrdnji da se odnosi moći ustvari mogu na pravi način spoznati tek ako se iskuse u terenskom istraživanju i u strukturama stvarnih socijalnih odnosa. Njegov uvid u mikropolitiku moći može se povezati s Foucaultovim razumijevanjem moći (2.4). Također, za IPA-u je značajno što se Pachirat u analizi organizacije koju je istraživao kao cjeline i međusobnih odnosa zaposlenika unutar organizacije poslužio Goffmanovim kategorijama: organizacija ima jednu prezentaciju prema ostatku društva i skriva unutarnje odnose, dok njezini zaposlenici također redovito prakticiraju goffmanovski *impression management* u međusobnim odnosima (2.1).

Dok Pachiratovo istraživanje ima implikacije za političku znanost u cjelini koju zanimaju odnosi moći, elaborirane metodologijske naputke i primjere istraživanja za interpretacijski pristup etnografskog tipa u istraživanju javnih politika ponudila je njegova mentorica Dvora Yanow. Yanovljeva smatra da je u tumačenju

politike važno pristupiti lokalnom znanju, otkriti značenjske okvire koje primjenjuju neka *policy* zajednice i ponuditi gusti opis njihovih praksi. Etnografija u *policy* analizi, koja ima metodologijske korijene u antropologiji, sastoji se ustvari od primjene „metafore kulture“ na kreiranje politika (Yanow, 2003, 231-233). Svoju metodologiju i primjere istraživanja Yanovljeva je iznijela u knjizi *Conducting Interpretive Policy Analysis* (2000). Zastupnik interpretacijske *policy* analize, bilo da se bavi analizom u smislu *policy* studije o *policy* procesu, bilo da provodi analizu za nekog naručitelja unutar *policy* procesa (ili analizu koja je na bilo koji način izravno napravljena za *policy* proces), ne treba se prvo pitati koliko neka politika košta, nego „što ona znači?“ i „kako ona znači?“. Kako upozorava Yanovljeva, u politici simboličko nije samo simbolično: „simboli i njihovo značenje“ itekako su „stvarni“, a „materijalne redistribucije i instrumentalno djelovanje“ nisu „jedini 'stvarni' elementi političkog i *policy* djelovanja“ (Yanow, 2003, x).¹⁴⁴

U svakoj politici javljaju se različite *policy* zajednice koje dijele „misli, govor, praksu, i njihova značenja“ (Yanow, 2000, 11).¹⁴⁵ Ključno je pitanje kako neka zajednica shvaća politiku. Recimo, ako netko želi shvatiti politiku prohibicije 1920-ih u SAD-u, treba se pitati kako su politiku prohibicije shvaćali ruralni protestanti, a kako urbani katolici. Inspirirana Goffmanovim analizama (2.2), Yanovljeva koristi pojmove okvira (*frame*), koji upućuje na „statično“ značenje koje dijeli neka zajednica, i uokviravanja (*framing*), koji upućuje na dinamički proces kreiranja značenja (13). U *policy* procesu obično se pojavljuje napetost koja nastaje između različitih zajednica značenja u tumačenja politika, a na toj napetosti dobrim dijelom počiva pothvat interpretacijske *policy* analize: „Interpretacijska *policy* analiza istražuje kontraste između značenja politike kako je ona zamišljena od strane donositelja politika –

¹⁴⁴ Primjerice, da bi mogao sastaviti i običnu anketu, *policy* analitičar mora poznavati kulturu u kojoj istražuje politiku. Čak ni jednostavno faktičko pitanje o godinama ispitanika nije u tom smislu nevino. Odgovor na to pitanje ovisi o shvaćanju starosti u kulturi: kod Japanaca se, primjerice, starija dob povezuje s višim društvenim statusom, a kod Amerikanaca prevladava općenita sklonost umanjivanju dobi (4).

¹⁴⁵ Obično se u *policy* procesu javljaju tri osnovna kolektiviteta, odnosno zajednice značenja kojima *policy* etnograf treba pristupiti. To su donositelji politika (*policymakers*), implementacijska agencija (*implementation agency*) i građani (*citizens*), odnosno klijenti (*clients*) na koje politike imaju utjecaj (Yanow, 2003, 238).

'autorskih' tekstova – i moguće različitih i čak nesumjerljivih značenja 'konstruiranih' tekstova – koje od njih čine ostale *policy* relevantne grupe" (9). Naime, klijenti neke politike i različite zainteresirane strane nisu „pasivne 'mete' *policy* 'projektila'“, nego aktivni konstruktori značenja (18), a ta se konstrukcija značenja događa na više razina: donositelji politika imaju jedno značenje, jedno se uspostavlja među klijentima, analitičar ga interpretira na jedan način, a na kraju čitatelj koji čita analitičarov rad o politici uspostavlja svoje vlastito značenje politike. Ukratko, prema Yanovljevoj, u *policy* procesu pojavljuje se mnoštvo interpretacijskih momenata koje ne treba uzimati „zdravo za gotovo“, jer u njima može doći do pomaka značenja politike i mogućih nesporazuma. Također, značenjski okviri i simboli koji se javljaju u politici nisu samo kognitivne naravi. Oni imaju emotivnu (*patos*), kognitivnu (*logos*) i moralnu (*etos*) dimenziju, koja odgovaraju osjećajima, uvjerenjima i vrijednostima (14-15), a nalaze se u jeziku, objektima i artefaktima: „Tumačeći takve simbole, mi težimo razumijevanju značenja koja su u njim uložena i njihovu kognitivinu (vjerovanje), moralnu (vrijednosti) i afektivnu (osjećaj) osnovu“ (16).

Navedena početna pitanja i postavke nedvosmisleno upućuju *policy* analitičara etnografskom pristupu analizi politika, kakav Yanovljeva zagovara. Na osnovno pitanje što politika „znači“, naime, odgovor se u cijelosti ne može dati analizom tekstualnih dokumenata jer se važna značenja za politiku često nalaze u mnogim neverbalnim artefaktima i elementima *policy* procesa. Značenja uopće ne moraju biti eksplicitno verbalno izražena, pa ih je teško identificirati (*hard to "pin down"*). O njima se ponekad ne govori, nego se podrazumijevaju (15), što navodi Yanovljevu na upotrebu Polanyijevog pojma prešutnog znanja (*tacit knowledge*), koji svoje opravdanje može naći u općoj izreci da znamo puno više od onoga što možemo reći.

Premda metodologijski protokol za nju nije ključan, interpretacijska *policy* analiza u cijelosti se može podijeliti na četiri osnovna koraka (20-21). Analitičar prvo treba identificirati artefakte (*artefacts*) koji se u *policy* procesu percipiraju kao relevantni. To su, prema kategorizaciji Yanovljeve, jezik, predmeti i objekti (*language, facts, objects*). Ti su objekti put u svijet značenja (Yanow, 2003, 11). Zatim, u drugome koraku, analitičar treba identificirati različite zajednice značenja kojima je ta politika relevantna, tj. pojedine grupe koje dijele značenja, prakse i

imaju zajedničko viđenje politike. Treći je korak identificirati diskurse i značenja koja određene zajednice povezuju s identificiranim artefaktima, tj. identificirati kako govore i koje značenje one pripisuju nekom *policy* problemu. Naposljetku, *policy* analitičar treba identificirati nerazumijevanja i točke sporenja između različitih *policy* zajednica, koji mogu imati različite izvore, primjerice kognitivne ili moralne. U ovom posljednjemu koraku, riječ je o izradi kartografije sličnosti i razlika u značenju neke politike između različitih zajednica.

Da bi uspio u provođenju analize u ova četiri osnovna koraka, tj. uspješno pristupio lokalnom znanju i diskursima značenja *policy* zajednica koje ga zanimaju, *policy* etnograf upućen je na određene metode. Ponajprije, *policy* se analitičar može poslužiti trima važnima temeljnim metodama, spomenutima u uvodu ovog dijela poglavlja: metodom intervjua, promatranjem u raznim varijantama i analizom dokumenata. „Intervjui, promatranje i analiza dokumenata konstituiraju središnje interpretacijske metode za pristupanje lokalnom znanju i identificiranje zajednica smisla i njihovih simboličkih artefakata“ (Yanow, 2003, 31). Međutim, uz analizu različitih dokumenata relevantnih za politiku (počevši od članaka u dnevnim novinama, pa sve do različitih *policy paper*a i pravne regulative vezane za neku politiku), najvažnije je da analitičar upozna svijet politike životom u njemu, „upijanjem informacija“ na svakom koraku, što sve te metode uzete zajedno čini potpunom *policy* etnografijom, koja daje punu i nijansiranu sliku politike iz više izvora.¹⁴⁶

Uz tri konvencionalne metode i opće etnografske upute, Yanovljeva upućuje na posebne metodologijske tehnike i razine analize, povezane s pojedinim objektima koji sadrže potencijalno važna značenja za razumijevanje politike. Od njih vrijedi spomenuti analizu simbola u jeziku i naracijama, analizu značenja prostora i *policy* programa, te analizu neverbalne komunikacije. Kako su simboli sadržani i u jeziku, Dvora Yanow kao dio cjelovite interpretacijske *policy* analize nudi i naracijsku *policy* analizu ili analizu simboličkog jezika (2000, 41-62), koja će biti glavnom

¹⁴⁶ Yanovljeva inzistira da je u terenskom istraživanju važno voditi dnevnik s točnim datumima, danima u tjednu i točnim vremenom („DDT-pravilo“), napraviti cjelovitu „kartu“ terena na kojemu se istražuje, i daje druge naputke sličnog tipa, ali upozorava također da je za dobru etnografiju izrazito važna improvizacija (Yanow, 2006).

temom idućeg dijela (4.3.2). Analiza simbola u jeziku ima tri razine. Prva je razina analiza metafora, koje Yanovljeva shvaća kao svojevrsne jezične uređaje ili „vozila“ (*vehicles*), kroz koje se daje, često pristrana slika određene politike (41-48). Druga je razina analiza kategorija nekog jezika, koje za razliku od metafora nemaju preneseno značenje, nego su dio općeg diskursa pomoću kojeg se klasificiraju i označavaju pojave (48-57). Analiza kategorija izrazito je važna, jer „pomaže identificirati arhitekturu argumenta koji se nalazi iza nekog *policy* problema i koja je, iako se često o njoj eksplicitno ne raspravlja u debatama o politici, ništa manje dio načina stvaranja smisla od strane javnosti relevantnih za politiku“ (56). Yanovljeva daje zanimljiv primjer kategorizacije u popisu stanovništva SAD-a iz 1990-ih, u kojemu se koriste kategorije rase (*race*) i etniciteta (*ethnicity*). Neke od kategorizacijskih zanimljivosti su da se kao rasne kategorije javljaju „stanovnik azijskog ili pacifičkog otoka“ (*Asian or Pacific Islander, API*), „američki indijanac“ (*American Indian*) i „Eskim“ (*Eskimo*). Tom se kategorizacijom u isti rasni „koš“, primjerice, stavljaju Kinezi i Samoanci, 540 različitih indijanskih plemena, od čega 119 federalno priznatih, a koristi se i riječ Eskim koja se danas uglavnom smatra politički nekorektnom.¹⁴⁷ Naposljetku, Yanovljeva piše o analizi naracija koje sadrže povijest i psihologiju, koje su važne, jer se, kako upozorava citirani Tzvetan Todorov, „događaji ne pričaju sami od sebe“ (57-61), te o analizi simboličkog značenja *policy* rituala i mitova (74-83), kao simboličnih činova (*symbolic acts*).

Yanovljeva nudi i naputke za analizu simboličkih objekata (*symbolic objects*) koje dijeli na prostorne aranžmane (*built spaces*) i *policy* programe (*policy programs*). Ona je posebno zainteresirana za to kako pojedini prostori prenose značenje, a za ilustraciju svog argumenta prenosi vlastita iskustva iz posjeta muzeju holokausta i muzeju imigracije (63-69). Analiza prostora proizlazi iz shvaćanja da prostor nije samo neutralna pozornica za odvijanje s njim nepovezanih društvenih i

¹⁴⁷ Yanovljeva napominje da je *Eskim* izvorno riječ *Algonkvin* indijanaca, njihov zajednički naziv za pripadnike različitih skupina *Inupijat* i *Yupik*, koji znači „onaj koji jede sirovo meso“, s tim da *Yupici* čak ne jedu sirovu ribu (*ibid.*, 61-62). Yanovljeva se posebno bavila problematikom shvaćanja rase i etniciteta u javnoj politici, između ostaloga u knjizi „Konstruiranje „rase“ i „eticiteta“ u Americi: stvaranje kategorija u javnoj politici i upravi (*Constructing 'Race' and 'Ethnicity' in America: Category-Making in Public Policy and Administration*, usp. Colebatch, 2004b). Usp. i prikaz Bourdieuove analize politiziranosti državnih kategorija u ovom radu (sekc. 2.3.2).

političkih odnosa. Kako se zna reći, prostor nije samo prostor (*space*), prostor je mjesto (*place*), što znači da on uključuje određene običaje i društvena i politička značenja. Primjerice Foucault, za kojeg prostor utjelovljuje „mikrofiziku moći“, pokazao je kako određena arhitektura kodira prostor, kako je idealni zatvor povezan s arhitekturom idealnoga nadzora, kako arhitektura tvornica također omogućuje nadzor radnika, i kako se nastavni proces može se povezati s uređenjem školskog prostora kao „stroja za učenje“ (Foucault, 1994, 143-151). Yanovljevu u analizi prostora zanima tjelesno ponašanje u prostoru, namjere onoga tko je projektirao prostor, odnos dizajnera prostora i kreatora politike, te općenito, pitanje kako se prostor čita, tj. kako se prostor shvaća kao „priča“ (*built space as story*, usp. Yanow, 1995). Također, *policy* programi mogu se shvatiti kao simbolički objekti, pri čemu je važno, primjerice, koje je značenje dobara koje nude i što oni općenito simboliziraju za različite zajednice smisla (Yanow, 2000, 69-73).

Što se tiče neverbalne komunikacije, ona uključuje: kineziku (*kinesics*), koja se odnosi na držanje tijela i kretnje lica; parajezik (*paralanguage*), koji obuhvaća zvuk govora, dijalekt, izražavanje emocija i sl.; proksemiku (*proxemics*), termin koji potječe od antropologa Edwarda Halla, autora knjige *The Silent Language*, a označava uobičajenu udaljenost pri komunikaciji u različitim kontekstima, poput osobnog ili poslovnog; pravila taktilnog ponašanja (*tactile behavior*), koja govore što se i koga smije dirati, fizičke karakteristike, osobne ukrase, poput nakita, odjeće i obuće i sl.¹⁴⁸

Nakon obavljenog terenskog rada posljednja faza u interpretiranju javnih politika jest „rad za stolom“, u kojemu se konačno tumačenje politike uspostavlja usporedbom dijelova i cjeline, u skladu s idejom hermeneutičkog kruga, „koji vidi ljudsko razumijevanje i učenje otprilike konstruirano kao krug“ (86; usp. 2.1). Naposljetku, ulogu *policy* analitičarke u *policy* procesu Yanovljeva shvaća kao ulogu „prevoditeljice“, „koji prenosi priče drugih interpretacijskih zajednica donositelju politika koji je zapošljava...“ (90). Ta prevoditeljica treba naučiti

¹⁴⁸ Popis kategorija neverbalne komunikacije preuzeo sam iz predložaka za predavanja Dvora Yanow s ljetne škole o *policy* etnografiji u Ljubljani koje mi je ustupila Ana Petek (8. kolovoza 2006). Iste sadrže, u najmanju ruku, bizarnu primjedbu da u SAD 93 posto komunikacije nije verbalno. Odakle baš 93 posto i znači li to da je drugdje u svijetu ta brojka niža ili viša?!

vokabular značenja i etnografski naučiti neki kontekst, postati svojevrsna vanjska članica neke zajednice. Premda je kod Yanovljeve ta tendencija nešto manje izražena, te se možda više pojavljuje metaforički nego doslovno, Yanovljeva naginje i deliberacijskoj koncepciji *policy* analize (3.5.3), tvrdeći da je njezin recept za *policy* analizu demokratičan. Analitičar u „demokratskom analitičkom procesu“ povezuje lokalno znanje i svoje stručno znanje čime nastaje „zajednička produkcija razumijevanja *policy* situacije“ (88).¹⁴⁹

U kritici ovog pristupa, uz spomenutu potencijalnu arbitrarnost interpretacije (2.2), treba izdvojiti problem često trivijalnih rezultata dugih istraživanja, koja su u kontrastu s pomalo pretencioznim žargonom drugog stupnja, u kojemu se ističe višeznačnost djelovanja i kompleksnost interakcija. Ponekad se ipak treba pitati zašto vršiti dugotrajno istraživanje, ako su se njegovi „rezultati“ mogli spoznati zdravorazumski ili slijedom običnog životnog iskustva koje većina pojedinaca ima? Međutim, već i sam osnovni uvid da se do značenja neke politike na najpouzdaniji može doći kroz interakciju u svijetu života na koji se ta politika odnosi, čini ovaj pristup legitimnim. Još kad se tome pribroje brojni kvalitetni metodologijski savjeti, može se bez zadržke zaključiti kako je on konstitutivni metodologijski sastojak IPA-e kao znanstveno-istraživačke paradigme. Kako primjećuje Yanovljeva u vezi svojih naputaka za interpretacijsko istraživanje politike, „iako ne slijede stil slijeđenja koraka (*stepwise fashion*) kao regresijska analiza ili analiza odlučivanja, analiza metafora, kategorija, prostora, rituala i mita, kao i promatranje, sudjelovanje,

¹⁴⁹ Usp. i „Normativna pozicija na koju bi se mnogi u svijetu interpretacijske *policy* analize potpisali jest da *policy* analitičar ima odgovornost da potakne ušutkane priče i ušutkane zajednice da progovore: da njih, njihove vrijednosti i njihove točke gledišta uključi u konverzaciju“ (92). To je pozicija koju često zastupaju etnografi, ističući „relacijski moment“ konstrukcije znanja u konverzaciji sa subjektima na terenu. Etnografija se u toj perspektivi shvaća i kao svojevrsna „babica“ koja pomaže porađanju značenja od strane subjekata u zajednici koja se istražuje (usp. Auyero, 2002, 154, 175-178). Unatoč nešto naglašenijem političkom momentu, teorija Yanovljeve, kao u osnovi niz interpretacijskih metoda povezanih s određenom ideografskom epistemologijom, uglavnom se može uklopiti u jezgru IPA-e kako je ja vidim.

konverzacijsko intervjuiranje i analiza dokumenata, imaju svoju vlastitu logiku i sistematičnost“ (93).¹⁵⁰

4.3.2 Analiza *policy* tropa i naracija: tipovi retoričkih manipulacija i priča u politici

U *policy* procesu prisutne su različite priče koje utječu na njegove ishode. U njima se događaji povezuju i prikazuju kako konzistentna cjelina u jednom tekstu (Gottweis, 2006, 469). O naracijskoj *policy* analizi bilo je riječi u prethodnom poglavlju, u kojemu sam prikazao ideju konstrukcije metanaracija kao metode rješavanja *policy* procesa (3.3).

Međutim, dok je kod Roza bilo riječi o općoj metodi za *policy* analizu, analiza pojedinih retoričkih mehanizama karakterističnih za *policy* naracije je izostala. O njima ću stoga nešto ukratko reći u ovom dijelu poglavlja, dok ću se u idućem posvetiti nešto ambicioznije zamišljenoj teoriji diskursa, koja se ne odnosi samo na retoričke mehanizme i „smicalice“ u *policy* pričama, nego uključuje formalnu razradu tipova diskursa, pojedinih diskurzivnih elemenata, kao i povezivanje diskursa s ekstradiskurzivnim elementima poput socijalnih praksi institucija, kao u Hajerovoj teoriji diskurzivnih koalicija (3.4).¹⁵¹

¹⁵⁰ Da je Yanovljeva ponudila jedan kvalitetan pristup istraživanju javnih politika, mogu posvjedočiti zanimljiva istraživanja koja je provela pomoću iznesene metodologije. Među njima je posebno zapaženo njezino istraživanje djelovanja Komunalnih centara u Izraelu (*Israeli Corporation of Community Centers, ICCO*), ustanovljenih odlukom Knesseta 1969., u kojemu ilustrira primjenu svojih metodologijskih oruđa. Centri su u praksi odstupili od namjere kreatora politika da integriraju različite socio-ekonomske grupe, što nipošto ne znači da je uspostava centara bila neuspješna (usp. Fischer, 2003a, 147-150).

¹⁵¹ Između pojmova naracije i diskursa postoje preklapanja, pa se crta razgraničenja između njih ne može strogo povući. Stoga je i podjela posljednje dvije sekcije u poglavlju uvjetna. Podjelu između te dvije sekcije s jedne strane, kao u biti analize tekstualnih izvora u širem smislu, i etnografije s druge strane, kao terenskog istraživanja interakcijskog tipa, može se nešto čvršće ustanoviti, ali kako je pokazala Yanovljeva, cjelovit interpretacijski pristup istraživanju politike uključuje jedno i drugo. Slična podjela obilježava, primjerice, metodologiju kulturalnih studija. S jedne se strane javljaju etnografski pristupi i biografije, koji shvaćaju kulturu kao način življenja i posljedično „metodološki, ističu važnost

U *policy* naracijama mogu se identificirati pojedine stilske figure, poput četiri glavne (metafora, metonimija, sinegdoha i ironija) o kojima piše White (2.3.1), a u analizi *policy* argumenata primjenjuje ih Throgmorton (3.1). U naracijama se, uz korištenje tih i drugih retoričkih mehanizama, konstruiraju dobitnici i gubitnici neke politike, konstruiraju prijatelji i neprijatelji, objašnjavaju događaji obično na politički pristran način. Prema mom uvidu, najbolju analizu takvih retoričkih mehanizama ponudila je Deborah Stone. Ona je objasnila različite tipične trope i naracije, što se ponekad svjesno, kao strateški mehanizmi, a ponekad nesvjesno, kao tipične diskurzivne forme, javljaju u *policy* procesima suvremenih društava. Uz prethodno spomenute problematizacije politike uz pomoć interesa i odluka (3.2.3), glavni koncepti koji karakteriziraju političku problematizaciju u naracijama *polisa* suvremenosti za Stoneovu su simboličke reprezentacije, korištenje brojeva u *policy* diskursima i naracije o uzročnosti u *policy* procesu (Stone, 2002, 131-209). Njezini uvidi ustvari funkcioniraju kao metodologijska oruđa za identifikaciju takvih mehanizama, te za njihov kritički tretman i razumijevanje njihove uloge u *policy* procesu, pa stoga pripadaju ovom dijelu rada, dok sam ostatak njezine teorije obradio u trećem poglavlju (3.3).

Simboličku reprezentaciju Stoneova shvaća kao sredstvo utjecaja i kontrole u politici. Ona je ključan dio političke utakmice: „O problemima politike govorimo riječima. Kako se riječi upotrebljavaju da bi se prikazale stvari, tema je kojom se obično bave retorika i književnost, ali simboličko prikazivanje je srž definiranja problema u politici“ (137). Stoneova obrađuje tri vrste simbola: političke priče i dvije figure govora, sinegдохu i metaforu. Priče se dijele na „priče o propadanju“, te „priče o gubitku i mogućnosti zadobivanja kontrole nad stvarima“. U

složenih, konkretnih opisa koji posebice obuhvaćaju jedinstvo ili sukladnost kulturalnih formi i materijalnog života.“ S druge su strane pristupi koji istražuju autonomne tekstualne forme, dakle ono što sam u radu klasificirao kao analizu naracija i diskursa: „Njihova je praktična teorija obično strukturalistička, ali u formi koja prednost daje diskurzivnoj konstrukciji situacija i subjekata. Za njih je najprikladnija metoda apstraktno, katkad čak formalističko, tretiranje formi, kojim se razotkrivaju mehanizmi stvaranja značenja u jeziku, naraciji ili drugim vrstama znakovnih sustava“ (Johnson, 2006, 77). Ako se ovaj drugi pristup apsolutizira, kako primjećuje Johnson, može doći do „jednostranih pretjerivanja“ u kojima npr. jezik govori govornika, a ideologija stvara subjekte (93-94). Jezik ipak treba kulturno kontekstualizirati i dozvoliti određenu autonomiju subjektima (4.1).

njima se prezentiranjem određene naracijske strukture s „herojima“, „zlikovcima“ i „nevinim žrtvama“ nastoji promovirati određena politika, koja bi trebala dovesti do zadobivanja kontrole nad događajima ili izbjegavanja katastrofe u društvu. Priče o propadanju imaju dvije varijante: „priče o osujećenom napretku“ (npr. opravdavanje otpora biotehnoloških tvrtki strožoj regulaciji njihovih djelatnosti) i „priče o prividnoj promjeni“ (npr. objašnjenje da zlostavljanje djece nije u porastu nego se danas jednostavno bilježi u većoj mjeri), kao i priče o kontroli, koje se dijele na „priče o urotama“ (npr. okrivljavanje kapitalista za nezaposlenost radnika) i „priče u kojima se krivi žrtva“ (npr. krivljenje siromašnih za njihovo siromaštvo, jer ne žele raditi, i bolesnih za njihove bolesti, jer nezdravo žive).

Dio analize koji Stoneova posvećuje stilskim figurama posebno je zanimljiv, jer na jednostavan način pokazuje kako figure poput sinegdohi i metafore nisu politički neutralne, već se kao učestali dio repertoara političkog diskursa „pune“ političkom pristranošću. Sinegdoha, figura u kojoj se cjelina predstavlja jednim svojim dijelom, u politici poprima oblik priče o slučaju koji je tobože tipičan za širi problem, što se obično nalazi u funkciji neke političke strategije (npr. priča o „izbačenoj kućanici“, kojom se opravdavalo reformu zakona o razvodu braka, u kojoj su jednostrano zanemarene brojne žene koje su samostalno zarađivale za život). Druga figura, metafora, također nije puki neutralni opis nečega nečim drugim, koji počiva na savršenoj analogiji, već instrument političke reprezentacije u kojemu usporedba s nečim znači izražavanje političkog stava. Za metaforu je karakterističan normativni i politički skok, u kojemu se „opisom“ ujedno propisuje i zagovara određena politika. Stoneova pokazuje kako pristrane metafore preplavljaju jezik suvremene politike, od onih u kojima se o suparničkim političkim programima i neželjenim društvenim pojavama, npr. kultovima, komunizmu, kriminalu, govori da se „šire“, poput bolesti, pa do upotrebe izraza „ratovanje“ za opis političkih akcija (npr. „rat protiv siromaštva“), ili do organskih i mehaničkih metafora koje socijalnim pojavama propisuju organsku i mehaničku ravnotežu (npr. „životni ciklus politike“, „prirodna podjela na elite i mase“, „kočnice i ravnoteže“, „ravnoteža snaga“, „uravnoteženi proračun“ itd.). Još jedna značajna osobina simbola koju Stoneova ističe jest njihova dvosmislenost. Ona omogućuje da se naglašavanjem simbola u koje svatko učitava vlastite preferencije (npr. „nacionalni interes“, „pravedne i

razložne cijene" i sl.) postigne konsenzus o pokretanju neke politike, koja bi, da je bilo konkretnog opisa, vjerojatno ostala nepokrenutom.

Brojevi su vrlo slični simbolima: „Poput metafora, brojevi čine normativne skokove" (167). Naime, Stoneova objašnjava da, iako se brojevi učestalo prikazuju kao neutralni i znanstveni, svako prebrojavanje uključuje prethodnu kategorizaciju onoga što se broji i odluku o ubrajanju ili neubrajanju graničnih slučajeva koji se neizbježno javljaju. Tako su, primjerice, brojke o nezaposlenosti vrlo različite ovisno o tome da li u račun ulaze samo oni stariji od šesnaest godina koji su prethodno imali posao i koji su ga aktivno tražili u posljednja četiri tjedna ili i svi oni koji odbijaju posao jer smatraju da im neki posao nije primjeren, traže posao s punim radnim vremenom i sl. Na isti način mjerenje kapaciteta bolnica putem broja kreveta kojima one raspolažu varira ishodom, ovisno o odluci što sve treba uračunati kao krevet (u širokom rasponu od daske na četiri noge do udobnoga bolničkog kreveta sa sofisticiranim medicinskim aparatima) i koliko bolničkog osoblja otpada na jedan krevet. Brojke također utječu na percepciju o poželjnoj razini neke pojave, kompleksne i nejasne pojave prikazuju kao jasne i podložne jednostavnom računu, impliciraju političku odgovornost, stvaraju političko grupiranje onih prebrojenih, i svojom preciznošću često djeluju u funkciji povećavanja autoriteta instance koja vrši prebrojavanje. Primjeri koje Stone nudi za ilustraciju njezinih uvida, uključuju povijesnu raspravu između Jamesa Madisona i Samuela Livermorea o kategorizaciji ekonomskih interesa u društvu, upotrebe kvantifikacije u rješenju suca Vrhovnog suda Blackmuna u poznatom slučaju *Roe vs. Wade* iz 1973. i ulogu pritiska statistike o riješenim slučajevima u radu američke policije.

Identificiranje *uzroka* nekog problema također podliježe politiziranju. Suprotno naivnom poimanju, prema kojemu je otkrivanje uzročnih veza područje neutralnog znanstvenog istraživanja *par excellence*, Stoneova pokazuje kako je manipuliranje različitim pričama o uzročnosti bitan dio političke utakmice. Kombiniranjem dvaju kriterija klasifikacije – svrhovitosti-nesvjesnosti djelovanja i željenosti-neželjenosti posljedica – Stoneova dobiva četverostruku tipologiju kauzalnih teorija u politici: mehaničke uzroke (posljedicu se želi, ali je se dobiva posredno), slučajne uzroke (posljedicu se ne želi i događa se slučajno), namjeravane uzroke (posljedicu se želi i postiže je se izravno) i nehotične uzroke (posljedicu se ne

želi, ali se djeluje svrhovito). Uz pomoć naznačene tipologije, Stoneova pokazuje kako se u politici obično suparničkoj strani pokušava pripisati namjerno uzrokovanje štete, i kako se s druge strane, u težnji za izbjegavanjem vlastite odgovornosti, neki događaj pokušava prikazati kao slučajno uzrokovan. Pri tome su druga najbolja napadačka i obrambena strategija interpretiranje događaja kao posredno, odnosno kao nehotično uzrokovanih. Tako će, primjerice, u slučaju ispuštanja štetnih tvari u okoliš tvornice kemikalija menadžeri tvornice kriviti kompjuterski sustav (slučajni uzrok), a direktor tvrtke koja je proizvela kompjuterski sustav tvrditi će pak da je uzrok neodgovornost tvornice u nadzoru (nemar ili čak svjesna namjera), a za nesreće u prometu, za koje se obično krive pijani vozači, može se jednako tako kriviti industriju alkoholnih pića, laku dostupnost alkohola u društvu, nedovoljnu strogost policije u kontroli ili čak automobilističku industriju koja namjerno proizvodi nedovoljno sigurne automobile. Stoneova također pokazuje kako se ovisno o ideologijskoj poziciji iste pojave obično objašnjavaju različitim uzročnim naracijama (npr. američki „liberali“ bolesti uzrokovane lošom prehranom tumače kao nehotično uzrokovane neznanjem o zdravoj prehrani, a američki „konzervativci“ kao posljedice namjeravane loše prehrane), te nudi mnoštvo zanimljivih primjera iz američke politike za političku upotrebu priča o uzrocima, kao i tri modela složenih priča o uzročnosti (kompleksne, institucionalne i povijesne).

Djelovanje	Posljedice	
	<i>Željene</i>	<i>Neželjene</i>
<i>Nesvjesno</i>	MEHANIČKI UZROK Intervenirajući agenti Ljudi isprana mozga <i>(brainwashed people)</i> Strojevi programirani da čine štetu	SLUČAJNI UZROK Priroda Vremenske nepogode Potresi Strojevi izvan kontrole
<i>Svrhovito</i>	NAMJERAVANI UZROK Tlačenje Urote Programi kojima se nekome namjerno šteti	NEHOTIČNI UZROK Posredni uvjeti Nepredviđene nuspojave Neznanje Nemar Propust

Tablica 4.3.2 Tipovi kauzalnih teorija s primjerima (Stone, 2002, 191)

Kako su Mark McBeth i suradnici primijetili, *Policy Paradox* Stoneove je „zlatni rudnik 'mini-teorija' za naracijsku *policy* analizu, o postavljanju dnevnog reda, o definiciji tema i problema i *policy* dinamici. Središnja tema djela Stoneove je upotreba književnih figura poput karakterizacije, zapleta, obojenog jezika i metafora za analizu *policy* naracija“ (McBeth *et al.*, 2007, 88). Uz njezine primjere analize tipičnih figura u naracijama, na kraju ove sekcije treba još spomenuti i empirijska istraživanja naracija koja su provođena u IPA-i – vođena općom idejom da jezik u politici nije medij prikazivanja, nego jedan od načina oblikovanja društva – koja pokušavaju tu ideju empirijski operacionalizirati. Jedan je primjer istraživanje utjecaja religijskog diskursa i kulturnih vrijednosti u raspravama o reformama socijalne politike u SAD-u 1990-ih, koja je vršena analizom sadržaja iz medija. U njoj je autorica pokazala kako diskurs religijska uvjerenja značajno utječu na kreiranje socijalne politike u SAD-u (Kinney, 2006). Također, analiza naracija otvorena je za povezivanje s drugim pristupima u *policy* literaturi, poput teorije promjene politike (*policy change theory*), s kojom je grupa autora u analizi slučaja politike zaštite okoliša u širem području Yellowstonea povezala različite naracijske strategije, poput

konstrukcije dobitaka i gubitaka, upotrebe kondenzacijskih simbola ili upotrebe „*policy* surogata“, s uspjesima i neuspjesima u postizanju ciljeva pojedinih interesnih grupa (McBeth *et al.*, 2007). Naposljetku, analiza može imati i kritičku ulogu. Kevin Morrell analizirao je naracije kojima se opravdavala reforma zdravstva novih laburista (*National Health Service, NHS*) u Engleskoj i Walesu i kritizirao ih kao retorički manipulativni okvir kojim se opravdavaju dvojbene politike. Naracije koje Morrell analizira obiluju takozvanim *entimemama*, zaključcima u kojima se eksplicitno ne izražava dvojbeni premissa. Primjerice, govori se o izboru od strane pacijenata kao vodećem načelu reforme, a ne govori se da on pretpostavlja nejednakost bez koje bi izbor bio besmislen, a nejednakost je u sukobu s utemeljiteljskim vrijednostima javnog zdravstva u Ujedinjenom Kraljevstvu (Morrell, 2006, 379-380).

4.3.3 Analiza *policy* diskursa: kako diskurzivne slike svijeta oblikuju politiku

Analiza diskursa, kako pišu Burnham i kolege u spomenutoj početnici iz metodologije u političkoj znanosti, vidi diskurs kao prožet moći. Analiza diskursa, po njima, treba razotkriti proturječja u diskursu, ustanoviti „dominantne ideje“, povezati ih s društvenom i političkom situacijom, te sagledati kakva je legitimacijska funkcija pojedinih diskurzivnih naracija (Burnham *et al.*, 2006, 256-263).

No, što je točno diskurs? U posljednjoj ću sekciji poglavlja dati određenje pojma diskursa i elemenata diskursa prema nekim konceptualizacijama. Zatim ću raspraviti o varijanti tekstualno orijentirane analize diskursa, navesti neke primjere i kriterije za valjanost takve analize. Također ću spomenuti i druge varijante diskurzivne analize, te dati primjere istraživanja diskursa na različitim razinama, koja su relevantna za IPA-u.

Hajerova definicija diskursa, kao niza ideja i kategorija koje daju značenje pojavama iz prethodnog poglavlja, kao i kratka ilustracija njegova pristupa (3.4), dale su dobar uvod u shvaćanje diskursa u IPA-i i ilustrirale aplikativnost diskurzivnog pristupa. Tom određenju treba pridodati da diskurs uglavnom dobiva jezične, tekstualne i različite druge formalne izraze, te da je za njega jako važna

forma, tj. odgovor na pitanje *kako* se nešto priča, dok se dimenzija *sadržaja*, tj. onoga *što* se priča, u većoj mjeri vezuje za pojam fabule: diskurs se, kako upućuje njegova etimologija, rasprostire i teče u različitim smjerovima (prema Whiteu, usp. 2.3.1), a njegove strukture mogu „preparirati“ različite sadržaje. Kao što je također napomenuto u raspravi o hajerovskoj diskurzivnoj *policy* analizi, diskurs je vrijednosno nabijen, te neke pojave ignorira i skriva dok neke posebno naglašava.

Dok rudimentarna definicija daje osnovnu ideju, u optjecaju su različite formalne konceptualizacije diskursa koje teorijski preciziraju njegove elemente. Primjerice, Douglas Torgerson u vezi diskurzivnog zahvaćanja *policy* procesa ističe četiri dimenzije diskursa: kodifikaciju (koja opća pravila diskurs nameće), institucionalizaciju (s kojom je institucijskom konstelacijom povezan), participaciju (tko ima pravo participirati u nekoj aktivnosti prema diskursu) i konceptualizaciju (koji su ideali prema kojima se upravlja *policy* proces) (Torgerson, 2003, 133-135).¹⁵² Uz Torgersona, među autorima bliskim IPA-i konceptualizaciju diskursa ponudio je i John Dryzek. Kako ona predstavlja dobar teorijski vodič za istraživanja IPA-e, malo ću je detaljnije opisati i tako zaključiti uvodni dio sekcije, posvećen definiranju i određenju elemenata diskursa.

„Diskurs je“, prema Dryzecu, „zajedničko sredstvo za osmišljavanje svijeta usađeno u jezik“, koje sadržava različite pretpostavke, sudove, dispozicije i mogućnosti (Dryzek, 1996, 18). Malo razrađenije, „diskursi su ... zajednički skupovi pretpostavki i mogućnosti koji omogućuju njihovim subjektima (*adherents*) da povežu djeliće osjetilnih inputa u koherentne cjeline i organiziraju ih oko koherentnih priča (*storylines*)“ (75). Dryzek shvaća diskurse u „(labavo) fukoovskom smislu“: oni su intersubjektivni, te ograničavaju i omogućuju djelovanje subjekata (51). Diskursi daju kategorije za razumijevanje svijeta, određuju tko može djelovati, a tko ne, utjelovljuju moć, a pojedinci ih mogu biti nesvjesni (Dryzek, 2006, vi, 1-2).¹⁵³

¹⁵² Torgerson piše o demokratizaciji *policy* diskursa: „Demokratski *policy* diskurs daje novu dimenziju *policy* procesu – npr. pitanja identiteta, kulture, estetike, povijesti – koja služe povezivanju *policy*ja s politikom“ (137). O njegovu shvaćanju uloge *policy* analize v. 1.4.

¹⁵³ Dryzek govori o diskursima i kao o „institucionalnom softveru“ (Dryzek, 1996, 18). U njegovim se djelima pojavljuje priličan broj različitih definicija diskursa (usp. Dryzek, 1996, 51, 121; 2006, vi, 1-2), ali posrijedi su u osnovi nevažne varijacije na istu temu.

Diskursi se sučeljavaju u različitim područjima kreiranja politike i na kraju oblikuju javne politike. Recimo, ekonomski diskurs i ekološki diskurs sukobljavaju se u području politike zaštite okoliša, feminizam, liberalizam i patrijarhalizam sukobljavaju se u vezi politika obitelji, socijalna psihologija i racionalni izbor u području kaznene politike i sl. Primjeri važnih diskursa koji djeluju u suvremenoj međunarodnoj areni za Dryzeka su tržišni liberalizam, globalizacija, antikorporacijska globalizacija, realizam, diskurs ljudskih prava, antiterorizam, neokonzervativizam, industrijalizam, održivi razvoj i diskurs identiteta (Dryzek, 2006, 2).

Dryzek raščlanjuje diskurse na pet formalnih elemenata. Oni imaju određenu *ontologiju*, tj. određuju koji se entiteti nalaze u svijetu (npr. racionalni akteri, Hegelov *Geist*, klase, rase ili spolovi). Oni određuju koji od tih aktera imaju *mogućnost djelovanja* ili „agencije“ (*capacity to act*), a koji je nemaju: neki od ontologijskih entiteta u diskursu mogu djelovati, recimo radnička klasa u marksističkom diskursu, a neki ne mogu, recimo crni robovi na plantažama juga SAD-a, koji su u robovlasničkom diskursu povijesnoga američkog Juga koncipirani kao objekti.¹⁵⁴ Treći element su *motiv*i koji akteri imaju: neki se priznaju kao legitimni, a neki se odbacuju, recimo jedna inačica radikalnog konzervativističkog diskursa može reći da se siromasi bune zato što su psihički devijantni, dok će ih socijalistički diskurs najčešće prikazati kao subjekte koji se legitimno bore za svoja prava. Diskurs također utjelovljuje koncepciju onoga što je *prirodno*, tj. određuje koji su prirodni i nepromjenjivi odnosi, a koji su *neprirodni*. Pojedini diskursi uzimaju neke odnose kao prirodno zadane, dok ih drugi problematiziraju i prikazuju kao arbitrarne. Tako će rasni, klasni i odnosi među spolovima biti različito shvaćeni u različitim suprotstavljenim diskursima. Recimo, podređenost žena nad muškarcima tradicionalistički patrijarhalni diskurs prikazivat će kao prirodne, a feminizam kao arbitrarne i društveno konstruirane u korist nepravedne muške prevlasti. Naposljetku,

¹⁵⁴ Identiteti subjekata za Dryzeka nisu primordijalni ili zadani, nego proizvod diskursa (*constructed by discourses*) (Dryzek, 2006, 4). Primjerice, za njega je Huntingtonov sukob civilizacija sukob diskursa, u kojemu se tradicije nanovo refleksivno konstruiraju, slično kao kod Giddensa (29-44; usp. Giddens, 2005, 53-64). Dryzek napominje da jaki diskursi mogu biti usađeni (*ingrained*) do te mjere da ih uzima kao dio primordijalnog identiteta. Premda polazi od postavke da diskursi oblikuju subjekte, Dryzek u konačnici izbjegava fukoovski pesimizam, zastupajući srednju poziciju prema kojoj diskursi ograničavaju subjekte, ali se mogu i mijenjati (Dryzek, 2006, 20).

peto obilježje diskursa po Dryzeku već je dobro poznatu čitatelju ovog rada: diskursi sadrže različite tipične *metafore* i retoričke figure koje najčešće imaju političke implikacije. Recimo, ekološki diskurs može prikazati zemlju holistički, kao jedan „svemirski brod“ (*Spaceship Earth*), a diskurs realizma u međunarodnim odnosima govorit će o državama kao o biljarskim kuglama koje se sudaraju u areni međunarodne politike (Dryzek, 1990, 159-160; 2006, 165-166).

Na ovim osnovama moguće je razviti za IPA-u veoma zanimljive metodologije za diskurzivnu analizu. Jednu koncepciju tekstualno orijentirane diskurzivne analize (*textually oriented discourse analysis – TODA*), koja predstavlja upotrebljiv model za IPA-u, dao je Norman Fairclough (1992). Faircloughov je pristup vrijednosno angažiran. On smatra da diskurzivna analiza treba razotkriti i kritizirati ideologiju dominacije sadržanu u diskursima, tj. pokazati kako diskursi proizvode odnose nejednakosti između etničkih skupina, spolova i društvenih klasa, pa je stoga njegova tekstualno orijentirana diskurzivna analiza ujedno i „kritička diskurzivna analiza“ (*critical discourse analysis – CDA*). Primjerice, unutar analize suvremenog medijskog diskursa, Fairclough napominje da je preduvjet za uspostavu suvremenog politički aktivnog i emancipiranog građanstva diskurzivna pismenost, tj. poznavanje određenog metajezika o jeziku medija, pomoću kojeg se može osvijestiti medijske manipulacije pomoću različitih diskurzivnih tehnika (Fairclough, 1995, 201-202).

Fairclough polazi od ideja da su promjene u diskursu važne i da one imaju konstitutivnu snagu za društvene i političke odnose. Diskursi konstruiraju socijalni svijet, oblikujući subjekte, objekte i koncepcije u društvu (usp. 2.4 o Foucaultu). Kao takvi, oni su važan dio socijalnih promjena. Njih se ne može reducirati samo na odraz, primjerice, ekonomije. Tako komodifikacija koja se očituje u diskursu za diskurzivnog analitičara nije samo odraz ekonomske komodifikacije, što navodi marksiste da zauzmu kritički stav prema Faircloughovoj perspektivi (usp. Jones, 2004). Važnost diskursa čini tekstualnu analizu diskursa relevantnom za objašnjavanje društva i politike, pri čemu su za analizu podobne različite verbalne forme u kojima se kroz diskurzivnu analizu može identificirati ideologija dominacije: neformalni razgovori, tekstovi u medijima, marketinške kampanje, politički govori i programi (Fairclough, 1992, 38). Međutim, iako je fokus na tekstu, diskurs se u analizi treba smjestiti u širu sliku društvenih odnosa, pa analitičar ne smije zanemariti

društvene strukture s kojima je diskurs u „dijalektičkom odnosu“ (65-66). Relevantna okolina nekog teksta sastoji se od socijalnih i diskurzivnih praksi koje uključuju proizvodnju, distribuciju i konzumaciju tekstualnih sadržaja. Na razini teksta pojavljuje se mnoštvo elemenata koji su zanimljivi analitičaru, poput vokabulara, gramatike, kohezije i strukture teksta (Fairclough, 1992, 75), a u široj koncepciji diskurzivne prakse treba obratiti pažnju na snagu iskaza, vrste govornih činova, koherenciju tekstova (2.2). Također, važna osobina tekstova, na koju Fairclough upozorava je intertekstualnost, „u osnovi svojstvo koje tekstovi imaju da su puni isječaka drugih tekstova, koji mogu biti izravno označeni ili spojeni s tekstom, i koje tekst može asimilirati, proturječiti im, ironizirati ih, i tako dalje“ (84). Ovim ustvari jednostavnim pojmom želi se reći da je tekst nemoguće razmatrati izolirano, kao „hermetički zatvorenu jedinicu“ (Chadwick, 2000, 292), nego da on uvijek čini dio šire mreže tekstova.

Razlog kontekstualnoj analizi leži i u prirodi ideologije. Iako Fairclough smatra kako diskurs nije „nepopravljivo ideologiziran“ (91), diskursi uglavnom sadrže određene ideologije, pod kojima on podrazumijeva „signifikacije/konstrukcije stvarnosti (fizičkog svijeta, socijalnih odnosa, socijalnih identiteta), koje su ugrađene u različite dimenzije formi/značenja diskurzivnih praksi, i koje pridonose proizvodnji, reprodukciji ili transformaciji odnosa dominacije“ (87). Ideologija priziva ili interpelira subjekte, u osnovi djelujući tako što pojedinci pristaju na njezinu „priču“.¹⁵⁵ Ona nije samo tekstualna, nego ima „materijalnu“ dimenziju u određenim praksama i institucijama (89), iz čega proizlazi potreba za obuhvatnom diskurzivnom analizom.

Provedba diskurzivne analize kao metode istraživanja nije određena strogim protokolom. Fairclough napominje da je „ne treba gledati kao nacrt, jer nema određene procedure“ (225). Ipak, njezine osnovne postavke zahtijevaju da se

¹⁵⁵ Riječ je o varijaciji na temu poznate Althusserove ideje ideologije, bliske Gramscijevom shvaćanju hegemonije, na koju se Fairclough izravno poziva (86-87). Althusser govori o ideologijskim aparatima države, koji postoje uz njezine represivne aparate poput vojske ili policije. U taj širok pojam spadaju različite institucije poput crkve, edukacijskog sustava, obitelji, političkih stranaka, sindikata, medija i različitih kulturnih organizacija, koje po Althusseru služe ideologijskom oblikovanju subjekata. Za njega ideologija općenito djeluje tako što poziva ili interpelira pojedince koji se svojim odazivom ideologijski konstituiraju kao subjekti (Althusser, 1993, 17, 44-51). (Usp. dio o Gramsciju i o diskurzivnoj teoriji Laclaua i Mouffeove na poč. 2. pogl.)

ona razluči na tri osnovna koraka, tj. da se provede na tri spomenute razine. Prva je razina analize socijalnih praksi, za koju nema čvrstih smjernica osim zahtjeva za ispitivanjem općeg diskurzivnog poretka, socijalnih odnosa i društvenih identiteta. Tu se razinu može shvatiti kao svojevrsni reziduum, koji je nužan za kontekstualizaciju diskurzivnog pristupa. O tome kako diskurzivno djelovanje ne treba apsolutizirati, nego smjestiti u društveni kontekst, već je bilo raspravljano u radu (4.1). Druga je razina diskurzivnih praksi, na kojoj treba analizirati kako se tekstovi produciraju, kako se distribuiraju i kako se konzumiraju. S njom Fairclough povezuje pojmove interdiskurzivnosti, intertekstualnih lanaca i koherencije. Naposljetku, na razini analize samog teksta, treba obratiti pažnju na vokabular, gramatiku, koheziju, metafore i sl. Treba identificirati žanrovska pravila, stupanj formalnosti diskursa, retoričke moduse, što Fairclough ilustrira primjerima analize tekstova iz tabloida i reklama, u kojima se često kombinira pojednostavljeni marketinški diskurs i pravno-financijski diskurs (225-240). Cjelovitom analizom na te tri razine može se u punini prikazati neku ideologiju i mehanizme njezina djelovanja.

Tekstualno orijentirana diskurzivna analiza opća je metoda za društvene znanosti koja ima potencijalno veoma široko područje primjene. Za IPA-u ona može poprimiti oblik analize tekstova pojedinih *policy* dokumenata i iskaza različitih zainteresiranih strana u nekom *policy* području. Ona bi, slijedeći Faircloughove naputke, trebala povezati tekstualnu analizu s analizom diskurzivnih praksi i socijalnih odnosa s kojima su diskursi i tekstovi povezani. Na neki je način, usmjerenošću na šire značenje i važnost poznavanje izvantekstualnih podataka, ta perspektiva bliska idejama *policy* etnografije (4.3.1). Treba, također, napomenuti da je Faircloughova TODA samo jedna od varijanti diskurzivne metodologije. Druge varijacije na tu temu mogu se jednako primijeniti u studiju javnih politika kakav zagovara IPA. Recimo, pojavljuje se mogućnost primjene više fukoovske, genealogijske analize u IPA-i, koja bi povijesno istraživala pojedine diskurzivne strategije i načine na koji one prikazuju subjekte. Jedan primjer takve analize je feminističko istraživanje povijesnih diskursa u Ujedinjenom Kraljevstvu, koji su – kako se dade iščitati iz parlamentarnih rasprava, različitih političkih dokumenata i novinskih članaka – samohrane majke u različitim naracijama prikazivali kao prijetnju obiteljskom moralu, tradiciji, pa i čistoći britanske

rase (Carabine, 2001).¹⁵⁶ Dobre ideje za IPA-u mogu se naći i u detaljno razrađenom povijesno-diskurzivnom pristupu, koji analizira diskurs na četiri razine: na razini teksta, na razini njegovog odnosa s drugim tekstovima, izraženo spomenutim pojmom intertekstualnosti, na razini ekstralingvističkih varijabli, te na razini socijalno-političkog i povijesnog konteksta (Wodak, 2002, 67). Takvo istraživanje treba obuhvatiti različite „žanrove“ političkog djelovanja od zakona, pa sve do administrativnih odluka i političkih govora, te u njima pronaći različite diskurzivne *strategije*, poput nominacije, predikacije i uokviravanja; političke *ciljeve*, poput ostvarivanja određenih vrijednosti i konstrukcija zajedništva i analizirati pojedina retorička *sredstva* poput različitih kategorizacija, primjena metafore ili sinegdohe. Na taj je način, primjerice, Ruth Wodak analizirala imigracijsku politiku u Austriji, napose

¹⁵⁶ Da diskurzivna analiza dobro surađuje s feminizmom, dokazuje i diskurzivna analiza statusa žena u britanskoj politici – koja kroz analizu različitih izvora, od Hansarda pa do šovinističkih konstrukcija u jeziku članaka desnih tabloida i tretiranja političarki u tzv. ženskim *lifestyle* sekcijama – dolazi do zaključka kako britansku visoku politiku obilježava „maskulinizam“ (usp. Walsh, 2001). Kad je riječ o feminističkoj diskurzivnoj analizi, trebam iznijeti i jednu samokritičku refleksiju, koja bi mogla proizaći iz njezine primjene na ovaj rad. Naime, svjestan sam zanemarivanja pitanja diskurzivne analize odnosa među spolovima i problematike patrijarhata u radu. Također, bivajući svjestan da sam jezik sadržava određene „rodne uloge“ koje ne treba nekritički prihvaćati, shvaćam da se može činiti problematičnim što sam se u davanju objašnjenja i primjera koristio muškim rodnom. U toj sam perspektivi, u najboljem slučaju, odgovoran za „pasivnu strategiju“, koja se sastojala u tome da sam pitanja „rodnih odnosa“ – uz iznimku jedne male napomene – svojim prešućivanjem tretirao kao neproblematične i tako pasivno podržavao opresiju („muškarci ne spominju i tako reafirmiraju“, usp. Hearn, 1998, 786-787, 790-791). Međutim, ostajem pri spomenutoj maloj napomeni iz drugog poglavlja: feminizam je posebno „područje borbe“ i ne mogu se njime baviti u ovome radu. Feministička IPA svakako je zanimljiva teorijska sinteza, o kojoj su drugi kompetentno pisali i vjerujem da će još pisati. Što se tiče jezika i pravopisa, problem je u tome što je politički korektan jezik u kojemu se uvijek navode opcije za oba spola (npr. „on/a“, „autor/ica“, „koji/koja“, „pisao/la“) rogovatan. Tekst u kojemu se on dosljedno primjenjuje na kraju izgleda kao birokratski formular. Naposljetku, što se tiče u radu korištenih posesivnih patronima u kojima se prezime žene daje sa sufiksom „-ova“, svjestan sam da se njih može zaoštreno tumačiti kao ideološku formu koja podupire anakrono shvaćanje da su žene vlasništvo svojih očeva ili muževa. Takve primisli nisam imao. Osim uobičajene pravopisne, moja upotreba tih arhaičnih oblika ima isključivo estetsku motivaciju: Stoneova, Yanowljewa i Mouffeova (i ostale „-ove“ u radu) privlačne su mi u smislu u kojemu mi je privlačna, primjerice, Šenoina Dora Krupićeva.

slučaj peticije Slobodarske stranke Austrije (*Freiheitliche Partei Österreichs*) „Prvo Austrija“ (*Österreich zuerst*) iz 1993. kojom se tražila restrikcija imigracije i reduciranje prava imigranata (72-93).

U ovoj sekciji ostaje mi naposljetku ukratko razmotriti kriterije za procjenu diskurzivne analize i navesti nekoliko primjera koji ilustriraju mogućnosti analize diskursa u studijima javnih politika. Slično kao što Lincoln i Guba u svojoj naturalističkoj paradigmi zamjenjuju pozitivističke kriterije ideografskima (4.2), u metodologiji analize diskursa kriteriji ispitivanja teorija mijenjaju se u skladu s ideografskom epistemologijom. Analiza diskursa tako konvencionalne evaluativne kriterije pouzdanosti (*reliability*), validnosti (*validity*) i ponovljivosti (*replicability*), mijenja kriterijima koji polaze od tri postavke o prirodi znanja: *situiranosti*, prema kojoj je znanje smješteno (*situated*) u nekom kontekstu, *kontingentnosti*, koja polazi od stava da ne postoje stabilne istine, nego samo kontingentna (*contingent*) znanja, i *refleksivnosti* (*reflexivity*), koja klasičnu postavku o neutralnosti istraživača mijenja uvažavanjem njegove vrijednosne pristranosti (Taylor, 2001, 318-319). Na tim osnovama se pred analitičara diskursa postavljaju otprilike sljedeći zahtjevi: teorije trebaju biti koherentne i bogate detaljima, a podatci i nalazi istraživanja trebali bi proći provjeru subjekata istraživanja (*member validation*). Usto se sugerira korištenje različitih metoda istraživanja na istom predmetu (tzv. trijangulacija), a kao kriterij se dodaju i relevantnost i primjenjivost podataka, recimo u vidu njihove iskoristivosti u dizajnu politika. U drugoj varijanti javljaju se kriteriji vjerodostojnosti (*trustworthiness*), koja uključuje jasnoću opisa i različite revizijske procedure provjere, te temeljitosti (*soundness*), koja, između ostalih, uključuje kriterije plauzibilnosti i koherencije (Wood i Kroger, 2000).¹⁵⁷

¹⁵⁷ Za razliku od Taylorove, Woodova i Kroger odbacuju trijangulaciju, smatrajući je pozitivističkom metodom koja implicira da postoji jedan skriveni rezultat iza površine, do kojeg se onda može doprijeti različitim metodama (176). Vjerodostojnosti i temeljitosti oni također dodaju određene „moralne kriterije“, pod zajedničkim nazivom opravdanosti (*warrantability*), koji se odnose na upotrebljivost i korisnost istraživanja u rješavanju društvenih problema. Prihvaćam u potpunosti ideografske postavke navedenih metoda evaluacije diskurzivnih istraživanja, dok – u skladu sa svojom tezom – tendencije prema moralnim i političkim kriterijima, kao i koncepcijama demokratskog istraživanja povezanog s koherencijskim pojmom istine, uzimam s rezervom.

Diskurzivna analiza javnih politika može se provoditi na različitim razinama. Za početak, ona se može primijeniti u analizi različitih diskursa u nekom *policy* području na makrosocijalnoj razini. Na taj je način Simon Swaffield analizirao različite diskurse o krajobrazu (*landscape*) u Novom Zelandu koje su zainteresirane strane usvojile da bi podržale svoju interpretaciju rješenja problema degradacije krajobrazu u visoravnima Novog Zelanda (*high country*).¹⁵⁸ Prema Swaffieldovim naputcima, diskurzivna analiza mora obuhvatiti povijest i kontekst nekog *policy* problema, te istražiti kako se pojedini diskursi koriste od strane pojedinaca i grupa. Svoj pristup on naziva „situacijskom *policy* analizom“ (*situational policy analysis*); ona obuhvaća Goffmanov pojam okvira, koji je primjenjiv jednako na razini analize diskursa pojedinaca i „širih socijalnih grupa“ (2.1). Swaffield je u svojoj analizi identificirao sedam diskursa koji različito tretiraju novozelandski krajobraz, poput „menadžmenta višestruke upotrebe“ (*multiple use management*), „očuvanja pomoću kontrole“ (*conservation by control*) ili „ravnoteže lokalnih interesa“ (*balance of local interests*). Oni imaju različite osnovne koncepte i shvaćanja krajobrazu, koriste različite metafore i asocijacije, zacrtavaju različite preferirane ishode i imaju različita viđenja uloge vlasti u rješavanju problema. Njima su se služile različite skupine involvirane u problem, poput političara, birokracije, vlasnika zemlje i ekoloških udruga. Swaffieldova normativna poanta jest da uprava treba involvirati različite diskurse u proces odlučivanja kako bi poboljšala kvalitetu politike (Swaffield, 1998, 217-218).

Analiza diskursa primjenjiva je i na razini analize diskursa u pojedinoj instituciji, čime se obično želi ilustrirati opće diskurzivne mehanizme u društvu. Recimo, na području obrazovne politike provedena su istraživanja o tome kako se pojedine kategorije koriste u *policy* praksi, napose kako pojedine etikete (*labels*) oblikuju studente i njihove identitete, te u konačnici i njihov obrazovni uspjeh. Takvo je istraživanje provela Sandra Stein, ispitujući na koji se način tretiraju djeca korisnici federalnog socijalnog programa u osnovnim školama¹⁵⁹ i kako se u tom procesu

¹⁵⁸ Riječ je o području iznad 300 metara nadmorske visine koje obuhvaća oko 6,000,000 hektara novozelandskog Južnog otoka (Swaffield, 1998, 200).

¹⁵⁹ Riječ je o *Zakonu o osnovnom i srednjem školstvu* (*Elementary and Secondary Education Act*) i programu pomoći siromašnoj djeci koji on predviđa (*Title I*), s kojim su u praksi školske administracije

oblikuje njihov identitet (Stein, 2001). U takvim „mikroprocesima implementacije politike“, zajedničko značenje se oblikuje u interakciji njezinih sudionika: u njemu stalno dolazi do različitih uokviravanja, ponovnih uokviravanja i protuuokviravanja *policy* odnosa, što jasno sugerira mogućnost primjenjivosti Goffmanove analize u IPA-i i ilustrira njezinu bliskost analizi diskursa (usp. Coburn, 2006, 364).

Naposljetku, pomoću diskurzivne analize mogu se analizirati pojedine mikrosocijalne interakcije, čija je svrha također pokazati tipične diskurzivne mehanizme koji se primjenjuju u socijalnim odnosima koji su važni za kreiranje neke politike. Primjerice, može se analizirati modalitete „nasilničkog govora“ (*bullying talk*) policije koji se prezentira u pristojnoj formi, a implikacije takvih studija „otkrivaju kako se socijalni poredak reproducira u mikro detaljima svakodnevne institucijske interakcije“, tj. rječnikom IPA-e, kako se u praksi uspostavlja i provodi neka politika (Chong Ho Shon, 1998).

Zaključno, analiza diskursa nezaobilazno je sredstvo istraživanja IPA-e. Ona može registrirati određene političke koncepcije već na površinskoj razini, kroz analizu kategorizacija aktera, izbora vokabulara, metafora i tipičnih naracija u tekstu. Primjerice, ona može pokazati kako jedan diskurs prikazuje oduzimanje djece australskim Aboridžinima kao racionalni prosvjetiteljski preodgoj, dok ga drugi prikazuje kao kulturocid, posljednji čin u zatiranju starosjedilaca čiju su zemlju oteli strani zavojevači. Ili kako jedan diskurs prikazuje homoseksualizam kao devijantnu pojavu, a drugi kao pozitivnu pojavu, primjerice kroz romantiziranje odnosa *gay* parova. Ili kako jedan diskurs može kapitalizam prikazati kao slobodno tržište, a drugi kao porobljavanje radničke klase (usp. Johnson, 2005).

Na toj je razini, na neki način, diskurzivna analiza dio opće kulture razumijevanja politike. Recimo, netko u novinama ugleda članak koji izvještava o izboru predsjednika SDP-a i odluči pročitati samo istaknute rečenice: „NOVI ŠEF SDP-a“ (*gornji okvir*), „IZA KULISA Nervoza i neodlučnost birača obilježili izbor novog šefa stranke“ (*nadnaslov*), „Delegati u kladionici, na Bajagi i Blaševiću“ (*naslov*), „Stres zbog izbora socijaldemokrati liječili pićem“ (*podnaslov*), „Neodlučni su zavirili u kladionicu Foruma mladih kako bi znali za koga da glasuju“ (*povećani „highlight“*

povezane različite etikete poput „edukacijski prikraćena mladež“ (*educationally disadvantaged youth – EDY*) ili „ograničeno vladanje engleskim“ (*limited English proficient – LEP*) (usp. Stein, 2001, 142).

dijela teksta), „Nigerijac Akinyemi iz Ivankova, Arlovićev politički pulen“ (*tekst ispod fotografije na kojoj jedan crnac drži iskaznicu SDP-a*).¹⁶⁰ Ako osoba koja čita nije elementarno diskurzivno pismena – a trebala bi biti: sjetimo se kritičke i edukacijske funkcije diskurzivne analize o kojoj govori Fairclough – umjesto zaključka da je demokratsku konvenciju za izbor predsjednika stranke neki politički pristran novinar u politički pristranom članku prikazao na negativan način, ona može zaključiti slijedeće: SDP ustvari čini skupina nervoznih i neodlučnih alkoholičara pod stresom, koji se kockaju i iza kulisa slušaju srpske izvođače (iako je riječ o rockeru i žanrovski teško odredivom kantautoru, koje sluša mlađa urbana publika uglavnom neopterećena nacionalizmom, za desno su čitateljstvo konotacije jasne). Štoviše, oni su „na njima“, kao što su, primjerice, ovisnici „na heroinu“. Za tu sumnjivu skupinu, koja ne može izabrati „šefa“, reprezentativan je izvjesni Nigerijac, inače nečiji „pulen“. Možda navedeni primjer djeluje šaljivo, ali banalno ocrnjivanje ili jednostavni maniheizam dobra i zla, koji se u posljednje vrijeme najviše očitovao u „borbi s terorom“ u američkim medijima i političkim govorima, veoma su često prisutni u medijima i imaju svoju publiku, dok su suptilnije varijante diskurzivnih iskrivljavanja opća pojava, koju ne može izbjeći gotovo nijedan tekst o politici. U takvom diskurzivnom nadmetanju, u osnovi su najčešće posrijedi dobro poznate osnovne strategije, s kojima se čitatelj mogao upoznati kroz djelo Stoneove. Politički suparnici obično se nazivaju pogrdnim imenima (*negative distinction*), bilo da su posrijedi pojedinci, grupe, nacije, rase, vjere ili politički programi. S druge se strane vlastita pozicija ili grupa zaodijevaju u ruho blistavih generalizacija (*glittering generalities*), poput demokracije i slobodoljubivosti, a među grupama u diskurzivnom natjecanju pojavljuje se borba za monopol na te termine (*struggle for monopoly*), kojima se u konačnici posvećuje vlastiti režim (*sanctifying regime*). Kako u izradi ove osnovne klasifikacije primjećuje Francis Dupuis-Déri, ishodi tog procesa uopće ne moraju biti benigni: „zloupotreba riječi uvijek je bila jedno od primarnih sredstava za podjarmljivanje ljudi“ (Dupuis-Déri, 2004, 119).

Međutim, kako je Hajer sugerirao u svojoj analizi, diskurs bi mogao djelovati i na dubljoj razini kognitivnog oblikovanja određenih osnovnih koncepata koji oblikuju predodžbe (3.4), primjeri istraživanja iz ovog poglavlja jasno pokazuju

¹⁶⁰ *Večernji list*, 3. lipnja 2007.

moгуćnost duboke i facetne analize višerazinskog diskurzivnog djelovanja. Recimo, bilo koji od Dryzekovih diskursa iz međunarodne arene uopće ne mora biti vrijednosno eksplicitan kao što je to slučaj s prethodno iznesenim karikaturalnim primjerom ili sveprisutnim suptilnijim političkim vrednovanjima. Njihova slika svijeta s određenom ontologijom, pripisanim mogućnostima djelovanja i koncepcijom prirodnih i neprirodnih odnosa, može biti dana u naizgled savršeno vrijednosno-neutralnom ruhu, primjerice znanstvenog diskursa. Naposljetku, ne treba smetnuti s uma i da sama analiza može biti zasićena vrijednosnim konstrukcijama i političkim koncepcijama. Zbog svih navedenih razloga zastupnici IPA-e upućeni su na korištenje temeljite, kontekstualno orijentirane diskurzivne analize koja razotkriva ideologiziranost diskursa i njihovo djelovanje na oblikovanju javnih politika.

* * *

Razmatranje pojedinih metoda IPA-e, koje sam ugrubo podijelio na etnografska istraživanja, analizu tropa i figura u naracijama i analiza diskursa zaključuju shematizacijski pothvat ovog poglavlja. Na te se metode, između kojih granice nisu toliko oštre (napose između analize naracijskih mehanizama i analize diskursa), IPA može osloniti u tumačenju politika. Uz metodologijske naputke, osnovne konture IPA-e daju ontologija IPA-e, koja uključuje diskurzivno oblikovani svijet i diskurzivne entitete poput argumenata, naracija, diskursa, značenjskih okvira i svjetova života *policy* zajednica, i epistemologija IPA-e, koja zahtjeva ideografske iskaze koji opisuju taj svijet. Nasuprot njima, stoji klasična *policy* analiza, koja se svijet politike naseljava ekonomskim ljudima i bihevioralistički pojmljenim akterima političkog sustava, o kojima daje opće iskaze koji objašnjavaju njihovo ponašanje, a iskaze operacionalizira pomoću kvantitativnih metoda. U slučaju analize za *policy* proces IPA nudi kontekstualno osjetljive savjete koji uzimaju u obzir značenja koja politika za njih ima, a klasična *policy* analiza nudi efikasne i efektivne *policy* opcije, u stilu američkog ministra obrane Roberta McNamare, koje se određuju prema maksimizaciji ili minimizaciji troškova i koristi za pojedince i grupe.

	„Klasična“ <i>policy</i> analiza¹⁶¹	Interpretacijska <i>policy</i> analiza
Ontologija	Teorijski ogoljeni entiteti Ekonomski čovjek – maksimizator koristi i minimizator troškova Bihevioralistički pojmljeni pojedinci i grupe involvirani u <i>policy</i> procesu	Entiteti određeni socijalnim kontekstom <i>Policy</i> argumenti <i>Policy</i> naracije <i>Policy</i> diskursi <i>Policy</i> značenjski okviri Svjetovi života zajednica koje raspolažu lokalnim znanjima i čine dio <i>policy</i> procesa
Epistemologija	Nomotetika Modeli <i>policy</i> procesa zasnovani na teoriji racionalnog izbora Univerzalni iskazi o uzrocima i posljedicama ponašanja aktera i zbivanja u <i>policy</i> procesu	Ideografija Kontekstualno ograničeni iskazi o <i>policy</i> procesu: tumačenje značenja i naracija aktera u <i>policy</i> procesu Opis elemenata diskursa i diskurzivnih mehanizama u <i>policy</i> procesu
Metodologija	Kvantitativne metode Matematički modeli Analiza troškova i koristi (CBA) Ankete na velikom uzorku Statistička obrada podataka	Kvalitativne metode Etnografija Analiza argumenta Analiza teksta Analiza diskursa
Uloga <i>policy</i> analitičara	Analiza <i>policy</i> procesa Formuliranje univerzalnih iskaza o zakonitostima <i>policy</i> procesa Analiza za <i>policy</i> proces Profesionalni savjet odlučiteljima u formi analize troškova i koristi	Analiza <i>policy</i> procesa Tumačenje <i>policy</i> procesa i objašnjavanje diskurzivnih mehanizama u <i>policy</i> procesu Analiza za <i>policy</i> proces Profesionalni savjet odlučiteljima koji počiva na kontekstualno osjetljivom razumijevanju <i>policy</i> procesa

Tablica 4. Usporedba klasične i interpretacijske *policy* analize

¹⁶¹ Koristim ovaj pojam uz sve potrebne ograde. Premda on pogađa bitne momente glavne struje klasične *policy* analize (v. sekc 1.3), on je svojevrsno „strašilo“ (*straw man*), čovjek od slame kakvog je nužno konstruirati da bi se neki argument istaknuo (v. poč. sekc. 1.4).

Nakon davanja teorijskog zaleđa IPA-e, objašnjavanja argumenata njezinih glavnih teoretičara i shematizacije IPA-e izložene u ovom poglavlju, zaključak poglavlja pripada jednoj svesažimajućoj definiciji koja podvlači dosadašnju argumentaciju rada: interpretacijska *policy* analiza jedan je od istraživačkih programa predmetno usmjerenih na javne politike ili *policy* proces, koji istražuje *policy* argumente, značenja koja akteri pripisuju javnim politikama, priče i diskurse o politikama i kako oni politički oblikuju subjekte i institucionalno se proizvode. Znanja koja ona traži nemaju univerzalističke pretenzije, a glavne metode kojima se služi su etnografija, analiza teksta i analiza diskursa.

Prethodno poglavlje pokazalo je da neki autori u području IPA-e zagovaraju i participacijsku analizu. Stoga se postavlja pitanje je li participacija sudionika politike u analizi samo njezino priručno sredstvo u istraživanju ili nešto više, odnosno put prema novim oblicima demokratskog političkog poretka i nov način radikalno demokratskog legitimiranja javnih politika? Na njega odgovor dajem u posljednjem poglavlju, koje se bavi deliberacijskom demokracijom te ispitivanju njezinog odnosa s IPA-om.

5. Interpretacijska *policy* analiza i deliberacijska demokracija: trebaju li se društvena znanost i *policy* analiza distancirati od politike?

U intervjuu povodom primanja Holbergove nagrade za 2005. godinu Habermas je upitan o glavnoj temi što ga je preokupirala u njegovu znanstvenom radu. On je rekao da to nije lako odgovoriti, ali da je to vjerojatno demokracija – „crvena nit“ koja prožima njegov rad od samih početaka. Međutim, istaknuo je da ga ipak posebno zanima jedna „dimenzija“ u demokratskoj proceduri, zbog koje je „jedan od prvih i najbudnijih branitelja“ posebnog oblika demokracije. Taj je oblik demokracije deliberacijska demokracija, a dimenzija koja je odlikuje u odnosu na druge oblike jest komunikacijska racionalnost, prema Habermasovu priznanju ujedno i druga važna tema koja je obilježila njegov rad. Komunikacijsku racionalnost Habermas naime vidi kao ključan element funkcioniranja društva; kako je istaknuo u istom intervjuu, društvo ne ovisi samo o tehničkom znanju i razvoju tehnologije, nego su za njegov opstanak nužni kritičko rasuđivanje, razumijevanje njegovih tradicija i davanje razloga za vlastito djelovanje, koji su ugrađeni u naš svakodnevni život.¹⁶²

Deliberacijsku demokraciju uvodno se može odrediti upravo kao kombinaciju demokracije i komunikacijske racionalnosti, dakle kao jedan tip političkog režima koji kao proceduralni standard za donošenje odluka nastoji postaviti egalitarnu racionalnu deliberaciju. Ona ima mnogo sličnosti s interpretacijskom *policy* analizom: obje tvrde da su diskursi, razlozi i komunikacija važni i da su političke naravi. Ipak, moj je argument da IPA treba ostati analitička djelatnost znanstvenika i

¹⁶² Detaljnije o Habermasovoj teoriji komunikacijskog djelovanja, usp. 2.4. Holbergova nagrada za izuzetna postignuća u području društvenih i humanističkih znanosti, prava i teologije ustanovljena je odlukom norveškog parlamenta 2003. Prije Habermasa nagradu je dobila književna teoretičarka i feministica Julia Kristeva, a nakon njega dobili su je sociolog Shmuel N. Eisenstadt i teoretičar prava Ronald Dworkin (v. http://www.holbergprisen.no/HP_prisen/e_HP_2005_vinner.htm). Intervju s Habermasom dostupan je na <http://www.youtube.com/watch?v=jBI6ALNh18Q> (pristupljeno 11. prosinca 2007).

da politički projekt deliberacijske demokracije nije njezin konstitutivni dio. U ovom ću poglavlju najprije detaljnije obrazložiti što je to deliberacijska demokracija. Riječ je o nužnoj „digresiji“ u fazi finaliziranja rasprave o programu IPA-e. Zatim ću istaknuti sličnosti i razlike između dva projekta, jednog znanstvenog, a drugog političkog, te izvesti središnji argument ovoga rada o IPA-i kao samostalnoj varijanti *policy* analize.

5.1 Deliberacijska demokracija: razložna rasprava slobodnih i jednakih kao osnova za konsenzusne političke odluke

Iako je deliberacijska demokracija „vruća“ tema suvremenih političko-teorijskih rasprava, sam termin nije se još probio do šire javnosti. On se ne javlja čak ni u ulozi „novinske izlizanice“ koja funkcionira kao „prosta govornička moneta“, što je sudbina koju prema prevoditelju Aristotela Ladanu obično imaju riječi iz inozemna političkog vokabulara (Ladan, 1988, 277). Tako, primjerice, već sama riječ deliberacija, koja nije dio standardnog leksika izaziva nedoumice prosječno obrazovanom laiku u Hrvatskoj. Ona dolazi od latinske riječi *deliberatio* koja označava razložnu raspravu¹⁶³, a prvo javljanje sintagme „deliberacijska demokracija“ u recentnoj političko-teorijskoj literaturi trasira se u tekst američkog politologa Josepha Bessettea iz 1981., koji je polemizirao se „elitističkim“ interpretacijama američkog ustava (usp. Bohman i Rehg, xii; Dryzek, 2000, 12; Cohen, 1989, 32).¹⁶⁴ Deliberacijska demokracija označava tip poretka u kojemu odluke donose jednaki građani, ali za razliku od „klasične“ demokracije koja počiva na „nadglasavanju“ prema većinskom

¹⁶³ *Deliberatio*, -onis, f. = razmišljanje, rasprava, savjetovanje. U Klaićevu *Rječniku stranih riječi* nalazi se slijedeće određenje: „**deliberácija** lat. (deliberare – odmjeriti, odvagnuti; promozgati) dogovaranje, razmišljanje, rasuđivanje, premisslanje; razmatranje, vijećanje (i rezultat svega navedenoga; odluka) prid. **deliberaciōni** i **deliberatīvan**, -vna, -vno“ (Klaić, 1979, 272). Prema Gutmannovoj i Thompsonu termin je upotrijebljen još u 15. st. za političku raspravu, a Edmund Burke je o parlamentu govorio kao o „deliberacijskoj skupštini“ (*deliberative assembly*) (Gutmann i Thompson, 2004, 8).

¹⁶⁴ Bessette, Joseph, 1981. *Deliberative Democracy: The Majoritarian Principle in Republican Government*, u: Goldwin, Robert, Shambra, William (ur.), *How Democratic is the Constitution?*, American Enterprise Institute, Washington D.C.: 102-116.

načelu, građani u deliberacijskoj demokraciji vode razložnu raspravu koja idealno vodi konsenzusu na osnovi kojeg se donose opće norme, obvezujuće za sve. Pojednostavljeno rečeno, glavna institucija za deliberacijsku demokraciju nije čin glasovanja pojedinca, nego zajednička rasprava vođena prema određenim pravilima, koja tom glasovanju prethodi.

Ako prihvatimo osnovnu podjelu teorija demokracije na normativne i eksplanatorne (Shapiro, 2002), teorija deliberacijske demokracije pripada normativnim teorijama.¹⁶⁵ To znači da ona pokušava obrazložiti određeni oblik vladavine u smislu davanja normativnog opravdanja za njega, premda, kako ćemo u nastavku poglavlja vidjeti, to nipošto ne isključuje da u nekim varijantama teorija deliberacijske demokracije iznosi empirijski provjerljive tvrdnje ili da je se poveže s konkretnim političkim praksama.¹⁶⁶ Kao i neke druge pojmove do sada u radu, deliberacijsku se demokraciju uvodno najbolje može odrediti pomoću njoj oprečne koncepcije, kojoj se na području normativnih teorija demokracije deliberacijska teorija obično suprotstavlja. To je majoritarna agregacijska teorija, koja uzima preferencije građana kao zadane i zatim se bavi problematikom njihova usklađivanja

¹⁶⁵ Prema Shapiru, dvije su osnovne varijante teorije demokracije, koje se uglavnom (i nažalost) nalaze na odvojenim kolosijecima: „Jedna je normativna, koja se podrazumijeva kada pitamo koliko su uvjerljive teorije koje žele opravdati demokraciju kao sustav vladavine. Druga je eksplanatorna, potaknuta pitanjem koliko su uspješne teorije koje pokušavaju dati objašnjenje dinamike demokratskih sustava” (Shapiro, 2002, 235).

¹⁶⁶ Mnogi autori zagovaraju empirijsko istraživanje učinaka deliberacije, smatrajući kako se normativna teorija deliberacijske demokracije mora povezati sa stvarnim institucijskim i socijalnim aranžmanima. Ta se istraživanja mogu usmjeriti na jaz između deliberacijskih ideala poput javnosti i jednakosti sudionika u razgovoru i stvarnih političkih diskusija, poput istraživanja Pamele Johnston Conover i suradnika koje je pokazalo da u praksi političkih diskusija postoji tendencija isključivanja starijih građana i žena, kao i onih kojima nedostaju resursi poput informacija ili obrazovanja (Johnston Conover *et al.*, 2002). S druge strane, ona mogu ispitivati učinke kontrolirane deliberacije u praksi: jedno je istraživanje tako ispitalo učinak deliberacije na stavove grupa koje su izložene različito uokvirenim sadržajima, ustanovivši da deliberacija poništava manipulativni učinak uokviravanja (*framing effect*). Isti članak o problemu financiranja političkih stranaka od strane privatnih interesa (tzv. *soft money*), različitim je grupama bio prikazan s različitim naslovom i citiranjem različitih autoriteta: kontrolne grupe su se u većoj mjeri priklonile „okviru”, dok se kod onih grupa koje su razgovarale i raspravljale utjecaj okvira poništio (Druckman i Kjersten, 2003). O pojedinim eksperimentalnim deliberacijskim institucijama, v. 5.1.5.

pri donošenju kolektivnih odluka (237-239).¹⁶⁷ Nasuprot tomu, prema temeljnoj postavci deliberacijskog pristupa, stajališta građana nisu zadana, nego se mogu mijenjati u razložnoj javnoj raspravi. U osnovi, iako se ponekad eksplicitno ne iznosi, možda je i glavna ideja deliberacijskog pristupa „da će se ljudi, ako dovoljno dugo razgovaraju u pravim okolnostima, češće složiti i da je to dobra stvar“ (238). U čistom obliku, njihova ontologija postulira *homo communicansa*, koji javno prezentira argumente i traži pristanak, a ne *homo oeconomicusa* koji nastoji maksimizirati korisnost prema zadanim preferencijama (van Aaken, 2002).¹⁶⁸

Demokracija za zastupnike deliberacijske teorije nije samo usklađivanje suprotstavljenih interesa nego uzajamna razmjena razloga i argumenata. Takvo stajalište podrazumijeva određeni optimizam prema ljudskoj prirodi i sliku društva oprečnu onoj klasičnog liberalizma, što znači da teorija deliberacijske demokracije oponira klasičnim argumentima kojima su bliske različite inačice majoritarne teorije. Ponajprije, to je argument koji niječe ljudsku racionalnost. Na njemu se zasniva nepovjerenje u mogućnost racionalne rasprave, a time i zahtjevnijih varijanti demokracije kao što je deliberacijska demokracija. Prema tom viđenju, demokratska javnost je nepopravljivo neobrazovana i podložna manipulacijama, što je u klasičnim djelima *Public Opinion* i *The Phantom Public* u 1920-ima izrazio američki publicist Walter Lippmann, s kojim je Dewey polemizirao. Demokratsko građanstvo, odnosno „mase“, obilježava niska razina racionalnosti i s njom povezana nesposobnost samostalnog argumentiranja i odgovornog odlučivanja o političkim pitanjima. Jedan od najpoznatijih zastupnika takvog „ciničnog pogleda na ljudsku prirodu“ (Barry, 2000, 288) je Joseph Schumpeter, koji je iz njega izveo „elitističko-kompetitivnu“

¹⁶⁷ Za razliku od republikanskih koncepcija, čija je najpoznatija predstavница Hannah Arendt, kojima je deliberacijska teorija bliska, ove teorije shvaćaju javni život ekonomski: „Ekonomska teorija demokracije, tako, počiva na ideji da forum treba biti poput tržišta, prema svojoj svrsi i načinu funkcioniranja. Svrha je definirana ekonomski, a način funkcioniranja je onaj agregiranja individualnih odluka“ (Elster, 1997, 26). Iz toga se zatim mogu izvesti Arrowljev paradoks, Rikerova herestetika i slične teorijske aporije koje se konstruiraju na postavkama racionalnog izbora (usp. McLean, 1997, 32-38; Petak, 2001, 31-45, 111-117; usp. 5.1.6).

¹⁶⁸ Anne van Aaken je mišljenja da pristup koji agregira zadane preferencije i deliberacijski pristup nisu u nužnom sukobu, jer ljudi obično koriste obje strategije – i komuniciraju i interesno djeluju – pa se čovjeka može odrediti kao kombinaciju toga dvoga, tj. kao *homo rationalis communicansa* (373).

konceptiju demokracije. U tom se modelu elite natječu u formuliranju što bolje politike, a građani, čija je razina racionalnosti tek dovoljna da samostalno odaberu s menija koji su definirale elite, na izborima odlučuju između različitih opcija, što se može uzeti kao ishodišno mjesto majoritarne agregacijske teorije (usp. Schumpeter, 1981, 306-386).¹⁶⁹ Uz pesimizam prema ljudskoj racionalnosti, klasični argumenti posebno izražavaju i zabrinutost zbog mogućnosti zlorabe moći od strane političke vlasti i skepticizam prema izgledima za pomirenje različitih društvenih interesa kroz racionalnu raspravu. Demokratsku vlast, koja ima značajan potencijal za ugrožavanje slobode i vlasništva, stoga treba ograničiti, što je izraženo u klasičnoj liberalnoj doktrini o podjeli vlasti. U toj perspektivi postoji strah od prevlasti pojedinih svjetonazorskih i interesnih skupina u društvu i „tiranije većine“, iz čega je James Madison izveo potrebu za fragmentiranjem vlasti kroz sustav kočnica i ravnoteža, u kojemu se pojedine institucije vlasti međusobno ograničavaju. Njegova politička rješenja za naznačene probleme ostvarena su u ustavnom poretku američke federacije kojim se, kroz različite „veto točke“ nastoji postići stabilnost i teškoća promjene politike, te na taj način ograničiti zlorabu vlasti i moguću prevlast jedne od „fakcija“ (usp. *Federalist* br. 10 i 51).

Teorija deliberacijske demokracije umjesto ideje društveno zadanih interesa i preferencija, nudi mogućnost izgradnje konsenzusa kroz javnu raspravu u kojoj će se vlastiti razlozi opravdati na način prihvatljiv drugim sudionicima. Njihova je vizija ona političke zajednice koja može razgovarati i postići konsenzus kroz

¹⁶⁹ Treba napomenuti da Schumpeter, kao i glavna struja teoretičara deliberacijske demokracije, ima *proceduralno* shvaćanje demokracije koje demokraciju određuje kao određenu varijantu postupka ili „metodu“, u kojoj odluke obvezujuće za cjelinu donosi većina nekog kolektiva. U proceduralnim teorijama (opće) dobro nije unaprijed definirano. Do njega se dolazi kroz proceduru, pa se Schumpeterovu poziciju u tom smislu može shvatiti kao protutežu onim pristupima koji mistificiraju opće dobro kao veličinu do koje se može doći prije i neovisno od demokratskog procesa (Pereira, 2000, 71, 82). Međutim, za razliku o deliberacijskih teorija, Schumpeter je skeptičan prema sposobnostima građana za deliberaciju i odlučivanje, pa tu ulogu prepušta elitama. Njegov argument zahtijeva da se politička participacija ograniči zbog očuvanja slobode (*ibid.*, 78). Schumpeterov oprez je razumljiv u kontekstu iskustva s fašizmom i Drugim svjetskim ratom na osnovi kojeg je pisao. Demokracija može dovesti i do paljenja „heretika“ i do holokausta, pa se – zbog opasnosti od populističkih pokreta i razularenih masa – elitistička demokracija čini razumnim rješenjem.

politički proces. To je na prvi pogled naivno optimistično stajalište. Međutim, različite teorije nude mnogo varijacija u viđenju deliberacijsko-demokratskog poretka, kao i različite odgovore na prethodno iznesene kritičke argumente klasične liberalno-demokratske misli. U kratkom egzegetskom prikazu što slijedi stoga ukratko prikazujem različite varijante teorije deliberacijske demokracije. Prvo prikazujem idealni model političke deliberacije Joshue Cohena, te neke argumente i autore povezane s njegovom koncepcijom. Zatim prikazujem „mekše“, odnosno više realistične argumente, koji shvaćaju deliberaciju kao pomoćno sredstvo postojećoj predstavničkoj demokraciji – u obliku jake demokracije na lokalnoj razini (Barber) i u obliku komunikacijskog djelovanja civilnog društva (Habermas). Nakon toga prikazujem teoriju sučeljavanja diskursa u javnoj sferi kao modela deliberacijske demokracije (Dryzek), opisujem pojedine deliberacijske dizajne i eksperimentalne deliberacijske institucije iz prakse, te se naposljetku bavim različitim kritikama i pohvalama koje se upućuju deliberacijskoj demokraciji.

5.1.1 Cohen: političko-teorijski idealni model deliberacijske demokracije

Idealni teorijski model deliberacijske demokracije, formalno raščlanjen na bitne elemente, u poznatom je radu dao Joshua Cohen. Deliberacijska demokracija za njega odgovara intuitivnoj ideji prema kojoj demokratsko udruživanje mora biti u skladu s opravdanjem od strane jednakih građana u javnoj raspravi. Ona je organizirana oko ideala „političkog opravdanja“ (*political justification*) (Cohen, 1997, 412). Pod deliberacijskom demokracijom Cohen „ugrubo“ podrazumijeva „asocijaciju čijim poslima upravlja javna deliberacija njezinih članova (Cohen, 1989, 17). Demokratska deliberacija usmjerena je na opće dobro i „oblikuje identitet i interese građana na načine koji pridonose formiranju javne koncepcije općeg dobra“ (19).¹⁷⁰

¹⁷⁰ U krajnjoj idealizaciji političke deliberacije, kakvu primjerice zastupa Avner de-Shalit, politička deliberacija postaje emancipacijski proces koji jača „kritičke i filozofske kapacitete“ građanstva i onemogućuje elitistički paternalizam (de-Shalit, 2004).

Prema formalnoj Cohenovoj definiciji, deliberacijska demokracija ima pet osnovnih elemenata: ona je neovisna i trajna (*ongoing*) asocijacija; njezina legitimnost počiva na slobodnoj deliberaciji jednakih građana, prema kojoj se uređuju institucije; ona je pluralistička, što znači da njezini pripadnici, iako su svi spremni na deliberaciju, imaju različite koncepcije dobrog života; odluke su ishod procedure zajedničke deliberacije, koja je osnova legitimnosti, i to je javno poznato; sudionici deliberacije priznaju jedni drugima motive i sposobnosti da se taj ideal realizira i sukladno tome djeluju. U tom idealnom poretku odvija se idealna deliberacija, procedura čija se definicija također sastoji od nekoliko bitnih elemenata: ona je slobodna (*free*), što znači da sudionici nisu ograničeni prethodnim normama i da zaključke deliberacije uzimaju kao dovoljan razlog za djelovanje; razložna (*reasoned*), što znači da sudionici za sve zahtjeve moraju navesti drugima razumljive razloge i da odluka u konačnici ovisi samo o opravdanju boljim argumentom (*better argument*);¹⁷¹ u njoj su stranke formalno i sadržajno jednake, u dovoljnoj mjeri da razlike u distribuciji resursa ne utječu na ishod deliberacije; naposljetku, ona teži racionalnom konsenzusu, što znači da teži razlozima koji su prihvatljivi svima koji su uključeni u deliberaciju slobodnih i jednakih, a glasovanju ili nekoj varijanti većinskog odlučivanja pribjegava se tek kao krajnjem sredstvu da bi se izbjegla blokada odlučivanja, što ne znači da se deliberacijska procedura može izjednačiti s majoritarnim pristupom koji agregira unaprijed definirane preferencije (21-23).¹⁷²

¹⁷¹ Rainer Forst, koji suprotstavlja deliberacijsku demokraciju liberalizmu i komunitarizmu u sedam točaka (kognitivne mogućnosti građana, politička vrlina građana, kulturni uvjeti, institucijske pretpostavke, socijalni i materijalni uvjeti, koncepcija političkog diskursa, krajnji normativni temelj), shvaća je, u krajnjoj liniji, upravo kao „vladavinu razloga“ (*rule of reasons*): „osnova deliberacijske demokracije je temeljno moralno pravo na opravdanje koje, kada se primijeni na politički kontekst, traži institucionalizaciju formi uzajamnog i općeg opravdanja (*justification*)“ (Forst, 2001).

¹⁷² Cohenova koncepcija deliberacijske demokracije uglavnom je proceduralistička. Postoji, međutim, više značajki deliberacije koje se ističu kao opravdanje deliberacijske demokracije. Primjerice, Loren King razlikuje tri funkcije deliberacije koje pridonose njezinoj legitimnosti: transformacijsku, koja pomaže promjeni preferencija i uspostavi konsenzusa, epistemičku, koja pridonosi dolasku do istine, i normativnu, koja se izvodi iz toga što deliberacijska demokracija utjelovljuje određenu koncepciju pravednosti (King, 2003, 24, 33-38). Proceduralnim koncepcijama ipak se najčešće suprotstavljaju epistemičke koncepcije: „Čista proceduralna koncepcija demokracije nema standard koji je neovisan od same procedure glasovanja koji bi mogao odrediti pravednost ishoda. Čista epistemička koncepcija

Cohen je deliberacijsku demokraciju zamislio kao kontrafaktički ideal, „model u kojemu se trebaju ogledati institucije“ (22). Stvarne institucije mogu iz različitih razloga u većoj ili manjoj mjeri odgovarati Cohenovu deliberacijskom idealu i u tolikoj mjeri s njegova stajališta biti legitimne. Pomoću tog standarda ili nekih njegovih elemenata može se procjenjivati cijeli socijalni i politički poredak ili različite društvene institucije, od parlamenta i zasjedanja vlade, preko porote i skupštine dioničara, pa do neformalne komunikacije ili čak djelovanja redakcije nekog časopisa ili novina koja procjenjuje koja će pisma čitatelja objaviti.¹⁷³

U vezi Cohenove koncepcije deliberacijskog ideala, treba primijetiti nekoliko stvari. Njegovi subjekti deliberacije moraju biti slobodni i jednaki. To znači da demokratska deliberacija počiva na određenim slobodama koje su nužne za funkcioniranje procedure i ustvari je konstituiraju kao politički okvir (30). Međutim, sloboda i jednakost ne smiju biti samo formalni. Cohen za funkcioniranje procedure zahtijeva i određenu supstancijsku jednakost među subjektima deliberacije. Osim što svatko ima slobodu davati prijedloge i sudjelovati u raspravi, da bi procedura imala smisla i polučila očekivane učinke, ne smije biti prevelikih razlika u distribuciji moći i

kaže da je pravednost potpuno neovisna od procedura za odlučivanje o tome što je pravedno, tako da je ona procedura koja se najviše približava supstancijalnoj pravednosti sama po sebi ispravna (legitimna ili pravedna)“ (Freeman, 2000, 388). Usp. i: „Deliberacijski proceduralisti smatraju da je javna deliberacija nužna, stoga što ispravna deliberacija, za razliku od samo agregacijskih aranžmana, osigurava pravednost. Epistemički deliberativisti pozivaju se na epistemička svojstva javne deliberacije – oni kažu da deliberacija vodi demokratskim ishodima koji su racionalni, mudri ili čak istiniti“ (Talisso, 2005, 187). Kao u klasičnom Condorcetovom teoremu porote, prema epistemičkoj teoriji, deliberacija većeg broja vodi istini, općem dobru i sl. Ona se stoga opravdava optimalnim ishodom, a ne intrinzičnom vrijednošću procedure. Umjereni zastupnik epistemičke koncepcije David Estlund kaže da je ta koncepcija „plodna, ali zapaljiva“ (Estlund, 1997, 181). U pragmatističkoj teoriji deliberacijske demokracije inzistira se pak na holističkoj slici u kojoj su činjenice i vrijednosti povezane. Ona polazi od stajališta da je „praksa, prije nego teorija, ... u srcu sveg znanja, i“ da se „distinkcije koje se treba povući između različitih područja istraživanja može... povući samo u svjetlu prakse.“ U toj djuijevskoj perspektivi, procedura i sadržaj se povezuju jer „upotreba praktične inteligencije, ako želi biti vrijedna, mora biti informirana supstancijalnim uvažavanjem interesa drugih“ (Festenstein, 2004, 292, 301).

¹⁷³ Primjerice, jedna je etnografska istraživačica izvjesnoj novinskoj redakciji, koja je po njezinu sudu olako odbacivala pisma „luđaka“, dijagnosticirala da nema „institucionalizirane mehanizme za ozbiljnije tretiranje glasa javnosti“ i ocijenila da ona ne udovoljava standardima deliberacijske demokracije (Wahl-Jorgensen, 2002).

resursa u društvu, što znači da Cohen zahtijeva barem određenu razinu socijalnog egalitarizma u svojoj teoriji.¹⁷⁴ Također, treba primijetiti da Cohen, kao Rawlsov đak, polazi od koncepcije razložnog pluralizma (*reasonable pluralism*). To znači da građani imaju različite koncepcije dobra i zastupaju različite „obuhvatne doktrine“ (*comprehensive doctrines*), ali su u upravljanju suživotom kroz zajedničku deliberaciju spremni iznositi razložne i prihvatljive argumente u javnom forumu, što odgovara Rawlsovoj koncepciji „javnog uma“ (*public reason*).¹⁷⁵ U demokratskoj deliberaciji građani svoje obuhvatne doktrine (vjerske, filozofske, moralne) stavljaju na stranu kad raspravljaju o političkim pitanjima zajedničkog života u liberalnoj demokraciji. Kako kaže Rawls: „Ideja javnog uma, kako je ja razumijem, pripada koncepciji dobro uređenog ustavnog demokratskog društva... Presudno je za ideju javnog uma to što ona ne kritizira niti napada nijednu obuhvatnu doktrinu, religijsku ili nereligijsku, osim ukoliko je ta doktrina inkompatibilna s bitnim obilježjima javnog uma i demokratske države“ (Rawls, 1999, 131-132). Imajući u vidu te postavke, čini mi se da Cohena kao i Rawlsa, bez obzira na prividnu apstraktnost njegovih kriterija, treba čitati kao kontekstualno ograničenog filozofa liberalno-demokratske sekularne

¹⁷⁴ To se može povezati s Cohenovim radovima više političko-ekonomskog tona, o aranžmanu asocijacijske demokracije (*associative democracy*), u kojemu država oblikuje asocijacije ili, klasičnim rječnikom, ograničava djelovanje „fakcija“ (Cohen i Rogers, 1992). Cohen i Rogers „grade svoj dizajn na radikalno transformiranim korporativističkim idejama. Oni tradicionalnu predstavničku demokraciju vide ne samo kao instancu koja – kroz državne agencije – osigurava okvir u kojemu grupe djeluju, nego također i kao pozitivni utjecaj koji ih oblikuje“ (Perczynski, 1999; usp. i Drzyek, 2000, 90). Korak dalje s koncepcijom radikalne demokracije, koja traži političko-ekonomsku reformu u duhu „demokratskog eksperimentalizma“, uključujući progresivne poreze, javno poticanje štednje i sl., otišao je Roberto Mangabeira Unger, ponudivši ideje za reforme koje će stvoriti egalitarno, demokratsko samoupravno društvo koje bi nasuprot neoliberalizmu trebalo racionalno koristiti proizvodne snage (usp. Unger, 1998). Na socijalističku crtu koja se ponekad nazire u argumentaciji zagovornika deliberacijske demokracije posebno su osjetljivi autori koji vide tržište kao superiorni mehanizam upravljanja društvom, o čemu više u 5.1.6.

¹⁷⁵ S obzirom da Rawls u svojoj kasnijoj fazi inzistira da je njegova teorija liberalizma politička, a ne metafizička, vjerojatno bi bilo primjerenije govoriti o „javnom razumu“ ili „javnim razlozima“ (javni um bio bi prijevod sintagme *public mind*), ali se korištenje sintagme „javni um“ uvriježilo u prijevodnoj literaturi (usp. Rawls, 2000) i radovima hrvatskih politologa o Rawlsovoj teoriji (usp. Matan, 2008).

države, koji zagovara socijalnu demokraciju nasuprot *laissez faire* liberalizmu.¹⁷⁶ Cohen barem u tom smislu nije samo proceduralni teoretičar, već u svojoj viziji deliberacijske demokracije zahtijeva određene sadržaje. To ne treba začuditi pošto deliberacijsku demokraciju ne zaobilazi paradoks koji obilježava demokratsku teoriju općenito. Riječ je o paradoksu nužnog ograničenja demokracije, koji je potreban da bi ona uistinu mogla biti slobodna i demokratska. Deliberacijska demokracija mora uvažavati neke sadržajne kriterije, mimo čisto proceduralnih, da se ne bi samoukinula. Ona iz svoje procedure treba isključiti određene institucijske zadanosti koje omogućuju deliberacijsko demokratski proces, poput jednakosti, transparentnosti i odgovornosti, koje bi ljudi mogli izdati u procesu i tako ukinuti samu deliberacijsku demokraciju (Honig, 2007, 1).¹⁷⁷

Uz Cohenovu rolsovski liberaliziranu verziju, treba spomenuti još neke autore koji na sličan način raspravljaju o deliberacijskoj demokraciji.¹⁷⁸ Među njima izdvajam Amy Gutmann i Dennisa Thompsona. Za njih deliberacijska demokracija također polazi od potrebe za razložnim opravdanjem u politici. Ona usto mora biti otvorena svim građanima, obvezujuća po rezultatima rasprave, ali i dinamična, što znači da ono što vrijedi danas ne mora nužno vrijediti i sutra: „Kombinirajući ove četiri karakteristike, možemo definirati deliberacijsku demokraciju kao oblik vladavine u kojemu slobodni i jednaki građani (i njihovi predstavnici) opravdavaju odluke u procesu u kojemu daju jedni drugima razloge koji su uzajamno prihvatljivi i općenito razumljivi (*generally accessible*), s ciljem dolaska do zaključaka koji su obvezujući u sadašnjosti za sve građane ali otvoreni izazovima u budućnosti“ (Gutmann i Thompson, 2004, 7). Osnovna načela deliberacijske demokracije za njih su uzajamnost (*reciprocity*), što znači da svi subjekti imaju pravo govoriti; javnost

¹⁷⁶ Usp. kod Kurelića: „Rawls, koji pred očima uvijek ima Ameriku [*istaknuo K.P.*], polazi od činjenice da u sredini u kojoj živi postoji mnoštvo religioznih, filozofijskih i moralnih doktrina...“ (Kurelić, 2002, 135). Primjerice, za njega je rezoniranje američkog Vrhovnog suda „egzemplar javnog uma“ (Rawls, 1997, 108).

¹⁷⁷ Kao i kod drugih poredaka deliberacijskoj demokraciji potreban je filozofski diktator, koji definira osnovna pravila igre: „Ne treba li neki filozof na kraju istupiti i preuzeti odgovornost ovdje, kao putativni fundamentalni zakonodavac? Kad smo već kod toga, nije li Habermas dao dobar primjer?“ (Michelman, 1997, 162).

¹⁷⁸ Za kvalitetan prikaz stanja rasprave o deliberacijskoj demokraciji, v. Freeman, 2000.

(*publicity*), što znači da se razlozi za pojedine odluke i politike moraju dati i obrazložiti javno; i odgovornost (*accountability*), što znači da su upravljači odgovorni građanima (133). Kao i kod Cohena, kod Gutmannove i Thompsona nema čiste proceduralne koncepcije: jasno im je da pokušaj da se deliberacijska teorija učini čisto proceduralnom ne uspijeva i da je u njoj, barem kao privremena, potrebno zadržati sadržajna načela (97). Kao i Cohen, oni također traže socijalne i ekonomske uvjete za punu realizaciju deliberacijske demokracije (182). Međutim, kako je navedeno, njihova ideja deliberacijske demokracije je i dinamična, što znači da su svi principi dugoročno upitni, pa čak i samo načelo deliberacije nije „s onu stranu razložnog neslaganja“ (*beyond reasonable disagreement*, 113). Jedino što Gutmannova i Thompson u potpunosti odbacuju jest gola politika moći: različite odluke uvijek je potrebno na neki način opravdati pred sugrađanima, jer kad bi se odustalo od „moralnih razloga“ (*moral reasons*), odustalo bi se od same demokracije (114).

U odnosu na Cohena, kod Gutmannove i Thompsona dolazi do izražaja nešto slobodnija ideja deliberacijske demokracije, koja se ne ograničava na opreznu razložnost i javni (raz)um, u kojoj se mogu dovoditi u pitanje razlike između privatnog i javnog, političkog i moralnog i sl. Naime, ako se u definiranju pravila deliberacijske demokracije pođe od onoga što je politički razumno i onoga što drugi u postojećoj situaciji u društvu mogu razložno prihvatiti, time se ograničava na postojeći politički *common sense* i stoga završava u konzervativnoj političkoj koncepciji (usp. Medearis, 2004). Kritika je također istaknula da uvažavanje samo javnih argumenata, a ostavljanje privatnog po strani može biti ograničavajuće i funkcionirati kao svojevrsna cenzura koja feudalizira razlike i sprječava njihovu hibridizaciju u javnoj sferi (usp. McBride, 2005). Gutmannova i Thompson stoga smatraju da se iz deliberacije ne smiju isključiti strasti i emocije. U promociji prava nekih depriviranih grupa dozvoljena je i „strastvena retorika“ (Gutmann i Thompson, 2004, 50). James Bohman se na sličan način zalaže za otvorenu i refleksivnu deliberaciju, koja će promovirati toleranciju između kulturnih razlika, u kojemu se tuđe motive i razloge uzima ozbiljno (Bohman, 2003a, 92-93). On zagovara „otvoreni pogled na toleranciju bez ograničenja“, kao jedini režim demokratske tolerancije, u

kojemu treba održati komunikaciju unatoč dubokim razlikama i sukobu (Bohman, 2003b, 759).¹⁷⁹

Ovdje prikazana inačica deliberacijske demokracije nudi se kao pravedni ideal za procjenu političkih institucija. Iako ona može dovesti do boljih politika, deliberacijska demokracija ima ponajprije ekspresivnu, a ne instrumentalnu funkciju. Ona uvažava sudionike dajući im jednak status u političkoj raspravi, time jača legitimnost poretka, približava suprotstavljene strane i jača međusobno uvažavanje zastupnika različitih obuhvatnih moralnih doktrina. Što se tiče granica deliberacije, deliberacijska demokracija za Gutmannovu i Thompsona nije sveobuhvatna (recimo institucije egzekutive mogu biti izuzete od deliberacije), ali je nezaobilazna u civilnom društvu, kao i u edukacijskom sustavu koji treba uključiti deliberaciju. Također, Gutmannova i Thompson zalažu se za deliberaciju preko nacionalnih granica, koja bi trebala pridonijeti stvaranju globalnog deliberacijskog režima, odnosno kozmopolitske deliberacijske demokracije (Gutmann i Thompson, 2004).

5.1.2 Barber: jaka demokracija u susjedstvu

U kritičkom osvrtu na Barberovu knjigu o jakoj demokraciji o kojoj je ovdje riječ, Joshua Cohen izrazio je nezadovoljstvo Barberovom kritikom liberalizma. Barberovo povezivanje liberalnog individualizma s materijalizmom u metafizici, fundacionalizmom u epistemologiji i egoizmom u motivacijskoj psihologiji za Cohena je neuvjerljivo s obzirom na postojanje različitih varijanti liberalizma, a posebno imajući u vidu poznatu tvrdnju nekih liberala da njihova politička koncepcija ne ovisi o nekoj pozadinskoj metafizici ili psihologiji. Drugi dio knjige, u kojemu Barber agitira za jačanje demokracije u SAD-u, Cohen smatra boljim, hvaleći pojedine Barberove

¹⁷⁹ U vezi širenja granica deliberacije, skeptična primjedba mogla bi otprilike glasiti da će umjesto uzajamne tolerantne razmjene otvorena deliberacija inducirati građanski rat ili da će njezinim posredstvom, grubo rečeno, nastupiti „defekacija svih po svima – FAEX OMNIUM IN OMNES“ (usp. Kurelić, 2002, 192-194). Guttmannova i Thompson svjesni su opasnosti širenja područja deliberacije i labavljenja pravila koje ju reguliraju, te upozoravaju da ona može potkopati postojeći poredak i dovesti do divergencije ili čak sukoba između grupa (Gutmann i Thompson, 2004).

prijedloge, ali također kritizira određene nejasnoće pojedinih prijedloga, koje onemogućuju da ih se jasno procjeni (Cohen, 1985).¹⁸⁰

O Cohenovim prigovorima može se raspravljati, no oni na neki način promašuju Barberovu osnovnu intenciju. Barber, čini mi se, uopće ne pretendira na zadovoljavanje zahtjeva strogosti političko-teorijskih izvoda. On je u osnovi agitator za građanski odgoj i jačanje aktivnog građanstva, koji po njemu jedini mogu održati zdravu demokraciju. Barberov je stav povezan s ignoriranjem filozofijskih finesa u političkim stvarima i raspravi o njima. Filozofska skepsa prema demokraciji koja potječe od Platona razočaranog sudbinom Sokrata, Barberu je neprihvatljiva. On filozofe naziva „ljubomornim ljubiteljima istine“ (Barber, 1994). Formalizam, precizna razrada različitih prirodnih ontologija i epistemologija, Barberu su strane koncepcije. Primjerice, u duhovitom dijalogu koji je napisao za časopis *Ethics* on suočava teoretičara političke konverzacije Brucea Ackermana s priprostim domarom Freedom Broomeom i plejadom živopisnih likova, uključujući Hitlera, Trumana, japansku kućanicu iz Hirošime, Romea i Juliju, i poručuje Ackermanu: „Tako unatoč tvojoj pohvalnoj namjeri, ostaješ jednako daleko od stvarnog svijeta politike i konflikta i dilema liberalizma kao tvoji kontraktarijanski i utilitaristički protivnici“ (Barber, 1983, 333). Za Barbera su, kako kaže njegov domar iz dijaloga, ljudi prvo susjedi, a tek onda razgovaraju (334). Idealne su koncepcije, poput izvornog položaja i najvećeg dobra za najveći broj, pa čak i Ackermanova umjerenija koncepcija „ograničene konverzacije“ (*constrained conversation*) – „sterilne i nepolitičke“.

Kao i Dewey, Barber romantizira lokalnu demokraciju, koja kultivira građanski duh i stvara socijalnu odgovornost (1.2). Za njega je, kao i za Deweya, politika iskustvena i eksperimentalna (Barber, 1984, 53). Za probleme demokracije njegovo je rješenje u geslu „više demokracije!“ (Barber, 1998a), koja nije ograničena na konvencionalnu politiku nego se smješta u od nje slobodne prostore i aktivnosti, poput dobrovoljnih udruga, obitelji, crkava, edukacije i kulturnih djelatnosti. Altruističke aktivnosti u tim institucijama od sebičnih pojedinaca stvaraju građane koji se brinu za opće dobro. Oni građanskim angažmanom jačaju međusobnu lojalnost,

¹⁸⁰ Poput davanja „veće važnosti“ (*greater prominence*) građanskom aktivizmu, pri čemu Cohenu nije jasno znači li to javno odavanje počasti aktivnima, porezne olakšice za građanski aktivne, pravo pluralnog glasa, neki oblik kazne za građanski neaktivne ili nešto peto.

duh uzajamnosti i patriotizam. Za Barbera „demokratska deliberacija, tako, nije samo vježbanje argumentacije i diskurzivnog navođenja razloga, to je čin otkrivanja sebe i zajedništva s drugima; na najdubljoj razini, ona je afirmacija zajedničkog identiteta“ (Forst, 2001, 356-357).

U argumentaciji knjige po kojoj ga politička teorija poznaje, *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age* (1984), Barber uvodno daje crno-bijelu sliku politike u SAD-u. S jedne je strane konvencionalna stranačka politika. Ona je kompleksna i korumpirana; u njoj se teško participira, građani je često ne razumiju i od nje su otuđeni. S druge strane je lokalna politika, na razini grada ili općine, u kojoj se ostvaruje učinkovit građanski angažman, aktivna su različita udruženja i postoji vibrantno civilno društvo. U uvodu Barber kao hvalevrijedan primjer spominje ženu koja se žali da nema vremena za politiku jer je zauzeta djelovanjem u udruzi kućevlasnika, sudjeluje u dobrotvornim akcijama, izvršava porotničku dužnost i sl. Ona je za njega uzoran građanin (*model citizen*) – stup na kojemu počiva njegova zamisao o jakoj demokraciji.

Unatoč jakom republikanskom elementu, Barberovu koncepciju ipak nazivam mekom, zato što on građanski angažman, s jakim deliberacijskim elementom, zamišlja uglavnom samo kao lokalnu nadopunu postojećim liberalno-demokratskim institucijama. Naime, za Barbera je, barem u SAD-u, za zdravlje demokracije potrebno samo malo više džefersonovskog republikanizma nasuprot medisonovskoj koncepciji politike interesa. On ne teži fundamentalnim institucijskim reformama nego razvoju lokalnih institucija koje će ojačati političku participaciju građanstva: „Malo je toga krivo s liberalnim institucijama što doza jake participacije i reaktiviranog građanstva ne može izliječiti“ (Barber, 1984, xix). Jaka demokracija, u postojećim institucionalnim okvirima, zahtijeva jačanje građanskog aktivizma: „Jaka demokracija poziva nas da se uzmemo ozbiljno kao građani. Ne samo kao glasači, sigurno ne samo kao klijenti ili štíćenici države. Građani su upravljači: samoupravljači, upravljači lokalne zajednice, gospodari vlastite sudbine. ... Konačno, demokracija može preživjeti samo kao jaka demokracija, koju ne čuvaju veliki vođe nego kompetentni, odgovorni građani. Učinkovite diktature trebaju velike vođe. Učinkovite demokracije trebaju velike građane“ (xvii).

Problem za Barbera, dakle, nije u formalnom okviru liberalno-demokratskih institucija, nego s duhom individualističkog liberalizma koji ima tanku koncepciju demokracije (*thin democracy*). Liberalistička vizija socijalnog poretka ugrubo odgovara formulaciji Thomasa Carlylea „anarhija plus policajac“ (7), a njezino je motivacijsko načelo ono utjecajne američke ultraliberalističke spisateljice Ayn Rand, zagovornice individualizma i *laissez faire* kapitalizma, koja nikome ne priznaje pravo ni na jednu sekundu svoga života. Sami izbori, na kojima takva koncepcija staje s demokracijom, za Barbera nisu dovoljni za njezino funkcioniranje. On smatra da je „glasovanje ... najslabiji, a ne najjači izraz duha demokracije i da većinsko načelo kvari, a ne hrani političko rasuđivanje“ (202). Jaka demokracija stoga treba težiti razvoju institucija koje jačaju participaciju, ali nisu populističke, nego kompatibilne s modernim društvom (Barber, 1984, 150-151).

Kao što sugerira prethodni citat, Barbera se može uvrstiti u teoretičare deliberacijske demokracije, upravo zato što svoju teoriju jake demokracije povezuje s idejama javnog rasuđivanja i javnog govora, koje su tipično obilježje deliberacijskih teorija. Barber tako razvija koncepcije „javnog viđenja“ (*public seeing*) i „političkog rasuđivanja“ (*political judgment*) i povezuje ih s proceduralnom koncepcijom istine o politici. Istina o politici po njemu nije zadana, nego je proizvodi demokratski govor u političkoj deliberaciji; ona je politička prosudba koja se legitimira isključivo u deliberacijskom procesu (170). Za jaku demokraciju od presudne je važnosti „politički govor“ (*political talk*), koji uključuje formulaciju vlastitih političkih istupa, ali i slušanje istupa drugih građana; on je ujedno i afektivan i kognitivan, usko povezan s djelovanjem, nikad nije politički neutralan i orijentiran je na budućnost (176). Jezik je za Barbera ključno političko bojno polje koje se ne može ostaviti birokratima, profesorima i menadžerima da njime upravljaju, nego ga građani moraju politički oblikovati (178-189; usp. 2.3.2).

Na kraju knjige Barber konstruira i konkretne prijedloge „komplementarnih i kompatibilnih institucija“ s postojećima (262). One su povezane s osnovnim kategorijama jake demokracije: govorom jake demokracije (*strong democratic talk*), odlučivanjem u jakoj demokraciji (*strong democratic decision making*) i djelovanjem u jakoj demokraciji (*strong democratic action*). Te bi nove institucije jake demokracije uključivale: susjedske skupštine (*neighborhood*

assemblies), koje bi se održavale u svakom okrugu u posebnim prostorijama barem jednom tjedno; televizijske gradske skupove (*television town meetings*); građansko obrazovanje i jednak pristup informacijama (*civic education and equal access to information*); laičku pravdu (*lay justice*); odabir lokalnih dužnosnika kockom (*office holding by lot*); nacionalne inicijative i referendum; elektronsko glasovanje; vaučere i tržišni pristup javnom izboru na području stanovanja, obrazovanja i javnog prijevoza; nacionalnu građansku službu (*universal citizen service*);¹⁸¹ susjedstvo i zajedničko djelovanje (*neighborhood citizenship and common action*); demokraciju na radnom mjestu i oblikovanje susjedstva kao fizičkog prostora.¹⁸²

Zaključno, Barber je ponudio ideju jake demokracije koja poima građane kao susjede koji komuniciraju. To je varijanta deliberacijske demokracije jer naglašava ulogu političkog govora i građanske komunikacije i ne smjera zamjeni postojećih institucija, nego jačanju građanske deliberacije unutar i uz njih. Barber tvrdi kako nudi političku koncepciju koja predstavlja razumnu sredinu između ideje organske zajednice i radikalnog liberalističkog individualizma (231). Premda Barber daje sve potrebne ograde da se njegova ideja ne shvati previše radikalno, ipak ću na kraju skeptično zabilježiti da bi neki od svojih susjeda – a pogotovo od ideje angažirane političke socijalizacije s njima – rado pobjegli u slobodni prostor iza strogih granica koje kao zaštitu nudi liberalni individualizam.¹⁸³

¹⁸¹ Odnosi se na nešto poput „civilnog služenja“ vojnog roka, koje se u Hrvatskoj ostvarivalo „prigovorom savjesti“.

¹⁸² Treba imati u vidu da su Barberovi konkretni prijedlozi institucija dani u prvoj polovici 1980-ih, u skladu s tadašnjim tehnologijskim dostignućima, pa se neke ideje – poput televizijskog zborovanja, koje je slično tada popularnoj ideji „teleglasovanja“ – danas čine anakronima. Unatoč tomu, navedeni prijedlozi dobro ilustriraju osnovne Barberove zamisli.

¹⁸³ Od susjeda se čovjek ponekad poželi odmoriti, bilo da propovijedaju građansku religiju, bilo onu običnu, kao u pjesmi benda Bad Religion *The Voice of God is Government* (“Neighbors, no one loves you like He loves you...”).

5.1.3 Habermas: komunikacijsko djelovanje civilnog društva

Kao i Barber, Habermas u osnovi prihvaća postojeće političke institucije. U razvoju svoje teorije deliberacijske demokracije on polazi od teorije suvremenog sistemski izdiferenciranog društva, o kojoj je bilo riječi u drugom poglavlju (2.4). Habermasova teorija tako nije idealistički normativni standard u kohenovskom smislu, nego kritička refleksija o postojećem djelovanju civilnog društva koje komunikacijski djeluje u javnoj sferi, funkcionirajući kao protuteža upravnoj moći, nedostatku komunikacije u masovnoj politici i komodifikaciji odnosa na tržištu. Za Habermasa je javnost u kojoj djeluju građani i udruge komunikacijski prostor u kojemu je moguća neiskrivljena komunikacija, bez opasnosti od kooptacije od upravnog sistema (usp. Torgerson, 2003, 115-117). Taj je ideal aktivne deliberacijske javnosti za Habermasa moguć i poželjan transnacionalno, a Habermas ga je posebno zagovarao na europskoj razini, ističući djelovanje europske javnosti kao potencijalnog agensa europskog ujedinjenja i stvaranja europskog demosa (usp. Petković, 2007b, 810-811).

Javnost kao mjesto deliberacijskog djelovanja Habermas problematizira još u habilitacijskom radu o promjeni strukture javnosti početkom 1960-ih (Habermas, 1969). U njemu govori o ranoj liberalnoj javnosti diskusija u kavanama i salonima, te raspravama u parlamentu, prikazujući parlament kao istinsku deliberacijsku instituciju, u kojoj su se držali promišljeni govori, vodile kritičke diskusije i oblikovala opća volja. Takva romantična slika rane prosvjetiteljske javnosti isparila je dolaskom masovne politike, masovnih stranaka i masovnih medija, koji su parlament pretvorili u šmitijansku brbljaonicu. Negdašnju građansku javnost i raspravu zamijenili su potrošačko društvo i mase koje ne diskutiraju, nego se njima manipulira. Za Habermasa se dolaskom masovnog, za politiku nezainteresiranog elektorata, normativni pojam javnosti srozao na puko „javno mnijenje“ koje se podvrgava „socijalnopsihološkoj analizi grupnih procesa“ (267-268, 280, 303, 312-313).

Habermasova koncepcija deliberacijske demokracije, međutim, najtemeljitije je razrađena u njegovoj teoriji prava i politike za suvremena društva, *Faktičnosti i važenju* (njem. *Faktizität und Geltung*, eng. *Between Facts and Norms*),

u kojoj je ipak dao nešto manje kritično viđenje suvremene javnosti, nego u ranijem radu o javnosti.¹⁸⁴ *Faktičnost i vađenje* daje sliku društva kao složenog procesa u kojemu se s jedne strane politička moć pretvara u pravne norme koje ograničavaju upravnu moć, a s druge strane komunikacijska moć javnosti ograničava upravu i disciplinira otuđene sisteme.¹⁸⁵ U krajnjoj liniji, prema Habermasovoj teoriji diskursa „načelo narodne suverenosti kaže da se sva politička moć izvodi iz komunikacijske moći građana“ (170). Ta se komunikacijska moć ostvaruje i kristalizira u zakonima i pravima, koji reguliraju upravljanje društvom. Komunikacijsko djelovanje nastaje u racionaliziranom svijetu života, a civilno društvo je kanalizator te komunikacije (329-387). „Civilno društvo se sastoji od onih više ili manje spontano nastalih udruženja, organizacija i pokreta, koji osjetljivi na to kakav odjek društveni problemi imaju u privatnim sferama života, filtriraju i prenose te reakcije u pojačanom obliku u javnu sferu“ (367). Civilno društvo, autonomno je u odnosu na državu i tržište. Ono osigurava da slobodnu političku komunikaciju ne „proguta državni aparat ili asimiliraju strukture tržišta“ (269). Ustvari, deliberacijska demokracija se sastoji upravo od nesputanog djelovanja tog procesa.

Habermasov je koncept deliberacijske politike proceduralan (287-328), ali ne u kohenovskom smislu. Habermas smatra da se Cohen nije otesao ideje da društvom u cjelini treba deliberacijski upravljati. Taj koncept ne uvažava kompleksnost suvremenih društava koju kritička teorija treba uzeti u obzir (304-305). U oblikovanju političkog poretka, Habermas se suprotstavlja dvjema krajnostima – liberalnom individualizmu i republikanizmu, kojemu naginje obuhvatna teorija građanske deliberacije. Prvi je nedovoljno demokratski, dok drugi sadržava opasnost od svojevrstne republikanske tiranije, koja dobiva izraz u totaliziranju

¹⁸⁴ I u *Faktičnosti i vađenju* Habermas upozorava na probleme konstitucije deliberacijske javnosti, pozivajući se na sociologiju masovnih komunikacija i prožetost javne sfere raznim oblicima administrativne i socijalne moći (373, 379), ali je kritički ton manje naglašen nego u *Promjeni strukture javnosti*.

¹⁸⁵ Kao što naslov sugerira, Habermas u knjizi nastoji uvažiti činjenično stanje u suvremenim društvima i razviti refleksivni kritički standard koji ih tumači i daje realističke normativne smjernice u njima. Kako objašnjava prevoditelj i autor predgovora engleskog izdanja William Rehg, „vađenje“ (*Geltung*) se referira na norme svijeta života, a ne idealno vađenje (*Gültigkeit*) (Habermas, 1998, 6). O svijetu života kod Habermasa, usp. u istoj knjizi str. 23, 80, 354 i dio 2.4 ovoga rada.

zahtjeva za građanskim angažmanom. Habermasova deliberacijska teorije smještena je negdje između te dvije krajnosti, svakako s jačim normativnim zahtjevima prema građanskom angažmanu nego liberalna inačica. Ustvari, komunikacijsko djelovanje s političkim učinkom mora biti oslobođeno od prisile i odvijati se spontano. Upravo zato je Habermasovo rješenje u opsjedanju uprave od strane civilnog društva, jer „...komunikacijska moć može prakticirati samo neizravno, naime jedino kao ograničavanje zbiljske, upravne moći“ (Reese-Schäfer, 2004, 12).¹⁸⁶ Žarišta deliberacijske demokracije tako čine različiti javni forumi, socijalni pokreti i organizacije civilnog društva, poput primjerice ekoloških, feminističkih i udruga za građanska prava.¹⁸⁷ Pojedine udruge i komunikacijske mreže djeluju uglavnom unutar nacionalnih država, ali habermasovci posebnu nadu polažu u globalno civilno društvo, koje bi na transnacionalnoj razini ponudilo „decentraliziranu deliberaciju“ angažiranih građana. Oni ne očekuju stvaranje kozmopolitskog demosa ili globalne zajednice, ali smatraju, primjerice, da različite udruge koje globalno djeluju i politizirani građani potrošači mogu utjecati na djelovanje korporacija i tako ograničiti

¹⁸⁶ Na osnovama Habermasove teorije, kao što se moglo vidjeti u drugom poglavlju i u prikazu Foresterove teorije (usp. sekc. 2.4 i 3.5.4), izvodi se zahtjev ne samo za transparentnošću i odgovornošću i uprave, nego se također zahtjeva da uprava u svoju praksu uključi deliberacijsko djelovanje i aktivno uključuje građane u proces odlučivanja, čime se relativizira Habermasova dihotomija između javnosti i upravnog sistema. U tom se smislu navode i primjeri takvog djelovanja iz praksi američke uprave koja, pogotovo u politici zaštite okoliša, organizira deliberacije s građanima (usp. Hunold, 2001; Kelly, 2004). Međutim, kad je riječ o socijalnim pokretima, neki autori izričito naglašavaju važnost ostanka pokreta u javnoj sferi, smatrajući kako inkorporacija pokreta u sustav upravljanja može stvoriti tenzije u pokretu i potkopati dotada neupitnu komunikacijsku moć pokreta, ujedno ne postigavši očekivane promjene u djelovanju uprave. V. o slučaju kanadskoga Nacionalnog akcijskog komiteta za prava žena (*National Action Committee on the Status of Women, NAC*) i tehnološki potpomognute oplodnje (*assisted reproductive technology, ART*) (Montpetit *et al.*, 2004).

¹⁸⁷ Inzistiranje na isključivo komunikacijskom djelovanju socijalnih pokreta ocijenjeno je kao naivna perspektiva. Kad bi socijalni pokreti djelovali isključivo komunikacijski, bez primjene drugih strategija, vjerojatno ne bi uspjeli promijeniti odnose koje smatraju nepravdnima. Primjerice, američki pokret za građanska prava crnaca nije se oslonio samo na Kingovu retoriku, nego na prosvjede i bojkote, a pokret za neovisnu Indiju organizirao je masovni pasivni otpor i neposluh britanskoj kolonijalnoj vladavini (usp. Medearis, 2004).

njihovu samovolju koja se očituje u zagađivanju okoliša ili kršenju radnih prava siromašnih radnika u zemljama „trećeg svijeta“ (usp. Fung, 2003).

Možemo zaključiti kako je Habermas ponudio „meku“ proceduralnu koncepciju deliberacije koja posredno – komunikacijskim pritiskom – oblikuje upravljanje društvom i eksplicitno odbija čvrsto strukturiranu deliberaciju u svim sferama društva. Ukratko, to je koncepcija deliberacije u javnim forumima medijatiziranog civilnog društva. Rekao sam uvodno da Habermas, kao i Barber, ne zahtijeva reformu postojećih liberalno-demokratskih institucija. Međutim, za razliku od Barbera koji zahtijeva jači angažman građana i jako civilno društvo *na lokalnoj razini*, Habermas nade polaže u komunikacijsko djelovanje udruga u javnoj sferi *na socijetalnoj razini*, kojim se komunikacijska moć racionaliziranog svijeta života kanalizira prema suzbijanju štetnog djelovanja otuđene sistemske logike.

5.1.4 Dryzek: diskurzivna demokracija

Posljednja koncepcija kojom zaokružujem prikaz različitih teorijskih vizija deliberacijske demokracije jest teorija deliberacijske demokracije Johna Dryzeka. Dryzek shvaća deliberacijsku demokraciju kao široko i otvoreno natjecanje diskursa u društvu (4.3.3). Njegove su ideje bliske Habermasovima. Dryzekova deliberacijska demokracija odvija se također u otvorenim forumima javnosti i civilnog društva. U Dryzekovoj teoriji ipak ima nešto više kohenovskih elemenata. On također naglašava komunikaciju između kulturnih razlika i ne ograničava deliberaciju samo na racionalnu komunikaciju. Za njega „diskurzivna demokracija naglašava intersubjektivnu komunikaciju preko (*across*) diskursa unutar javne sfere, i tretira javno mnijenje kao ishod njihovog prepiranja (*contestation*)“ (Dryzek, 2000, 56). Usto, Dryzek u većoj mjeri inzistira na kritičkom momentu vlastite teorije koja naglašava važnost daljnje demokratizacije postojećeg liberalno-demokratskog poretka.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Dryzek smatra da se Habermas u kasnijem djelu o deliberacijskoj demokraciji udaljio od svoje ranije formulirane kritičke teorije, te da su u *Faktičnosti i važenju* pravo i administracija „jeftino“ prošli.

Svoju koncepciju deliberacijske demokracije Dryzek je razvio u knjizi *Deliberative Democracy and Beyond* (2000). On polazi od pojma diskursa koji uvažava habermasovski moment racionalne komunikacije i fukoovski moment disciplinarnog oblikovanja subjekta (2.4 i 4.3.3).¹⁸⁹ Zbog fukoovskog elementa – kao i zbog toga što termin deliberacija može značiti samo autonomno promišljanje i prejako konotira smirenu i razložnu komunikaciju – Dryzek u odnosu na „deliberacijsku demokraciju“ preferira termin „diskurzivna demokracija“, koji je upotrijebio u svojoj ranijoj knjizi (Dryzek, 1990).¹⁹⁰ Koncipiranje deliberacijske demokracije kao odmjerene i racionalne rasprave za Dryzeka je preusko i ne zahvaća na prikladan način sučeljavanje diskursa kako ga on razumije (Dryzek, 2000, v-vi). Za Dryzeka se diskurzivna demokracija sastoji u tome što različiti diskursi natječu u socijalnom i političkom prostoru nacionalnih država, ali i u međunarodnim odnosima i na razini globalnog društva. To je osnova na kojoj on razvija svoju kritičku teoriju diskurzivne demokracije, koja pruža grubi obrazac za modeliranje deliberacije, u naznačenom širem smislu međusobnog sporenja diskursa (*contestation of discourses*, 5).

Osnovne značajke tog modela sadržane su u odgovorima na 14 glavnih pitanja. Pitanja Dryzek postavlja na početku knjige, da bi nakon rasprave na njih odgovorio na kraju i tako dobio svoj model diskurzivne demokracije od 14 glavnih obilježja (6-7, 166-175). Kao prvo, deliberacijsku demokraciju po Dryzecu ne treba ograničiti na racionalni argument, nego u deliberaciju treba uključiti retoriku, humor, partikularne priče i osobna iskustva (1), ali na kraju racionalni argument ipak treba ostati središnji, pa svi partikularni i emocionalni istupi moraju biti smješteni u taj

Habermasov zaokret Dryzek tumači na slijedeći način: dok se Adorno okrenuo do društva, Habermas je pokušao od njega „napraviti najbolje što se može“ (Dryzek, 2000, 20-27).

¹⁸⁹ Kako Dryzek napominje, diskurs je „potrebno shvatiti ... u (labavo) fukoovskom prije nego habermasovskom smislu“: „diskursi mogu ograničavati i omogućivati, ali se njihovo postojanje ne može otkloniti“ (18, 51).

¹⁹⁰ Ovu distinkciju treba zabilježiti. Međutim, pošto se termin deliberacijska demokracija uvriježio neću, kada je o njoj riječ, biti posebno terminološki pažljiv, te ću u tekstu oba termina koristiti sinonimno. Dakle, kada govorim o deliberacijskoj demokraciji u kontekstu Dryzekove teorije, mislim na njegovu koncepciju diskurzivne demokracije, kao posebne inačice teorije deliberacijske demokracije.

kontekst (2).¹⁹¹ To ne znači da deliberacijska demokracija nužno teži konsenzusu i da je njezina racionalnost „anestetizirajuća sila“. Umjesto toga, deliberacijska demokracija dozvoljava razlike i neslaganja (3). Deliberacijska demokracija nije ni isključivi klub, pa čak i njoj suprotstavljenim diskursima, poput tržišnog fundamentalizma, ne treba uskratiti pravo pristupa (4). Ideja deliberacijske demokracije je u tome da se civilnost (*civility*) uči kroz deliberaciju. Dakle, za Dryzeka

¹⁹¹ Ovdje treba reći nekoliko riječi o problemu legitimnosti u deliberacijskoj demokraciji. Ako akteri sudjeluju u deliberaciji iz koje proizlazi neka odluka onda to jača njezinu legitimnost. Stoga su teorije deliberacijske demokracije ujedno teorije političke legitimnosti. Međutim, problem je u tome što je u deliberaciju nemoguće uključiti cijelo društvo, tj. sve one na koje se odluka donesena u deliberaciji odnosi. Već povećanjem broja iznad dvadesetak ljudi, razgovor u smislu iznošenja uzajamnih razloga prestaje i počinje retorika, a poseban tip „javnog govora“ (*public talk*) koji ona traži se gubi: „To je problem veličine (*scale problem*) deliberacijske demokracije – deliberacijske odluke čine se nelegitimnima onima koji su ostali izvan foruma, dok bi uvođenje više od nekoliko ljudi unutra brzo pretvorilo događaj u držanje govora, a ne deliberaciju“ (Parkinson, 2003). Slično Habermasu, problem legitimnosti Dryzek rješava s koncepcijom o labavo definiranom diskurzivnom natjecanju u javnoj sferi: „Tako za Dryzeka legitimnost nastaje između javne sfere i države, ne u individualnim deliberacijama malog opsega“. (On također odbacuje zahtjeve za strogom racionalnošću rasprave, što potencijalno povećava deliberacijske forume, no u bitnom svejedno ne rješava problem.) Međutim, razdvajanje legitimnosti i brojanja glasova (*head count*) za Johna Parkinsona ostaje problematično. (Stoga i deliberacijski forumi, koje organiziraju birokrati i znanstvenici prema stratificiranom uzorku, iako su dobra upravna praksa, nemaju pravu legitimnost; usp. 5.1.5). Parkinson se na kraju u osnovi odlučuje za model zastupnika (*trustee*). Pretpostavka je da će zastupnici biti otvoreni za deliberaciju: argument unutar deliberacijskog foruma u načelu će ih moći uvjeriti, kao i one koji ih zastupaju, koji su ostali izvan njega. No, zastupnici moraju – barem onoliko koliko je moguće da ne bude kontradikcije sa slobodnim mandatom – biti i delegati (*delegates*) koji se konzultiraju s bazom, također odgovorni (*accountable*), a ne samo autorizirani (*authorized*). Delegacija bi uključivala komunikacije izvan foruma, čime bi se na kraju riješio problem veličine i problem legitimnosti deliberacijske demokracije: „povezanosti komunikacije i reprezentacije, autorizacije i odgovornosti između takvih foruma može stvoriti legitimnost za deliberacijsku demokraciju. Oslanjane samo na reprezentaciju unutar deliberacijskih foruma ne rješava sve probleme legitimnosti; ali ako se kreiranje legitimnosti sagleda između kao i unutar takvih foruma, nada se ponovno javlja.“ U empirijskom dijelu članka, Parkinson ističe da u praksi građanski aktivizam, pa i emocionalni protesti, mogu igrati ulogu komunikacije izvan foruma. On daje primjer lavine protesta koja je otvorila deliberaciju u slučaju premještanja jednog odjela i ograničavanja opsega usluga u bolnici Glenfield, u sklopu jedne lokalne reorganizacije bolnica u Ujedinjenom Kraljevstvu (Parkinson, 2003).

sam proces deliberacije ima vrijednost (5). U načelu, u deliberaciji treba navoditi javno prihvatljive razloge (*public reasons*), ali dozvoljeni su i privatni argumenti. Dryzekova ideja je da će mehanizmi endogeni deliberaciji sami suzbiti strateško samointeresno djelovanje (6). S obzirom da se konsenzus u stvarnom svijetu ne može postići, deliberacijska demokracija ipak je samo uvertira za glasovanje kojim proces završava (*a prelude to voting*): „U pluralističkom svijetu, konsenzus je nedostižan, nepotreban i nepoželjan“ (170) (7). Deliberacija se treba odvijati unutar postojećih političkih institucija, ali je njezino područje puno šire. Ona je smještena u civilno društvo i pouzdaje se u njegovu komunikacijsku moć (8). Povezano s tim, izbori svakako nisu jedini, a možda ni najvažniji demokratski mehanizam za Dryzeka, pa su u deliberacijskoj demokraciji dozvoljene alternativne institucije za deliberacijsko odlučivanje (9).¹⁹² Iako u načelu treba biti prilično otvoren, deliberacijski proces ipak treba ograničiti određenim konstitucionalnim specifikacijama (*constitutional specifications*): neke postavke na kojima počiva ne podliježu deliberaciji jer deliberacijska demokracija mora štititi samu sebe. U tom je smislu Dryzek liberal (10).¹⁹³ Politička jednakost je centralna vrijednost za deliberacijsku demokraciju. Ona je preduvjet deliberacije. Ekonomska je jednakost svakako poželjna. No, iako bi redistribucija resursa imala pozitivne učinke na deliberacijsku demokraciju, Dryzek smatra da je „ne treba čekati“, te ističe da su određene nejednakosti čak preduvjet postojanja deliberacije (11). Deliberacijska demokracija za Dryzeka je vrijedna po sebi. To znači da on zastupa proceduralnu koncepciju deliberacijske demokracije, ali također ističe da bi uz državu, koja ne može riješiti sve probleme, deliberacijska demokracija mogla biti najučinkovitije sredstvo za rješavanje brojnih problema, te spominje i epistemički argument, prema kojemu deliberacija pomaže postizanju racionalnijeg ishoda u odlučivanju (174) (12). Međutim, deliberacija nipošto ne treba biti metoda za rješavanje svih problema. Ona konzumira vrijeme i energiju, pa prema Dryzeku, samo zbog ekonomskih razloga, treba ograničiti njezinu primjenu (13).

¹⁹² Slično Habermasu, Dryzek je sumnjičav prema državi, pa natjecanje diskursa smješta u javni prostor civilnog društva. On smatra da postoji opasnost da država asimilira neki pokret i tako mu umanji kritičke diskurzivne kapacitete (83), te ističe da kooptacija, tj. uključivanje pokreta u institucije države, osiromašuje civilno društvo (110-111).

¹⁹³ V. 5.1.1 o paradoksu (deliberacijske) demokracije.

Naposljetku, deliberacija nije ograničena okvirima neke postojeće političke zajednice, nego je moguća i preko njezinih granica (14).¹⁹⁴

Slično kao što Barber kritizira liberalizam, Dryzek kritizira konvencionalnu deliberacijsku teoriju, smatrajući da ona u prevelikoj mjeri prihvaća postojeći liberalno-demokratski poredak, gubi kritičku oštricu i postaje tanka demokracija (*thin democracy*). Uz samo pravo glasa, Dryzek smatra da treba težiti stvarnoj kontroli (*authenticity of control*), kako se demokracija ne bi osiromašila.¹⁹⁵ Uz liberalni konstitucionalizam, drugi pristupi kojima se Dryzek suprotstavlja su socijalni izbor i demokracija razlike. Socijalni izbor govori o nemogućnosti agregiranja preferencija u demokratskom postupku i upućuje na probleme glasačkih ciklusa i

¹⁹⁴ Dryzek u knjizi piše o transnacionalnoj diskurzivnoj demokraciji (115-139). Ona obuhvaća natjecanje različitih diskursa u međunarodnoj areni, u kojoj globalno civilno društvo igra ulogu generatora transnacionalne komunikacijske moći. Za funkcioniranje tog modela prema Dryzecu nije potreban formalizam stroge konstitucionalizacije (usp. Dryzek, 2006).

¹⁹⁵ Po kritici liberalnog konstitucionalizma blizak Dryzecu, ali radikalniji je Archon Fung. Ne bez jakobinskog žara, on smatra deliberacijsku demokraciju „revolucionarnim političkim idealom koji zahtjeva fundamentalne promjene u političkim institucijama, osnovama za kolektivno odlučivanje i distribuciji resursa“ (Fung, 2005, 397). U stanju u kojemu taj ideal nije ostvaren, Fung razmatra konkretne strategije koje su u postojećem poretku dozvoljene da bi se taj ideal postigao i sastavlja „meni institucionalnih i političkih strategija koje povećavaju deliberacijsku instituciju i jednakost“. Riječ je o takozvanom deliberacijskom aktivizmu (*deliberative activism*), koji kroz niz načela – vjernost (*fidelity*), blagonaklonost ili obzirnost (*charity*), iscrpljivanje (*exhaustion*) i razmjernost (*proportionality*) (402-403) – deliberacijskom aktivistu daje naputke za kreiranje deliberacijskih institucija i ucjepljivanje deliberacijskog duha u postojeće, kojima se nastoji izbjeći ekonomske nejednakosti, kulturne razlike (*cultural difference*) i nedostatak volje za deliberaciju. Od postojećih deliberacijskih praksi, Fung hvali Fishkinove deliberacijske ankete, građanske porote i razne druge deliberacijske eksperimente koji uključuju različite skupine u deliberaciju i olakšavaju je posredovanjem educiranih moderatora koji sprječavaju dominaciju pojedinih strana u raspravi (5.1.5). Također, Fung kao pozitivan primjer deliberacije navodi i školska vijeća u Čikagu, poznato participacijsko kreiranje proračuna u brazilskom Porto Alegreu, inkluzivno upravljanje u Kerali o kojemu je pisao Fischer (3.5.3), itd. Premda njegov tekst ima pomalo odbojnu fanatično-revolucionarnu notu, treba svakako zabilježiti problem koji čini ishodišno mjesto Fungove argumentacije, a to je teškoća uspostave deliberacijske idile deliberacijskim sredstvima. Njega je lijepo sročio Elster: „Ako će, kako sugerira Habermas, slobodna i racionalna diskusija biti moguća jedino u društvu koje je ukinulo političku i ekonomsku dominaciju, nije nipošto očito da će do ukidanja doći racionalnom argumentacijom“ (Elster, 1997, 18).

manipulacije s dnevnim redom. Dryzek ipak smatra da deliberacija ima pozitivan učinak na te efekte. Riječi nisu samo „prazna priča“ (*cheap talk*), nego one mogu pridonijeti zajedničkom viđenju problema i njihovom rješavanju u zajedničkom interesu. S druge strane, multikulturalističku demokraciju razlike Dryzeku također ne smatra dobrom alternativom jer ona esencijalizira i dogmatizira identitete, koji se, po Dryzeku, mogu na različite načine diskurzivno oblikovati i treba ih ostaviti otvorenima za deliberaciju. Naposljetku, uz spomenutu transnacionalnost, poseban moment koji je Dryzek dodao deliberacijskoj demokraciji jest ideja zelene ili ekološke demokracije (*green democracy*), koja zahtijeva zaštitu okoliša. Taj je moment sadržajno specifičan i ne čini mi se bitnim za njegovu opću teoriju. K tome, Dryzek mu dodaje, u kontekstu teorije deliberacijske demokracije, teže razumljivo protivljenje antropocentrizmu i zahtijeva širenje komunikacije na nesvjesne (146, 148).¹⁹⁶

Dryzek je ponudio varijantu teorije koja na adekvatan način zaključuje raspravu o teorijama deliberacijske demokracije. Ovdje nisu prikazane sve teorije deliberacijske demokracije, niti su one kojima sam se bavio prikazane u cijelosti. Bitni su momenti rasprave ipak zahvaćeni, što je sasvim dovoljno za osnovnu ilustraciju o teorijama deliberacijske demokracije koja je potrebna u argumentaciji ovoga rada. Ukratko, posrijedi su bile političke koncepcije koje govore o idealnom deliberacijskom poretku ili kritiziraju postojeći liberalno-demokratski s nešto više realističkih pozicija. Cohenov normativni ideal pokazao je idealnu sliku deliberacijske demokracije kao kontrafaktičkog ideala za oblikovanje institucija. Barber je dao viziju jake republikanske deliberacije na lokalnoj razini, kojoj nije toliko važan precizan teorijski nacrt, koliko jačanje javnog duha i civilnog društva. Habermas je također ostao kod postojećeg poretka, pouzdavši se u komunikacijsku moć civilnog društva i javnosti općenito, kao generatora deliberacije koja ograničava samovolju uprave i pretjeranu komercijalizaciju socijalnih odnosa. U Dryzekovoj teoriji došle su do izražaja

¹⁹⁶ Osim što nisam siguran kako komunicirati s nekim tko to po definiciji ne može, kao i što sam siguran da antropocentrizam nije dobra stvar (ali opet ne znam koje veze ima s političkom demokracijom), unatoč svim Dryzekovim ogradama na mjestu je Goodinova kritika koju on sam spominje: demokracija je procedura, a ekologe zanima „sadržajni ishod“, koji nije tom procedurom zagarantiran, niti joj je intrinzičan (141). Osim u vrlo širokom smislu, oni nisu „supstancijalni preduvjeti“ koje (deliberacijska) demokracija zahtijeva kako bi mogla funkcionirati.

perspektive iz svih teorija. Kao i Cohen, on zahtijeva inkluziju i u konačnici racionalnu deliberaciju, te sugerira potrebu za jačim egalitarizmom. Kao i Barber, on je kritičar tanke koncepcije liberalne demokracije i zalaže se za autentični demokratski angažman. Kao i Habermas, on zagovara djelovanje civilnog društva u labavo definiranim javnim forumima. No, za razliku od Cohena, on daje širi prostor iracionalnim i partikularnim momentima deliberacije. Za razliku od Barbera, njega zanima makrosocijetalna razina, te agonizam između diskursa, a kasnog Habermasa optužuje za gubitak demokratske kritičke oštrice i zahtijeva intenzivniju i više kritičku deliberaciju. Ukratko, Dryzek nudi nijansiranu i pomalo eklektičnu sliku kontestacije diskursa u širokoj društvenoj deliberaciji kao važnog sastojka demokracije. Vidjeli smo što je teorija deliberacije, no što je njezina praksa?

5.1.5 Deliberacijski dizajni: neki primjeri deliberacijskih institucija

Deliberacijska demokracija nije ostala samo teorijski nacrt, nego se različite varijante njezinih zahtjeva pokušalo ostvariti uspostavom brojnih institucija u praksi. Te su institucije uglavnom eksperimentalne naravi i nisu postale dio općeg političkog poretka. One još uvijek ovise o dobrim upravnim praksama ili entuzijazmu znanstvenika koji ih organiziraju. Ipak, treba napomenuti da postoje i primjeri deliberacijskih institucija, uspostavljenih od strane državnih tijela, koje nemaju samo *ad hoc* konzultativnu narav. U ovoj ću sekciji prikazati različite primjere tih institucija, koji ilustriraju primjenu teorije deliberacijske demokracije i tako zaokružuju njezinu sliku prije kratkog razmatranja kritika i prednosti tog političkog projekta u idućoj sekciji – ujedno i posljednjem sastojku ove deliberacijske digresije prije povratka na glavni argument.

Zahtjevi deliberacijske demokracije ostvaruju se u određenoj mjeri u klasičnim institucijama liberalne demokracije, poput parlamenta, ili se odvijaju u liberalnoj javnosti, na temeljima slobode govora i slobode medija. Neke varijante deliberacijske demokracije ostvaraju se u djelovanju udruga civilnog društva. Također, svakodnevni sudski procesi i zasjedanja porota također sadržavaju

elemente deliberacijske procedure. Međutim, u posljednjih 30-ak godina pojavilo se mnoštvo različitih deliberacijskih eksperimenata koji pokušavaju praktično ostvariti idealnu govornu situaciju i egalitarnu deliberaciju (usp. Fischer, 2000, 275-278). Te institucije poprimile su različite oblike: „Osnovna ideja iza deliberacijskog upravljanja jest da kreiranje politika zahtijeva prostore u kojima se različite institucije, agencije, grupe, aktivisti i pojedinačni građani mogu zajedno okupiti kako bi deliberirali o važnim socijalnim problemima. Takvi prostori mogu biti spontane *bottom-up* mreže (Hajer, 2003); održavani interaktivni aranžmani, kao suradnički dijalozi i susjedska vijeća (Fung i Wright, 2001; Innes i Booher, 2003); ili mogu biti visoko strukturirani deliberacijski dizajni poput građanskih porota i konsenzusnih konferencija (Joss i Durant, 1995; Renn et al., 1995a)“ (Hendriks, 2005a, 1). Međutim, uglavnom su posrijedi „male javnosti“ (*mini-publics*), kako ih nazivaju Goodin i Dryzek, pomoću kojih se rjeđe izravno kreira politika, a češće na nju imaju posredan utjecaj – primjerice, kao sredstvo njena informiranja, legitimiranja ili nadzora, a mogu se čak koristiti u testiranju tržišta (Goodin i Dryzek, 2006).¹⁹⁷ Za razliku od difuznog procesa javnosti u cjelini – koji uključuje svakodnevnu nekontroliranu komunikaciju od

¹⁹⁷ U prikazu sam se oslonio ponajprije na članak Roberta Goodina i Johna Dryzeka (2006, 223-224) i priručnik o deliberacijskoj demokraciji koji su uredili John Gastil i Peter Levine (2005). Dok u članku Goodin i Dryzek raspravljaju o pozitivnim učincima najpoznatijih deliberacijskih dizajna u kreiranju politike, Gastil i Levine nude priručnik u kojemu – uz opću raspravu o deliberaciji u SAD-u i nekim neuspješnim i problematičnim primjerima deliberacije, koji pokazuju da se ona može srozati u „nespretni kompromis“ i „besmisleni dijalog“ (Keith i Gastil, 2005, 16), te problemima kulturalne podjele (*cultural divide*), s kojom će se SAD u sve većoj mjeri suočavati – opisuju 15 različitih deliberacijskih dizajna s konkretnim primjerima njihova funkcioniranja. Knjiga je, ustvari, svojevrsni *case book* deliberacijskih eksperimenata. Njih su Gastil i Levine ugrubo razvrstali na tri kategorije: programe koji su namijenjeni poboljšavanju suda javnosti (npr. *National Issue Forums*, *Deliberative Polling*, *Consensus Conferences* i *Planning Cells*); deliberacijske modele u koje su uključena državna tijela (npr. on-line dijalozi, *21st Century Town Meetings*, Brazilsko samoupravno budžetiranje), programe koji su namijenjeni jačanju zajednice i građanskog duha (npr. web stranice *e-thePeople.org*, *Learning Democracy Centers*) (Gastil i Levine, 2005, xiv-xv). Iz karaktera primjera jasno je da njihova kategorizacija ne uvažava čvrste klasifikacijske kriterije, pa je nisam odlučio slijediti u izlaganju materije. Kako jednostavno primjećuju Mark Button i David Ryfe, riječ je ponajprije o knjizi koja se bavi „praktičnim dizajnima“. Njihovu tabličnu prema tom tko organizira deliberaciju i kako se biraju njezini sudionici prenosim na kraju sekcije (Button i Ryfe, 2005, 23).

konverzacija u obitelji i među prijateljima koji sjede u kafiću, preko medija, pa do parlamenta i natrag – dakle od cjeline diskurzivnog prostora koja zanima Habermasa i Dryzeka, male su javnosti izdvojene iz općega procesa socijalne komunikacije i strože strukturirane, što znači da se deliberacija u njima odvija uglavnom između prema određenim kriterijima odabranih sudionika i u kontroliranim uvjetima.¹⁹⁸

Ti su deliberacijski dizajni često dobre prakse uprave u kojima se kroz deliberacijsku inkluziju građana nastoji postići legitimne odluke. U njima se od pripadnika uprave očekuje da stimuliraju deliberaciju. S osnovnom idejom čitatelj rada već se upoznao kroz djela Forestera, koji naglašava važnost deliberacijskih praksi u upravi i izvan nje, kao i kroz Fischerove primjere participacijske analize koju pokreću državne institucije (3.5.3 i 3.5.4). Teorijsko zaleđe za te zahvate nalazi se u dijelu o Habermasovoj teoriji u drugom poglavlju kao i u dijelu o njegovom viđenju deliberacijske demokracije u ovom poglavlju (2.4 i 5.1.3).

Na početku treba reći da uprava uglavnom razmatra deliberaciju u više instrumentalnom svjetlu, kao priručno sredstvo za poboljšanje kvalitete odluka. Jedan priručnik za upravne službenike o participaciji građana u upravljanju, koji je napisao dugogodišnji praktičar i konzultant za pitanja građanske participacije Michael Creighton, nudi dobar pogled na tu perspektivu, pa ću ga, u svrhu kratke uvodne ilustracije, ovdje ukratko razmotriti (*The Public Participation Handbook*, 2005). Riječ je o tipičnom američkom udžbeniku za samopomoć, koji službenicima nudi pragmatične savjete o određenim „tehnikama“ deliberacije kojima oni mogu riješiti probleme upravljanja. Također, njegovo teorijsko zaleđe na samom početku eksplicitno je trasirano u teoriju deliberacijske demokracije i djela autora poput Barbera i Habermasa.

Creighton shvaća građansku participaciju kao demokratski eksperiment uprave (ili poduzeća u privatnom sektoru) i definira je na sljedeći način: „Građanska

¹⁹⁸ Te institucije međusobno su vrlo nalik, a zanimljivo je da ih različiti američki znanstvenici i konzultanti patentiraju pod zvučnim i tržišno prepoznatljivim imenima, u čemu vjerojatno prednjači James Fishkin sa svojim deliberacijskim anketama (*deliberative polls*), koje se, kao registrirani zaštitni znak, pojavljuju uz nezaobilazno ® na kraju (usp. Gastil i Levine, 2005). One počivaju na nekoliko pretpostavki: da su uprava ili analitičari spremni organizirati i moderirati takve sastanke, da su laici spremni doći i raspravljati, da su pripadnici interesnih grupa spremni braniti svoje zahtjeve i da su eksperti u njima spremni sudjelovati u davanju stručnih savjeta i analiza u deliberaciji.

participacija (*public participation*) je proces u kojemu se javne brige, potrebe i vrijednosti inkorporiraju u odlučivanje u državnim tijelima i poduzećima. To je dvosmjerna komunikacija i interakcija, s općim ciljem boljih odluka koje javnost podržava" (Creighton, 2005, 7). Procedura građanske participacije ili participacije javnosti, ne svodi se samo na informiranje građana u smislu odnosa s javnošću, nego se javnost uključuje u rješavanje problema i s građanima se nastoji postići konsenzualno rješenje. Creighton naglašava kako dobro upravljanje treba u odluke inkorporirati lokalno znanje i vrijednosti, te osigurati dijalog s građanima, kako bi bilo kredibilno donosilo legitimne odluke i potaklo razvoj civilnog društva (18-19, 244). U krajnjoj liniji ta je procedura ipak savjetodavnog karaktera. Creighton jasno kaže da vladine agencije implementiraju zakone koje donose izabrani dužnosnici, čija legitimnost počiva na demokratskim izborima. Stoga agencija treba uzeti u obzir sud građana i razviti deliberaciju, ali i biti odgovorna prema klasičnoj hijerarhijskoj liniji vlasti: „Kao što je participacija esencijalni sastojak demokracije, tako je i odgovornost" (13). Također, za Creightona uključivanje javnosti pretpostavlja monolitan nastup uprave prema javnosti, dok sporovi i nedoumice trebaju ostati u stražnjem planu izvedbe (usp. 2.1 o Goffmanu). Za njega je nedvojbeno da uprava treba razriješiti „unutrašnje razlike prije izlaska pred javnost" (35).

Na tim se programskim osnovama zatim detaljno razvijaju pojedine tehnike za upravljanje uz sudjelovanje javnosti, od općeg plana *policy* procesa (*decision analysis*), preko operacionalizacije plana putem pojedinih tehnika (*process planning*), pa sve do njegove implementacije u detaljnim aktivnostima (*implementation planning*), koja uključuje banalne naputke o tome tko će moderirati skupove, tko će isprintati i podijeliti *handoute*, tko će poslagati stolice za sastanak i sl. (28). Uz opća načela – poput zahtjeva da se upravni službenik prije deliberacije upozna s karakteristikama javnosti (je li ona informirana ili ne; neprijateljska, entuzijastična ili apatična; podijeljena ili jedinstvena itd; 68-70) i izbjegava simbole moći u komunikaciji s građanima – knjiga, kao jedan od svojih glavnih dijelova, daje niz tehnika ili alata za uključivanje javnosti u proces upravljanja (*public participation tool kit*). Osnovno je načelo pritom da njihov oblik slijedi funkciju u upravljanju (*format follows function*; 143). One se dijele na tehnike informiranja javnosti, koje uključuju konferencije, izložbe, pisma, plaćene oglase, internetske stranice, simpozije

i panele, fanzine, intervju u medijima i sl. No, kao ograničeni deliberacijski eksperiment, zanimljivije su tehnike za dobivanje informacija od javnosti, tj. za deliberaciju s građanima (102-137), koje se nalaze u širokom rasponu od običnih nevezanih razgovora do nešto formalnijih procedura različitih radionica i konferencija. One uključuju savjetodavne grupe, šetnje gradom, izgradnju konsenzus, konsenzusne konferencije, posredovanje, putovanja na teren, fokusirane grupe, telefonske linije, internetske forume, radionice, referendum, ankete, javna saslušanja, javni sastanci i još mnoge druge. Usto se javljaju i neke sasvim jednostavne metode koje se kriju ispod zvučnih termina, kao što su *coffee klatch*¹⁹⁹, *Charrette*²⁰⁰ i Samoanski krugovi (*Samoan circles*).²⁰¹ Svim navedenim tehnikama zajednička je svrha poticanje razgovora i komunikacijske razmjene uprave s javnošću. Creightonov zaključak u priručniku glasi da je „dizajniranje i provođenje građanske participacije (*public participation*) je zanimljiva mješavina idealističkog i pragmatičkog“ (243).²⁰²

Creightonov priručnik pruža insajdersku perspektivu o još uvijek instrumentalnom shvaćanju deliberacije od strane uprave. Sličan diskurs pojavljuje se i u ozbiljnijim člancima u znanstvenim časopisima. Poput Creightona, neki autori naglašavaju pragmatički pristup dizajnu uloge građana u procesu upravljanja, pitajući se kako uskladiti neke ideale uprave, poput efikasnog i brzog rješavanja problema i ideale demokratske inkluzije, koja jača legitimnost odluka, ali u praksi nosi određene troškove, poput kašnjenja ili rizika eskalacije konflikta. Recimo Lawrence Walters i suradnici, analizirajući slučaj porasta populacije u Utahu i problematiku očuvanja tamošnje divljine, zaključuju kako se pojedine metode za sudjelovanje javnosti trebaju odabrati s obzirom na konfliktnost problema. Primjerice, ako je razina konfliktnosti u problemu visoka, treba upotrijebiti zatvorene radionice, a ne

¹⁹⁹ Mali neformalni razgovor uz osvježavajuće napitke, kojemu prethodi kratka prezentacija (107).

²⁰⁰ Jedna vrsta intenzivne radionice, koja je dobila ime po kolicima kojima se u 19. stoljeću u pariškoj *École des Beaux-Arts* prenosilo studentske crteže i projekte u školu (105-106).

²⁰¹ Rasprava u kojoj sudionici sjede na stolicama u koncentričnim krugovima, pri čemu samo oni sudionici koji sjede u unutrašnjem krugu imaju pravo govora (131-132, 151-152).

²⁰² Priručnik sadržava i neke praktične savjete u prepoznatljivom američkom tonu, recimo rubriku o lekcijama naučenim na teži način (*some hard learned lessons*), poput „Prvo je pravilo državne službe nikad ne iznenaditi izabranog dužnosnika“ ili „Uvijek posjeti sobu za sastanke unaprijed“ (81-82).

konfliktnija javna saslušanja, ako je problem dobro strukturiran javnost se može uključiti kasnije (Walters, Aydelotte, Miller, 2000). Postoje i empirijska istraživanja skeptičnog tona, koja upozoravaju da samo konzultativno „sudjelovanje” građana bez pravih ovlasti imaju ograničen učinak. Primjerice, Lucie Laurian istražila je djelovanje savjetodavnih građanskih odbora (*Community Advisory Boards – CAB*),²⁰³ koji su od strane federalnih agencija u SAD-u ustrojeni za pomoć pri raščišćavanju lokacija s toksičnim otpadom, s namjerom da posluže kao deliberacijski mehanizam za uključivanje javnosti. U SAD-u deseci tisuća lokacija u kojima je zagađen okoliš i ugroženo javno zdravlje potpadaju pod nadležnost Agencije za zaštitu okoliša (*Environmental Protection Agency*), Ministarstva obrane (*Department of Defense*), te Ministarstva energije (*Department of Energy*), kao i nekih drugih agencija. Laurianova je analizirala pet različitih CAB-ova i došla do zaključka da imaju ograničen učinak na javnost i da u njima naglasak nije na deliberaciji nego jednosmjernoj komunikaciji od agencije prema građanima. Ona upozorava na jaku prisutnost „vojničke kulture tajnovitosti” u upravi, koju se ipak ne može se generalizirati na sve agencije. Uz određene edukacijske i informacijske kampanje o participacijskim forumima poput CAB-ova, ona smatra da je rješenje za jačanje njihovog utjecaja da im se dade više od savjetodavnih ovlasti.

Uz instrumentalno motivirani, *ad hoc* pristup javne uprave, pojavile su se različite institucije koje su dosljednije ustrojene prema deliberacijskim pravilima. U njima se u većoj mjeri uvažava jednakost sudionika i inzistira na konsenzusu kao glavnom načelu njihova funkcioniranja. Ovdje ću navesti nekoliko primjera takvih institucija.

Vjerojatno najpoznatije su čvrsto strukturirane konsenzusne konferencije (*consensus conferences*), o kojima je bilo riječi kod Fischera (3.5.3). Podsjetimo se, one se sastoje od deliberacija građana koje organizira uprava, koje traju nekoliko dana uz sudjelovanje eksperata, a na kraju rasprave se izdaje konsenzualno izvješće. Uvelo ih je dansko Vijeće za tehnologiju krajem 1980-ih. U njima, nakon dvotjednih priprema, 10-20 građana raspravlja četiri dana o temi, ispituju stručnjake i sastavljaju konsenzusno izvješće (Goodin i Dryzek, 2006, 223). Carolyn Hendriks, u

²⁰³ CAB-ovi se obično sastoje od 15-20 građana koji se redovito sastaju i izražavaju brige lokalnog stanovništva, njihova viđenja problema i sl.

sklopu svoje teorije o različitim pričama o sudjelovanju javnosti (*participatory storylines*), ponudila je primjer uspješne konsenzusne konferencije o GMO-u u Australiji, koja je u svom izvješću zahtijevala osiguravanje više razine informiranosti o genetskoj tehnologiji i GMO hrani, a evaluacija je pokazala da je u roku od godine dana došlo do pozitivne promjene u politici u svjetlu zaključaka konferencije (Hendriks, 2005a).²⁰⁴

Vrlo sličan je model građanskih porota (*citizens' juries*) u kojemu građani raspravljaju o temi na sličan način kao porota u sudskom procesu o krivnji. Pokrenuo ih je Ned Crosby preko Centra Jefferson, koji je ustanovio 1974.²⁰⁵ U građanskim porotama, nakon što dobiju potrebne prethodne informacije, građani slušaju izvođenje „dokaza“, ispituju „svjedoke“ i zatim deliberiraju o najboljem rješenju za problem. Praksa građanskih porota zaživjela je u Ujedinjenom Kraljevstvu, a poznat je primjer uspostave demografski reprezentativnih građanskih porota od 20 do 24 građana koje su raspravljale o nekim aspektima proračunskog procesa u kanadskoj državi Ontario 2004. (Goodin i Dryzek, 2006, 223). Hendriksova navodi primjer građanske porote od 12 slučajno odabranih građana u Novom južnom Walesu koji su dva i pol dana raspravljali o sustavu refundiranja za odlaganje ambalaže (*Container Deposit Legislation*) i zaključili da je u interesu javnosti da se sustav uvede, međutim njihovo vijećanje nije bilo dobro integrirano u širi *policy*

²⁰⁴ U optjecaju su različite sofisticiranije varijante konferencije konsenzusa, poput „deliberacijskog mapiranja“ (*deliberative mapping*) koju Jacquelin Burgess i njezine kolege nazivaju „robusnim oruđem za podršku u odlučivanju o spornim *policy* pitanjima“ (Burgess *et al.*, 2007). U njemu se s deliberacijom kombiniraju kvantitativne tehnike klasične *policy* analize, pa ga oni nazivaju „analitičko-deliberacijskom“ tehnikom (*analytic-deliberative, A-D*) i zaključuju kako se kvantitativne ekspertske metode mogu pomiriti s deliberacijom. Ukratko, u analizu su uključene tri grupe aktera: javni dužnosnici, znanstvenici i predstavnici zainteresiranih strana u problemu, raspoređeni u grupama do 20 članova, koje se odabire prema demografskim, socioekonomskim, etničkim i drugim kriterijima. Osim što se vodi više rasprava (laika i stručnjaka, plenarno i manjim jedinicama, itd.), različite opcije se prije i nakon rasprava ocjenjuju kvantitativno prema različitim kriterijima. Metoda je dva puta u cijelosti uspješno provedena u Ujedinjenom Kraljevstvu, u vezi problema transplantacije organa i odlaganja radioaktivnog otpada.

²⁰⁵ Centar se zatvorio 2002. zbog nedostatka financijskog interesa.

proces (Hendriks, 2005a).²⁰⁶ Građanskim porotama i konsenzusnim konferencijama vrlo su slični i „odbori građana“ (*citizen panels*) i njemačke planerske ćelije (*Planungszelle*), u kojima građani rasprave vode uz „pratnju“ moderatora (*Prozessbegleiter*), a na kraju se producira zajednički izvještaj (usp. Hendriks, 2005b, 83-84).

Dok konferencije konsenzusa i građanske porote organizira uprava u kontekstu rješavanja problema iz vlastite nadležnosti, javljaju se i deliberacijski dizajni zamišljeni kao forumi za rješavanje općih političkih problema. Ti su dizajni manje pragmatično motivirani, a njihovi ih autori shvaćaju kao deliberacijske institucije *in statu nascendi*, koje stvaranjem malih javnosti nastoje ostvariti valjanu deliberaciju koja uvažava pluralizam gledišta i predstavljenost različitih socijalnih skupina. Jedna od njih je spomenuta deliberacijska anketa Jamesa Fishkina, koja spaja deliberaciju s kvantitativnom procjenom mnijenja sudionika prije i nakon strukturirane deliberacije, u kojoj educirani moderatori osiguravaju poštivanje pravila rasprave. Fishkin je pokrenuo deliberacijske ankete kroz svoj Centar za deliberacijsko anketiranje (*Center for Deliberative Polling*) osnovan 1988. U deliberacijskoj anketi grupa od 250 do 500 građana, koja bi svojim sastavom kao svojevrsni socijalni mikrokozmos trebala odražavati društvo u cjelini, prvo sasluša stručnjake koji izlažu o nekom problemu, te u manjim grupama i na plenarnoj sjednici postavlja pitanja stručnjacima i raspravlja. Fishkin ističe četiri kriterija za dobru deliberacijsku anketu – potpunost, informiranost, savjesnost i raznolikost – prema kojima ona treba biti ustrojena. Pripadnike grupe anketira se prije i poslije procesa, a njihovo sudjelovanje

²⁰⁶ Također, jedan primjer građanske porote od 12 slučajno odabranih članova (uz zadovoljavanje određenih sociodemografskih kriterija), između 300 ljudi koji su odgovorili na 2000 pisama koja su poslana na slučajne adrese na sjeveru Queenslanda (*Far North Queensland*) daju Goodin i Niemeyer (Goodin i Niemeyer, 2003). Demografski raznolika porota provela je zajedno četiri dana u siječnju 2000., što je podrazumijevalo upoznavanje s problemom, izlazak na teren, saslušavanje stručnjaka i lokalnih vlasti i raspravu. Na kraju se građanska porota, umjesto njezina asfaltiranja ili održavanja u postojećem stanju, odlučila na zatvaranje kaldrme za terenska vozila kroz prašumu, kako bi se zaštitio okoliš koji je dio svjetske ekološke baštine. Goodin i Niemeyer naglasili su važnost izlaska na teren i upoznavanja s informacijama koje je prethodilo raspravi, smatrajući da je upravo prethodno samostalno razmatranje inducirano izloženošću problemu na terenu oblikovalo kasniju raspravu, što odgovara izvornom značenju pojma deliberacije (v. poč. 5.1).

u procesu koji traje nekoliko dana financira se s 200-300 dolara, a do sada je provedeno više od 50 takvih anketa (Fishkin i Farrar, 2005, 75). Fishkin i Ackerman predložili su i održavanje Dana deliberacije (*Deliberation Day*) kao svojevrsnog deliberacijskog praznika, u kojemu bi se takvi deliberacijski susreti organizirali u cijeloj naciji u jednom danu. Dan bi bio neradan, pa bi svi građani mogli sudjelovati u deliberaciji, a organizirao bi se tjedan prije važnih nacionalnih izbora. Građani bi po cijeloj zemlji raspravljali u manjim grupama od 15 i u velikim grupama od 500 ljudi, a svatko bi dobio dnevnicu od 150 dolara (usp. Goodin i Dryzek, 2006; Dryzek, 2000, 55).²⁰⁷

Spomenut ću na kraju i dva američka deliberacijska dizajna koji u raspravu uključuju veći broj ljudi. Prvi su Gradski skupovi za 21. stoljeće (*21st Century Town Meetings*), organizirani skupovi od 500 do 5,000 ljudi koje je – po uzoru na romantičnu sliku legendarnih gradskih skupova iz američke povijesti, kao klasičnu demokratsku instituciju koja ima svoje daleko porijeklo u skupštinama antičkih Grka na agorama njihovih polisa – 1997. ustanovila Carolyn Lukensmeyer, pod egidom organizacije *AmericaSpeaks*.²⁰⁸ Skup je strukturiran na manje grupe 10-12 ljudi, koji su računalno umreženi, pa organizatori u realnom vremenu objavljuju ishode njihovih rasprava. Najpoznatiji takav skup održan je o obnovi djela New Yorka gdje su bili neboderi WTC-a (Goodin i Dryzek, 2006, 224).

Drugi su Forumi o nacionalnim problemima (*National Issue Forums*), deliberacijska inicijativa koju organizira američka Zaklada Kettering. Godišnje se u SAD-u na lokalnoj razini održava oko 3,000 takvih javnih foruma, u kojima se uz moderaciju raspravlja o različitim temama, a izvješće se dostavlja političarima. Uoči predsjedničkih izbora u SAD-u 1996., na taj je način organizirana Konferencija o nacionalnim problemima (*National Issue Conference*) o kojoj je izvještavao PBS. Po

²⁰⁷ Fishkin i njegovi suradnici organizirali su 1996. deliberacijski susret u Austinu u državi Texas na kojemu se skupilo oko 400 Amerikanca, koja je nazvana Konvencijom o nacionalnim problemima (*The National Issue Convention*) (usp. Keith i Gastil, 2005, 7). Goodin i Dryzek skeptični su prema Fishkinovim zaključcima o utjecaju te konvencije i njegovih deliberacijskih anketa općenito na politiku. Oni pišu da je Fishkin „nasilan (*bullish*) u pripisivanju... *policy* promjena učincima njegovih Deliberacijskih anketa“ (Goodin i Dryzek, 2006, 227).

²⁰⁸ Kao i Fishkinov *Deliberative Polling*, *21st Century Town Meetings* su zaštićeni trejdmark (organizacije *AmericaSpeaks*).

sličnom je modelu u Ujedinjenom Kraljevstvu 2003. organizirano oko 675 otvorenih sastanaka (*open community meetings*) na kojima se raspravljalo o GMO hrani. Pošto sudionici u njima nisu bili odabrani prema određenim sociodemografskim kriterijima, nego se u njima sudjelovalo na dobrovoljnoj osnovi, strogo govoreći nije bila riječ o mini-javnostima o kojima govore Goodin i Dryzek, ali je dodatnih deset „uskih ali dubokih“ (*Narrow but Deep*) grupa u tom projektu bilo strukturirano na stroži način, koji udovoljava njihovim zahtjevima (Goodin i Dryzek, 2006, 224).

Pomoću prikazanih deliberacijskih dizajna izravno se ne kreira politika, ali oni na nju imaju posredan utjecaj. Izabrana vlast i političari trebaju ih uzeti u obzir kao iskaz javnog mnijenja. Oni imaju mnoge posredne pozitivne učinke koje razmatraju Goodin i Dryzek, a mogu se i izravno uključiti u formalno odlučivanje.²⁰⁹ Kao primjer deliberacijskih dizajna treba, naposljetku, spomenuti još uvijek malobrojne političke i političko-ekonomske institucije sa stvarnim ovlastima, u kojima političko odlučivanje ovisi o građanskoj deliberaciji. U tom se kontekstu najčešće spominje participacijsko budžetiranje u Brazilu, uspostavljeno u Porto Alegreu 1989. nakon što je vlast osvojila stranka ljevice (*Partido dos Trabalhadores*), a danas postoji u 250 od 5,500 brazilskih općina i u njemu sudjeluje oko 1,300,000 milijuna ljudi. Njime je proces stvaranja proračuna reformiran po *bottom-up* modelu, što znači da u njemu preko otvorenih regionalnih skupština na najnižoj razini mogu sudjelovati svi građani (222). Sličan je slučaj sa spomenutom participacijom građana u indijskoj državi Kerali, u kojoj je lokalna vlast uvela deliberacijske prakse u kreiranju politika (3.5.3). Ovakve prakse ne javljaju se samo u siromašnim zemljama. Archon Fung tako navodi primjer programa oživljavanja susjedstva u Minneapolisu, u kojemu su lokalne grupe deliberirale o javnim projektima u proračunskoj vrijednosti od 400 milijuna dolara (Fung, 2005), dok Fischer daje primjer školskih vijeća u Čikagu koja imaju ovlasti u upravljanju javnim školama (Fischer, 2006). Spomenute institucije,

²⁰⁹ Takve deliberacije mogu se i izravno povezati s konvencionalnim institucijama, tako da se na osnovi njihovih zaključaka izjašnjava parlament ili organizira referendum. Jedna takva deliberacijska skupština građana organizirana je u sklopu programa reforme izbornog sustava u kanadskoj državi British Columbia. Sastojala se od 160 slučajno odabranih građana koji su deliberirali šest nedjelja i održavali javna saslušanja koja su pohađali i drugi građani. Ona je na kraju za izborni sustav British Columbijе predložila jednu inačicu STV-a (*single transferable vote*), no prijedlog je na kraju ipak odbijen na referendumu 2005. (Goodin i Dryzek, 2006, 225).

premda nisu „mini-javnosti“ u smislu pojma koji koriste Goodin i Dryzek, sadržavaju deliberacijski element što ih kvalificira kao deliberacijske dizajne. Prikaz primjera deliberacijskih dizajna završavam tablicom koja ih razvrstava prema kriterijima organizacije i sudioništva.

Oblici deliberacijskih foruma			
<i>Tko sudjeluje?</i>			
<i>Tko pokreće?</i>	Samoodabir	Slučajni odabir	Odabir zainteresiranih strana (<i>stakeholders</i>)
Udruženje građana	Deliberacije u školama (<i>School-based deliberations</i>); Susjedske udruge (<i>Neighborhood associations</i>); On-line dijalozi; Forumi o nacionalnim problemima (<i>National Issues Forums</i>); Studijski krugovi (<i>Study circles</i>)	/	Forumi o nacionalnim problemima (<i>National Issues Forums</i>); Studijski krugovi (<i>Study circles</i>); On-line dijalozi
Nevladina udruga	Forumi o nacionalnim problemima (<i>National Issues Forums</i>); Studijski krugovi (<i>Study circles</i>); Amerika govori (<i>AmericaSpeaks</i>); On-line dijalozi	Deliberacijske ankete (<i>Deliberative polls</i>); Čelije za planiranje (<i>Planning cells</i>); Građanske porote (<i>Citizens Juries</i>)	Forumi o nacionalnim problemima (<i>National Issues Forums</i>); Studijski krugovi (<i>Study circles</i>); Participacijsko budžetiranje i upravna vijeća
Državna organizacija	Gradske skupštine (<i>Town meetings</i>); Forumi zajednice (<i>Community forums</i>); Lokalna vijeća; Deliberacijsko upravljanje (<i>Deliberative stewardship</i>);	Deliberacijske ankete (<i>Deliberative polls</i>); Čelije za planiranje (<i>Planning cells</i>); Građanske porote (<i>Citizens Juries</i>)	Deliberacijsko upravljanje gradom; Deliberacijski skupovi; Deliberacijsko upravljanje (<i>Deliberative stewardship</i>); Participacijsko budžetiranje i upravna vijeća

Tablica 5.1.5 Deliberacijski forumi prema organizaciji i sudioništvu (Button i Ryfe, 2005, 23)

Ovaj ću dio zaključiti s tri kratke dopune, koje se tiču tema o kojima svakako treba reći nekoliko riječi u raspravi o deliberacijskim dizajnima. Prva je na redu crtica o tome kako se deliberacijski dizajni vezuju za mrežno društvo. Također, ponudit ću kratak prikaz rasprave o mogućnostima vezivanja deliberacijskih dizajna za nove tehnologije. Naposljetku ću objasniti nešto širi Dryzekov pojam diskurzivnog

dizajna, te ukratko prikazati pokušaj njegove primjene na rješavanje problema u međunarodnim odnosima i raspravu o diskurzivnim dizajnima kao političkom rješenju za podijeljena društva.

U raspravi o deliberacijskim dizajnima treba napomenuti da ih neki autori vezuju za mrežno društvo, o kojemu je bilo riječi na kraju trećeg poglavlja. Argumentira se ne samo da institucijske prakse mrežnog društva – u kojima se povezuje javno i privatno, lokalno i nacionalno, profitno i neprofitno, a različiti akteri udružuju se u *ad hoc policy* zajednice za rješavanje problema – trebaju deliberacijski dizajn kao rješenje za analizu i politiku, nego da to okružje samo po sebi spontano pogoduje nastanku manje ili više strukturiranih deliberacijskih *policy* foruma. U području urbanog planiranja tako se na osnovi složenosti mrežnog društva „komunikacijski ili kolaboracijski zaokret“ nudi kao paradigma koja zahtijeva da se primijeni „uvažavajuća interpersonalna i interkulturalna metodologija diskusije“ (usp. Allmendinger i Tewdwr-Jones, 2002, 9), dok Forester daje mnoge zanimljive primjere deliberacije na tom istom području (3.5.4). Dva konkretna primjera mrežne deliberacije koja ću navesti nudi nizozemska politika. Jedan je primjer iz istraživanja drugog projekta proširenja rotterdamske luke zasipavanjem Sjevernog mora (*Maasvlakte 2*). Prvo proširenje 1960-ih povećalo je luku s 3,000 na 10,000 hektara i odvelo je 40 km od stare luke u centru Rotterdama. Ono je s vremenom dovelo do urbanog propadanja u starim područjima luke, pa je daljnje širenje postalo složeni ekonomski, urbani i ekološki problem. Istraživanje pokazuje kako je rješenje problema – koji je uključivao složenu interakciju uprave luke (*Havenbedrijf Rotterdam N.V.*), parlamenta, ministarstava, lokalnih vlasti, nevladinih organizacija i drugih aktera – postignuto širenjem deliberacije izvan formalnih okvira, kojim su uprava luke i nevladine udruge postigle zajedničku poziciju (Kelly, 2005). Drugi je primjer politike prema prostituciji u Nizozemskoj, iznesen u Wagenaarovu članku intrigantnog naslova „Deliberacija i prostitucija“ (Wagenaar, 2006). U članku Wagenaar nastoji pokazati kako je skeptičan stav prema kojemu se „deliberacijska demokracija u stvarnom svijetu kreiranja politika čini ... uhvaćenom između irelevantnosti i neprimijenjenosti“ ipak neopravdana, te da se iz „apstraktnog svijeta demokratske teorije“ u mrežnom društvu ipak moguće uspješno spustiti u svijet kreiranja politike. Njegovo istraživanje implementacije zakona o bordelima u Haagu,

koji ima preko 600 izloga s prostitutkama, nastoji pokazati „da je neki oblik autentične, kolaboracijske, demokratske deliberacije moguć čak i u spornim, antagonističkim *policy* situacijama“ (204, 206). Reguliranjem rada bordela kroz izdavanje dozvola i ograničavanje radnog vremena, koje je postignuto pregovorima između gradske birokracije, vlasnika bordela i policije, razina kriminala i nasilja smanjila se na jednu šestinu prijašnje, kao i noćna buka nered koji su remetili javni red u četvrtima s prostitutkama. Na osnovi svoje analize Wagenaar zaključuje da čak i ograničena deliberacija može generirati povjerenje i pozitivne pomake u politici.²¹⁰

U raspravi o deliberacijskoj demokraciji također su se razmatrale mogućnosti koje za nju otvaraju nove tehnologije. Opsjednutost tele-glasovanjem 1980-ih, prepustila je mjesto raspravama o ulozi interneta kao potencijalnog novog medija za razvoj demokracije, pa tako i one deliberacijske. Međutim, deliberacijski demokrati ne polažu bezuvjetnu nadu u deliberacijske e-mreže. Naime, jedno je stajalište, koje je iznio Barber, skeptično prema mogućnosti vezivanja novih tehnologija s deliberacijskom demokracijom u kreiranju deliberacijskih dizajna. Barber smatra da tehnologija nema nužno negativan utjecaj na demokraciju. Kao neutralno sredstvo koje se može primijeniti na različite načine, ona ne vodi nužno orvelovskom scenariju totalitarnog nadzora iz 1984. Međutim, Barber smatra da ako se želi „jaka demokracija“ – „koja odražava pažljive i mudre prosudbe građana koji sudjeluju u deliberacijskim, samoupravnim zajednicama“ – glasovanje i deliberacija putem interneta nisu poželjni, jer nose rizik od razvoja novog neodgovornog privatizma. Primjerice, netko bi nakon što je razgledavao erotske fotografije Playbojevih zečica i prešao novi nivo u Warcraftu na svom kompjuteru, mogao klikom na gumb miša odlučivati o tome treba li ili ne bombardirati Irak. Barber smatra da jaka demokracija zahtijeva i jake razloge, koji podrazumijevaju razgovor uživo s članovima lokalne zajednice (Barber, 1998b, 585-586). Ustvari, on nudi parafrazu poznatog aforizma, tvrdeći da je teže uspostaviti političku vezu sa svojim susjedima nego s čovječanstvom, te da se baš na lokalnoj političkoj socijalizaciji treba u većoj mjeri angažirati.

²¹⁰ Primjerice, u deliberaciju nisu bile uključene prostitutke, a pri donošenju rješenja zanemaren je efekt premještanja (*displacement effect*), tj. učinak dizanja cijena i ograničavanja radnog vremena legalizirane prostitucije na jačanje ilegalne ulične prostitucije (Wagenaar, 2006, 224-227).

Ako internet nije spojiv s jakom, susjedskom verzijom deliberacijske demokracije, koju zagovara Barber, može ga se spojiti s deliberacijskom demokracijom habermasovskog tipa, koja polaže nade u djelovanje nesputane komunikacije u javnoj sferi. To je optimistično stajalište koje nastoji pokazati potencijale interneta za deliberacijsku demokraciju. Antje Gimmler tako pokušava uklopiti internet u model u kojemu je predstavnička demokracija povezana s habermasovskom javnom sferom (Gimmler, 2001). Gimmlerova, štoviše, smatra da se pomoću Interneta, koji omogućuje ravnopravno sudjelovanje svih sudionika na svojim forumima, izbjegavaju uobičajeni prigovori da su javnost kolonizirali masovni mediji koji od aktivnih građana stvaraju pasivne potrošače informacija i oblikuju politiku prema svojim vlastitim pravilima (tzv. mediokracija). Internet je prikladan za deliberacijsku demokraciju upravo stoga jer ona u habermasovskoj varijanti nije prezahtjevna prema građanima. Ona ne traži aktivne građane obdarene moralnim i republikanskim vrlinama, niti od djelovanja u javnoj sferi traži da rješava sve društvene konflikte. Gimmlerova, pozivajući se na Clausa Leggewiea, napominje da nije produktivno što neki autori romantiziraju idilu političkih vijećanja predmodernih protestantskih američkih gradića nije produktivno (*pre-industrial church-tower idyll of the town-hall meeting*; 31). Premda s internetom postoje određeni problemi, njegova „rizomatska struktura“, koju je teško kontrolirati, odgovara pluralizmu i nosi velike komunikacijske potencijale.

Naposljetku, treba reći nešto o diskurzivnim dizajnima (*discursive designs*). Riječ je o pojmu koji je nešto širi od pojma deliberacijskih dizajna tj. malih javnosti s kojima smo se upoznali. Riječ je o nešto apstraktnijim nacrtima političke interakcije kakve zagovara Dryzek, a koji odgovaraju njegovom modelu deliberacijske demokracije prikazanom kroz četrnaest obilježja u 5.1.4 (Dryzek, 1990, 29-56). Dryzek diskurzivne dizajne labavo definira kao inkluzivne socijalne institucije u kojima građani sudjeluju u deliberaciji o zajedničkim pitanjima (43). On smatra da su postojeće liberalne institucije ponekad nedovoljno demokratske, da potiču instrumentalizam i pogoduju centralizaciji moći. Njihovu nedemokratičnost mogu korigirati diskurzivni dizajni kao modeli institucija koje se nalaze „u javnom prostoru između pojedinaca i države“ (40). Njih ne treba strogo formalizirati, nego se treba držati osnovnih načela snage boljeg argumenta, participacije svih zainteresiranih

strana i osnovne kolegijalne formacije po kojoj trebaju biti ustrojani.²¹¹ Kao pohvalne primjere diskurzivnih institucija Dryzek ističe različite institucije za posredovanje u građanskim, radnim, okolišnim i međunarodnim sporovima, te radionice i pregovore, koje naziva „diskurzivnim dizajnima u nastanku“ (*incipient discursive designs*) (44).

Raspravljajući o diskurzivnim dizajnima, Dryzek se posebno bavio dvjema temama: međunarodnim diskurzivnim dizajnima, vjerojatno zato što su međunarodni odnosi nestrukturirano područje s veoma službenim problemima, koje otvara prostor primjeni diskurzivnih dizajna, i diskurzivnim dizajnima za podijeljena društva, kao posebno teškim slučajevima za testiranje svake demokratske teorije. U pogledu međunarodnih diskurzivnih dizajna, Dryzek navodi osam osnovnih uvjeta (*necessary conditions*) koji su potrebni da bi oni funkcionirali: postojanje problema; postojanje kredibilnog posrednika (*intermediary*); jednakost snaga i sposobnosti involviranih stranaka – ne smije biti prevelike asimetrije u moći; međusobno gledanje stranaka kao legitimnih sudionika; nijedna stranka s bitnim interesom u problemu ne smije biti isključena; broj stranaka ne smije biti prevelik jer to smanjuje efikasnost; razgovori moraju imati jasan učinak; za slučaj da prevlada instrumentalna racionalnost, mora postojati točka uzajamnih interesa u kojoj se može sklopiti ugovor, tzv. *contract zone* (98-100). Pomoću naznačenog okvira Dryzek analizira jedan uspješno riješen problem u skretanju rijeke između Kanade i SAD-a, te problem pretjeranog izlova kitova kao klasičnu tragediju zajedničkog dobra (*tragedy of the commons*), u kojemu se nažalost ne može naći kredibilan posrednik, što opstruira uspostavu diskurzivnog dizajna.

U pogledu diskurzivnih dizajna za podijeljena društva, Dryzek smatra da za njih teorija deliberacijske demokracije kroz diskurzivne dizajne može ponuditi rješenje. Oni bi, po njegovu mišljenju, mogli „procesuirati ono što su vjerojatno najteži oblici političkih problema“, dakle poslužiti kao političko rješenje za

²¹¹ Dryzek navodi osam minimalnih uvjeta Davida Sciullija koji su potrebni da bi se neka institucija zvala kolegijem (*collegial formation*), s obzirom na pravila, tj. preskriptivne iskaze koji je određuju. Izbacivanjem osmog i korekcijom četvrtog, on dolazi do sedam osnovnih pravila koja predstavljaju dobru osnovu za definiranje bitnih obilježja diskurzivnih dizajna: 1. Iskazi moraju biti opći; 2. Iskazi moraju biti javni za sve kojih se tiču; 3. Iskazi moraju biti prospektivni, a ne retroaktivni; 4. Iskazi moraju biti jasni i razumljivi; 5. Iskazi moraju biti bez kontradikcija; 6. Iskaze građani mogu izvršiti (*possible to perform by citizenry*); 7. Iskazi se ne mijenjaju često (84-85).

prevladavanje dubokih podjela kao što su one između protestanata i katolika u Sjevernoj Irskoj, Izraelaca i Palestinaca, islamista i sekularista u Alžiru i Turskoj ili kršćanskih fundamentalista i liberala u SAD-u. Za njega su konsocijacijski model i agonistička demokracija, druga dva rješenja koja razmatra, neprikladna. Ostavljen za sebe, konsocijacijski model, prema Dryzeku, odlučuje unaprijed i bez razgovora učvršćuje postojeće društvene razlike, dok je agonistička demokracija Chantal Mouffe teško primjenjiva i previše opasna, pa umjesto „vibrantnog i kreativnog sučeljavanja” diskursa, ona može dovesti do eskalacije konflikta i potpune dezintegracije društva. Umjesto njih, kao dobar model za politički ustroj podijeljenih društava, Dryzek zagovara deliberacijske dizajne u javnoj sferi polu-odvojenoj od države (*semi-detached public sphere*), u kojoj bi bile uspostavljene deliberacijske institucije preko socijalnih podjela. Deliberacijski dizajni uključivali bi deliberacijske mreže udaljene od države, deliberaciju u javnim forumima o partikularnim problemima, a ne o općim vrijednostima, mreže o posebnim temama (*issue-specific networks*), transnacionalne mreže, ali i neke državne institucije poput „centripetalnog izbornog sustava”. Također, osnovni režim konsocijacijske države u kojoj se dijeli moć (*power sharing*), ne bi trebalo otpisati, ali ona ne bi smjela imati visoku vidljivost u javnoj sferi (Dryzek, 2006, 238-239). U žanru diskurzivnih dizajna za podijeljena društva, treba spomenuti pokušaj da se rješenje za njih, napose za Južnu Afriku, nađe u tejlorovskoj komunitarističkoj inačici deliberacijske demokracije, koja se poziva na rezoniranje većine u socijalnom kontekstu (Waghid, 2002).²¹²

²¹² Premda Dryzek oprezno govori o „mekoj” deliberacijskoj suradnji u javnoj sferi, postoji velika vjerojatnost da će deliberacija u podijeljenim društvima biti neučinkovita ili čak generirati konflikt. Primjerice, nije jasno kako bi deliberacijski dizajni pomogli rješavanju političkih problema u Bosni i Hercegovini, koju Dryzek također spominje (o stajalištu koje argumentira u korist konsocijacijskog modela kao političkog rješenja za BiH, usp. Kasapović, 2005). Također, Dryzekova rasprava o diskurzivnim dizajnim u međunarodnim odnosima izaziva skepsu: ako su uvjeti koje on zahtjeva ispunjeni, stječe se dojam da deliberacijski dizajn nije uopće potreban, a ako tih uvjeta nema, čini se da se deliberacijskim dizajnom ionako ne može puno toga postići. Tome govore u prilog i, po mom sudu, „autogol” primjeri koje Dryzek navodi – pregovori između Izraela i Egipta u Camp Davidu i pregovori između Argentine i Ujedinjenog Kraljevstva, koji su prethodili Falklandskom ratu (Dryzek, 1990, 93-94).

Deliberacijski dizajni svakako su zanimljiv eksperiment, kao i različiti misaoni eksperimenti s diskurzivnim dizajnima, te ideje povezivanja deliberacijske demokracije s novim tehnologijama. No, njihova učinkovitost i politička vrijednost nisu samoevidentni. Vode li oni nekom novom obliku poretka koji može zamijeniti klasične predstavničke institucije? Mogu li oni to učiniti i je li to uopće poželjno? U zadnjem koraku rasprave o deliberacijskoj demokraciji, prije nego li je povežem s glavnom linijom argumenta, potrebno je istaknuti njezine dobre strane, ali što je puno važnije za moj argument – suočiti je s kritikama.

5.1.6 Treba li nam deliberacijska demokracija? Pohvale i kritike jednome političkom projektu

Bohman i Rehg na početku svoga utjecajnog zbornika pišu da deliberacijska demokracija „predstavlja ideal političke autonomije zasnovan na praktičnom rasuđivanju građana. No, je li ovaj ideal ostvariv ili uopće poželjan?” (Bohman i Rehg, 1997, ix). Zagovornici deliberacijske demokracije na drugo su pitanje odgovarali pozitivno, ali nisu svi izražavali bezrezervnu uvjerenost u pozitivan odgovor na prvo pitanje. Kritičari su, pak, uglavnom negativno odgovarali na prvo, a ponekad i na drugo pitanje. U ovom ću dijelu kratko raspraviti o nekima od tih pohvala i kritika deliberacijskoj demokraciji.

U pohvalama deliberacijskoj demokraciji ističu se njezina pozitivna intrinzična svojstva. Deliberacijska demokracija, kao određena vizija političkog poretka, zahtijeva od građana politički angažman, razgovor s drugim sugrađanima i argumentiranje u javnom forumu. Takav poredak politički osnažuje građane, gradi javni duh, te jača jednakost i koheziju političke zajednice. Kako se političke odluke zasnivaju na uzajamno iznesenim razlozima, one su i legitimne, a vjerojatno će dovesti do pravednije raspodjele resursa. Ako se pravila donesu u zajedničkoj raspravi, ona će biti i efikasnija, jer su građani sudjelovali u njihovu obrazlaganju, pa nema razloga da opstruiraju njihovu provedbu. Kako smo vidjeli kod Dryzeka, tvrdi se također da deliberacijska demokracija nije ograničena na pojedinu kulturu, tradiciju ili naciju, nego da može premostiti razlike. Uz učenje jezika i upoznavanje s drugim

kulturama, ona može uspostaviti razumijevanje i politiku preko kulturnih granica, što tvrdi, primjerice, Daniele Archibugi, ograđujući se od teze da je demokracija ograničena na demokraciju u vernakularu (Archibugi, 2005, 546).

Međutim, već u kratkom popisu uobičajenih vrlina deliberacijske demokracije postaje očito da joj se pripisuju određeni pozitivni sadržajni učinci – poput jačanja kohezije, jačanja legitimnosti, pa i efikasnosti odluka, te mogućnosti komunikacije preko razlika – koji nisu nužno povezani s njom kao političkom procedurom. To su, u osnovi, empirijski provjerljive tvrdnje o kojima je teško govoriti dok model u strože strukturiranom obliku nije zaživio. Ipak, barem kad je riječ o difuznom modelu nesputanih rasprava koji je blizak Habermasu i Dryzeku, koji postoji u svakom društvu, već je iz *common sensea* jasno da tvrdnje zagovornika deliberacijske demokracije imaju određenu utemeljenost. U nekim situacijama razgovor ima pozitivne učinke. Njime se gradi zajednička perspektiva ili politički rečeno – konsenzus. Sudjelovanje u raspravi nema samo intrinzičnu vrijednost u smislu emancipacijske i ekspresijske vrijednosti za one koji sudjeluju, nego jača pristajanje uz odluke i njihovo pridržavanje. Naposljetku, ponekad razumni razgovor prevlada i najdublje razlike.

Iz toga se jednostavnog uvida izvodi glavna prednost deliberacijskog modela. On je u skladu s idejom komunikacijske racionalnosti, kojoj u prilog govori svakodnevno ophođenje, ali i brojni primjeri iz političke prakse. Kao model demokracije, on je intuitivno utemeljeniji od suprotstavljenoga agregacijskog modela. Ustvari, možda je njegova glavna prednost upravo u isticanju momenta koji se suprotstavlja čudnoj koncepciji politike koju na ontologijskim osnovama racionalnog izbora razvija agregacijski model demokracije. Podsjetimo se da „teorem” poznatog nobelovca pokazuje kako nijedan kriterij agregacije pojedinačnih preferencija ne može zadovoljiti 5 jednostavnih kriterija²¹³ i da ga se lako može ilustrirati pomoću Condorcetovih glasačkih ciklusa u kojima, ovisno o manipulaciji s dnevnim redom,

²¹³ Svi su sustavi, uključujući socijalni poredak, tranzitivni; sve preferencije ulaze u izbor („neograničena” ili „opća domena”); društvo mora preferirati A u odnosu na B, ako to čini svaki pojedinac (Paretovo načelo); ako se razmatra izbor između dvije alternative, razmatraju se samo preferencije o tim alternativama (načelo neovisnosti o irelevantnim alternativama); nitko ne smije biti diktator. Riječ je, dakako, o teoremu velikana socijalnog izbora Kennetha Arrowa.

pobjeđuju različite alternative (Dryzek, 2000, 34-35). U toj perspektivi, u kojoj je „volja naroda fikcija“ a ciklusi i kaos svojevrsan aksiom demokracije, William Riker razvija koncepciju „herestetike“, kao manipuliranja dnevnim redom od strane političara (McLean, 2001, 546). Međutim, idealni model, premda logički ispravan, ništa nužno ne govori o praksi politike. Kako su neki autori upozorili, to je zaista pretjerivanje. Slažem se s Lindblomom koji je, govoreći o stavovima građana, iz svog riječnika izbacio pojam preferencija (preferiraju se banane i sladoled, u politici nema preferencija; usp. Petković, 2007c) te u vezi Arrowljeva teorema, zajedno s Dahlom, pripomenuo kako je posrijedi „minorna poteškoća u glasovanju s kojom se ljudi sa sklonošću prema matematici uživaju igrati“, koja uopće ne mora postojati kao empirijska činjenica (Dahl i Lindblom, 1953, 422, 433). Na neuvjerljivost ove perspektive na sličan se način osvrnuo i Barber, ukazujući da su izbori i praksa demokracije koherentniji i manje paradoksalni nego logičke dileme koje se konstruiraju u apstraktnim modelima: „Kada nas se pita za izbor, dobijemo paradoks tranzitivnosti; kada nas se pita za razjašnjenje, možemo dobiti informacije koje vode izlazu iz paradoksa...“ (Barber, 1984, 202). Deliberacija ima smisla, a govor nije samo prazna priča; Arrowljevim rječnikom, ona sadržava mehanizme za ograničavanje domene, pa nije čudno što praksa demokracije teško nalazi primjere za paradokse glasovanja.

Međutim, iz toga svakako *ne* proizlaze barem dvije stvari. Prvo, iz toga ne proizlazi stajalište da te dvije perspektive ne mogu „živjeti zajedno“. Kako upozoravaju Dryzek i List, teoriju socijalnog izbora lako je, ali i neproduktivno otpisati. Deliberacijska i agregacijska teorija nisu u fundamentalnom sukobu: „Deliberacijska demokracija je normativna teorija zasnovana na idealima o tome kako treba urediti političku interakciju. Teorija socijalnog izbora također je normativna, ali na oprezniji način“ (Dryzek i List, 2004, 757). Dvije teorijske tradicije mogu produktivno surađivati, ako se deliberacijska demokracija shvati kao model koji se temelji na empirijski provjerljivoj hipotezi da deliberacije sužavaju neograničenu domenu, tj. da se u raspravama preferencije mijenjaju i usklađuju. Drugo, iz toga sigurno ne proizlazi da je deliberacijska demokracija ispravan ili istinit model demokracije. Kao što nastaje problem ako se pre naglasi fiksiranost preferencija, jednako je tako problematično ako se moment deliberacije apsolutizira i ustvrdi kako

se raspravom nužno dolazi do ispravnoga rješenja i harmonijskog konsenzusa. Nekad može doći i do *deadlocka*, koji se može razriješiti samo odlukom ili nekim drugim mehanizmom. Stoga, vjerojatno, društvo strogo ustrojeno po idealističkom deliberacijskom modelu ne bi bilo ni moguće, ni smisljeno, ali su jednako tako deliberacija kroz neformalnu interakciju i slobodno natjecanje diskursa u javnoj sferi nezaobilazni, a ujedno i poželjni. To nas vodi kritikama deliberacijske demokracije, koje različito pogađaju različite varijante teorije deliberacijske demokracije.

Prva, političko-metafizička²¹⁴ kritika dolazi od Chantal Mouffe, koja inzistira na fundamentalnom antagonizmu u društvu koji se očituje u sučeljavanju političkih diskursa, koji svaka politička teorija što razvija određeni model političkog poretka treba uvažiti. Ona smatra da je deliberacijska demokracija nesposobna uvažiti antagonizam političkoga (*political*) (Mouffe, 2005, 24). Teorije koje razvijaju proponenti deliberacijske demokracije previše su racionalne (Mouffe, 2000, 80-107). One stoga ne mogu antagonizam diskursa pretvoriti u produktivni demokratski agonizam. U toj perspektivi, problem je, kao i s racionalističkim liberalizmom, što deliberacijska demokracija ignorira političko. Ako je to pomalo filozofski mističan prigovor, ostali su prigovori bliži konkretnoj pragmatiki zdravog razuma. Neki autori smatraju da deliberacijska demokracija isključuje određene vrste komunikacije. Argument glasi da je koncipiranje politike kao racionalnog razgovora preusko i sterilno, te da se neopravdano isključuje stari zanat govorništva (*oratory*) kojim se potiču političke strasti i građane na političko djelovanje, što je Ciceron dobro znao i prakticirao. Javni govor je nadmetanje, borba i manipulacija i, po tom prigovoru, on to treba i ostati (Remer, 1999). Također, ako se inzistira na racionalnoj raspravi, prigovara se da su pojedini građani prikraćeni jer ne mogu dovoljno dobro artikulirati svoje stajalište, pa su u deliberacijskom forumu dovedeni u neravnopravan položaj. Onima kojima nedostaje kulturnog kapitala – poput Barberovog domara Freda Broomea – nije uvijek lako razgovarati. Prigovara se, također, da je deliberacija previše skupa i zahtjevana. Stalni razgovor oduzima vrijeme, a razumni i konstruktivni razgovor zahtijeva pripremu, i oduzima vrijeme za druge stvari. Naposljetku, ako u

²¹⁴ Nazivam je tako zato što, slično kao i Schmitt, Mouffeova postulira određeni antagonizam koji ne proizlazi iz ničega drugog u društvu. On je naprosto utkan u ljudsku egzistenciju i čini određenu „metafiziku“ koja se ne obrazlaže, nego se od nje u objašnjenju jednostavno polazi.

deliberaciji novi razlozi uvijek mogu istisnuti stare i ako se pravila stalno usklađuju s ishodima deliberacije, nije li takav sustav nestabilan i stoga neprihvatljiv?

To su prigovori koji pogađaju samo pojedine varijante deliberacijske teorije. Liberalna koncepcija javnog uma, kojoj je blizak Cohen, svakako ne uvažava antagonizam i različite oblike neracionalne komunikacije, te zahtijeva opsežnu i temeljitu deliberaciju, dok većinskom odlučivanju pribjegava samo u krajnjoj liniji. Međutim, Dryzekova varijanta diskurzivnog natjecanja – iako ne uvažava agonizam koliko bi htjela Mouffe – dopušta konfrontaciju, emocije i partikularne priče, smatra da s deliberacijom ne treba pretjerivati jer je skupa, a deliberaciju ipak smješta u javnu sferu koja uvijek postoji uz čvrste kosti države. Ukratko, gubitak vremena i novca, neuvažavanje emocija, prevelika frekvencija diskusija i nedovoljna razina konfrontacije kritike su stupnja, koje se lako mogu otkloniti ako se zastupa umjerenija koncepcija deliberacijske demokracije.

Međutim, postoje kritički prigovori deliberaciji na fundamentalnoj razini, koji ističu kako ona po sebi nije poželjna. Riječ je o kritici koja deliberaciji pretpostavlja jedan od osnovnih i dokazanih mehanizama socijalne interakcije – tržište. Ta se kritika, naime, poziva na Hayekovo shvaćanje tržišta kao mehanizma komunikacije i tvrdi da je tržište bolji medij komunikacije od političke deliberacije. Deliberacija neopravdano zanemaruje nelingvističku komunikaciju i, u krajnjoj liniji, može biti opasna, kao jedan od mogućih putova u statični egalitarizam, koji forsiranjem egalitarne deliberacije ograničava spontanu hajekovsku „katalaksiju“. U toj perspektivi, tržište nije sebično, nego racionalno: kroz mehanizam cijene taj „divovski telekom“ informira svakog pojedinca i omogućuje mu racionalniji izbor nego bilo koji razgovor. Ukratko, „tri središnje teme leže u srcu hajekovske kritike deliberacijske demokracije kao normativnog ideala: (i) odbacivanje stajališta da se socijalna koordinacija može najbolje postići kroz svjesnu organizaciju; (ii) odbacivanje privilegirane pozicije koja se pridaje eksplicitnom rezoniranju u prijenosu socijalnih vrijednosti; i (iii) izazov tvrdnji da komunikacijska racionalnost zahtijeva posvećivanje demokratskom egalitarizmu“ (Pennington, 2003, 728). Motivirana strahom od demokratizacije ekonomskog života i razvoja neke vrste participacijskog samoupravljanja – Pennington spominje Youngovu, koja zagovara ekonomiju podvrgnutu demokraciji (729) – ta kritika smatra da je pozicija deliberacijske

demokracije naivna i opasna. Ona ne sagledava posljedice vlastitih zahtjeva i nije svjesna da bi dovela do novog poretka moći. Koliko god da je u svijetu izrazitih dispariteta cinično govoriti o „velikom telekomu“ (mogu li siromašni, neobrazovani i obespravljeni jednako racionalno birati?), ova kritika ipak upozorava na moguće negativne posljedice apsolutizacije deliberacijskog poretka. Kako je napomenuo Elster, tržište je također jedan od mehanizama koji treba uvažiti, kao i forum, koji ne treba apsolutizirati. (Elster, 1997).²¹⁵ Sasvim brutalno, tko bi radio i što bi se moglo raditi kad bi se cijelo vrijeme pričalo?²¹⁶ Političke slobode koje romantizira Hannah Arendt počivale su na radu robova izvan političke zajednica, oruđa koja govore, koje je Aristotel izvodio iz njihove vlastite „prirode“. Ako interes za konvencionalnu politiku u postojećim liberalno-demokratskim porecima nije na visini, onda je teško vidjeti na čemu bi se temeljio interes za jaku ili deliberacijsku demokraciju koji bi od građana zahtijevao znatno jači politički angažman?

Kao poseban žanr prigovora može se izdvojiti kritika postojećih deliberacijskih praksi. Ona ističe da se deliberacijski forumi mogu koristiti kao „tehnologija legitimacije“ od strane javnih menadžera, koji od njih čine puke „deliberacijske tehnike“ za vlastite ciljeve, a ne „deliberacijsku demokraciju“ (Parkinson, 2004, 389). John Parkinson u tom smislu navodi primjere dviju građanskih porota u Ujedinjenom Kraljevstvu (*The Belfast Citizen's Jury* i *The Leicester Citizens' Jury*), koje su sazvane u okviru programa reforme javnog zdravstva. Međutim, sa stajališta teorije, na taj se tip kritike može odgovoriti da nije

²¹⁵ U ovom je tonu i kritika kontroverznog Richarda Posnera, koji se pita: „Ako je deliberacija tako korisna, zašto u deliberacijskim eksperimentima treba plaćati građanima da dođu na dan deliberacije i sudjeluju u raspravama?“ On se zauzima za skromnije, šumpeterovsko rješenje. Klasičnom šumpeterovskom argumentu, kojim opravdava elitistički model – koji je, doduše, izražen nešto suvremenijim, politički nekorektnim vokabularom (pola populacije ima IQ ispod 100, a upravljanje je kompleksno...) – Posner pridodaje i opasnost jačanja podjela kroz deliberaciju, zaključujući kako je o nekim stvarima ipak bolje šutjeti (usp. Talisse, 2005).

²¹⁶ Povezano s tim, tko bi jamčio da bi deliberacija bila efikasna? Kako napominju dvojica autora, deliberacija može samo „ogrepsti površinu“ problema (Allmendinger i Tewdwr-Jones, 2002, 15), a čak ako ga dublje zahvati, nema nikakve nužne veze između deliberacije o politici i transformacije preferencija koje bi dovele do pozitivne transformacije politike.

uopće riječ o istinskim deliberacijskim forumima, nego samo o instrumentaliziranim fasadama novog javnog menadžmenta.

Zaključno, glavni je problem zahtjeva za čvršćom institucionalizacijom deliberacijske demokracije, ipak, vjerojatno u tome što postojeće liberalne institucije – poput izbora, političkih stranaka, parlamenta, ustavnog sudstva i javnosti – osiguravaju dovoljnu mjeru deliberacije. Ako je deliberacija stvar stupnja – kao što vjerujem da pokazuje prikaz različitih teorija deliberacijske demokracije i njihovih pohvala i kritika – koji treba osigurati u većoj ili manjoj mjeri, onda nije jasno čemu inzistirati na čvršćem strukturiranju deliberacijskih foruma kao modelu općeg političkog poretka? Kad se uzmu u obzir brojne nedoumice vezane za deliberacijsku demokraciju (može li ona premostiti nepomirljive razlike, je li ona preskupa i neefikasna, može li ona paralizirati odlučivanje, može li završiti u *groupthinku* ili mediokritetskom konsenzusu ili jednostavno ne donijeti nikakav rezultat) – te se tome pribroji uznemirujuć ton koji se pojavljuje kod nekih zagovornika deliberacije, koji svako odstupanje od deliberacije uzimaju kao nedozvoljeno odstupanje od novih standarda deliberacijske političke korektnosti (kao u spomenutom slučaju redakcije koja je optužena što odbacuje „luđačka“ pisma) i činjenica da postoje i drugi mehanizmi socijalne integracije – pitanje je zašto uopće zagovarati jaču i čvršće strukturiranu deliberaciju? Čini mi se da nema posebnog razloga za to. No, iako sam prema čvršćoj institucionalizaciji deliberacijske demokracije skeptičan, mišljenja sam da deliberacija nosi neke pozitivne učinke. Jedna mekša verzija, poput Habermasove ili nešto kritičnije Dryzekove, koja ne traži čvrstu institucionalizaciju i funkcionira kao korektiv ili dodatak postojećim liberalnim institucijama u javnoj sferi svakako je prihvatljiv ideal. Štoviše, on je neophodan, jer bez ravnopravnoga političkog razgovora nema demokracije, a opasnost od različitih vrsta despotizma jača. Međutim, u kakvoj je to vezi s interpretacijskom *policy* analizom?

5.2 Završna usporedba ili zašto znanstvena paradigma *a priori* nije dio nijednoga političkog projekta...

Meni se čini da je argumentacija o deliberacijskoj demokraciji u najizravnijoj vezi s raspravom o interpretacijskoj *policy* analizi. Naime, ako postoji identitet između interpretacijske *policy* analize i deliberacijske demokracije, onda problemi deliberacijske demokracije o kojima je raspravljano ujedno postaju problemima interpretacijske *policy* analize. Ukratko, ako se od *policy* analize, kao što to čine zagovornici participacijske *policy* analize, zahtijeva da ona djeluje po načelu ustrojavanja deliberacijskih foruma kao modela za analizu, onda nema značajnih razlika između deliberacijske demokracije i *policy* analize. *Policy* analiza *postaje* deliberacijska demokracija. Iz toga proizlazi da interpretacijska *policy* analiza na sebe preuzima neke prednosti, ali i teret svih nedoumica i problema jednoga političkog projekta. I zatim se postavlja razumno pitanje: ako interpretacijska *policy* analiza može autonomno djelovati prema programu prikazanom u trećemu i četvrtom poglavlju ovoga rada, čemu je opterećivati tako teškim teretom? Čini mi se da nema nikakvoga logičkog razloga da se to učini; ako je netko tomu politički sklon, to je već druga priča.

Kako je prikazano u trećem poglavlju, Frank Fischer i zastupnici participacijske *policy* analize tvrde da interpretacijska *policy* analiza treba postati deliberacijski politički projekt. Svrha prikaza teorije deliberacijske demokracije i deliberacijskih dizajna bila je pokazati kako je participacijsku *policy* analizu deliberacijskog tipa od njihovog modela participacijske analize teško razlikovati, osim po tome što je njezin organizator znanstvenik, a ne upravni službenik. Participacijska analiza ustvari je poseban žanr deliberacijskog dizajna. Iako se ponekad spominju njezine analitičke prednosti, koje proizlaze iz mogućnosti pristupa lokalnom znanju kroz raspravu s građanima, ona se ponajprije izvodi iz politike, odnosno iz uvida da u analizu i kreiranje politike treba uključiti građane i tako legitimirati i analizu i politiku.

U krajnjoj liniji, odluke donesene bez deliberacijske građanske participacije u perspektivi fišerovske participacijske *policy* analize nisu legitimne, a analiza provedena na drugi način nije valjana. U toj se perspektivi *policy* stvara sudjelovanjem aktera, a zadaća je *policy* analitičara da „preuzme aktivističku ulogu

kako bi opunomoćio deprivilegirane sudionike u procesu konstrukcije [politike]" (Sinclair, 2006, 492). Klasična *policy* analiza kritizira se zato što se pretjerano oslanja na *cost-benefit* analizu, *risk-benefit* analizu, javni izbor i tehnokratske metode odlučivanja. Jedino rješenje jest da se uistinu pita građane o tome što je politika: „Pojam *policy* znanosti demokracije imati će smisla jedino kada građani koji su konačne zainteresirane strane (*the ultimate stakeholders*) javnih politika dobiju svoj glas u kreiranju politika" (Wagle, 2000). Kao i za Fischera, rješenje problema *policy* analize za Waglea je uključivanje građana u analizu/deliberaciju, kreiranjem reprezentativnih foruma za populaciju, odabranih po načelu slučajnog stratificiranog uzorka, prema određenim sociodemografskim kriterijima ili nekim drugim kriterijima koji su relevantni za politiku o kojoj je riječ. Oni zatim vode deliberaciju, u kojoj su *policy* eksperti samo moderatori i olakšivači analize, koju provode građani prema svojim demokratskim interesima (213-215). To je model istovjetan deliberacijskim dizajnima prikazanim u ovom poglavlju.

Na taj je način postpozitivistička participacijska agenda, kao i deliberacijska demokracija, postala politički program. Ona klasičnu *policy* analizu ne odbija zato što ona ne razumije *policy* proces ili ne daje adekvatnu sliku *policy* procesa, nego zato što, Dryzekovim riječima, ona potiče instrumentalizam: ona je „'policy znanost tiranije' koja olakšava kontrolu centralizirane moći" (Dryzek, 1990, 23). Njezine politički problematične postavke instrumentalizma i objektivizma Dryzek je sažeo u devet točaka. Njihova je srž u tome da klasična *policy* analiza onemogućuje demokraciju i da je ona represivna prema integritetu pojedinaca (Dryzek, 1990, 4-6). Umjesto nje, treba uspostaviti javne politike, čije su kreiranje i analiza isprepleteni u prudentnome građanskom angažmanu, odnosno treba stvoriti deliberacijsku demokraciju javnih politika.

Instrumentalizam i objektivizam kao značajke „klasične” <i>policy</i> analize
1. Instrumentalna racionalnost uništava kongenijalne, spontane, egalitarne i intrinzično značajne aspekte ljudskog društva (<i>human association</i>).
2. Instrumentalna racionalnost je antidemokratska.
3. Instrumentalna racionalnost represivna je prema pojedincima.
4. Instrumentalna racionalnost – i političke institucije u kojima se očituje – je neučinkovita kada se suoči sa složenim socijalnim problemima.
5. Instrumentalna racionalnost čini učinkovitu i prikladnu <i>policy</i> analizu nemogućom.
6. Instrumentalna racionalnost podupire neprikladne i neplodne instrumente i metode društvene znanosti.
7. Objektivizam je inspiriran lažnim prikazom znanosti koju idolizira.
8. Objektivizam je represivan.
9. Objektivizam koči napredak političke znanosti i politike.

Tablica 5.2a Dryzekova kritika instrumentalizma i objektivizma u *policy* analizi

Kad se jednadžba između političke dimenzije interpretacijske *policy* analize i deliberacijske demokracije uspostavi, problem je što se znanstvena paradigma (opisana u trećemu i četvrtom poglavlju) tereti svim naznačenim problemima deliberacijske demokracije (opisane u ovom poglavlju), a da pritom nisu jasni epistemički dobici tog manevra. Stoga mislim da deliberacijska demokracija kao politička vrijednost treba ostati predmetom rasprave političke teorije. Ona je, vjerojatno, u nekoj mjeri politički poželjna. Ona, možda, pomaže uspostavi kvalitetne komunikacije. Međutim, ona može biti neefikasna ili prezahtjevna za građane. U svakom slučaju, to nisu IPA-ine dileme. IPA ne treba znati odgovor na sve probleme izložene u ovome poglavlju. U raspravu o deliberacijskoj demokraciji stoga nisam ni trebao ulaziti posebno duboko. Dovoljan je bio gotovo školski prikaz, koji u nekoliko poteza pokazuje kako je u teoriji deliberacijske demokracije posrijedi drugi diskurs – diskurs političke teorije, koji se razlikuje od osnovnog argumenta teoretičara IPA-e iz trećega i četvrtog poglavlja.

Također, neke postavke deliberacijske teorije s kojima se zastupnici participacijske analize, kao modela analize i kreiranja javnih politika, slažu mogu biti izrazito problematične za interpretacijsku *policy* analizu. To je ideja da se istina uspostavlja uzajamnom komunikacijom i prelazak na „relacijski pojam znanja” (Fischer, 2003a, 16). Time se u konačnici – samo zato što je to u nekom forumu

odgovara želji ili interesu nekoga – potencijalno ne izjednačavaju samo normativni i politički sudovi s deskriptivnima, nego istina i uvid s pukim željama, što je izrazito kontraintuitivno. Možda je norme, vrijednosti i istinu u području društvenih znanosti i *policy* analize teško razlučiti, ali potpuno ukidanje granice između tih pojmova vodi do apsurdne situacije u kojoj se ukida mogućnost samostalne analize. Ako se znanje uspostavlja pregovorima, ako većina kaže da je kralj gol, *policy* analitičar mora zaključiti da je kralj gol i uvjeriti sebe da je bio u krivu misleći suprotno. Moje je stajalište da *policy* analitičar ne treba ovisiti o mišljenju mase, ni o raspoloženju racionalnih ili iracionalnih sudionika deliberacije. Znanstvenu autonomiju treba, barem u nekoj mjeri, čuvati. U suprotnom se otvara mogućnost prekomjernoga interesnog iskrivljavanja i ideologiziranja znanosti, što nije prihvatljivo. To što IPA priznaje politizaciju i diskurzivnu zasićenost analize, ne znači da se granica između istine i rasprave može sasvim ukinuti. Analitičara nitko ne priječi da daje kritičke i vrijednosno angažirane savjete. Dapače, kao problemski orijentirani *policy* znanstvenik on će to vjerojatno i činiti.

„Balast“ jednog političkog poretka i njegova normativnog opravdanja jednostavno nije nužan sastojak IPA-e. Ona može opstati kao autonomni istraživački program uz druge istraživačke programe. Time ne želim reći da pitanja deliberacijske teorije nisu izrazito važna i zanimljiva. Želim samo reći da, odgovorimo li na sve njih potvrdno ili ih sve zaniječemo, IPA s tim ne prolazi niti pada. Moje je stajalište samo da nije na interpretacijskoj *policy* analizi da ulazi u teren političke teorije ili vodi borbe političke emancipacije. S druge strane, svi IPA-ini uvidi u komuniciranje i djelatnost diskursa u *policy* procesu mogu biti korisni deliberacijskom poretku. Za one koji su politički zainteresirani za deliberacijsku demokraciju, participacijska *policy* analiza je metoda kroz koju se u taj poredak može uključiti stručnjake. Međutim, i sama IPA, kako je opisana u trećemu i četvrtom poglavlju, mogla bi dati neke korisne uvide o deliberaciji, koji bi deliberacijskim demokratima mogli poslužiti u njezinu kritičkom razumijevanju i pokušaju njezina poboljšavanja.

Naposljetku, treba odgovoriti na pitanja o mjestu participacijske analize u IPA-i i ulozi IPA-e u *policy* procesu, koja se nalažu s obzirom na određenu epistemičku vrijednost participacijske analize i s obzirom na uvodno iskazanu problemsku orijentaciju kao obilježje *policy* znanosti. Participacijska *policy* analiza nije

određena kao fundamentalni dio IPA-e. Međutim, deliberacijski eksperimenti koje Fischer spominje očito donose neke zanimljive spoznaje, koje mogu biti korisne u razumijevanju i kreiranju politika. Prema Fischeru, uz davanje značenja demokraciji i legitimaciju *policy* razvoja, građanska participacija ima ulogu u prinosu profesionalnom istraživanju (Fischer, 2000, 243-244), a lokalno znanje do kojeg se dolazi kroz građansku deliberaciju nudi „spoznaje iz prve ruke o okolnostima“ i na taj način omogućuje kreiranje bolje slike *policy* procesa (Fischer, 2003a, 206). Ukratko, Fischer dopušta da se participacijska *policy* analiza opravda i epistemički. U svojim knjigama on ponekad nudi umjereniju perspektivu kontekstualnog razumijevanja politike kroz usvajanje lokalnog znanja, koja je bliža IPA-i kako sam je zamislio (usp. Fischer, 2000, 178-179; 1998, 134).²¹⁷ To je model po kojemu se participacijska *policy* analiza uklapa u IPA-u kao istraživački program. U toj perspektivi, ona je određena tehnika koja pomaže u razumijevanju *policy* problema. Kako Colebatch kaže, deliberacijska analiza može ojačati razumijevanje problema, jer kombiniranje perspektiva može dovesti do „dobrog razumijevanja“ (Colebatch, 2004b, 114).

Drugo je pitanje kako interpretacijska *policy* analiza može biti upotrijebljena u *policy* procesu. Naposljetku, ideja *policy* znanosti jest da pomognu u kreiranju politike. Kako je Dunn rekao, one trebaju proizvoditi *policy* relevantno znanje: „Ovaj je program bio razvijan kao sredstvo organiziranja različitih društveno znanstvenih disciplina oko fokusa rješavanja problema“ (Dryzek, 1990, 111-112). Za Dryzeka je „mikroekonomska i eksplanatorna *policy* analiza“ neprihvatljiva jer sprječava demokratsku raspravu. Ona, također, tretira ciljeve „u simplicističkoj formi“, poima politiku kao „manipulaciju u kauzalnim sustavima“, jača hijerarhijske i birokratske koncepcije, te pretpostavlja problematičan vrijednosni konsenzus (Dryzek, 1990, 115).²¹⁸ Kako se vidjelo iz rasprave, s mnogočime od spomenutog IPA

²¹⁷ Naglasak na lokalno znanje treba shvatiti umjereno, bez *new age* pretjerivanja kojima Fischer ponekad naginje u interpretaciji različitih primjera integracije lokalnog znanja u analizu, poput onoga u politici sprječavanja krivolova u Južnoj Africi. U njemu Fischer „opisuje“ kako se domorodački tragač pita „što bi učinio kad bi on bio ta životinja. Doslovno projicirajući svoje prirodene načine mišljenja na životinju, tragač djeluje kroz intenzivnu empatičnu koncentraciju da bi uistinu 'osjećao' kao životinja“ (Fischer, 2000, 210).

²¹⁸ Umjesto etikete „pozitivizma“, koja se koristi kao opća uvreda, pozivajući se na Williama Dunna Dryzeka klasičnu *policy* analizu naziva „analicentričnom“ (Dryzek, 1993, 217): „Instrumentalno-

je suglasna. Međutim, u varijanti koju ja zagovaram ona se ne slaže i s Dryzekovim rješenjem naznačenih problema klasičnog pristupa, prema kojemu bi „distinkcija između građana i stručnjaka izgubila ... snagu“ (Dryzek, 1990, 132). Ako je njegovo rješenje u formuli „*policy* znanosti kombinirane s participacijskom demokracijom“ (113; usp. i Dryzek, 1993, 229), što je rješenje IPA-e, ako ona želi biti društveno upotrebljiva? Ono je jednostavno u tome da IPA politici treba davati kontekstualno osjetljive savjete na osnovi svojih analiza djelovanja diskursa i tumačenja argumenata. Na koji će se način i u koju svrhu to znanje točno integrirati u *policy* proces nije unaprijed odlučeno. IPA odluke o vrijednosnome i političkom angažmanu ostavlja samom znanstveniku. Na njemu je da odluči kako se ovdje prikazane tehnike i zaključci mogu primijeniti u *policy* procesu, za stvaranje onakvog svijeta kakav mu se čini ispravnim. Kao znanstvena paradigma, interpretacijska *policy* analiza može biti dio svakoga političkog projekta, ali u nijedan nije unaprijed upregnuta. Tumačenje javnih politika ne počinje i ne završava u forumima deliberacijske demokracije

* * *

racionalne tehnike poput analize troškova i koristi, analize odlučivanja, višeatributne analize korisnosti (*multiattribute utility analysis*), linearnog programiranja i programskog budžetiranja često se smješta pod pozitivistički kišobran. Međutim, takve tehnike ne bi zasnivale politiku na empirijski provjerenim (ili čak potvrđenim) kauzalnim odnosima, pogotovo ne na kauzalnim zakonima. Umjesto toga, autoritet preskripcija zasniva se na metodi njihove proizvodnje.“ Dryzek upozorava na to da iskazi klasične *policy* analize češće imaju oblik računa, nego bihevoralističke prognoze: „Zaključci poprimaju oblik '*policy* A maksimizirat će proizvedenu količinu vrijednosti B' prije nego '*policy* A će uzrokovati da se dogodi B'“ (221).

Nakon analize u posljednjem poglavlju rada, mogu konačno ponuditi proširenu verziju tablice iz četvrtog poglavlja, koja shematizira nalaze ove teorijske rasprave u cijelosti. Uz dobro poznatu klasičnu *policy* analizu s lijeve strane, interpretacijska *policy* analiza sada se može smjestiti nasuprot novom „strašilu“ s desne strane – deliberacijskoj varijanti participacijske *policy* analize, odnosno *policy* deliberaciji. Tablica pokazuje da interpretacijska *policy* analiza odbacuje pozitivizam i racionalni izbor, ali i drugu krajnost politizacije interpretacijske *policy* analize kroz deliberaciju. Ona ostaje pri znanstveno autonomnome kritičkom tumačenju javnih politika, odbacujući deliberacijske forume kao jedino mjesto gdje se mogu tumačiti i kreirati javne politike. Interpretacijska *policy* analiza, međutim, zadržava problemsku orijentaciju i angažiranost u *policy* procesu kroz davanje kontekstualno osjetljivih analiza za politiku, koje se mogu upotrijebiti u *policy* procesu. Ideja interpretacijske *policy* analize, kako je vidim, time je teorijski zaokružena. Umjesto zaključka, ostaje još dati sažetak rasprave i naznačiti shvaćanje odnosa znanstvenog istraživanja, metodologije i politike, koje se nalazi u pozadini konačnog oblikovanja mog argumenta.

	„Klasična“ <i>policy</i> analiza	Interpretacijska <i>policy</i> analiza	<i>Policy</i> deliberacija
Ontologija	Teorijski ogoljeni entiteti Ekonomski čovjek – maksimizator koristi i minimizator troškova Bihevioralistički pojmljeni pojedinci i grupe involvirani u <i>policy</i> procesu	Entiteti određeni socijalnim kontekstom <i>Policy</i> argumenti <i>Policy</i> naracije <i>Policy</i> diskursi <i>Policy</i> značenjski okviri Svjetovi života zajednica koje raspolazu lokalnim znanjima i čine dio <i>policy</i> procesa	Politički subjekti Pojedinci i grupe u procesu demokratske deliberacije
Epistemologija	Nomotetika Modeli <i>policy</i> procesa zasnovani na teoriji racionalnog izbora Univerzalni iskazi o uzrocima i posljedicama ponašanja aktera i zbivanja u <i>policy</i> procesu	Ideografija Kontekstualno ograničeni iskazi o <i>policy</i> procesu: tumačenje značenja i naracija aktera u <i>policy</i> procesu Opis elemenata diskursa i diskurzivnih mehanizama u <i>policy</i> procesu	Politika Iskazi o zajedničkom suživotu koji se pozivaju na razložne argumente
Metodologija	Kvantitativne metode Matematički modeli Analiza troškova i koristi (CBA) Ankete na velikom uzorku Statistička obrada podataka	Kvalitativne metode Etnografija Analiza argumenta Analiza teksta Analiza diskursa	Metode institucionalnog dizajna Dizajn deliberacijskih foruma u kojima analitičar pomaže u deliberaciji
Uloga <i>policy</i> analitičara	Analiza <i>policy</i> procesa Formuliranje univerzalnih iskaza o zakonitostima <i>policy</i> procesa Analiza za <i>policy</i> proces Profesionalni savjet odlučiteljima u formi analize troškova i koristi	Analiza <i>policy</i> procesa Tumačenje <i>policy</i> procesa i objašnjavanje diskurzivnih mehanizama u <i>policy</i> procesu Analiza za <i>policy</i> proces Profesionalni savjet odlučiteljima koji počiva na kontekstualno osjetljivom razumijevanju <i>policy</i> procesa	Analiza <i>policy</i> procesa / Analiza za <i>policy</i> proces Sudjelovanje u deliberaciji iznošenjem <i>policy</i> savjeta u formi razumljive argumentacije

Tablica 5.2b Odnos interpretacijske *policy* analize, klasične *policy* analize i *policy* deliberacije

Umjesto zaključka: zašto (ne) IPA i završna sugestija o pokušaju spajanja teksta i konteksta...

Iz prethodne rasprave moglo se zaključiti da se interpretacijskoj *policy* analizi mogu se uputiti najmanje dvije kritike: da se izgubila u deliberacijskoj politici i da pretjerano koketira sa znanstveno neproduktivnim postmodernističkim teorijskim diskursom. Tome treba pridodati i treću, često upućivanu, kritiku prema kojoj interpretacijska *policy* analiza nije opravdala svoje teorijske iskaze u empirijskim istraživanjima (Sabatier, 1999, 11).

Prva kritika prigovara politiziranosti interpretacijske *policy* analize. Po njoj, problematično je što interpretacijska *policy* analiza inzistira na demokratskom procesu kao ishodištu znanja i u konačnici odriče znanstvenu legitimnost samostalnim analitičarima koji svoj rad ne bi zasnovali na deliberacijskoj praksi. U toj se koncepciji na kraju ne može reći što je *policy* analiza, a što deliberacijska politika. Ako se znanost radikalno demokratizira, to dovodi znanstvenike u prilično nezgodan položaj: mogu li oni uopće samostalno istraživati i što s njima činiti, ako nisu zagovornici deliberacijske politike? Također, nije isključena opasnost da demokratizacija znanosti opstruira znanstveno istraživanje i umanju kvalitetu znanstvenih rezultata: ako nije sigurno da deliberacija proizvodi najbolji politički učinak, zašto bi tako bilo sa znanstvenim *outputom*? Ako istina nije nužno u broju onih koji nešto tvrde, ni u razgovoru ili nekoj drugoj kolektivnoj proceduri za njezino postizanje, a demokratska deliberacija nema nužno pozitivan epistemički učinak, čemu inzistirati na političkoj formi deliberacije kao modelu za analizu i tako politizirati *policy* analizu?

Druga kritika prigovara ideji interpretacijske *policy* analize o diskurzivnoj konstruiranosti svijeta. Tvrdnja da stvarni svijet ne postoji, nego da je sve u naracijama i diskursima, proturječi iskustvu socijalnoga i političkog života, a s njom je često povezan čudan, pa i odbojan način izražavanja u kojemu se inflacijski množe nerazumljive fraze, a da nije jasno što se, ako išta, njima želi reći. Upravo bi ideja prema kojoj se cijeli društveni i politički poredak sastoji samo od diskursa, proizvoljnih konvencija i moći, mogla biti razlogom da se na razini znanstvenog diskursa interpretacijske *policy* analize pojavljuje takav „novogovor”: ako je „sve u

diskursu“, zašto znanstveni diskurs ne bi svojim efektnim frazama pridonio demokratizaciji politike? Ishod je tog pothvata, dakako, jalov. Svijet se ne mijenja, osim utoliko što u znanosti argumentiranu analizu istiskuje diskurzivno kič „deliberacijske hermeneutike političkog opunomoćenja“.

Treći je prigovor da se interpretacijska *policy* analiza nije dokazala u konkretnim empirijskim istraživanjima. Prema tom prigovoru, interpretacijska *policy* analiza sastoji se od slobodno-lebdećih ideja o ulozi naracija i diskursa, koje je nemoguće potvrditi ili opovrgnuti, pa je njihova primjena u istraživanjima neproduktivna. Uz tvrdnju da se nije iskazala u konkretnim analizama, interpretacijskoj *policy* analizi prigovara se i to da nije ostvarila dovoljnu suradnju s drugim teorijama *policy* procesa za koje postoji mišljenje da uvjerljivo objašnjavaju njegove pojedine segmente. Trebalo bi, prema tom stajalištu, ispitati kakav je odnos teorija *policy* diskursa koje razvija IPA s politikom interesnih grupa, s različitim analizama organizacijskih procesa i rada uprave, s marksističkim pristupom, s političkom psihologijom ili pak s pojedinim modelima kreiranja politika poput modela kante za smeće ili Kingdonovih *policy* tokova (usp. Grdešić, 1995, 41-42, 64-65). Takva bi istraživanja i povezivanja mogla jače precizirati ulogu i mjesto interpretacijske *policy* analize u objašnjavanju cjeline ili dijelova *policy* procesa.

Prve dvije kritike otklonjene su u četvrtome, odnosno u petom poglavlju rada. Glavna je teza rada bila da interpretacijska *policy* analiza nije nužno povezana s projektom deliberacijske demokracije (5.2). Iz nje se, također, bez analitičkog gubitka, slobodno može izostaviti diskurzivni kič koji se ponekad u njoj pojavljuje, a ontologija koja apsolutizira diskurzivni element u *policy* procesu mora se izostaviti (4.1). Umjerena varijanta IPA-e, shematizirana u četvrtom poglavlju, može uspješno brodit i između Scile deliberacijske i svake druge politike i Haribde postmodernoga teorijskog kiča kakav je kritizirao Sokal, odnosno prilično osebujne varijante „velikih riječi“, koje je oštro kritizirao Popper.²¹⁹ Što se tiče treće kritike, brojni primjeri

²¹⁹ „Okrutnu igru u kojoj se nešto jednostavno izražava na kompliciran način, a nešto trivijalno na težak mnogi sociolozi, filozofi itd. na žalost tradicionalno smatraju svojom legitimnom zadaćom.“ Usp. i: „Svaki intelektualac ima sasvim posebnu odgovornost. Ima povlasticu i priliku da studira. Zato je svojim blišnjima (ili 'društvu' dužan prikazati rezultate svog studija na najjednostavniji i najjasniji i najskromniji način. Najgore je – grijeh protiv svetoga duha – kad intelektualci pokušavaju pred svojim

istraživanja na koje se referiram u radu dokazuju suprotno: svakodnevna praksa *policy* analize pokazuje da je ona retorika, *policy* promjena može se kompetentno objasniti kao sraz diskurzivnih koalicija, etnografska istraživanja politike mogu u konkretnim slučajevima pokazati „što politika znači“, a pojedine analize diskursa o politici pokazale su da oni sadržavaju mnoštvo politiziranih naracija, stilskih figura i retoričkih mehanizama koji igraju važnu ulogu u oblikovanju *policy* procesa. Dakle, ako treća kritika tvrdi da se interpretacijska *policy* analiza nije dokazala u istraživanjima, onda je se može bezbrižno odbaciti. Međutim, neosporno je potrebno još mnogo istraživanja u ovom žanru, a i pokušaja sinteze s drugim pristupima, gdje je ona moguća. Također, u pojedinim analizama slučajeva uvijek treba precizno pokazati ulogu i djelovanje diskursa u oblikovanju politike, kao i istražiti mogućnosti suradnje kako bi se došlo do zajedničkog objašnjenja s drugim teorijama *policy* procesa. U tom je smislu treća kritika sasvim opravdana.

Empirijska istraživanja, kao i pokušaje povezivanja interpretacijske *policy* analize s drugim teorijskim pristupima koji analiziraju javne politike, ipak moram ostaviti za neki drugi put. Rasprava koju sam ponudio bila je teorijskog tipa i to se na kraju neće promijeniti. Htio sam „raščistiti“ teorijski teren interpretacijske *policy* analize, na kojemu se zatim mogu koncipirati empirijska istraživanja s jasnim ontologijskim, epistemologijskim i metodologijskim premisama. Na početku rada ukratko sam prikazao teorijske pristupe bihevioralističke političke znanosti i više pragmatično orijentiranog projekta interdisciplinarnih *policy* znanosti, te klasične *policy* analize, bliske biheviorizmu i racionalnom izboru. Prikazao sam ukratko interpretacijsku *policy* analizu kao istraživački program koji se od njih razlikuje. U prvom sam poglavlju razlučio i njezinu analitičku od političke dimenzije, što je argumentacijski manevar koji mi je u začetku rada omogućio da branim IPA-u kao istraživački program koji se distancira od političkog projekta deliberacijske demokracije. U drugom sam poglavlju prikazao teorijske osnove na kojima IPA počiva. To je bio pravi *tour de force* velikih argumenata socijalne teorije u kojemu su našli mjesto suvremeni klasici socijalne teorije: zastupnici razumijevajuće sociologije,

bližnjima izigravati velike proroke i impresionirati ih filozofijama koje se doimaju poput izreka nekog proročišta. Tko stvari ne može izreći jednostavno i jasno, taj neka šuti i radi dalje sve dok ih ne uspije jasno reći“ (Popper, 1997, 105, 94).

sociologije značenjskih okvira, etnografije i hermeneutike kao opće metode razumijevanja društvenog djelovanja; filozofi običnog jezika i teoretičari koji društvo vide kao prakse uspostavljene konstitucijskim pravilima; strukturalistički teoretičari jezika, „poststrukturalistički“ kritičari jezika i mišljenja i teoretičari retoričkih tropa kao osnovnih elemenata diskursa; kritički teoretičari simboličkog djelovanja u politici; i, naposljetku, teoretičari diskursa moći i njima suprotstavljeni teoretičari komunikacijske racionalnosti svijeta života. S nužnom dozom sinoptičke sumarnosti i eklektičnosti koju prikaz takve plejade autora na skučenom prostoru donosi, oni su zajednički ipak uspjeli dati relativno konzistentnu teorijsku sliku svijeta na kojoj je mogla biti izgrađena teorija interpretacijske *policy* analize. Nju su na iznesenim teorijskim temeljima izgradili uvidi teoretičara iz trećeg poglavlja. U njemu su obrazložene ideja *policy* analize kao retorike, shvaćanje *policy* procesa kao borbe za imenovanje i značenje, ideja *policy* analize kao potrage za metanaracijom u nesigurnome i polariziranom *policy* procesu, te analiza politike kao nadmetanja diskurzivnih koalicija. Njima je, također, pridodano i shvaćanje interpretacijske *policy* analize kao participacijske analize kroz deliberacijsku praksu, koje odgovara, u prvom poglavlju izoliranoj, političkoj dimenziji IPA-e. Četvrto poglavlje shematiziralo je interpretacijsku *policy* analizu kao istraživački program koji operira s ontologijom diskursa i *policy* zajednica u *policy* procesu, koji na epistemologijskoj razini o njima raspreda temeljitu ideografiju gustog opisa, a metodologijski se služi etnografijom, analizom naracija i retoričkih mehanizama, te analizom *policy* diskursa. U tom je poglavlju prikazana i cjelovita teorija interpretacijskog pristupa analizi *policy* procesa, koji na više razina analize različitih „artefakata“ zasićenih značenjem pokušava otkriti „što *policy* znači“ za zajednice involvirane u *policy* proces. Program IPA-e bio je time konačno zaokružen i spreman za sučeljavanje s teorijom deliberacijske demokracije u petome i posljednjem poglavlju. U njemu je, prvo, izložena teorija deliberacijske demokracije u različitim varijantama i na različitim razinama apstrakcije: od teorijske ideje egalitarne razložne rasprave kao modela za upravljanje svakim kolektivnim pothvatom, preko ideja jake susjedske demokracije lokalnog angažmana i opsjedanja uprave od strane civilnog sektora u suvremenim društvima, do koncepcije institucijski labavoga diskurzivnog natjecanja i prikaza pojedinih diskurzivnih dizajna i deliberacijskih eksperimenata. Nakon razmatranja različitih kritika i pohvala

deliberacijskoj demokraciji, nametnuo se prilično nedvosmislen zaključak: rasprava o njima pretvrd je orah za IPA-u. S obzirom na teška pitanja i dileme s kojima se suočava deliberacijska demokracija, ispostavlja se da interpretacijska *policy* analiza nema mandat za rješavanje problema političke teorije i da znanstvenu aktivnost oblikuje prema modelu političkog poretka bez političke rasprave o njemu. Time je konačno potvrđena teza da je interpretacijska *policy* analiza samostalan istraživački program koji može opstati bez političke komponente, odnosno da politička ideja deliberacijske demokracije nije dio znanstvenog projekta IPA-e. Demokratska participacijska analiza nije fundamentalni model za oblikovanje njezine analize, nego tek jedna od njezinih priručnih metoda koja može pomoći analitičaru da dođe do spoznaja. S druge strane, ideju demokratske participacijske analize, u kojoj eksperti sudjeluju u raspravama kao ravnopravni sudionici, moguće je shvatiti kao model analize i djelovanja eksperata koji je neophodan za deliberacijsku demokraciju i koja na taj način inkorporira stručnjake u svoj poredak. Time je potvrđena i sekundarna teza spomenuta u uvodu, prema kojoj je participacijska analiza model ekspertize pogodan za deliberacijsku demokraciju koja je na njega vlastitom logikom upućena.

Granice između politike i analize možda nisu jasne, pogotovo u perspektivi teorijskih osnova na kojima je interpretacijska *policy* analiza izgrađena. No, uvjeren sam da politika i znanstvena analiza jesu različite i da moraju ostati odvojene aktivnosti. Možda se njihov odnos može zamisliti kao kakav kontinuum, od više političkoga do više analitičkog. Ako prihvatimo taj „misaoni eksperiment“, onda egalitarna deliberacija ide korak predaleko prema kraju čiste politike u odnosu prema interpretacijskoj *policy* analizi, koja se u mojoj varijanti nalazi bliže znanstvenom kutu. Ona još ostaje autonomna društveno-znanstvena aktivnost, koja na iznesenim teorijskim osnovama studira *policy* proces ili pomoću svoje metodologije daje analizu politike za *policy* proces, distancirajući se od konkretnog institucijskog dizajna politike.

Argument u prilog IPA-i tako je u cijelosti iznesen. Netko će ga u potpunosti prihvatiti, netko u potpunosti odbaciti navodeći protuargumente, a nekome će se učiniti da – iako u radu postoje propusti – iznesena pozicija predstavlja dostojnog protivnika za kritičku raspravu, te da u njegovim argumentima postoji osnova kojoj se mogu uputiti konstruktivne kritičke primjedbe, koja se može razviti,

dopuniti i doraditi i na kojoj se mogu koncipirati istraživanja pojedinih slučajeva iz bogate prakse kreiranja politika u Hrvatskoj, Europi i svijetu. Najsretniji bih bio kada bi čitatelj usvojio posljednju poziciju, ali nije na meni da o tome sudim ili odlučujem.

Međutim, ono što nikako ne želim jest zaključiti rad tako da ostavim dojam o nekritičkoj agitaciji za jednu epistemologijsko-metodologijsku paradigmu istraživanja javnih politika. Moglo bi se pomisliti da tvrdim kako je interpretacijska *policy* analiza uspješno odbila kritike i sada je – eventualno uz manje izmjene i dopune, te malo suradnje s drugim pristupima – samo treba primijeniti kako bi se postigli optimalni znanstveni rezultati. Želim, umjesto toga, rad završiti kratkim pozivom na oprez, koji donekle proizlazi iz problemsko-kontekstualne orijentacije IPA-e, ali se u njemu sadržan kritički moment prema svakoj formalnoj metodologiji nešto jače naglašava. Taj naknadni *disclaimer* vodi me natrag citatima koje sam upotrijebio kao *motto* prije uvoda rada. Njih sam, kao i naslov ovog zaključka, ostao dužan objasniti i time konačno završiti ovu raspravu. Dakle, zašto (ne) IPA i što se želi reći spajanjem teksta i konteksta?

U radu sam zagovarao umjerenu varijantu IPA-e koja izbjegava političko pozicioniranje i ne preseže u politički teren. Ona je shvaćena kao *jedna od* legitimnih *paradigmi* za istraživanje javnih politika, a ne kao *jedna paradigma* koja odriče legitimnost drugim pristupima, pogotovo ne putem ideje o uspostavi jednog tipa političkog poretka u znanstvenom istraživanju ili u društvu općenito. Jedino što sam tvrdio i što su, nadam se, argumenti i istraživanja IPA-e pokazali, jest da ona pomoću svojih istraživačkih oruđa može bolje razumjeti kreiranje javnih politika od „klasičnog“ pristupa bliskoga bihevizizmu i racionalnom izboru. Zato je uvodni *motto* rada citat iz *Malog princa* koji govori o onima koji razumiju život i stoga se rugaju brojevima. Brojevi nisu važni na onaj način na koji bi to bihevizisti skloni kvantitativnim metodama htjeli. Kako je pokazala Stoneova, njih treba shvatiti ne kao neutralne podatke, nego kao oruđe u političkoj borbi, koje ne može izbjeći općoj logici političkog imenovanja. Problem je klasične *policy* analize jest to što svojom sklonošću poopćavanjima i kvantitativnoj metodologiji ne razumije politiku. Pozitivistički koncipirano istraživanje nije *a priori* loše i ne treba ga unaprijed zabraniti iz političkih razloga. Interpretacijska *policy* analiza tvrdi samo to da je ona uglavnom epistemologijski bolje ekipirana od pozitivizma i da pruža bolji uvid u funkcioniranje

javnih politika, a uz to skromno priznanje prilaže još skromniju napomenu da je „sigurno tako da različite metode mogu biti korisne“ i da „nema kraljevskog puta istini“ (Lincoln i Guba, 1985, 171).²²⁰

To me vodi citatu iz spominjane Dryzekove knjige *Diskurzivna demokracija*, koji sam odabrao kao drugi *motto* knjige. On je, ustvari, mišljen kao protu*motto*, prikaz pozicije prema kojoj u radu zauzimam polemički stav. Dryzek u citatu tvrdi da svako provođenje ankete podupire instrumentalnu i demokratski ograničenu politiku moći, te sudjeluje u održavanju političke koncepcije koja počiva na ideji reduciranoga ekonomskog čovjeka. Dryzekovo stajalište negira pozitivizam iz deliberacijsko-političkih, a ne epistemologijskih razloga. Iz moje perspektive to je odviše ekstremno stajalište, koje u prevelikoj mjeri izjednačuje znanost i politiku. Za Dryzeka su pozitivističke metode neprihvatljive, jer smatra da pozitivizam u svojim istraživanjima odriče ljudima politički status ravnopravnih subjekata koji im (po Aristotelu) pripada. Za njega „diskurs instrumenta ankete ima suptilnu ulogu u perpetuiranju reaktivne strane ljudskog ponašanja i potiskivanja aktivnog aspekta“ (Dryzek, 1990, 167). Pomirenja između pozitivizma i deliberacijskog istraživanja nema, jer svaka primjena instrumenta istraživanja reproducira diskurs koji je u njemu sadržan: „Tako diskurs ankete pridonosi legitimaciji dominantnoga političkog poretka i, istovremeno, stoji na putu više diskurzivne, demokratske i komunikacijski racionalizirane politike“ (172). Međutim, pozitivist koji provodi anketu ne mora nužno biti instrumentalist i nedemokrat, kao što ni onaj tko provodi interpretacijska istraživanja nije „pretplaćen“ na neku viziju političkog uređenja zajednice. Dryzekova bi jednakost bila vrijedila kada bi se stavio znak jednakosti između interpretacijske analize i deliberacijske demokracije. Onda bi zaista pozitivizam, kao i interpretacijski pristup koji se ne bi oslanjao na konsenzusno znanje postignuto kroz egalitarnu deliberaciju, trebalo odbaciti kao oblik političke opresije. Međutim, tog znaka jednakosti po meni nema. Ne vidim da su oni koji tvrde da jednakost postoji na bilo koji način tu vezu dokazali. Stoga do daljnjega ostaje mogućnost primjene interpretacijske analize za one koji nisu deliberacijski demokrati, kao i znanstvenog

²²⁰ Usp. i kod Thompsona: „Zato što nema metodologije specifične za *policy* istraživanje... istraživači moraju biti pripravi upotrijebiti bilo koju metodologiju koja je prikladna za problem kojim se bave“ (Thompson, 2001, 63).

suživota s pozitivistima na političkim osnovama, jednako u demokratskom i nedemokratskom poretku. U uspostavi jednakosti između epistemologije i politike ipak treba biti nešto oprezniji. Time su objašnjena prva dva citata i odgovoreno zašto „da“, tj. zašto ono „ne“ u zagradama, za IPA-u kao istraživački program.

No, što je s trećim citatom iz knjige Raula Lejana *Frameworks for Policy Analysis: Merging Text and Context* i onom „ne“ kada se zagrade uklone? Za IPA-u vrijedi jedna opća rezerva kao i prema svakom drugom istraživačkom programu u društvenim znanostima. Posljednje objašnjenje počinjem dvama predlošcima iz umjetničke fikcije.

Prvi je jedan polusatni film jednostavne radnje, koji se po završetku odmah vraća na početak i ponovno emitira. Radnja se sastoji u tome da tri sredovječna gospodina u finim odijelima i šalovima kroz brdovitu pustopoljinu guraju velike lopte od blata, a u *intermezzima* između guranja lopti, zapuhani vode filozofske rasprave. U kojemu god smjeru ih gurali, lopte ne nestaju, nego se povećavaju, a ništa bolje nije ni ako ih zaustave i po njima skaču. Ako se lopta otkotrlja nizbrdo, to samo znači da je opet, kao vjerojatno još težu, treba kotrljati uzbrdo. Trojica glumaca u filmu su njegov autor i filozofi Dietmar Kamper i Peter Sloterdijk. Oni nalikuju kotrljanima ili „skarabejima“ (*Scarabeus sacer*), kukcima koji kotrljaju kuglice od balege, a koje se u starom Egiptu smatralo svetima. Razlika je u tome što aktivnost trojke iz filma, za razliku od one kukaca, nema jasan smisao. To je kratak opis filma *The Problem* iz 2001., avangardnog umjetnika Jana Fabrea, koji sam pogledao u sklopu izložbe *Umbraculum za Dubrovnik* u rujnu 2006.

Drugi je umjetnički predložak duhovit pasaž s početka knjige Ivana Slamniga *Bolja polovica hrabrosti*: „Tako. Sjedimo na miru, zar ne? Promatrao sam komandnu ploču, smiješnu ručku mjenjača, ručnu kočnicu, a dolje – pedali kuplunga, kočnice, gasa. Kako je čovjek zgodno stvoren za auto! Svi ekstremiteti imaju svoju službu. To je kao ono: što bi čovjek činio bez auta? Čime bi išao po benzin?“²²¹

Fabreov film i Slamnigova dosjetka sadrže u osnovi istu misao kao uvodni Lejanov citat, što ću objasniti za trenutak. Ta misao ide korak dalje od problematike ovog rada i upozorava da u istraživanju svaku metodologiju treba

²²¹ Večernji list – Večernjakova biblioteka (knj. 17), Zagreb, 2004, str. 5.

shvatiti relativno s obzirom na kontekst problema koji se istražuje.²²² Ona je na tragu deLeonova stajališta da i pozitivistički i interpretacijski pristup „imaju mjesto pod suncem“ i da „istraživački problem“ a ne „omiljena metodologija trebaju odrediti istraživački pristup“ (deLeon, 1998b, 157). Svojom tvrdnjom o „prokletstvu metodologije“ koja sputava znanstvenika, Lejano je ustvari rekao isto što i deLeon, samo na općenitijoj razini i na zaoštreniji način. Lejanova misao, dakako, nije ništa novo. Ona se pojavljuje kod mnogih znanstvenika, koji se – iako ih upravo ona definira kao znanstvenike i razlikuje od diletanata – ponekad žele osloboditi metodologije. Čak i zastupnik IPA-i dalekoga racionalnog izbora Laver, primjerice, govori o pretjerivanju s fetišiziranjem metodologije u racionalnom izboru i „matematičkim revolverašima“ koji zaobilaze bitne probleme (Laver, 2005, 7-10). Vidjeli samo da Weber govori o istraživačkoj praksi koja prethodi svakoj formalnoj metodologiji (Weber, 1988, 87). Utemeljitelj *policy* znanosti Lasswell govorio je o važnosti problemske i kontekstualne orijentacije (Lasswell, 1951, 8, 12), a interpretacijska *policy* analiza taj je njegov zahtjev uzela k srcu.

Vjerujem da bi se većina znanstvenika suglasila da se strogu metodologiju i kontekstualnu orijentaciju može shvatiti kao točke na jednome od znanstvenih kontinuuma, na kojima stroge distinkcije nisu održive. Primjerice, razlike između nomotetike i ideografije, i znanosti i politike, o kojima sam već govorio, prije su stvar stupnja nego jasnog razgraničenja. Na tome se ujedno zasniva i teza koju sam u radu branio: previše (deliberacijske) politike u znanosti nije dobro. Naime, ideografski opisi uvijek sadržavaju neke nomotetičke elemente, inače bi bili puko brbljanje ili, kako kaže Weber, „kaos pojedinačnih egzistencijalnih sudova“, a čak i najstroža apstraktna nomotetika, ako želi biti iole razumljiva i kontekstualno primjenjiva, mora biti dana u formi verbalnih eksplikacija ili pokrijepiti svoje opće uvide nekim kontekstualnim detaljima, ilustrativnim primjerima i uputama za operacionalizaciju u svijetu života. Isto je tako i s distinkcijom između politike i znanosti. Drugo poglavlje pokazalo je da se društveno djelovanje sastoji od slijeđenja normi i da kategorije društvenih znanosti počivaju na politiziranim normama, pa je „čista“ i savršeno vrijednosno neutralna društvena znanost po definiciji nemoguća, iz

²²² Ovdje se misli na metodologiju u širem smislu općih pravila istraživanja, a ne u smislu pojedinih tehnika (usp. poč. 4.3).

čega, pak, ne proizlazi da treba prigrлити deliberacijsku politiku. Izbor između tih suprotstavljenih entiteta nije „ili-ili“, nego izbor između onoga čega želimo više i onoga čega želimo manje na kontinuumu (znanosti i politike, ideografije i nomotetike, ili nekom drugom). Upravo u tome je, na neki način, poanta ovog rada: on ne može reći da društvene znanosti nisu politizirane, ali može reći da su neki autori predaleko otišli s idejom da se interpretacijski pristup izjednači s politikom deliberacijske demokracije. On ne može sasvim odbaciti nomotetiku, ali može reći da je pozitivizam u svojim univerzalističkim pretenzijama otišao predaleko i da je za dobru društvenu znanost potrebno ipak nešto više ideografije.

Odnos metodologije i kontekstualno problemske-orijentacije iste je naravi. S jedne su strane Feyerabendovo geslo *anything goes* i uvid da su „zatvoreni metodologijski sustavi“ loša stvar (Orenstein i Luken, 1978), a s druge je strane inzistiranje na čvrstoj metodologijskoj urednosti kao definiciji dobre znanosti. Ne bih, naime, nikako htio da se program IPA-e shvati kao stroga metodologija u potonjem smislu. Kritičari pozitivizma opravdano upozoravaju na to da je metodologijska formalizacija zahvatila i pristupe koji ga kritiziraju, videći glavni problem ne u pozitivizmu, nego u općem „scijentizmu“ koji sputava kritičku refleksiju. Za njih je upravo „opsjednutost metodom“ navela „društvene znanosti da napuste mišljenje izvan zadanosti, u korist malih, specijaliziranih studija čije opravdanje više nije sadržajno nego vođeno metodologijom“ (Aronowitz i Ausch, 2000, 699). Fabreov alegorijski film i citat iz Slamnigove knjige, kao varljive metafore, mogu govoriti o mnogočemu, ali u tom kontekstu znače upravo kritiku pretjerane metodologijske „reifikacije“, o kojoj pišu Aronowitz i Ausch, braneći intuiciju i spekulacije kao izvor znanstvenih otkrića. Određena metodologija sama stvara problem koji želi riješiti i stoga ga nikako ne može riješiti. Ona je poput Slamnigova auta, koji od sredstva postaje svrhom, a svoga izvornog tvorca pretvara u vlastito sredstvo. Ona je jednako tako i Fabreovo kotrljanje kugli, Sizifov posao, koji svakim pokretom dodaje novi sloj problemu koji pokušava riješiti. To je, drugim riječima, „prokletstvo metodologije“ o kojemu piše Lejano.

Lejanova je knjiga o „spajanju teksta i konteksta“, međutim, za IPA-u posebno zanimljiva, jer govori o tom problemu na području studija javnih politika. U njoj je Lejano usporedio različite teorijske pristupe istraživanju politika i ustvrdio da

su svi oni, na svoj način, jednako „mitologizirali *policy*” (Lejano, 2006, 1). On smatra da prokletstvo metodologije pogađa različite varijante modela racionalnog izbora – poput teorije igara koja se koristi za modeliranje *policy* situacija, te različitih varijanti usklađivanja tog modela sa stvarnim situacijama odlučivanja o politici, kao što su „ograničena racionalnost” Herberta Simona i teorija odlučivanja na osnovi izglednog ishoda (*prospect theory*) Daniela Kahnemana i Amosa Tverskog – ali i različite „glasove postpozitivizma”. U njih Lejano ubraja klasičnu hermeneutičku analizu teksta, postmodernističku dekonstrukciju, fenomenologiju, kritički pristup, u koji ubraja teorije inspirirane Foucaultom i Habermasom, te normativistički pristup, koji se temelji, primjerice, na idejama Aristotela i Rawlsa, a u njemu se često suprotstavlja utilitaristički i deontologijski pristup vrednovanju politika (92). Dakle, riječ je o onome što je dobrim dijelom u drugom poglavlju ovoga rada obrađeno kao teorijske osnove IPA-e. Pristup koji na njima počiva, prema Lejanu, uglavnom shvaća politiku kao socijalno konstruirani ishod diskurzivnih praksi povezan s moći (93), što je također dobra definicija osnovnih postavki IPA-i. Taj pristup, jednako kao i klasični, ponekad zanemaruju „višestruku kompleksnost” i „bogatstvo iskustva”.

IPA svojom kontekstualnom orijentacijom donekle uvažava Lejanovu kritiku. Barem onoliko koliko i sam Lejano: pristup koji on zagovara, nakon što je odbacio „tekstualističke” pristupe u svim varijantama, u osnovi se svodi na *policy* etnografiju IPA-inog tipa, o kakvoj piše Dvora Yanow (4.3.1), iako Lejano koristi nešto drugačiju terminologiju. On savjetuje analitičara „na terenu” da upozna različite perspektive i dimenzije problema, integrira ih u gusti opis, te na kraju daje *policy* savjet u skladu s gustim opisom koji je kreirao (196). To dobro ilustrira i primjer kojim pokušava potvrditi vrijednost svoga pristupa, u kojemu daje gusti opis jednog *policy* problema. Riječ je o studiji politike zaštite prirode i ugroženih životinjskih vrsta na Kornjačinih otocima, općini koja obuhvaća skupinu od šest malih otoka od 7 do 116 hektara u Suluskom moru, pod filipinskom suverennošću, ali 270 km daleko od najbliže filipinske kopnene mase (otok Palawan), a samo 40 km sjeverno od grada Sandakana na sjeveroistoku malezijskog dijela otoka Bornea (219-224; 238-249). Do početka 2000-ih, praksa sakupljanja jaja ugroženih zelenih kornjača (*Chelonia mydas*), od koje preživljava otočko stanovništvo, uređivala se davanjem dozvola kojima je bilo odobreno prikupljanje kornjačinih jaja uz davanje postotka u fond za

obnovu vrste, čime se krivolov držao u razumnim granicama, a bili su zadovoljeni interesi lokalnog stanovništva i očuvanja vrste. Lejano smatra da je nova regulacija iz 2001, koja je potpuno zabranila prikupljanje jaja u komercijalne svrhe, ignorirala osjetljivost lokalnog konteksta na Kornjačnim otocima i stoga u praksi bila neprovedivo *policy* rješenje. Njome je dokinut značajan izvor prihoda lokalnog stanovništva, a ignorirane su teškoće implementacije, koje proizlaze iz udaljenosti i teške pristupačnosti otoka, ali i iz osjetljivosti odnosa etničkih i vjerskih skupina na otocima. Naime, veći dio lokalnog stanovništva čine muslimani s Mindanaoa i Visayasa, dok u agenciji za zaštitu ugroženih kornjača na otocima (*Pawikan Conservation Project, PCP*) rade kršćani, pripadnici skupine Tagalog, koji su svoj posao mogli obavljati samo uz suradnju znatno brojnijega i ponekad naoružanog lokalnog stanovništva (npr. u praksi se izbjegavalo kažnjavanje za krivolov i pokušavalo naći mirno rješenje, u slučaju smrti u obitelji ili vjenčanja u većoj se mjeri toleriralo ilegalno skupljanje jaja i sl.). Poanta koju Lejano izvodi iz filipinskog slučaja s jajima kornjača jest da u potrazi za dobrim *policy* rješenjem analitičar treba poštovati „bogatu, zagonetnu prirodu stvarnih institucija, mjesta i praksi, te istovremeno naći korisne načine da se nastavi u okolnostima kompleksnosti“ (253).²²³

Lejano je tako svoje općenito upozorenje opravdao klasičnom etnografijom. Međutim, ne treba zaboraviti da je etnografija samo jedna od *metoda*, koja ima svoje prednosti i mane. U tom se smislu može reći da Lejano nije riješio problem metodologije i spajanja teksta s kontekstom. To ne treba čuditi, jer to ionako u nije potpuno moguće svakome onome tko istražuje neki problem i piše o njemu. Unatoč tomu, Lejanov sam citat odabrao zbog efektnoga retoričkog zaoštavanja ideje primata problemske orijentacije u istraživanju, koja odlično ilustrira moj poziv na oprez s metodologijom. Kako Lejano opravdano kaže, svaka analitička perspektiva ili „*policy* analitika“ (*policy analytic*) može biti redukcionistička i

²²³ O normativnoj dimenziji slučaja koji Lejano istražuje, kao i o općem problemu uvažavanja perspektiva samo zato što su tuđe (po uvođenju nove regulacije, predsjednik općine napisao je filipinskom predsjedniku da je sakupljanje jaja „kornjača koje je Alah dao“ dio njihove „tradicije“, 244), usp. Barryjevu primjedbu u 2.3.1. i, općenito, argumentaciju njegove knjige *Culture and Equality* (2001).

pojednostavnjujuća (177), odakle proizlazi zagovaranje pragmatizma i „metodologijskog sinkretizma“ u istraživanjima politike (185). Ipak, kad Lejano upozorava da „život ne postoji gore u panorami, nego dolje u prljavštini“ i da analitičar treba pristupiti analizi kao svinja (*sic!*) kaljuži blata (*mud puddle*), tj. „pristojno se upoznati s njom, a zatim krenuti banjati se naokolo“ (8, 16), istraživač treba, također, biti oprezan i pitati se je li Lejano opravdao svoj opći stav. Rješenje može biti negdje drugdje, izvan „kaljuže“, odnosno izvan etnografske metode koja nastoji proniknuti u kontekst na terenu. Znanost ne može bez metodologije, ali bilo koja metodologija, bez obzira na kvalitetu, može štetiti istraživanju: to je paradoks kojemu ne može izbjeći nijedan znanstvenik. Tako se ni s IPA-inom metodologijom, kolikogod bila korisna, ne treba pretjerati.

Stoga ću, uz sve pohvale i podršku interpretacijskoj *policy* analizi koju sam u radu obrazlagao i branio – pa možda, donekle i u duhu koji ona sama svojom kontekstualnom orijentacijom sadržava u zametku – završiti raspravu jednom od rečenica kojima Ralph Waldo Emerson završava svoje *Krugove*. Njezin egzaltiran ton treba ovdje shvatiti kao završnu metodologijsku skepsu kojoj nijedan istraživački program, ma koliko dobar i obećavajuć, ne može izbjeći. I kao mantru koju bi svaki istraživač, pa i proponent interpretacijske *policy* analize, trebao samokritički izgovoriti u trenutku suočavanja s novim istraživačkim problemom: „U ovom novom trenutku odbacujem, kao šuplje i isprazno, sve svoje znanje koje sam brižno sakupljao.“²²⁴

²²⁴ Ralph Waldo Emerson, *Ljubav*, Andrijić, Korčula-Zagreb, 2000, str. 102. (U originalu je esej *Circles* dio zbirke *Essays: First Series* iz 1841: "I cast away in this new moment all my once hoarded knowledge, as vacant and vain").

Literatura

- Adcock, Robert, 2005. *What is a Concept?*, IPSA – Committee on Concepts and Methods Working Papers Series, dostupno na: http://www.concepts-methods.org/papers_download.php?id_categoria=1&titulo=Political%20Concepts&id_wp=13 (pristupljeno u prosincu 2007.)
- Alford, Fred, 2000. What would it matter if everything Foucault said about prison were wrong? *Discipline and Punish* after twenty years, *Theory and Society*, (29): 125-146.
- Allison, Graham, 1971. *Essence of Decision*, Little, Brown, Boston.
- Allmendinger, Philip, Tewdwr-Jones, Mark, 2002. The Communicative Turn in Urban Planning: Unravelling Paradigmatic, Imperialistic, and Moralistic Dimensions, *Space & Polity*, (6) 1: 5-24.
- Althusser, Louis, 1993. Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards an Investigation), u: Althusser, Louis, *Essays on Ideology*, Verso, London: 1-60.
- Archibugi, Daniele, 2005. The Language of Democracy: Vernacular or Esperanto? A Comparison between the Multiculturalist and Cosmopolitan Perspectives, *Political Studies*, (53): 537-555.
- Aristotel, 2001. *Metafizika*, Signum i Medicinska naklada, Zagreb.
- Aristotel, 1988a. *Nikomahova etika*, Globus i Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Aristotel, 1988b. *Politika*, Globus i Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Aronowitz, Stanley, Auch, Robert, 2000. A Critique of Methodological Reason, *The Sociological Quarterly*, (41) 4: 699-719.
- Austin, J. L., 1975. *How to Do Things with Words* (2. izd.), Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Auyero, Javier, 2002. The judge, the cop, and the queen of carnival: Ethnography, storytelling, and the (contested) meaning of protest, *Theory and Society*, (31): 151-187.
- Babić, Ivan, 2002. Deweyeva interpretacija demokracije, u: Ravlić, Slaven, Knežević, Radule (ur.), *Hrvatska politologija 1962.-2002.*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 156-167.

- Babić, Stjepan, Finka, Božidar, Moguš, Milan, 2004. *Hrvatski pravopis* (8. izd.), Školska knjiga, Zagreb.
- Baldwin, Clive, 2005. Who Needs Fact When You've Got Narrative? The Case of P,C&S vs United Kingdom, *International Journal for the Semiotics of Law*, (18): 217-241.
- Ball, Terence, 1995. An Ambivalent Alliance: Political Science and American Democracy, u: Farr, James, Dryzek, John, Leonard, Stephen (ur.), *Political Science in History. Research Programs and Political Traditions*, Cambridge University Press, Cambridge: 41-65.
- Ball, William, 1995. A Pragmatic Framework for the Evaluation of Policy Arguments, *Policy Studies Review*, (14) 1: 3-24.
- Barber, Benjamin, 2006. The Politics of Political Science: „Value-free“ Theory and the Wolin-Strauss Dust-Up of 1963, *American Political Science Review*, (100) 4: 539-545.
- Barber, Benjamin, 1998a. More Democracy! More Revolution!, *The Nation*, 26. listopada: 11-15.
- Barber, Benjamin, 1998b. Three Scenarios for Future of Technology and Strong Democracy, *Political Science Quarterly*, (113) 4: 573-589.
- Barber, Benjamin, 1994. Theory and Practice: Democracy and the Philosophers, *History Today*, (48) 8: 44-49.
- Barber, Benjamin, 1984. *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*, University of California Press, Berkeley.
- Barber, Benjamin, 1983. Unconstrained Conversations: A Play on Words, Neutral and Otherwise, *Ethics* (93) 2: 330-347.
- Bardach, Eugene, 2005. *A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path to More Effective Problem Solving*, CQ Press, Washington, D.C.
- Barry, Brian, 2001. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*, Cambridge, Polity.
- Barry, Norman, 2000. *An Introduction to Modern Political Theory* (4. izd.), Macmillan Press, London.
- Bauman, Zygmunt, 1990. Philosophical affinities of postmodern sociology, *The Sociological Review*, (38) 3: 411-444.

- Beck, Ulrich, 2001. *Pronalaženje političkoga*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Berger, Peter, Luckmann, Thomas, 1992. *Socijalna konstrukcija zbilje: rasprava o sociologiji znanja*, Naprijed, Zagreb.
- Bevir, Mark, 2004. Governance and Interpretation: What are the Implications of Postfundationalism?, *Public Administration*, (82) 3: 605-625.
- Bevir, Mark, 1999. Foucault, Power, and Institutions, *Political Studies*, (47): 345-359.
- Bevir, Mark, Rhodes, R. A. W., 2005. Interpretativna teorija, u: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 126-146.
- Bevir, Mark, Rhodes, Rod, Weller, Patrick, 2003a. Traditions of Governance: Interpreting the Changing Role of the Public Sector, *Public Administration*, (81) 1: 1-17.
- Bevir, Mark, Rhodes, Rod, Weller, Patrick, 2003b. Comparative Governance: Prospects and Lessons, *Public Administration*, (81) 1: 191-210.
- Beyme, Klaus von, 1977. *Suvremene političke teorije*, Stvarnost, Zagreb.
- Bickers, Kenneth, Williams, John, 2001. *Public Policy Analysis: A Political Economy Approach*, Houghton Mifflin Company, Boston i New York.
- Birkland, Thomas, 2001. *An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making*, M. E. Sharpe, New York.
- Biti, Vladimir, 2000. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije* (2. izd.), Matica hrvatska, Zagreb.
- Blaug, Ricardo, 2000. Citizenship and Political Judgment: Between Discourse Ethics and *Phronesis*, *Res Publica*, (6): 179-198.
- Blyth, Mark, 2005. Institucije i ideje, u: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 286-304.
- Bobrow, Davis, Eulau, Heinz, Landau, Martin, Charles, Jones, Axelrod, Robert, 1977. The Place of Policy Analysis in Political Science: Five Perspectives, *American Journal of Political Science*, (21) 2: 415-433.
- Böhler, Dietrich, 2003. Transzendentalpragmatik und Diskurethik. Elemente und Perspektiven der Apelschen Diskursphilosophie, *Journal for General Philosophy of Science*, (34): 221-249.

- Bohman, James, 2003a. Reflexive Public Deliberation: Democracy and the limits of pluralism, *Philosophy and Social Criticism*, (29) 1: 85-105.
- Bohman, James, 2003b. Deliberative Toleration, *Political Theory*, (31) 6: 757-779.
- Bohman, James, Rehg, William (ur.), 1997. *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, The MIT Press, Cambridge, Mass. i London.
- Bourdieu, Pierre, 2001a. *Science de la science et réflexivité: cours du Collège de France 2000-2001*, Raisons d'agir éditions, Pariz.
- Bourdieu, Pierre, 2001b. *Langage et pouvoir symbolique*, Éditions du Seuil, Pariz.
- Bourdieu, Pierre, 2000. *Propos sur le champ politique*, Presses Universitaires de Lyon, Lyon.
- Bourdieu, Pierre, 1994. *Raisons pratiques: sur la théorie de l'action*, Editions du Seuil, Pariz.
- Bourdieu, Pierre, 1992. *Što znači govoriti? Ekonomija jezičnih razmjena*, Naprijed, Zagreb.
- Bozeman, Barry, 2002. Public-Value Failure: When Efficient Markets May Not Do, *Public Administration Review*, (62) 2: 145-161.
- Brandon, William, 1984. Public Policy as the Continuation of Moral Philosophy by Other Means, *Policy Studies Review*, (4) 1: 60-70.
- Bridgman, Todd, Barry, David, 2002. Regulation is evil: An application of narrative policy analysis to regulatory debate in New Zealand, *Policy Sciences*, (35): 141-161.
- Buckler, Steve, 2005. Normativna teorija, u: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 166-187.
- Burgess, Jacquelin; Stirling, Andy; Clark, Judy; Davies, Gail; Eames, Malcolm; Staley, Kristina; Williamson, Suzanne, 2007. Deliberative mapping: a novel analytic-deliberative methodology to support contested science-policy decisions, *Public Understanding of Science*, (16): 299-322.
- Burnham, P., Gilland, K., Grant, W., Layton-Henry, Z., 2006. *Metode istraživanja politike*, Fakultet političkih znanosti - Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.
- Button, Mark, Ryfe, David, 2005. What Can We Learn From the Practice of Deliberative Democracy?, u: Gastil, John, Levine, Peter (ur.), *The*

- Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the 21st Century*, Jossey-Bass, San Francisco: 20-33.
- Cannell, Charles, Miller, Peter, Oksenberg, Lois, 1981. Research on Interviewing Techniques, *Sociological Methodology* (12): 389-437.
- Carabine, Jean, 2001. Unmarried Motherhood 1830-1990: A Genealogical Analysis, u: Wetherell, Margaret, Taylor, Stephanie, Yates, Simeon (ur.), *Discourse as Data: A Guide for Analysis*, Sage, London: 267-307.
- Chadwick, Andrew, 2000. Studying Political Ideas: a Public Political Discourse Approach, *Political Studies*, (48): 283-301.
- Chong Ho Shon, Phillip, 1998. „Now you got a dead baby on your hands”: Discursive Tyranny in „Cop Talk”, *International Journal for The Semiotics of Law*, (11): 275-301.
- Coburn, Cynthia, 2006. Framing the Problem of Reading Instruction: Using Frame Analysis to Uncover the Microprocesses of Policy Implementation, *American Educational Research Journal*, (43) 3: 343-379.
- Cohen, Joshua, 1997. Procedure and Substance in Deliberative Democracy, u: Bohman, James, Rehg, William (ur.), *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, The MIT Press, Cambridge, Mass. i London: 407-431.
- Cohen, Joshua, 1989. Deliberation and Democratic Legitimacy, u: Hamlin, Alan, Pettit, Philip (ur.), *The Good Polity: Normative Analysis of the State*, Basil Blackwell, Oxford: 17-34.
- Cohen, Joshua, 1985. Prikaz knjige Benjamina Barbera „Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age”, *Contemporary Sociology*, (14) 5: 628-629.
- Cohen, Joshua, Rogers, Joel, 1992. Secondary Associations and Democratic Governance, *Politics & Society*, (20) 4: 393-472.
- Cochran, Charles, Malone, Eloise, 1995. *Public Policy: Perspectives and Choices*, McGraw-Hill, New York.
- Colebatch, Hal, 2006. Policy, Models, and the Construction of Governing, u: Colebatch, Hal (ur.), *The Work of Policy: An International Survey*, Lexington Books, Lanham: 3-19.

- Colebatch, Hal, 2005a. Policy analysis, policy practice and political science, *Australian Journal of Public Administration*, (64) 3: 14-23.
- Colebatch, Hal, 2005b. Javne politike i upravljanje: temeljni pristupi, *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, (2): 7-22.
- Colebatch, Hal, 2004a. *Policy*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.
- Colebatch, Hal, 2004b. Interpretive Policy Analysis – Review Essay, *Australian Journal of Public Administration*, (63) 3: 113-117.
- Colebatch, Hal, 2002. Government and Governmentality: Using Multiple Approaches to the Analysis of Government, *Australian Journal of Political Science*, (37) 3: 417-435.
- Coole, Diana, 2005. Agency, Truth, and Meaning: Judging the Hutton Report, *British Journal of Political Science*, (35): 465-485.
- Creighton, James, 2005. *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions Through Citizens Involvement*, Jossey-Bass, San Francisco.
- Dahl, Robert, 1993. The Behavioral Approach in Political Science: Epitaph for a Monument to a Successful Protest, u: Farr, James, Seideman, Raymond (ur.), *Discipline and History: Political Science in the United States*, University of Michigan Press, Ann Arbor: 249-265.
- Dahl, Robert, Lindblom, Charles, 1953. *Politics, Economics, Welfare: Planning and Politico-Economic Systems Resolved into Basic Social Processes*, Harper & Brothers, New York.
- Dahms, Harry, 1997. Theory in Weberian Marxism: Patterns of Critical Social Theory in Lukács and Habermas, *Sociological Theory*, (15) 3: 181-214.
- Decaux, Emmanuel, 1999. *Droit international public* (2. izd.), Editions Dalloz, Pariz.
- Degan, Vladimir Đuro, 2000. *Međunarodno pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
- deLeon, Peter, 1999. The Stages Approach to the Policy Process, u: Sabatier, Paul (ur.), *Theories of the Policy Process*, Westview Press, Boulder: 19-32.
- deLeon, Peter, 1998a. The Evidentiary Base For Policy Analysis: Empiricist Versus Postpositivist Positions, *Policy Studies Journal*, (26) 1: 109-113.

- deLeon, Peter, 1998b. Models of Policy Discourse: Insights versus Prediction, *Policy Studies Journal*, (26) 1: 147-161.
- deLeon, Peter, 1986. Trends in policy sciences research: determinants and developments, *European Journal of Political Research*, (14): 3-22.
- deLeon, Peter, deLeon, Linda, 2002. The Democratic Ethos and Public Management, *Administration & Society*, (34) 2: 229-250.
- Derida, Žak (Derrida, Jacques), 1989. *Glas i fenomen. Uvod u problem znaka u Husserlovoj fenomenologiji*, Istraživačko izdavački centar SSOS, Beograd.
- Derrida, Jacques, 1967a. *De la grammatologie*, Les Éditions de Minuit, Pariz.
- Derrida, Jacques, 1967b. *L'écriture et la différence*, Éditions du Seuil, Pariz.
- de-Shalit, Avner, 2004. Political Philosophy and Empowering Citizens, *Political Studies*, (52): 802-818.
- de Sosir, Ferdinand (de Saussure, Ferdinand), 1969. *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd.
- Devine, Fiona, 2005. Kvalitativne metode, u: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 191-209.
- Dewey, John, 1991. *The Public and its Problems*, Swallow Press i Ohio University Press, Athens.
- Dewey, John, 1948. *Reconstruction in Philosophy*, Beacon Press, Boston.
- Dewey, John, 1916. *Democracy and Education*, slobodno dostupno na: http://en.wikisource.org/wiki/Democracy_and_Education (pristupljeno u prosincu, 2007).
- Diltaj, Vilhelm (Dilthey, Wilhelm), 1980. *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, BIGZ, Beograd.
- Dilthey, Wilhelm, 2005a. Nastanak hermeneutike, u: Zovko, Jure (ur.), *Klasici hermeneutike*, Hegelovo društvo i Sveučilište u Zadru – Filozofska biblioteka *Speculatio*, Zadar: 132-148.
- Dilthey, Wilhelm, 2005b. Razgraničenje duhovnih znanosti, u: Zovko, Jure (ur.), *Klasici hermeneutike*, Hegelovo društvo i Sveučilište u Zadru – Filozofska biblioteka *Speculatio*, Zadar: 149-157.

- Dror, Yehezkel, 1984. On Becoming More of a Policy Scientist, *Policy Studies Review*, (4) 1: 13-21.
- Druckman, James, Kjersten, Nelson, 2003. Framing and Deliberation: How Citizens' Conversations Limit Elite Influence, *American Journal of Political Science*, (47) 4: 729-745.
- Dryzek, John, 2006a. Revolutions Without Enemies: Key Transformations in Political Science, *American Political Science Review*, (100) 4: 487-492.
- Dryzek, John, 2006b. *Deliberative Global Politics*, Polity Press, Cambridge.
- Dryzek, John, 2005. Deliberative Democracy in Divided Societies: Alternatives to Agonism and Analgesia, *Political Theory*, (33) 2: 218-242.
- Dryzek, John, 2004. Prikaz knjige Franka Fischera „Reframing Public Policy“, *Policy Sciences*, (37): 89-93.
- Dryzek, John, 2000. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*, Oxford University Press, Oxford.
- Dryzek, John, 1993. Policy Analysis and Planning: From Science to Argument, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 213-232.
- Dryzek, John, 1990. *Discursive Democracy: Politics, Policy, and Political Science*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Dryzek, John, List, Christian, 2004. Social Choice and Deliberative Democracy: A Response to Aldred, *British Journal of Political Science*, (34): 752-758.
- Dryzek, John, List, Christian, 2003. Social Choice Theory and Deliberative Democracy: A Reconciliation, *British Journal of Political Science*, (33): 1-28.
- Dunleavy, Patrick, 2005. *Kako napisati disertaciju: kako planirati, skicirati, pisati i dovršiti doktorsku disertaciju*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.
- Dunn, William, 1993. Policy Reforms as Arguments, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 254-290.

- Dupuis-Déri, Francis, 2004. The Political Power of Words: The Birth of Pro-democratic Discourse in the Nineteenth Century United States and France, *Political Studies*, (52): 118-134.
- Durning, Dan, 2004. Prikaz knjiga Marteenä Hajera i Hendrika Wagenaara (ur.) „Deliberative Policy Analysis“ i Göktuğa Morçöla „A new Mind for Policy Analysis“, *Policy Sciences*, (37): 357-365.
- Dye, Thomas, 2005. *Understanding Public Policy* (11. izd.), Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Easton, David, 1963. *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, Alfred A. Knopf, New York.
- Edelman, Murray, 1988. *Constructing the Political Spectacle*, University of Chicago Press, Chicago i London.
- Edelman, Murray, 1985. *The Symbolic Uses of Politics*, University of Illinois Press, Urbana i Chicago.
- Elmore, Richard, 1987. Instruments and Strategy in Public Policy, *Policy Studies Review*, (7) 1: 174-186.
- Elster, Jon, 1997. The Market and the Forum: Three Varieties of Political Theory, u: Bohman, James, Rehg, William (ur.), *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, The MIT Press, Cambridge, Mass. i London: 3-33.
- Estlund, David, 1997. Beyond Fairness and Deliberation: The Epistemic Dimension of Democratic Authority, u: Bohman, James, Rehg, William (ur.), *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, The MIT Press, Cambridge, Mass. i London: 173-204.
- Fairclough, Norman, 1995. *Media Discourse*, Arnold, London.
- Fairclough, Norman, 1992. *Discourse and Social Change*, Polity Press, Cambridge.
- Fairfield, Paul, 1994. Habermas, Lyotard and Political Discourse, *Reason Papers*, (19): 58-80, dostupno na: <http://www.mises.org/reasonpapers/archives.htm> (pristupljeno u prosincu 2007).
- Farmer, David, 2000. Derrida, Deconstruction, and Public Administration, u: Rivera, Mario, Woller, Gary (ur.), *Public Administration in a New Era: Postmodern and Critical Perspectives*, Chatelaine Press, Burke: 5-23.

- Farr, James, 1995. Remembering the Revolution: Behavioralism in American Political Science, u: Farr, James, Dryzek, John, Leonard, Stephen (ur.), *Political Science in History. Research Programs and Political Traditions*, Cambridge University Press, Cambridge: 199-224.
- Farr, James, Hacker, Jacob, Kazee, Nicole, 2006. The Policy Scientist of Democracy: The Discipline of Harold D. Lasswell, *American Political Science Review*, (100) 4: 579-587.
- Ferejohn, John, 1995. The Development of the Spatial Theory of Elections, u: Farr, James, Dryzek, John, Leonard, Stephen (ur.), *Political Science in History. Research Programs and Political Traditions*, Cambridge University Press, Cambridge: 253-275.
- Feyerabend, Paul, 1993. *Against Method* (3. izd.), Verso, London i New York.
- Festenstein, Matthew, 2004. Deliberative Democracy and Two Models of Pragmatism, *European Journal of Social Theory*, (7) 3: 291-306.
- Festini, Heda, 2002. *Uvod u čitanje Wittgensteina*, Hrvatsko filozofsko društvo – *Biblioteka Filozofska istraživanja*, Zagreb.
- Fischer, Frank, 2006. Participatory Governance as Deliberative Empowerment: The Cultural Politics of Discursive Space, *American Review of Public Administration*, (36) 1: 19-40.
- Fischer, Frank, 2003a. *Reframing Public Policy: Discursive Politics and Deliberative Practices*, Oxford University Press, Oxford.
- Fischer, Frank, 2003b. Beyond empiricism: policy analysis as deliberative practice, u: Hajer, Maarten, Wagenaar, Hendrik (ur.), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge University Press, Cambridge: 209-227.
- Fischer, Frank, 2000. *Citizens, Experts, and the Environment: The Politics of Local Knowledge*, Duke University Press, Durham i London.
- Fischer, Frank, 1998a. Beyond Empiricism: Policy Inquiry in Postpositivist Perspective, *Policy Studies Journal* (26) 1: 129-146.
- Fischer, Frank, 1998b. Ulrich Beck and the Politics of the Risk Society: The Environmental Threat as Institutional Crisis, *Organization & Environment*, (11) 1: 111-115.

- Fischer, Frank, 1993. Policy Discourse and the Politics of Washington Think Tanks, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 21-42.
- Fischer, Frank, 1983. Ethical Discourse in Public Administration, *Administration & Society*, (15) 1: 5-42.
- Fischer, Frank, Forester, John (ur.), 1993. *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London.
- Fishkin, James, Farrar, Cynthia, 2005. Deliberative Polling, u: Gastil, John, Levine, Peter (ur.), *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the 21st Century*, Jossey-Bass, San Francisco: 68-79.
- Forester, John, 1999. *The Deliberative Practitioner: Encouraging Participatory Planning Processes*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Forester, John, 1993. Learning from Practice Stories: The Priority of Practical Judgment, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 186-209.
- Forst, Rainer, 2001. The Rule of Reasons. Three Models of Deliberative Democracy, *Ratio Juris*, (14) 4: 345-378.
- Foucault, Michel, 2006. *La Volonté de savoir: droit de mort et pouvoir sur la vie*, Éditions Gallimard (folioplus philosophie), Pariz.
- Foucault, Michel, 2002. *Riječi i stvari: arheologija humanističkih znanosti*, Golden Marketing, Zagreb.
- Foucault, Michel, 1994. *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Informator i Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Foucault, Michel, 1990. *The History of Sexuality. Volume I: An Introduction*, Vintage Books, New York.
- Foucault, Michel, 1971. *L'ordre du discours*, Gallimard, Pariz.
- Freedon, Michael, 2005. What Should the 'Political' in Political Theory Explore?, *The Journal of Political Philosophy*, (13) 2: 113-134.
- Freeman, Samuel, 2000. Deliberative Democracy: A Sympathetic Comment, *Philosophy and Public Affairs*, (29) 4: 371-418.

- Freire, Paolo, 2002. *Pedagogija obespravljenih*, Odraž, Zagreb.
- Fung, Archon, 2005. Deliberation before Revolution: Toward an Ethics of Deliberative Democracy in an Unjust World, *Political Theory*, (33) 2: 397-419.
- Fung, Archon, 2003. Deliberative Democracy and International Labor Standards, *Governance*, (16) 1: 51-71.
- Gadamer, Hans Georg, 1978. *Istina i metoda: osnovi filozofske hermeneutike*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Garfinkel, Harold, 2006. Zdravorazumsko znanje o socijalnim strukturama: dokumentarna metoda interpretacije u laičkom i profesionalnom iznalaženju činjenica, *Diskrepancija* (7) 11: 61-78. (prijevod trećeg poglavlja knjige *Studies in Ethnomethodology*)
- Gastil, John, Levine, Peter (ur.), 2005. *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the 21st Century*, Jossey-Bass, San Francisco.
- Gerc, Kliford (Geertz, Clifford), 1998a. *Tumačenje kultura I*, Biblioteka XX vek i Čigoja štampa, Zemun i Beograd.
- Gerc, Kliford (Geertz, Clifford), 1998b. *Tumačenje kultura II*, Biblioteka XX vek i Čigoja štampa, Zemun i Beograd.
- Gerring, John, 2004. What Is a Case Study and What Is It Good for? *American Political Science Review*, (98) 2:341-354.
- Gifford, Adam, 2002. The Evolution of Social Contract, *Constitutional Political Economy*, (13): 361-379.
- Gimmler, Antje, 2001. Deliberative democracy, public sphere, and the internet, *Philosophy & Social Criticism*, (27) 4: 21-39.
- Gibbons, Michael, 2006. Hermeneutics, Political Inquiry, and Practical Reason: An Evolving Challenge to Political Science, *American Political Science Review*, (100) 4: 563-571.
- Giddens, Anthony, 2005. *Odbjegli svijet. Kako globalizacija oblikuje naše živote*, Klub studenata sociologije Diskrepancija i Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Giddens, Anthony, 1998. *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd.
- Goffman, Erving, 1997. Frame Analysis of Talk, u: Lemert, Charles, Branaman, Ann (ur.), *The Goffman Reader*, Blackwell Publishing, Oxford: 167-200.

- Goffman, Erving, 1981. *Forms of Talk*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Goffman, Erving, 1974. *Frame Analysis*, Harper & Row, New York.
- Goffman, Erving, 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*, Anchor Books, New York.
- Goodin, Robert, Dryzek, John, 2006. Deliberative Impacts: The Macro-Political Uptake of Mini-Publics, *Politics & Society*, (34) 2: 219-244.
- Goodin, Robert, Niemeyer, Simon, 2003. When Does Deliberation Begin? Internal Reflection versus Public Discussion in Deliberative Democracy, *Political Studies*, (51): 627-649.
- Gorski, Philip, 2004. The Poverty of Deductivism: A Constructive Realist Model of Sociological Explanation, *Sociological Methodology*, (34): 1-33.
- Gottesman, Deb, Mauro, Buzz, 2006. *Umijeće javnog nastupa: osvojite govornicu koristeći se glumačkim vještinama*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Gottweis, Herbert, 2006. Argumentative Policy Analysis, u: Peters, Guy, Pierre, John, *Handbook of Public Policy*, Sage, London: 461-479.
- Gottweis, Herbert, 2003. Theoretical strategies of poststructuralist policy analysis: towards an analytics of government, u: Hajer, Maarten, Wagenaar, Hendrik (ur.), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge University Press, Cambridge: 247-265.
- Gramsci, Antonio, 1971. *Selections from the Prison Notebooks*, International Publishers, New York.
- Gray, John, 2002. *Lažna zora: iluzije globalnog kapitalizma*, Masmedia, Zagreb.
- Grdešić, Ivan, 2006. *Osnove analize javnih politika: policy analiza*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.
- Grdešić, Ivan, 1995. *Političko odlučivanje*, Alinea, Zagreb.
- Guess, George, Farnham, Paul, 2000. *Cases in Public Policy Analysis* (2. izd.), Georgetown University Press, Washington, D.C.
- Gunnell, John, 2006. The Founding of the American Political Science Association: Discipline, Profession, Political Theory, and Politics, *American Political Science Review*, (100) 4: 479-486.

- Gutmann, Amy, Thompson, Dennis, 2004. *Why Deliberative Democracy?*, Princeton University Press, Princeton i Oxford.
- Habermas, Jürgen, 1998. *Between Facts and Norms: Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Habermas, Jürgen, 1995a. *Theorie des kommunikativen Handelns. Band 1: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*, Suhrkamp, Frankfurt na Majni.
- Habermas, Jürgen, 1995b. *Theorie des kommunikativen Handelns. Band 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*, Suhrkamp, Frankfurt na Majni.
- Habermas, Jürgen (Jürgen), 1969. *Javno mnenje: istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva*, Kultura, Beograd.
- Hague, Rod, Harrop, Martin, Breslin, Shaun, 2001. *Komparativna vladavina i politika*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.
- Hajer, Maarten, 2003a. Policy without polity? Policy analysis and the institutional void, *Policy Sciences*, (36): 175-195.
- Hajer, Maarten, 2003b. A frame in the fields: policymaking and the reinvention of politics, u: Hajer, Maarten, Wagenaar, Hendrik (ur.), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge University Press, Cambridge: 88-110.
- Hajer, Maarten, 1993. Discourse Coalitions and the Institutionalization of Practice: The Case of Acid Rain in Britain, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 43-76.
- Hajer, Maarten, Wagenaar, Hendrik (ur.), 2003. *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hammer, Dean, Bleiman, Jessica, Park, Kenneth, 1999. Between Positivism and Postmodernism: Hannah Arendt on the Formulation of Policy Judgments, *Policy Studies Review*, (16) 1: 148-182.
- Hampton, Greg, 2004. Enhancing public participation through narrative analysis, *Policy Sciences*, (37): 261-276.

- Healey, Patsy, 1993. Planning Through Debate: The Communicative Turn in Planning Theory, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 233-253.
- Healey, Patsy, de Magalhaes, Claudio, Madanipour, Ali, Pendlebury, John, 2003. Place, identity and local politics: analysing initiatives in deliberative governance, u: Hajer, Maarten, Wagenaar, Hendrik (ur.), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge University Press, Cambridge: 60-87.
- Hearn, Jeff, 1998. Theorizing men and men's theorizing: Varieties of discursive practices in men's theorizing of men, *Theory and Society*, (27): 781-816.
- Heidenheimer, Arnold, 1986. *Politics, Policy and Policey* as Concepts in English and Continental Languages: An Attempt to Explain Divergences, *The Review of Politics*, (48) 1: 3-30.
- Hendriks, Carolyn, 2005a. Participatory storylines and their influence on deliberative forums, *Policy Sciences*, (38): 1-20.
- Hendriks, Carolyn, 2005b. Consensus Conferences and Planning Cells: Lay Citizen Deliberations, u: Gastil, John, Levine, Peter (ur.), *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the 21st Century*, Jossey-Bass, San Francisco: 80-110.
- Holliday, Ruth, 2000. We've been framed: visualising methodology, *Sociological Review*, (48) 4: 503-521.
- Honig, Bonnie, 2007. Between Decision and Deliberation: Political Paradox in Democratic Theory, *American Political Science Review*, (101) 1: 1-17.
- Hoppe, Robert, 1993. Political Judgment and the Policy Cycle: The Case of Ethnicity Policy Arguments in the Netherlands, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 77-100.
- Horowitz, Irving Louis, 1967. Social Science and Public Policy: An Examination of the Political Foundations of Modern Research, *International Studies Quarterly*, (11) 1: 32-62.

- Howlett, Michael, Ramesh, M., 1995. *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems*, Oxford University Press, Toronto.
- Hume, David, 1999. *An Enquiry concerning Human Understanding* (Tom Beauchamp, ur.), Oxford University Press, Oxford.
- Hunold, Christian, 2001. Corporatism, Pluralism, and Democracy: Toward a Deliberative Theory of Bureaucratic Accountability, *Governance*, (14) 2: 151-167.
- Husserl, Edmund, 1990. *Kriza europskih znanosti i transcendentalna fenomenologija*, Globus, Zagreb.
- Jennings, Bruce, 1993. Counsel and Consensus: Norms of Argument in Health Policy, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 101-114.
- John, Peter, 1998. *Analysing Public Policy*, Pinter, London.
- Johnson, Carol, 2005. Narratives of identity: Denying empathy in conservative discourses on race, class, and sexuality, *Theory and Society*, (34): 37-61.
- Johnson, Richard, 2006. Što su uopće kulturalni studiji?, u Duda, Dean (ur.), *Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, Disput, Zagreb: 63-106.
- Johnston Conover, Pamela, Searing, Donald, Crewe, Ivor, 2002. The Deliberative Potential of Political Discussion, *British Journal of Political Science*, (32): 21-62.
- Jones, Peter, 2004. Discourse and the Materialist Conception of History: Critical Comments on Critical Discourse Analysis, *Historical Materialism*, (12) 1: 97-125.
- Jones, Todd, 1998. Interpretive Social Science and the „Native's Point of View“: A Closer Look, *Philosophy of Social the Sciences*, (28) 1: 32-68.
- Kalanj, Rade, 2001. Postmodernistički vidokrug Jeana Baudrillarda, u: Baudrillard, Jean, *Simulacija i zbilja*, Jesenski i Turk & Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb: I-XXVII.
- Kasapović, Mirjana, 2007. Izlazak iz množine? Kraj unutarnje institucionalne kolonizacije političke znanosti?, u: Kasapović, Mirjana (ur.), *Izlazak iz*

množine? Stanje hrvatske političke znanosti, Fakultet političkih znanosti
– Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 7-95.

Kasapović, Mirjana, 2005. *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb.

Kasapović, Mirjana, 1993. *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*, Alinea, Zagreb.

Keith, William, Gastil, John, 2005. A Nation that (Sometimes) Likes to Talk: A Brief History of Public Deliberation in the United States, u: Gastil, John, Levine, Peter (ur.), *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the 21st Century*, Jossey-Bass, San Francisco: 3-19.

Kelly, Rita Mae, 1986. Trends in the Logic of Policy Inquiry: A Comparison of Approaches and a Commentary, *Policy Studies Review*, (5) 3: 520-528.

Kelly, Sarah, 2005. *Toward a More Deliberative Port Planning: The "Vision and Daring" of Environmental NGOs in Negotiations on the Second Maasvlakte, Port of Rotterdam, the Netherlands*, magistarski rad na programu Master of City Planning, MIT, Boston, Mass.

Kelly, Terrence, 2004. Unlocking the Iron Cage: Public Administration in the Deliberative Democratic Theory of Jürgen Habermas, *Administration and Society*, (36) 1: 38-61.

King, Garry, Keohane, Robert, Verba, Sidney, 1994. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton University Press, Princeton.

King, Loren, 2003. Deliberation, Legitimacy, and Multilateral Democracy, *Governance*, (16) 1: 23-50.

Kingdon, John, 1984. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*, Little, Brown, Boston.

Kinney, Nancy, 2006. Engaging in 'loose talk': Analyzing salience in discourse from the formulation of welfare policy, *Policy Sciences*, (38): 251-268.

Klaić, Bratoljub, 1979. *Riječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.

Krivak, Marijan, 2000. *Filozofijsko tematiziranje postmoderne*, Hrvatsko filozofsko društvo – Biblioteka Filozofska istraživanja, Zagreb.

- Kuhn, Thomas, 1999. *Struktura znanstvenih revolucija*, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
- Kurelić, Zoran, 2002. *Liberalizam sa skeptičnim licem: nesumjerljivost kao politički pojam*, Barbat, Zagreb.
- Laclau, Ernesto, Mouffe, Chantal, 2001. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (2. izd), Verso, London i New York.
- Ladan, Tomislav, 1988. Značajke predmeta i mogućnosti prijevoda Aristotelove politike, u: Aristotel, *Politika*, Globus, Zagreb: 272-288.
- Lakatos, Imre, 1974. Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes, u: Lakatos, Imre, Musgrave, Alan (ur.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge: 91-196.
- Lapadat, Judith, Lindsay, Anne, 1999. Transcription in Research and Practice: From Standardization of Technique to Interpretive Positionings, *Qualitative Inquiry*, (5) 1: 64-86.
- Lasswell, Harold, 2003. On the policy sciences in 1943, *Policy Sciences*, (36): 71-98.
- Lasswell, Harold, 1956. The Political Science of Science: An Inquiry into the Possible Reconciliation of Mastery and Freedom, *The American Political Science Review*, (50) 4: 961-979.
- Lasswell, Harold, 1951. The Policy Orientation, u: Lasswell, Harold, Lerner, Daniel (ur.), 1951. *The Policy Sciences. Recent Developments in Scope and Method*, Stanford University Press, Stanford: 3-15. (hrvatski prijevod: Lasswell, Harold, 1987. Policy orijentacija, *Politička misao* (24) 3: 57-69.)
- Lasswell, Harold, Lerner, Daniel (ur.), 1951. *The Policy Sciences. Recent Developments in Scope and Method*, Stanford University Press, Stanford.
- Laurian, Lucie, 2007. Deliberative Planning through Citizen Advisory Boards: Five Case Studies from Military and Civilian Cleanups, *Journal of Planning Education and Research*, (26): 415-434.
- Laver, Michael, 2005. *Privatne želje i politika*, Jesenski i Turk, Zagreb.

- Laver, Michael, Benoit, Kenneth, Garry, John, 2003. Extracting Policy Positions from Political Texts Using Words as Data, *American Political Science Review*, (97) 2: 311-331.
- Laws, David, Rein, Martin, 2003. Reframing practice, u: Hajer, Maarten, Wagenaar, Hendrik (ur.), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge University Press, Cambridge: 172-206.
- Lejano, Raul P., 2006. *Frameworks for Policy Analysis: Merging Text and Context*, Routledge, New York i London.
- Lincoln, Yvonna, Guba, Egon, 1985. *Naturalistic Inquiry*, Sage, Beverly Hills, New Delhi i London.
- Lindblom, Charles, 1990. *Inquiry and Change: the Troubled Attempt to Understand and Shape Society*, Yale University Press, New Haven i London & Russell Sage Foundation, New York.
- Lindblom, Charles, Cohen, David, 1979. *Usable Knowledge: Social Science and Social Problems Solving*, Yale University Press, New Haven i London.
- Lowi, Theodore, 1972. Four Systems of Policy, Politics, and Choice, *Public Administration Review*, (32) 4: 298-310.
- Lowndes, Vivien, 2005. Institucionalizam, u: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 86-104.
- Lyotard, Jean-François, 2005. *Postmoderno stanje*, Ibis grafika, Zagreb.
- MacRae, Duncan Jr., 1993. Guidelines for Policy Discourse: Consensual versus Adversarial, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 291-318.
- Majone, Giandomenico, 1989. *Evidence, Argument, and Persuasion in the Policy Process*, New Haven i London, Yale University Press.
- Mannheim, Karl, 2007. *Ideologija i utopija*, Jesenski i Turk, Zagreb.
- Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), 2005. *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.

- Marsh, David, Furlong, Paul, 2005. Koža, a ne košulja: ontologija i epistemologija u političkoj znanosti, u: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 16-40.
- Marx, Karl, 1979. *Filozofsko-politički spisi*, Fakultet političkih nauka i Izdavački servis sveučilišne naklade Liber, Zagreb.
- Masterman, Margaret, 1974. The Nature of a Paradigm, u: Lakatos, Imre, Musgrave, Alan (ur.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge: 59-89.
- Matan, Ana, 2008. *Teorija političke legitimnosti Johna Rawlsa*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.
- McAnulla, Stuart, 2005. Struktura i djelovanje, u: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 265-285.
- McBeth, Mark, Shanahan, Elizabeth, Arnell, Ruth, Hathaway, Paul, 2007. The Intersection of Narrative Policy Analysis and Policy Change Theory, *The Policy Studies Journal*, (35) 1: 87-108.
- McBride, Cillian, 2005. Deliberative Democracy and the Politics of Recognition, *Political Studies*, (53): 497-515.
- McLean, Iain, 2001. Review Article: William H. Riker and the Invention of Heresthetic(s), *British Journal of Political Science*, (32): 535-558.
- McLean, Iain, 1997. *Uvod u javni izbor*, Fakultet Političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.
- Mead, George Herbert, 2003. *Um, osoba i društvo*, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
- Medearis, John, 2004. Social Movements and Deliberative Democratic Theory, *British Journal of Political Science*, (35): 53-75.
- Meisenhelder, Thomas, 2006. From character to habitus in sociology, *The Social Science Journal*, (43): 55-66.
- Mennell, Stephen, 1975. Ethnomethodology and the new *Methodenstreit*, *Acta Sociologica*, (18) 4: 287-302.

- Michelman, Frank, 1997. How Can the People Ever Make the Laws? A Critique of Deliberative Democracy, u: Bohman, James, Rehg, William (ur.), 1997. *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, The MIT Press, Cambridge, Mass. i London: 145-171.
- Montpetit, Éric, Scala, Francesca, Fortier, Isabelle, 2004. The paradox of deliberative democracy: The National Action Committee on the Status of Women and Canada's policy on reproductive technology, *Policy Sciences*, (37): 137-157.
- Moore, Jerry, 2002. *Uvod u antropologiju: teorije i teoretičari kulture*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Morrell, Kevin, 2006. Policy as Narrative: New Labour's Reform of the National Health Service, *Public Administration*, (84) 2: 367-385.
- Mouffe, Chantal, 2005. *On The Political*, Routledge, London i New York.
- Mouffe, Chantal, 2000. *The Democratic Paradox*, Verso, London i New York.
- Murphy, Patrick, 1999. Doing Audience Ethnography: A Narrative Account of Establishing Ethnographic Identity and Locating Interpretive Communities in Fieldwork, *Qualitative Inquiry*, (5) 4: 479-504.
- Nagel, Stuart, 1991. *Public Policy. Goals, Means, and Methods*, University Press of America, Lanham.
- Nejgel, Ernest (Nagel, Ernest), 1974. *Struktura nauke: problemi logike naučnog objašnjenja*, Nolit, Beograd.
- Nicholson, Norman, 2002. Policy choices and the uses of state power: The work of Theodore J. Lowi, *Policy Sciences*, (35): 163-177.
- Norval, Aletta, 2000. Review Article: The Things We Do with Words – Contemporary Approaches to the Analysis of Ideology, *British Journal of Political Science*, (30): 313-346.
- Obradović, Tamara, 2004. Pravni sustav i regulatorni postupci u EU, u: Mintas-Hodak, Ljerka (ur.), *Uvod u Europsku uniju*, MATE i Zagrebačka škola ekonomije i managementa, Zagreb: 85-105.
- O'Neill, Maggie (u sur. s: Giddens, Sara; Breatnach, Patricia; Carl, Bagley; Bourne, Darren, Judge) 2002. Renewed methodologies for social research:

- ethno-mimesis as performative praxis, *The Sociological Review*, (50) 1: 69-88.
- Orenstein, David, Luken, Paul, 1978. Anarchistic Methodology: Methodological Anti-Authoritarianism as a Resolution to Paradigmatic Disputes in the Social Sciences, *Sociological Focus*, (11) 1: 53-66.
- Pachirat, Timothy, 2006. Ethnography from Below? Reflections from an Industrialised Slaughterhouse on Perspective, Power, and the Ethnographic Voice, izlaganje za godišnji skup *American Political Science Association* 30. kolovoza - 3. rujna.
- Padjen, Ivan, 1988. Normativno objašnjavanje kao temeljna metoda istraživanja društva, *Naše teme*, (32) 1-2: 257-274.
- Parenti, Michael, 2006. Patricians, Professionals, and Political Science, *American Political Science Review*, (100) 4: 499-505.
- Parkinson, John, 2004. Why deliberate? The encounter between deliberation and new public managers, *Public Administration*, (82) 2: 377-395.
- Parkinson, John, 2003. Legitimacy Problems in Deliberative Democracy, *Political Studies*, (51) 1: 180-196.
- Parsons, Wayne, 2002. From Muddling Through to Muddling Up – Evidence Based Policy Making and the Modernisation of British Government, *Public Policy and Administration*, (17) 3: 43-60.
- Pažanin, Ante, 2001. *Etika i politika: prilog praktičnoj filozofiji*, Hrvatsko filozofsko društvo – Biblioteka *Filozofska istraživanja*, Zagreb.
- Peabody, Robert; Webb Hamond, Susan; Torcorn, Jean; Brown, Lynne; Thompson, Carloyn; Kolodny, Robin, 1990. Interviewing Political Elites, *Political Science and Politics*, (23) 3: 451-455.
- Peirce, Charles Sanders, 1955. The Essentials of Pragmatism, u: Buchler, Justus (ur.), *Philosophical Writings of Peirce*, Dover Publications, New York: 251-168.
- Pelletier, David; Kraak, Vivica; McCullum, Christine; Uusitalo, Ulla; Rich, Robert, 1999. The shaping of collective values through deliberative democracy: An empirical study from New York's North Country, *Policy Sciences*, (32): 103-131.

- Pennington, Mark, 2003. Hayekian Political Economy and the Limits of Deliberative Democracy, *Political Studies*, (51): 722-739.
- Perczynski, Piotr, 1999. *Citizenship and Associative Democracy*, prezentacija na radionici Innovation in Democratic Theory, European Consortium for Political Research, Annual Joint Sessions, Mannheim, 26.-31. ožujka.
- Pereira, Paulo, 2000. From Schumpeterian Democracy to Constitutional Democracy, *Constitutional Political Economy*, (11): 69-86.
- Petak, Zdravko, 2007. Javne politike: razvoj discipline u Hrvatskoj i svijetu, u: Kasapović, Mirjana (ur.), *Izlazak iz množine? Stanje hrvatske političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 187-215.
- Petak, Zdravko, 2001. *Javna dobra i političko odlučivanje*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.
- Peters, Guy, 2004. *American Public Policy* (7. izd.), CQ Press, Washington.
- Petković, Krešimir, 2007a. Prikaz knjige Michaela Lavera „Privatne želje i politika: poziv na politiku racionalnog izbora“ (Jesenki i Turk, Zagreb, 2005), *Revija za socijalnu politiku*, (14) 2: 271-277.
- Petković, Krešimir, 2007b. Neke dvojbe u vezi s manihejskim mitom: je li europski politički identitet moguć?, *Društvena istraživanja*, (16) 4-5: 781-804.
- Petković, Krešimir, 2007c. Kako shvatiti inkrementalizam? Politika teorije Charlesa Lindbloma, *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, (4): 343-373.
- Petković, Krešimir, 2006. Prikaz knjige Deborah Stone „Policy Paradox: The Art of Political Decision Making“ (W. W. Norton & Company, New York), *mali Levijatan* (1) 1: 177-191.
- Petković, Krešimir, 2004. Prikaz knjige Hala Colebatcha „Policy“ (Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb, 2004), *Politička misao*, (41) 2: 183-186.
- Petrović, Gajo, 2005. *Logika* (25. izd.), Element, Zagreb.
- Phillips, Anne, 2001. *(O)rađanje demokracije*, Ženska infoteka, Zagreb.
- Popper, Karl, 2003. *The Open Society and Its Enemies, Volume Two: Hegel and Marx*, Routledge, London i New York.
- Popper, Karl, 2002. *The Logic of Scientific Discovery*, Routledge, London i New York.

- Popper, Karl, 1997. Protiv velikih riječi. Pismo koje prvobitno nije bilo namijenjeno objavljivanju, u: Popper, Karl, *U potrazi za boljim svijetom. Predavanja i napisi iz trideset godina*, KruZak, Zagreb: 93-106.
- Popper, Karl, 1989. *Conjectures and Refutations*, Routledge, London.
- Posavec, Zvonko, 2008. Priroda znanstvenih procesa i struktura njihovih promjena, u: Raukar, Tomislav (ur.), *Thomas S. Kuhn: Struktura znanstvenih revolucija nakon 45 godina*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb: 13-24.
- Poulantzas, Nicos, 1986. *Država, vlast, socijalizam*, Globus, Zagreb.
- Prasad, Anshuman, 2002. The Contest Over Meaning: Hermeneutics as an Interpretive Methodology for Understanding Texts, *Organizational Research Methods*, (5) 1: 12-33.
- Pressman, Jeffrey, Wildavsky, Aaron, 1973. *Implementation*, University of California Press, Berkeley.
- Rawls, John, 2000. *Politički liberalizam*, KruZak, Zagreb.
- Rawls, John, 1999. The Idea of Public Reason Revisited, u: Rawls John, *The Law of Peoples with "The Idea of Public Reason Revisited"*, Cambridge, Mass., Harvard University Press: 129-180.
- Rawls, John, 1997. The Idea of Public Reason, u: Bohman, James, Rehg, William (ur.), *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*, The MIT Press, Cambridge, Mass. i London: 93-141.
- Reese-Schäfer, Walter, 2004. Jürgen Habermas i deliberativna demokracija, *Politička misao*, (41) 4: 3-21.
- Rein, Martin, Schön, Donald, 1993. Reframing Policy Discourse, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 145-166.
- Remer, Gary, 1999. Political Oratory and Conversation: Cicero versus Deliberative Democracy, *Political Theory*, (27) 1: 39-64.
- Rescher, Nicholas, 2005. Hermeneutička objektivnost: protiv dekonstrukcionizma, u: Zovko, Jure (ur.), *Klasici hermeneutike*, Hegelovo društvo i Sveučilište u Zadru – Filozofska biblioteka *Speculatio*, Zadar: 343-359.

- Rhodes, R. A. W., 1996. The New Governance: Governing without Government, *Political Studies*, (44): 652-667.
- Roe, Emery, 1994. *Narrative policy analysis*, Duke University Press, Durham i London.
- Rorty, Richard, 1995. *Kontingencija, ironija i solidarnost*, Naprijed, Zagreb.
- Rose, Nikolas, Miller, Peter, 1992. Political Power Beyond the State: Problematics of Government, *British Journal of Sociology*, (43) 2: 172-205.
- Roth, Wendy, Mehta, Jal, 2002. The Rashomon Effect: Combining Positivist and Interpretivist Approaches in the Analysis of Contested Events, *Sociological Methods & Research*, (31) 2: 131-173.
- Rudrum, David, 2006. On the Very Idea of a Definition of Narrative: A Reply to Marie-Laurie Ryan, *Narrative*, (14) 2: 197-204.
- Rueschemeyer, Dietrich, 2003: Can One or a Few Cases Yield Theoretical Gains?, u: Mahoney, James, Rueschemeyer, Dietrich (ur.), *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sabatier, Paul, 1999. The Need for Better Theories, u: Sabatier, Paul (ur.), *Theories of the Policy Process*, Westview Press, Boulder: 3-17.
- Sanders, David, 2005. Bihevioralizam, u: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 43-60.
- Schaffer, Frederic, 2005. *Why Don't Political Scientists Coin More New Terms?*, IPSA Committee on Concepts and Methods Working Paper Series, http://www.concepts-methods.org/papers_download.php?id_categoria=1&titulo=Political%20Concepts&id_wp=22 (pristupljeno u prosincu 2007).
- Schumpeter, Joseph, 1981. *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*, Globus, Zagreb.
- Schutz, Alfred, 1997. Positivistic Philosophy and the Actual Approach of Interpretive Social Science: An Ineditum of Alfred Schutz from Spring 1953, *Husserl Studies*, (14): 123-149.
- Schwartz-Shea, Peregrine, Yanow, Dvora, 2002. "Reading", "methods", "texts": How Research Methods Texts Construct Political Science, *Political Research Quarterly*, (55) 2: 457-486.

- Searle, John, 2001. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Shapiro, Ian, 2002. The State of Democratic Theory, u: Katznelson, Ira, Milner, Helen (ur.), *Political Science: The State of the Discipline*, W. W. Norton & Company (New York i London) i American Political Science Association (Washington, D.C.): 235-265.
- Shirky, Clay, 2006. Ontologija je precijenjena: kategorije, veze i oznake, *Gordogan*, 10: 49-60.
- Sinclair, Thomas, 2006. Previewing Policy Sciences: Multiple Lenses and Segmented Visions, *Politics & Policy*, (34) 3: 481-504.
- Slantchev, Branislav, Alexandrova, Anna, Gartzke, Erik, 2005. Probabilistic Causality, Selection Bias, and the Logic of the Democratic Peace, *American Political Science Review*, (99) 3: 459-462.
- Sokal, Alan, 2002a. Nadilaženje granica: prema transformativnoj hermeneutici kvantne gravitacije, *Diskrepancija* (3) 5-6: 65-90.
- Sokal, Alan, 2002b. Fizičarev eksperiment s kulturalnim studijima, *Diskrepancija* (3) 5-6: 91-94.
- Sokal, Alan, 2002c. Nadilaženje granica – pogovor, *Diskrepancija* (3) 5-6: 95-102.
- Solar, Milivoj, 2007. *Književni leksikon: pisci, djela, pojmovi*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Stein, Sandra, 2001. 'These are your Title I students': policy language in educational practice, *Policy Sciences*, (34): 135-156.
- Stone, Deborah, 2002. *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making*, W. W. Norton & Company, New York.
- Suvin, Darko, 2006. *Gdje smo? Kuda idemo? Za političku epistemologiju spasa*, Hrvatsko filozofsko društvo – Biblioteka *Filozofska istraživanja*, Zagreb.
- Swaffield, Simon, 1998. Contextual meanings in policy discourse: A case study of language use concerning resource policy in the New Zealand high country, *Policy Sciences*, (31): 199-224.
- Taagepera, Rein, 2007. Predictive versus postdictive models, *European Political Science*, (6) 2: 114-123.
- Talisso, Robert, 2005. Deliberative Democracy Defended: A Response to Posner's Political Realism, *Res Publica*, (11): 185-189.

- Taylor, Stephanie, 2001. Evaluating and Applying Discourse Analytic Research, u: Wetherell, Margaret, Taylor, Stephanie, Yates, Simeon (ur.), *Discourse as Data: A Guide for Analysis*, Sage, London: 311-330.
- Tenbensel, Tim, 2006. Policy Knowledge for Policy Work, u: Colebatch, Hal (ur.), *The Work of Policy: An International Survey*, Lexington Books, Lanham: 199-215.
- Thomas, Geoffrey, 2000. *Introduction to Political Philosophy*, Duckworth, London.
- Thompson, W. B., 2001. Policy making through thick and thin: Thick description as a methodology for communications and democracy, *Policy Sciences*, (34): 63-77.
- Throgmorton, James, 1993. Survey Research as Rethorical Trope: Electric Power Planning Arguments in Chicago, u: Fischer, Frank, Forester, John (ur.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, Duke University Press, Durham i London: 117-144.
- Torgerson, Douglas, 2003. Democracy through policy discourse, u: Hajer, Maarten, Wagenaar, Hendrik (ur.), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge University Press, Cambridge: 113-138.
- Torgerson, Douglas, 1995. Policy Analysis and Public Life: The Restoration of *Phronēsis*?, u: Farr, James, Dryzek, John, Leonard, Stephen (ur.), *Political Science in History. Research Programs and Political Traditions*, Cambridge University Press, Cambridge: 225-252.
- Townshend, Jules, 2004. Laclau and Mouffe's Hegemonic Project: The Story So Far, *Political Studies*, (52): 269-288.
- Townshend, Jules, 2003. Discourse theory and political analysis: a new paradigm from the Essex School?, *British Journal of Politics and International Relations*, (5) 1: 129-142.
- Unger, Roberto Mangabeira, 1998. *Democracy Realized: The Progressive Alternative*, Verso, London i New York.
- Vandenberghe, Frédéric, 1999. „The Real is Relational“: An Epistemological Analysis of Pierre Bourdieu's Generative Structuralism, *Sociological Theory*, (17) 1: 32-67.

- Verma, Niraj, Shin, HaeRan, 2004. Communicative Action and the Network Society: A Pragmatic Marriage?, *Journal of Planning Education and Research*, (24): 131-140.
- Vitale, Denise, 2006. Between deliberative and participatory democracy: A contribution on Habermas, *Philosophy and Social Criticism*, (32) 6: 739-766.
- Vuk-Pavlović, Pavao, 2007. *Vrednota u svijetu*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.
- van Aaken, Anne, 2002. Deliberative institutional economics, or Does *Homo oeconomicus* argue? A proposal for combining new institutional economics with discourse theory, *Philosophy and Social Criticism*, (28) 4: 361-394.
- von Wright, Georg Henrik, 1975. *Objašnjenje i razumevanje*, Nolit, Beograd.
- Wagenaar, Hendrik, 2006. Democracy and Prostitution: Deliberating the Legalization of Brothels in the Netherlands, *Administration and Society*, (38) 2: 198-235.
- Wagenaar, Hendrik, Cook, Noam, 2003. Understanding policy practices: action, dialectic and deliberation in policy analysis, u: Hajer, Maarten, Wagenaar, Hendrik (ur.), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge University Press, Cambridge: 139-171.
- Waghid, Yusef, 2002. Communitarian deliberative democracy and its implications for political discourse in South Africa, *Politikon*, 29 (2): 183-207.
- Wagle, Udaya, 2000. The policy science of democracy: The issues of methodology and citizen participation, *Policy Sciences*, (33): 207-233.
- Wahl-Jorgensen, Karin, 2002. Construction of the public in letters to the editor: Deliberative democracy and the idiom of insanity, *Journalism* (3) 2: 183-204.
- Walsh, Clare, 2001. Women in the House: A Case of Women Labour MPs at Westminster, u: Walsh, Clare, *Gender and Discourse: Language and Power in Politics, the Church and Organisations*, Pearson Education, Harlow: 67-103.

- Walters, Lawrence, Aydelotte, James, Miller, Jessica, 2000. Putting More Public in Policy Analysis, *Public Administration Review*, (60) 4: 349-359.
- Ward, Hugh, 2005. Racionalni izbor, u: Marsh, David, Stoker, Gerry (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb: 61-85.
- Weber, Max, 1986. *Metodologija društvenih nauka*, Globus, Zagreb.
- Weimer, David, Vining, Aidan, 1999. *Policy Analysis: Concepts and Practice*, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Welsch, Wolfgang, 1993. Postmoderna: genealogija i značenje jednoga spornog pojma, u: Kemper, Peter (ur.), *Postmoderna ili borba za budućnost*, August Cesarec, Zagreb: 9-32.
- Westphal, Merold, 2004. Hermeneutika kao epistemologija, u: Greco, John, Sosa, Ernest (ur.), *Epistemologija*, Jesenski i Turk, Zagreb: 514-539.
- White, Hayden, 1990. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore i London.
- White, Hayden, 1985. *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore i London.
- Winch, Peter, 2008. *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*, Routledge Classics, London i New York.
- Williams, Michael, 2004. Skepticizam, u: Greco, John, Sosa, Ernest (ur.), *Epistemologija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb: 41-83.
- Wittgenstein, Ludwig, 1998. *Filozofijska istraživanja*, Globus, Zagreb.
- Wittgenstein, Ludwig, 1984. *Culture and Value (Vermischte Bemerkungen)*, (dvojezično izdanje, na engl. prev. Peter Winch; ur. G. H. von Wright, u suradnji s Heikkijem Nymanom), The University of Chicago Press, Chicago.
- Wæver, Ole, 2004. Discursive Approaches, u: Wiener, Antje, Diez, Thomas (ur.), *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford: 197-215.

- Wodak, Ruth, 2002. The discourse-historical approach, u: Wodak, Ruth, Mayer, Michael (ur.), *Methods of critical discourse analysis*, Sage, London: 63-94.
- Wood, Linda, Kroger, Rolf, 2000. *Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text*, Sage, London.
- Woodward, James, 2004. Counterfactuals and Causal Explanation, *International Studies in Philosophy of Science*, (18) 1: 41-72.
- Yanow, Dvora, 2006. Dear Reviewer, Dear Author: Looking for Reflexivity and Other Hallmarks of Interpretive Research, izlaganje za godišnji skup *American Political Science Association* 30. kolovoza - 03. rujna.
- Yanow, Dvora, 2003a. Accessing local knowledge, u: Hajer, Maarten, Wagenaar, Hendrik (ur.), *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, Cambridge University Press, Cambridge: 228-246.
- Yanow, Dvora, 2003b. Interpretive Empirical Political Science: What Makes This Not a Subfield of Qualitative Methods, *American Political Science Association – Qualitative Methods Section, Newsletter*, br. 2 (jesen).
- Yanow, Dvora, 2000. *Conducting Interpretive Policy Analysis*, London, Sage.
- Yanow, Dvora, 1995. Built Space as Story: The Policy Stories that Buildings Tell, *Policy Studies Journal*, (23) 3: 407-422.
- Yin, Robert, 2007. *Studija slučaja – dizajn i metode*, Fakultet političkih znanosti – Biblioteka *Politička misao*, Zagreb.
- Zovko, Jure (ur.), 2005. *Klasici hermeneutike*, Hegelovo društvo i Sveučilište u Zadru – Filozofska biblioteka *Speculatio*, Zadar.
- Žanić, Joško, 2005. Semantičke strukture filozofije: postavljanje problema, *Filozofska istraživanja*, (25) 99: 923-943.
- Žanić, Joško, 2006. Semantičke strukture filozofije: kozmopoetički oblici, *Filozofska istraživanja*, (26) 101: 63-89.
- Žižek, Slavoj, 1998. Risk Society and its Discontents, *Historical Materialism*, (2) 1: 143-164.

Dodatak: popis tablica u radu

Tablica 3.3	Roeov model naracijske <i>policy</i> analize (str. 114)
Tablica 4.2	Pozitivistička nasuprot naturalističkoj paradigmi (str. 148)
Tablica 4.3.2	Tipovi kauzalnih teorija s primjerima (str. 169)
Tablica 4	Usporedba klasične i interpretacijske <i>policy</i> analize (str. 182)
Tablica 5.1.5	Deliberacijski forumi prema organizaciji i sudioništvu (str. 219)
Tablica 5.2a	Dryzekova kritika instrumentalizma i objektivizma u <i>policy</i> analizi (str. 239)
Tablica 5.2 b	Odnos interpretacijske <i>policy</i> analize, klasične <i>policy</i> analize i <i>policy</i> deliberacije (str. 239)